

X 214627

Máthé Áron

A zuglói
nyilasok
pere 1967

Értelmezési lehetőségek

X

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001111589

© Máthé Áron, 2014
© Századvég Kiadó, 2014

Felelős kiadó: a Századvég Kiadó vezetője
Olvasószerkesztő: Cs. Bánhalmi Andrea
Könyvterv: Varga Júlia
Borító: A fogdaügynök rajza Kröszl Vilmos fővádлотról. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából.

Nyomta: AduPrint Kft.
Felelős vezető: Tóth Zoltán

ISBN 978-615-5164-16-3

X 2146 27

Tartalom

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	7
A ZUGLÓI NYILASOK ÜGYE: „ANTIFASISZTA” KIRAKATPER VAGY MEGKÉSETT IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS?	9
AZ 1956-OT KÖVETŐ MEGTORLÁS KONCEPCIÓJA ÉS AZ „ANTIFASIZMUS” FOGALMA	19
A ZUGLÓI NYILASOK PERE 1967-BEN	45
A ZUGLÓI NYILASOK TÁRSADALMI HÁTTERE.	73
AMI MEGTÖRTÉNHESETT – A FORRÁSOK ÁLTAL FELVETETT KÉRDÉSEK	97
„SZABAD BETYÁROK” – A XIV. KERÜLETI NYILAS PÁRTSZERVEZET TEVÉKENYSÉGE.	105
AMI A TÉNYÁLLÁSBÓL KIMARADT – A ZUGLÓI NYILASPER TÖRTÉNELMI TABLÓJÁNAK TORZÍTÁSAI	181
A MEXIKÓI ÚTI ESEMÉNYEK	217

ZÁRÓGONDOLATOK227

IRODALOM239

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ÉS ARCHÍV ANYAGOK.245

FÜGGELÉK

A NYILASKERESZTES PÁRT – HUNGARISTA MOZGALOM

XIV. KERÜLETI TAGJAINAK, ILLETVE PÁRTSZOLGÁLATOSAINK

ISMERT NÉVSORA 1944-BŐL.247

KÉPEK267

Köszönetnyilvánítás

2003-ban a Terror Háza Múzeumban a *Hálózat – Ügynökvilág Magyarországon* című időszaki kiállítást készítettük elő. Az akkori Történeti Hivatalból – a mai Állambiztonsági Levéltár elődjéből – a kiállításhoz kölcsönözték számunkra az Állambiztonsági Tanulmányok sorozatát, vagyis egykori belügyi oktatófüzeteket. Az egyikben a zuglói nyilasok perét tárgyalták. Azt hiszem, ekkor hívta fel a figyelmemet Schmidt Mária főigazgató asszony a zuglói nyilasok ügyére, és ajánlotta, hogy válasszam doktori témaként. Első helyen tehát őt illeti a köszönet. Nemcsak a téma miatt, hanem mert konzulensemként jelentős szakmai segítséget nyújtott, illetve a Terror Háza Múzeum keretein belül lehetőséget biztosított a kutatásokra.

Köszönet illeti Horváth Miklóst, aki a másik konzulensemként szintén nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a doktori disszertáció – vagyis ennek a könyvnek az alapja – megszülessen.

Szeretnék köszönetet mondani Lánczi Andrásnak, a Századvég Alapítvány elnökének, aki felkarolta a könyv kiadásának ügyét.

Továbbá köszönettel tartozom azoknak, akik inspiráltak és támogatottak a mű megírásában, egykori tanárainak, a családomnak és munkatársaimnak. Soli Deo Gloria.

A zuglói nyilasok ügye: „antifasiszta” kirakatper vagy megkésett igazságszolgáltatás?

„Minden politikai per kettős célt tűz maga elé. Egyrészt jogi eszközökkel akarja illegitimé tenni politikai ellenfeleit, másrészt a függetlenség nimbuszával rendelkező bírósággal diszkreditálhatja és egyben kriminalizálja a hatalomvesztett politika képviselőit és az általuk képviselt rendszert.”

(Schmidt Mária: Politikai igazságszolgáltatás a háború utáni Európában)

Az 1967. év számos vonatkozásban fordulópontot jelentett Magyarország számára. A hatalmat kézben tartó kommunista párt gazdasági fórumain gőzerővel készültek a kudarcot vallott tervutasításos gazdaságpolitika részleges felülvizsgálatára, az Új Gazdasági Mechanizmus bevezetésére. Nagy horderejű kulturális változások is érlelődtek: ebben az évben került sor a *Spencer Davis Group* két-napos budapesti koncertjére. Magyarországon ez volt az addigi legjelentősebb olyan tömegrendezvény, amelyen egy nyugati beatzenekar fellépett. Szintén ebben az évben jelent meg először a Coca-Cola a Budapesti Nemzetközi Vásáron. Az 1967-es év azonban más szempontból is mérföldkőnek bizonyult. Jóllehet négy évvel korábban részleges amnesztiát hirdettek az 1956-os forradalomban való részvételért elítéltek számára, a forradalom vérbefojtása után

kezdődött „hideg polgárháború” ekkor látszott véget érni. Az utolsó fegyveres antikommunista ellenálló és egykori '56-os forradalmár, Hamusics János és társai pere után nem került sor újabb, politikai okokból meghozott és végrehajtott halálos ítéletre. A rendszer stabilizálta magát, és nem volt szüksége nyilvános bírói ítélettel fedezett gyilkosságokra ahhoz, hogy uralmát elfogadtassa az országgal. Amivel a pártállam ezután rendszeresen szembesült, az már nem az ellenállás, hanem az ellenzéki kategóriájába tartozott, akár tüntetésekről, akár szamizdatról volt szó a későbbiekben. Az 1967-es év bírósági szennázóját nem a fentiekben érintettek eleni eljárás jelentette, ami természetes is, hiszen a rendszernek nem állt érdekében sem az ellenállás, sem '56 kérdésének bolygatása, és újabb mártírokat sem akart teremteni. Ezért nyúltak vissza a régebbi múlthoz azzal a céllal, hogy valódi tetteseket mutassanak fel, és ezért került sor a zuglói nyilasok perére. Az eljárás és az ítélet fontos üzeneteket tartalmazott, de a címzett nem csak a hazai közvélemény volt. A pernek nemzetközi vonatkozásban is nagyon fontos imázsépítési értéke volt, sőt a szocialista blokk által vívott propagandaháborúban is meghatározott szerepet kapott.

Az 1956-os forradalmat leverő Szovjetunió bábjaként megjelenő Kádár-rendszer évekig küzdött nemzetközi elismertetéséért. Minőségi változást ebben csak az hozott, amikor 1963-ban az amnesztiaért cserében végleg lekerült az ENSZ napirendjéről a magyar ügy. Ezt erősítette meg U Thant ENSZ-főtitkár budapesti látogatása is. Ennek ellenére a kommunista mozgalom vonzerejének visszanyerése a korábban jól kiépített társutas hálózat tekintetében nehezen haladt. Nem lehet eléggé hangsúlyozni: a magyar forradalom semmissé tette az SZKP XX. kongresszusa után felcsillanó reményeket, miszerint a sztálini hibák orvoslása után újult erővel lehet a tökéletesnek tartott vagy ígért társadalom felépítésére koncentrálni. A magyar forradalom és annak a szovjetek általi vérbefojtása nehezen visszafordítható hitelvesztést okozott. Egy eszköz azonban még rendelkezésre állt: mégpedig a korábban jól bevált antifasiszta harc folytatása. A szovjet vezetés már a forradalom napjaiban ér-

zékelt ezt, s ezért a kezdetektől fasisztának bélyegezte a magyar forradalmat.¹ A Kádár-kormány ugyanezt az értelmezési keretet alkalmazta, és a későbbiekben is ragaszkodott ehhez a terminológiához. A 60-as években mégis célszerűbbnek tűnt a széles közvélemény előtt *nem* a forradalomra utalva folytatni az antifasiszta küzdelmet, azt csak áttételeken keresztül érinteni. Ahogy a zuglói perben elhangzott vádbeszédben az ügyész hangsúlyozta: „A vádlottakhoz hasonló gondolkodású és beállítottságú emberek kegyetlenkedtek, raboltak az 1956-os ellenforradalom alatt is, s ezek az emberek mindig csak az alkalmas pillanatra vártak, hogy hasonlóan cselekedjenek.”² Ezzel együtt az 1956-os szál nem került elő a perben, pedig a vádlottak közül ketten rövid ideig fegyvert is viseltek a forradalom idején. A hatalmat gyakorlóknak nem volt érdekük a lezártnak tekintett eseményekkel foglalkozni, ez szemben állt volna a konszolidáció alapját jelentő kádári népfrontos kirakatpolitikával. Az „aki nincs ellenünk, az velünk van” elv alapján álló rendszer ekkor már elég erős volt ahhoz, hogy virtuális ellenséget kreáljon magának, és a kommunista gyakorlatnak megfelelően a bíróságon mutathasson rá éberségére és az antifasiszta ügy melletti elkötelezettségére. Ez esetben a hatalom gondosan ügyelt arra, hogy olyan vádlottakat válasszon, akikkel jószerevével senki nem fog azonosulni, hiszen a nyilasokat 1944–1945-ös dicstelen regnálásuk és bukásuk óta általános társadalmi ellenszenv övezte. A nagy nyilvánosság előtt tárgyalt kirakatper tehát kétségtelenül alkalmas lehetett a rendszer társadalmi elfogadottságának erősítésére. Groteszk tény, hogy az '56-os szál közvetlenül már csak azért sem kerülhetett elő, mivel a vádlottak egyike, Monostori-Michalik Gyula a Magyar Néphad-

¹ Sepilov szovjet külügyminiszter Szoboljev ENSZ-nagykövetnek szóló október 28-ai utasítása szerint a magyar eseményeket fasiszta mozgalomként kell értékelni az ENSZ Biztonsági Tanácsa ülésén. Lásd Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. 1956-os Intézet, Budapest, 2006, 160., 6. jegyzet.

² Sólyom József–Szabó László: *A zuglói nyilasper*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1967, 367.

sereg tisztje volt, és 1956-ban a barikádnak ugyanazon az oldalán állt, mint 1967-es vádlói. Az ő szereplése a „vonalas” kommunisták éberségi pszichózisának alátámasztására is szolgálhatott: lám, az ellenség még a fegyveres erők soraiba is behatolt! Jóllehet a kádári vezetés már 1962-ben jelentős tisztogatást végzett a párt és az állami apparátus soraiban levő „ultrák” legzavaróbb képviselői között, mégis ezúttal egy számukra is vállalható ügy mögé sorakoztatta őket fel.³ A három végrehajtott halálos ítélet egyúttal gesztust jelentett a nemzetközi kommunista mozgalom azon képviselői számára is, akik kevesellték a forradalom utáni megtorlást, illetve általában a kommunizmus kiépítése során végrehajtott fizikai leszámolásokat. Az ultrák fő ikonja, Mao Ce-tung maga is szóvá tette ezt: „Némely kelet-európai országgal az az alapvető problémám, hogy nem likvidálták azt a sok ellenforradalmárt. Most azután íhatják ennek a levét.”, illetve még konkrétabban: „Kelet-Európában nem öltek meg elég embert.”⁴

A per üzenete azonban nem elsősorban nekik szólt. Ahogy már utaltam rá, az 1967-es amnesztiát követően ugyan jelentősen javult a Kádár-rendszer nemzetközi elfogadottsága, de a nyugati baloldal társutasaihoz az antifaszizmuson keresztül vezetett az út. Ez volt az eszmei kötőanyag, amely ezeknek a csoportoknak a belső kohézióját és a szovjet blokkhoz való pozitív viszonyát biztosította. Az antifaszizmus előtérbe állítása az emigráció tevékenységének semlegesítése miatt is hasznosnak tűnhetett. A társutas közvélemény mindig is gyanakodva nézett a Nyugatra menekült

³ Ultrákon a párt- és állami szervek tagjainak és dolgozóinak agresszív, rugalmatlan, a „kommunista” társadalmi-gazdasági viszonyokat rövid időn belül létrehozni kívánók csoportját értem. A korszakban „szektáriánusnak” és „dogmatikusnak” nevezték őket, a mai szakirodalomban legtöbbször kissé félrevezetően a „balos” kifejezéssel jelölik őket.

⁴ Idézi Jung Chang–Jon Halliday: *Mao. Az ismeretlen történet* című könyvében. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006, 476., 479. Az idézeteket egy általánosságban vett attitűd illusztrálásaként kell értelmezni.

közép-európai emigránsokra, hiszen szerintük „nem lehet jó demokráta, igazi antifasiszta az, aki ellenséges a kommunistákkal szemben”.⁵ Ezért nem zárható ki, hogy az ’56-os magyar emigráció lejáratása volt a per egyik célja. A Nyugat-Európában és a tengerentúlon élő magyar közösségek 1956 után csaknem 200 ezer kivándorlóval frissültek fel, ráadásul olyanokkal, akiknek már semmi közük sem volt a világháborús évek magyar szerepvállalásához. Éppen ezért a Kádár-rendszer titkosszolgálatának egyik legfontosabb tevékenysége az emigráció bomlasztása volt. A Rendőrtiszti Főiskola egyik állambiztonsági tankönyvében is találunk egy utalást a fenti emigráció lejárató technikákra. E szerint „példaként szolgálnak a KGB szervei által az észti burzsoá nacionalisták vezetőinek kompromittálására tett intézkedések. Az észti nacionalista emigráció vezetői 1961-ben kapták az első erős csapást, amikor az Észti Szovjet Szocialista Köztársaságban több fasiszta gyilkos ügyét tárgyalta a bíróság. (...) A bírósági tárgyalások anyagát és az ítéleteket a szovjet és a külföldi sajtó közölte. A KGB kezdeményezésére Észtországban könyv alakjában is kiadták a tárgyalások anyagát.”⁶ Ugyanakkor a per hátterében sokkal inkább a német kérdéshez szorosan kapcsolódó, a szovjet blokk szervei által szított, közös „antifasiszta” propagandaharc állt. Ennek célja az NSZK külső hitelességének aláásása, illetve az NSZK-n belül bizonytalanság és identitásválság keltése volt. A szovjet és a szatellit országok az NSZK-t nemcsak „revansistának”, hanem egyenesen a náci Harmadik Birodalom közvetlen leszármazottjának tekintették. A kérdés csak az volt, hogy ezt a tényt hogyan tudják a legjobban kommunikálni. Az NDK szervei a provokációtól sem

⁵ Francois Furet: *Egy illúzió múltja – esszé a 20. század kommunista ideológiájáról*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000, 715.

⁶ Bobkov–Szidorenko: *Az imperialista titkosszolgálatok szocialista országokkal szembeni ideológiai diverziója – Az állambiztonsági szervek ellenük folytatott harca*. Rendőrtiszti Főiskola (kézirat), Budapest, 1978, 61.

riadtak vissza: a titkos akciók 1959-ben kezdődtek.⁷ A titkosszolgálati műveletek – temetők meggyalázása, horogkeresztes falfirkák a kölni zsinagóga falán stb. – eredménye természetesen hatalmas botrány lett, az Adenauer-kormányt elhatárolódásra, a náci múlttal való „szembenézésre” szólították fel. Más szempontból viszont a szovjet blokk mintha lemaradásban lett volna.

Miután az izraeli titkosszolgálat 1960-ban elrabolta Adolf Eichmannt, a következő évben Jeruzsálemben lefolytatták ellene az egész világ figyelmét felkeltő pert. Az eljárásra egy olyan országban került sor, amelyet a „béketábor” ellenségnek tekintett. Éles sajtópolémia bontakozott ki, az izraeli lapok többször is támadták a Szovjetuniót, „*hogy miért csak a nyugatnémet államapparátusban részt vevő fasisztákról beszél, és miért tűri el, hogy a keletnémet államapparátus volt vezető náciakat alkalmazzon*”, illetve hogy „*a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ne akarják megsütni a maguk peccenyéjét a per alatt*”.⁸ További lépéshátrányba kerültek, amikor 1963-ban az NSZK-ban persorozat indult az egykori náci háborús bűnösök ellen.

Másfelől viszont páratlan lehetőséghez jutott a szovjet és a csatlós országok propagandagépezete: Nyugat-Németországban közeledett a háborús bűnök elévülésének időpontja, és ezzel kapcsolatban a társadalmi vita is megindult. Ezt a szovjet blokk szolgálatai nem is haboztak kihasználni, annyira, hogy a magyar III./II csoportfőnökség „társadalmi kapcsolatai” közül többen – amikor 1965-ben az izraeli–NSZK diplomáciai kapcsolatfelvétel elleni tiltakozásról esett szó – azzal utasították vissza az akcióban való részvételt, hogy „*el vannak foglaltva az elévülés elleni harccal*”.⁹

⁷ Lásd részletesen Schmidt Mária: *Az antifasiszta NDK. In: Egyazon mércével – a visszaperelt történelem.* Budapest, 2003. A szerző saját kiadása, 43–46.

⁸ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.2.5. O-8.093 „Kineret” dosszié, 93–94., illetve 96.

⁹ Lásd Kovács András: *Helyes irányba terelve. Szombat*, 2006. február, XVIII. évf. 2. sz. 24–26.

Az elévülés kérdésével itthon a legmagasabb politikai fórum, az MSZMP Politikai Bizottsága is foglalkozott. Az 1964. szeptember 22-én tartott ülés jegyzőkönyvében a következőt rögzítették: „*A haladó nemzetközi szervezetek mozgalmat indítottak – különös tekintettel az NSZK-ra –, hogy a háborús bűntettek ne évülhessenek el. Ilyen kérelem közvetlenül Kádár elvtárshoz is érkezett a Nemzetközi Auschwitz Bizottságtól. ... Elsősorban külpolitikai okokból javasoljuk: az Országgyűlés hozzon törvényt, amely ezekben az esetekben az elévülést kizárja.*”¹⁰ A határozatnak megfelelően az 1964. évi 27. számú törvényerejű rendelet a magyarországi háborús bűntettekkel kapcsolatban kizárta az elévülést. Ezzel szemben a Német Szövetségi Köztársaságban az 1965. március 25-i törvény (Verjahungsgesetz der NS-Verbrechen beschlossen) viszont négy és fél éven belül elévülhetővé nyilvánította a háborús bűnöket. Ezt a témát az itthoni sajtó bő terjedelemben tárgyalta. Az elévülés elleni nemzetközi kampány találása gyakorlatilag egybecsengett a zuglói nyilasper ismertetésével. A per a Politikai Bizottság napirendjén is szerepelt. Az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya által benyújtott és elfogadott intézkedési terv szerint a zuglói per „*tárgyalása alatt a Magyar Nemzet glosszában felvetné a háborús bűnök elévülhetetlenségének kérdését*”.¹¹ Ez így is történt. A vádbeszéd után, 1967. március 24-én a Magyar Nemzetben megjelentetett cikk címe ez volt: „*A háborús bűnök nem évülnek el*”. Jogosan feltételezhetjük tehát, hogy a zuglói per egyik célja az volt, hogy a „haladó” közvélemény felé demonstrálja: a Magyar Népköztársaságban – szemben az „újfasiszta” NSZK-val, amely a Hallstein-doktrína értelmében nem átalja magát a németiség egyedüli jogos képviselőjeként feltüntetni – nem évülnek el a háborús bűncselekmények, és nem engedik lankadni az antifasiszta küzdelmet. Ugyanezekben az években, a kádári kétarcúságnak

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 288. f. 5/344. 6. e., 142–143.

¹¹ MNL OL, 288. f. 5/414. 6. e., 181. Lásd még később A zuglói nyilasok pere 1967-ben című fejezetben.

megfelelően, gazdasági okok miatt a pártállam vezetése előrehaladott tárgyalásokat folytatott az NSZK vezetésével. A gazdasági kényszerhelyzet miatt nagyon is jókor jött egy ilyen kirakatper, amely valamelyest ellensúlyozhatta a magyar-nyugatnémet kapcsolatok bővítését.

Mindeközben a zuglói nyilasok perében meghozott ítélet egy nagyon fontos múlt értelmezési célt is kapott. Az eljárás kiválóan alkalmas volt arra, hogy úgymond egy „független bíróság” ítéletével lehessen verifikálni a kommunista múlt-szemléletet. A Budapest XIV. kerületében 1944. október közepe és 1945. január eleje között történt események tendenciózus tárgyalása elegendő alapanyagot szolgáltatott egy monumentális történelmi tábló felvázolásához. Afelől természetesen nincs kétség, hogy az elítéltek tényleg részt vettek fosztogatásokban, egyéni és tömeggyilkosságokban, illetve kifejezetten szadista bűncselekményekben – csak éppen nem olyan mértékben, ahogy azt a bíróságon tárgyalták. Egészen biztosan a szándékos és jelentős túlzások közé tartozik az 1200 fős áldozati létszám, amely a történeti irodalomban annak ellenére rögzülni látszik, hogy a Legfelsőbb Bíróság ítéletében már „csak” 400 áldozat szerepelt!¹² A korszak ideológiájával áthatott nyelvezetével, pontatlanságaival és csúsztatásaival együtt a perről kiadott szenzációhajhász riportkönyv nemcsak a korszakban, de esetenként még ma is elsődleges forrásként jelenik meg.¹³ A per

¹² Bf.I.599/1967/96. (ÁBTL, V-153.693/1, 219. o.), illetve lásd Patak Ferenc elkönyvelt ítéletét, ahol 400-450 fő kivégzésének tényét rögzítették. (B.XVI.4831/1967. – ÁBTL, V-153.693./1, 211.)

¹³ Lásd a következő összefoglaló műveket: *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom – kislexikon* (szerk.: Gazsi József–Harsányi János). Kossuth Kiadó, Budapest, 1987; Randolph Braham: *A népiirtás politikája: a holocaust Magyarországon* (több kiadás: Belvárosi Könyvkiadó, Budapest–Martonvásár, 1997; Új Mandátum, Budapest, 2003; angol nyelven: *The politics of genocide: the Holocaust in Hungary*. New York, Columbia University Press, 1981; Condensed ed. Detroit, Wayne University Press, 2000; Gondolat–Blackburn International Inc, 1981, Budapest–Wilmington,

során felvázolt történelmi tábló fő motívumát furcsa módon *nem* a nyilasmozgalom leleplezése jelentette, hanem a Horthy-korszak megbélyegzése. A per során a sajtó jó alkalmat kapott arra, hogy újjólag a „Horthy-fasizmusról” cikkezzen.¹⁴ Az ügyész vádbeszédében említést tett arról „a társadalmi és ideológiai talajról, amelyből a fasizmus táplálkozott”. A perről megjelent riportkönyvben is olvasható az az állítás, miszerint a nyilasok rémtettei csak következményei voltak a 25 esztendő „Horthy-terrornak”.¹⁵ A nyomozó hatóságok egyes tények elhallgatásával és bizonyos események átcsoportosításával egy meghamisított történeti valóságot teremtettek. A perről készült riportkönyv pedig ennek a meghamisított múltnak a hivatkozási alapjává vált. Itt nem is elsősorban az olyan, képtelenségnek tekinthető horrorisztikus részletekre kell gondolni, mint a szórakozásból a járőkelőkre lövöldöző nyilasok képe, vagy a tíz centi vastagon a padlóra száradt vér megidézése. Sokkal inkább arról van szó, hogy igyekeztek egyes olyan jelenségek súlyát kisebbiteni, amelyek szorosan összefüggtek a nyilasok tevékenységével. A következő pontokat érintette ez a torzító szándék: az ellenállás, az embermentés, a rendőrség tagjainak magatartása és a nyilasteror irányultsága. Ugyan a bíróságnak nem volt feladata a helytörténet teljes rekonstrukciója, de ha ezekkel a kérdésekkel érdemben foglalkoztak volna, az először is megkérdőjelezte volna az ítéletben felvázolt borzalmak egy jelentős részét, másodszor pedig egészen más képet festett volna a 25 éves „Horthy-terror” időszakáról – olyan képet, amely semmiképpen sem illeszkedett volna a hazai kommunista történelemszemlélethez.

1981); Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma* [több kiadás: Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1998 (3 kiadás), 2001, 2005, 2009].

¹⁴ *Népszava*, 1967. III. 24., 4.

¹⁵ Sólyom József–Szabó László: i. m., 4.

Az 1956-ot követő megtorlás koncepciója és az „antifaszizmus” fogalma

A zuglói nyilas pártszolgálatosok egy részét 1945 és 1949 között elítélték. Ezt követően hosszú évekig, sőt a felszín tekintve több mint másfél évtizedig feledés borult ügyükre – legalábbis a perről készült riportkönyvben olvasható kanonizált történet szerint. Közelebbről megnézve azonban logikai ugrásokra és ténszerűen hamis állításokra lehetünk figyelmesek a riport íróiban is felmerülő kérdés mellett: hogyan került sor a perre? *„Úgy látszott, hogy minden elérhető XIV. kerületi nyilas hóhér elnyerte büntetését. Csak 1957-ben, az ellenforradalom után terelődött a rendőrség figyelme ismét az 1944–1945-ös szörnyű bűncselekményekre. Miért? Hogyan?”*¹⁶ Ugyanerre a két kérdésre keresem a választ. Mintha a fenti szövegben lenne egy halvány utalás: *„az ellenforradalom után”* – azaz mintha az '56-os forradalom utáni időkben ez valamilyen módon természetes lett volna. Dr. Bárándy György, a fővádott védője szerint a perre az 1956-ot követő „felülvizsgálatok” logikus és kézenfekvő

¹⁶ Súlyom József–Szabó László: i. m., 19.

következményeként került sor.¹⁷ Addig, ahogyan azt a könyvben is említik, még akkor sem vizsgálták az egykori pártszolgálatosok múltját, amikor egyikük-másikuk kisebb-nagyobb köztörvényes bűncselekményeket követett el. 1957-ben indult tehát újra a zuglói pártszolgálatosok ügye. Ekkor „bejelentés érkezett Kröszl Vilmosra (...) [aki] az ellenforradalom idején fegyveresen megjelent egykori gyilkosságai színhelyén, Zuglóban. Körülnézett, megfenyegetett egy-két embert, azután eltűnt. A bejelentő nem tudta a nevét (...) hozzávetőleges személyleírás alapján újra megkezdődött a nyomozás. Ám rövidesen abba kellett hagyni: minden jel azt mutatta, hogy a nyilas bandita – akinek még a nevét sem tudták – disszidált.”¹⁸ Ezután, a könyv ellentmondásos állítása szerint, az aktákat nem tették irattárba, hanem újra és újra nyomozni kezdtek, de eredménytelenül. A döntő fordulat 1965-ben következett be, amikor Kröszl Vilmos a Duna-parton sétált, és egy korábbi megkínzott áldozata felismerte. Ezt követően teljes erővel indult meg a nyomozás, s ennek következményeként 1966. február 16-án őrizetbe vették Kröszl Vilmost, Bükkös Györgyöt és még néhány társukat. Azután jöttek a többiek, „ahogy a nyomozás újabb bűnösöket hozott a napvilágra”.¹⁹

Az iratok alapján azonban más kép bontakozik ki. A nyomozás az O-12542 jelzetet viselő dossziében rögzített munkaterv alapján kezdődött.²⁰ A dosszié közvetett bizonyítékot szolgáltat arra vonatkozóan, hogy a zuglói nyilasügy nem véletlenszerűen, az ’56 utáni „felülvizsgálatok” eredményeként került terítékre.

Az első bejelentés időpontja valóban 1957, közelebbről pedig augusztus 13. Ekkor írt a XIV. kerületi Simon Antalnén levelet Marosán Györgynek. A levélben felhívta a figyelmet arra, hogy él a

kerületben egy „Kröszli János nevezetű nyilas család, akinek egy Kröszli Vilmos nevezetű gyilkos nyilas fia” is van.²¹ Simon Antalnén megírta azt is, hogy Kröszl János az izsáki tsz-ben párttitkár. A levélíró két hónappal később tanúként idézték be a XIV. kerületi kapitányságra, ahol 1957. október 16-án vallomást is tett. A vallomás legelején tájékoztatta a nyomozókat Kröszl Vilmos tartózkodási helyéről, majd arról, hogy Kröszl Vilmos üldözötteket gyilkolt meg. Nem felel meg tehát a valóságnak a hivatalos verzió, amely szerint a nevét sem tudták a gyanúsítottak a hatóságok – ez a címevel együtt a rendelkezésükre állt. A tanú azonban más ügyekről is beszámolt: arról, hogy Kröszl Vilmos részt vett az 1956-os forradalomban, felfegyverkezve járt-kelt, és titkos rádióleadót is üzemeltetett.²² Tisztázódott az is, hogy a Marosán Györgyhöz írott levelében említett Kröszl János nem az édesapja Kröszl Vilmosnak, viszont ő maga is nyilas volt, és hivatásos katonai pályáját 1950-ben Simon Antalnén egyik ismerősének bejelentése nyomán kellett megszakítania. Annak ellenére lehetett belőle párttitkár, hogy korábban háborús bűntett miatt eljárást is folytattak ellene.²³ Néhány nappal később az ügyirat nevet is kapott: Kröszl Vilmos és társai ügye.

A következő lépést a Belügyminisztérium titkársága tette meg, amikor felszólította a BRFK Politikai Nyomozó Osztályának vezetőjét, Tihanyi Sándor alezredest, „hogy a szükséges intézkedéseket Kröszl Vilmossal kapcsolatban tegyék meg”. 1958 elején ezért áttették az ügyet a Kröszl Vilmos lakóhelye szerint illetékes Pest Megyei Főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályához.²⁴ Az ügy lassan haladt: az egyes irattári anyagokat, amelyek Kröszl Vilmosra nézve terhelőek voltak, csak 1959 elején sikerült összegezni. Az anyagok alapján teljesen világosan kiderült, hogy Kröszl a háború végén

¹⁷ Interjú dr. Bárándy Györggyel. In: Terror Háza Múzeum videoarchívuma. A „felülvizsgálatok” fogalmára később még részletesen kitérek.

¹⁸ Sólyom József–Szabó László: uo.

¹⁹ Sólyom József–Szabó László: i. m., 26.

²⁰ A dossziéból az idézeteket szöveghűen közlöm.

²¹ ÁBTL O-12542, 49.

²² Uo., 50.

²³ Uo., 57.

²⁴ Uo., 61., illetve 59.

„utasítást adott emberek meggyilkolására, és részt vett a Szovjethadsereg (sic!) elleni harcokban”. Más adatokból már ismert volt 1957 óta Kröszl nyilas múltja. A községben erről pletykák is felreppentek. „Azt mondta neki (ti. Kröszl felesége egyik szomszédjának), hogy Kröszl a múltban igen nagy nyilas volt, és ha kinyitná a száját, bizony a férjét letartóztatnák. Azt is mondta, hogy a férje 1944-ben több zsidót ölt meg, és azért nem mer bemenni Budapest VIII. kerületébe, mert attól fél, hogy felismerik” – áll egy 1957-es környezettanulmányban.²⁵

Első körben csak nyilvántartásba vételét javasolták.²⁶ A következő jelentés 1961-ből való. Megállapítja, hogy Kröszl nyilas kerületvezető volt, és „mint ilyen, részt vett baloldaliak és zsidók üldözésében, valamint a szovjet hadsereg elleni harcokban”.²⁷ Az irat végén szükség esetén Kröszl internálását javasolták. Az adatok szép lassan gyűltek tovább, ugyanebben az évben környezettanulmányt is készítettek. Ebben többrendbeli bántalmazással és gyilkossággal vádolták, amelyeket állítólag bestiális kegyetlenséggel követett el.

A csaknem egy évvel később, 1962. május 31-én kelt jelentés alapján kiderül, hogy a már említett vizsgálati dossziékban található arra nézve adat, hogy Kröszl zsidók és baloldaliak üldözésében vett részt, ugyanakkor a jelentés a következő fontos megállapításokkal zárul: „Antidemokratikus elemekkel kapcsolatot nem tart, ellenséges megnyilvánulásai nincsenek. A községben úgy vélekednek róla, hogy egyáltalán nem szavahihető ember és ennél fogva lenézik.”²⁸ Ezért a nyomozó szervek nem tartják indokoltnak, hogy veszélyes kategóriába helyezték, viszont mivel „igen befolyásolható ember és adott esetben ellenséges cselekmény kifejtésére az MNK ellenségei felhasználhatják”, ezért az „M”-ben és az egyetemes nyilvántartásban való

meghagyására tesznek javaslatot.²⁹ A következő évben keletkezett, szinte menetrendszerűen rögzített jelentés alapján ügyének „lebegtetésére” következtethetünk. Ekkor úgy ítélték meg, hogy anyagának törlése nem indokolt, és újra azt javasolják, hogy „M” esetén közbiztonsági őrizetbe vételét, azaz internálását kell fogantatosítani.³⁰ Újabb összefoglaló jelentés megírására ismét egy év múlva került sor. 1964. évi május hó 12-én a Pest megyei Rendőr-főkapitányság III/III-1 Alosztályán kelt összefoglaló jelentés szerint Kröszl nyilaspárti vezető volt a XIV. kerületben, és a „III/2 alosztályon található anyagok szerint a felszabadulás után Kröszlnek több társa halálra lett ítélve, Kröszlre súlyos terhelő vallomások fekszenek el. Vele szemben azért nem történt eljárás a felszabadulás után, mert Budapestről Nyáregyháza községbe költözött, ott húzta meg magát. Az ellenforradalom idején fegyveresen látták, de tevékenységére vonatkozóan nem rendelkezünk bizonyítékokkal. Nyilas tevékenysége elévült, ezért nem lett vele szemben eljárás.”³¹ Az összefoglaló jelentés írója itt kitért Kröszl Vilmos kisebb köztörvényes ügyeire, de mint megállapítja: „vele szemben kifogás nem merült fel ... Kröszl ellenőrzés alatt tartása továbbra is indokolt és szükséges”.

A dosszié anyagai szerint 1965. augusztus 16-án született meg a döntés, hogy Kröszl ellen el kell járni. Ekkor készült el a rendőri intézkedési terv, és vált eldöntött tényré, hogy nyomozást indítanak Kröszl ellen.³² Ezt követően gyors ütemben követik egymást a különböző jelentések, beszámolók és javaslatok. Kröszl nyilas időkben vitt szerepét egyre nagyobb terjedelemben és részletesebb

²⁵ ÁBTL, O-12542, 19.

²⁶ Uo., 63.

²⁷ Uo., 64.

²⁸ Uo., 73.

²⁹ „M” – a háborús vagy belső megmozdulások esetére készített vészforgatókönyv, amelyben rögzítették azoknak az „ellenséges elemeknek” a listáját, akiket preventív őrizetbe kell venni.

³⁰ Uo., 77. Itt található utalás egy figyelődossziéra is, amely azonban sajnos nem áll rendelkezésre, viszont egyértelműen bizonyítja, hogy szó sem volt hiábavaló nyomozási próbálkozásokról.

³¹ Uo., 89.

³² Uo., 98–101.

ben fejtették ki, míg köztörvényes ügyeiről fokozatosan megfeledeztek, és '56-os szereplését is egyre kevésbé fontosnak ábrázolták. Ekkor még a következővel zárul a jelentés: „A rendelkezésre álló adatok alapján Kröszl Vilmos alaposan gyanúsítható ... emberek törvénytelen kivégzésében való részvétel útján elkövetett háborús bűntettrel. A jelenleg rendelkezésre álló adatok Kröszl Vilmos ügyében az eredményes büntető eljárás megindításához nem elégségesek.”³³ Ezután szoros ütemterv alapján felkutatják a bizonyítékokat és a tanúkat. A dosszié lezárásának indoklásában a következő olvasható: „Ügyében súlyos bírósági ítélet várható.”

Annyiban igazak tehát a riportkönyv állításai, miszerint „1965 közepén váratlan fordulat következett”. Ez azonban csak a felszín, ami e mögött van, nem más, mint egy állambiztonsági legenda a sziszi-fuszi munkát végző, elkötelezett nyomozókról, akik a valóságban már 1957 óta gyűjtötték az adatokat. Ráadásul az újabb, véletlenszerű felismerésnek sincs nyoma az iratokban, ahogy a Duna-parti sétának sem.³⁴ A határt valójában az elévülés érvényesülése és az elévülést kizáró törvényerejű rendelet megalkotása között kell meghúzni. Arra a kérdésre tehát, hogy mikor kezdődött Kröszl Vilmos ügye, azt a választ kell adni, hogy bár a nyomozás már 1957-ben megkezdődött ellene, a rendőri intézkedési terv csak 1965. augusztus 16-án készült el. A zuglói nyilasok ügyében azonban az 1957-es évszám korántsem elhanyagolható, hiszen igencsak szorosan kapcsolódik az 1956-os forradalmat követő megtorlás ideológiai koncepciójához.

Az ideológiai koncepció – ahogyan arra a bevezetőben utaltam – először Sepilov szovjet külügyminiszter Szoboljev ENSZ-nagykövetnek szóló október 28-ai utasításában lelhető fel. Az utasítás szerint a magyar eseményeket az ENSZ Biztonsági Tanácsa ülésén

³³ Uo., 126.

³⁴ Uo., 124. „1957-ben Kröszl Vilmos nyilas múltjára vonatkozó bejelentést követően operatív és rendőri szerveink adatokat gyűjtöttek.”

fasiszta mozgalomként kell értékelni. Az utasítást ugyan taktikai okokból visszavonták, de ugyanezt a gondolatot tükrözte vissza az úgynevezett Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány 1956. november 4-ei kiáltványa, amelyben leszögezték, hogy „az ellenforradalmárok egyre arcátlanabbak. Kegyetlenül üldözik a demokrácia híveit, a nyilasok és más vadállatok gyilkolják a becsületes hazafiakat és a mi legjobb elvtársainkat.”³⁵ A kiáltványnak ezt a részét részletesebben és egy kisebb hangsúlyeltolódással fogalmazta meg az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. december 5-ei határozata. Ez a határozat több mint három évtizedig volt irányadó. Harmadik és negyedik pontja szerint „az októberi események előkészítésében és kirombantásában alapvető tényező volt a Horthy-fasiszta és a magyar kapitalista-földesúri ellenforradalom, amelynek jelentős erői működtek illegálisan idehaza, fő erői pedig Nyugat-Németországban gyülekeztek és szervezkedtek. A magyar ellenforradalom célja a kapitalista-földesúri rendszer visszaállítása volt. ... Nyugat-Németországban ellenforradalmi célokra már évekkel ezelőtt összegyűjtötték a volt horhtyista hadseregnek és csendőrségnek a Hitler-fasisztákkal együtt Nyugatra menekült maradványait ... amerikai dollárokkal fizették őket.”³⁶ A forradalom leverését követő megtorlás során igyekeztek a fenti tételt bizonyítani, illetve azt is, amit az egyik kommunista vezető visszaemlékezéseiben olvashatunk 1956-ról: „Az alvilág és a prostituáltak fogtak össze a fasisztákkal.”³⁷ Nyomatékosításul az 1956. december 11-én kihirdetett rögtönbíráskodás életbelépése után számos orvvadászt és köztörvényes bűnözőt kivégeztek.³⁸ A hatalom szándékosan igyekezett összerosni

³⁵ Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914–1999, II. kötet (szerk.: Romsics Ignác). Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 143.

³⁶ MSZMP Ideiglenes Központi Bizottság határozata, 1956. december 2. Magyar Országos Levéltár, 288. f. 4/3.6.e. 142.

³⁷ Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött. Kossuth Kiadó, Budapest, 1966, 226.

³⁸ Szakolczai Attila: Az 1956-os forradalom és szabadságharc. 1956-os Intézet, Budapest, 2001, 88.

a forradalomban valóban részt vevők ügyeit a köztörvényes bűnelkövetőkéivel, illetve a forradalmárok ellen lefolytatott perekben, ahol csak lehetett, köztörvényes bűncselekményeket is belevettek az ítéletekbe (például rablás, gyilkosság).³⁹ A fasizmus kérdése hasonlóan feltörendő díonak bizonyult. A forradalmat ugyanis nem a külföldről bejuttatott „Horthy-fasiszta” ügynökök és hazai segítők robbantották ki, mégis lázas keresés indult utánuk, azért, hogy a fasizmus koncepcióját igazolni lehessen. A kommunista történet szemlélet szerint ugyanis a proletárdiktatúrát nem követetheti polgári demokrácia, csak fasizmus.⁴⁰ Ez az értelmezés bukkan fel Maléter Pál és társai ügyében, ahol a politikai nyomozók a vizsgálati tervben leszögezték, hogy a vádlottak tevékenységükkel „a fasizmus kezdeti fokon történő kialakulását” okozták.⁴¹ Az ilyen jellegű vádak – ráadásul meggyőződéses kommunistákkal szemben – azonban nem voltak elegendők a fasizmus koncepciójának alkalmazására. A kommunista valóság szemlélet alapját ingatta volna meg az a tény, hogy a „nép” kel fel ellenük. Ebből következik, hogy az alapvető problémát az jelentette, hogy megtalálják azokat, akiket a „nép” helyére ültethetnek. Ezt foglalták össze a „Horthy-rendszer”, illetve a „fasiszta” címkék alatt.⁴² Meg kellett tehát próbálni valódi fasisztákat találni. Kádár János 1957 áprilisában ki is

³⁹ Ennek régi hagyománya volt a szovjet gyakorlatban: a függetlenségért küzdő ukrán gerillákat a második világháborút követően egyszerűen „banditáknak” nevezték, de a magyar államvédelem is előszeretettel állította be a rendszer ellenségeit köztörvényes bűnözőknek.

⁴⁰ Kállai Gyula: *A magyarországi ellenforradalom a marxizmus-leninizmus fényében*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1957, 23.

⁴¹ Idézi Horváth Miklós: *Kádár János és a hatalom ára* című tanulmányában. In: *Mit kezdünk vele? Kádár János (1912–1989)* (konferenciakiadvány, felelős szerk.: Vargyas Zoltán). XX. Század Intézet, Budapest, 2007, 30.

⁴² Számos forrást idéz és a fehérterrorral való összemérését, illetve a „horthysták” jelenlétét bizonyító erőfeszítéseket tárgyalja Apor Péter: *A hitelesség fabrikálása – Az 1919 és az 1956 közötti történelmi folytonosság megformálása* című frásában. *Aetas*, 25. évf., 3. sz., 67–95.

fejtette az erre vonatkozó irányelveket: „Az országban aktivizálódtak, felléptek, hatalmat ragadtak a kezükbe horthysta katonatisztek, csendőrök stb. Ezeknek ügyét is komolyan kézbe kell venni és nagyon tárgyalni nem is kell. Meg kell csinálni a népbíróságot, és ahol csak olyan horthystákkal találkozunk, akik vették maguknak a bátorságot és disznóságokat csináltak, körmenetben kell bíróság elé állítani, halálra ítélni és kivégezni.”⁴³ Ezeket az irányelveket a Belügyminisztérium, illetve az igazságügyi szervek hamarosan átültették a gyakorlatba is. Egy hónappal később, 1957. május 15-én a Belügyminisztérium tervezete „Az ellenforradalmi erők elleni harc fő csapásának irányáról” a megsemmisítendő ellenség körében két vonatkozó kategóriát jelölt ki. A 3. pont szerint idetartoznak a „a fasiszta és burzsoá pártok, a horthy-rezsim (sic!) vezetői, politikai és katonai személyei, valamint olyan volt fegyveres szervek vezetői és tagjai, mint a csendőrség, VKF/2 horthysta tisztek”. A 4. pont szerint pedig a fenti kategóriákat kiegészítik „a fegyveres ellenforradalmi akciókban részt vett huligán és deklasszált elemek”.⁴⁴ Az év végén, 1957. december 10-én a „Büntetőpolitika egyes kérdéseiről” folytatott vita során az MSZMP Politikai Bizottságában Kádár János hozzászólásában hangsúlyozta: a bűnüldöző szervek kezében van 800-1000 ember, „fasiszták, deklasszáltak, a Horthy-apparátus volt emberei”, akik ’56-ban felbujtóként, szervezőként, vagy a „hatalom megragadóiént jelentkeztek”. Felbukkant a fizikai megsemmisítés kérdése is, természetesen a „fasisztákra” vonatkoztatva. „Nagy kár, hogy ezeket nem sikerült megsemmisíteni ... Volt annyi eszük, hogy nem ők mentek el pl. a salgótarjáni főtérre, hanem másokat bujtottak föl.” Kádár sajnálkozását fejezte ki, hogy elszalasztották az alkalmat 1956 novemberében, amikor „1600 fasisztát a másvilágra lehetett volna küldeni”. A forradalom valódi résztvevőinek többségére nézve azon-

⁴³ Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának vitája és határozata a népbíróságok felállításáról, 1957. április 2. MNL OL 288.f. 5/20.é.e., 30.

⁴⁴ MNL OL XIX. A-2 q-4 G-920/1957. 3. o., idézi Káhlér Frigyes–M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?* Püski–Kortárs, Budapest, 1997, 214.

ban azt javasolta, zárt tárgyaláson, hogy „színház nélkül” folytassák le ügyüket.⁴⁵

Itt szeretnék visszautalni a fellebb említett fogalmi hangsúlyáthelyezésre – a jelek szerint a kádári hatalom először *nem* a volt nyilasokkal, hanem a velük általában egy nagyobb halmazba sorolt „horthystákkal” szeretett volna véglegesen leszámolni. Egy részlet a belügyminiszternek az MSZMP országos értekezletén 1957. június 28-án elmondott hozzászólásából: „Kiből regrutálódna itthon az ellenforradalmi szervezkedés erői és kikre támaszkodnak? Elsősorban a régi horthysta kategóriákból, különösen akkor, ha ezek már elhelyezkedtek népgazdaságunk valamilyen posztján. Támaszkodnak a rendszer ellen aknamunkát folytató disszidensekre és azok hazai kapcsolataira, kispolgári, nacionalista, pártellenes erőkre.”⁴⁶

Hogy ez a leszámolás mit jelentett, azt Kádárhoz hasonlóan egy korábbi alkalommal Marosán György is világosan kifejtette, amikor a Legfőbb Ügyészségen tartott értekezleten egyértelműen az „ellenforradalom” fizikai megsemmisítéséről beszélt, és arról, hogy ha erre 1945-ben nem volt mód, akkor azt az adott időpontban, tehát 1957-ben kell megcsinálni.⁴⁷

Röviden érdemes megvizsgálni, hogy miért helyeződött át a hangsúly a nyilasokról a „horthystákra”. Először is, a két világháború közötti rendszer establismentjét feltehetően veszélyesebbnek ítélték meg, mint a nyilasok egykori szervezeteit. Másodszor, a háború után az korábbi kisnyilasok tömegesen léptek át a kommunista pártba. Ezt a jelenséget a zuglói vádlottak társadalmi hátterének vizsgálatakor még részletesen elemezni fogom, annál is inkább, mivel a riportkönyvben is utaltak erre, megtevédt kisembernek nevezve azokat, akik ugyan a nyilasmozgalom tagjai voltak,

de nem követtek el semmilyen bűncselekményt.⁴⁸ Ugyanezt erősítette meg a Magyar Nemzet riportja is, amikor arra figyelmeztetett, hogy különbséget kell tenni a „nyilasok szociális demagógiája által félrevezetett emberek”, illetve a vezetők, a pártszolgálatosok és bűncselekményeket elkövetők között.⁴⁹ Ez az álláspont az állambiztonsági iratokban is tükröződött. Különbséget tettek azok között a nyilasok között, akik addigra „beilleszkedtek a társadalmi rendbe” és azok között, akik állítólag még akkor is „fasiszta koncepciójú, ellenséges tevékenység kifejtését tervező ... személyek” voltak.⁵⁰ Jellemző, hogy míg az 1956-os forradalmat követő megtorlás során halál vagy hosszú börtönök fenyegették a forradalmárokat, addig az egykori fegyveres pártszolgálatosok büntetlenül vagy aránylag csekély büntetéssel nyugodtan folytathatták életüket. Ez mással nehezen magyarázható, mint azzal, hogy a kommunista rezsim – különösen is a Kádár-féle konszolidáció idején – a *magdénak* érezte ezeket az embereket. A kommunista paradoxon egyik megnyilvánulása volt, hogy ugyan a nyilasokat és a Horthy-rendszert csereszabatosnak gondolták (mind a kettő a „fasizmus” kategóriájába esett), ugyanakkor bizonyos értelemben elfogadták, hogy a nyilasmozgalom is a munkásságra támaszkodott, legalábbis a kommunista értelmezés szerint megpróbálta a munkásságot elcsábítani – azaz kommunista szempontból „eretnekség” volt. Kádár János 1956. december 2-án az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának ülésén pontosan leírta ezt a fajta „eretnekséget”, amikor a munkástanácsokról beszélt: „Tisztán és őszintén fel kell tárni, hogy mit jelent az, amikor azt mondják, hogy: ellene vagyok a kommunista pártnak, ellene vagyok a Szovjetuniónak, de a szocialista vívmányok mellett vagyok, szocializmust

⁴⁵ MNL OL 288.f., 5/54.é.e., 11.

⁴⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, Budapest, 1957, 177–178.

⁴⁷ Idézi Káhler Frigyes–M. Kiss Sándor: i. m., 213.

⁴⁸ Súlyom József–Szabó László: i. m., 5.

⁴⁹ Vádbeszéd a zuglói nyilasok bűntügyében. Magyar Nemzet, 1967. január 20.

⁵⁰ Lénárt András–Paksa Rudolf: Nyilasok a BM aktáiban. In: Búvópatakok – A jobboldal és az állambiztonság (szerk.: Ungváry Krisztián). 1956-os Intézet Alapítvány–Jaffa Kiadó, Budapest, 2013, 334.

akarok. Ilyen a világon nincs, soha nem is volt – ez az a jelszó, amivel 1933-ban a német hitleristák a tömegeket a befolyásuk alá kerítették, a hatalmat a kezükbe vették.”⁵¹ A hangsúly áthelyezésének szempontjai között valószínűleg az a feltételezés is megállja a helyét, amely szerint a nemzetközi közvélemény szempontjából a „nyilas” bonyolultabb magyarázatot igényelt, míg a két háború közti Magyarországról már amúgy is elítélő kép élt a társutas közvéleményben. Erre az előítéletre a nyilasper kapcsán természetesen támaszkodtak. A Magyar Nemzet 1967. március 24-ei riportjában az ügyész vádbeszédéből kiemelten, *„Horthyék és a nyilasok”* alcím alatt közölte azt az állítást, amely szerint *„nem volt véletlen a nyilasok hatalomra kerülése”*, mert hatalmukat Horthy és csoportja szándékos árulásának köszönhették.

A fentieknek megfelelően a megtorlás időszakában sokkal ritkábban került sor nyilasok elleni eljárásokra a szinte zsinórban lefolytatott csendőrperek mellett, bár egyébként nekik sem volt semmi közük a forradalomhoz! Ebbe a trendbe illeszkedik Karabélyos Imre volt csendőr hadnagy pere, azzal együtt, hogy korábban a nyilas Nemzeti Számonkérő Szervezet nyomozócsoportját vezette. Ez az ügy nemcsak annyiban jelentett kivételt, hogy a vádlott egyszerre volt csendőr és egyszerre volt nyilas is, hanem mindekelőtt azért, mert kivégzésére pusztán azért került sor, mert az addig végzett ügynöki munkáját megtagadta. A nyilasok tekintetében csak egy jelentősebb eljárást folytattak le, Péntek István volt nyilas főideológus elleni eljárást. Péntek az első világháború után a kommunista mozgalomhoz csatlakozott, majd a nyilasok között vélte megtalálni a számára legátfogóbb válaszokat adó szellemi és

⁵¹ Ismét felmerül a kommunista paradoxon megnyilvánulása: a kérdéses jelenség nem létezik, nem létezhet, és mégis létezett, amikor Hitler megszerezte a hatalmat. MNL OL 288.f./3.ő.e., 10.

politikai otthont.⁵² A háború után háborús bűnösként ült néhány évet börtönben. A forradalom leverése után – a már korábban papírra vetett társadalompolitikai elképzeléseiből – tanulmányt készített az általa elképzelt kibontakozás útjáról. Ezt aztán szélesebb körben igyekezett terjeszteni, melyhez barátai – részben régi nyilas testvérek – segítségét is igénybe vette. A fő segítséget a tanulmány terjesztéséhez és az ügynevezett szervezkedéshez azonban a belügy két provokátora nyújtotta számára.⁵³ A szervezkedés ritkán folytatott beszélgetéseket jelentett, illetve azt, hogy Péntek a belügy két notórius provokátorára támaszkodva igyekezett értelmiségi körökben magát megismertetni. Péntek *„kibontakozási”* tanulmányának hivatalos értékeléseit elemezve összerakható az az ellentmondásos kép, amely a kommunista gondolkodásban a fentebb említett *„eretnekségről”* élt. A provokátorok tartótiszte először még azt a véleményezést írta Péntek tanulmányáról, hogy *„igen sok kérdésben és a fő kérdésekben – egyes értékelő részeket kivéve – helyes álláspontot foglal el”*.⁵⁴ Mire az ügy a *„realizálás”*, vagyis a vádemelés szakaszába jutott, a Párttörténeti Intézet szakértője már azt írta a tanulmányról: *„Az egész anyag rendkívül zavaros, hallhatatlanul tudálatlan, de tudománytalan ... A szerző nézetei fasiszta nézetek ... A szerző ... a Szovjetuniót elnyomó rendszernek, a Szovjetuniót ezenfelül imperialista rendszernek mutatja be.”*⁵⁵ Pénteket végül 1959-ben a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésért nyolcévi börtönre ítélték. Rajta keresztül a részleteket nem ismerő közönség felé jól lehetett kommunikálni a nyilasok látszólagos

⁵² Péntek Istvánról, illetve a nyilas és a kommunista eszmeiség összefüggéseiről lásd Máthé Áron: *A főideológus. Valóság*, 2005/1. sz.

⁵³ A Péntek-féle *„szervezkedésről”* és az ellene folytatott koncepciók eljárásról lásd Ungváry Krisztián–Tabajdi Gábor: *Elhallgatott múlt – a pártállam és a belügy*. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 2008, 234–241.

⁵⁴ ÁBTTL O-11517, 27. o., idézi Ungváry Krisztián–Tabajdi Gábor: i. m., 235.

⁵⁵ ÁBTTL V-145877/3, 11-15. o., idézi Ungváry Krisztián–Tabajdi Gábor: i. m., 240.

„részvételét” a forradalomban. A Népszabadságban cikk jelent meg az ügyről, illetve a *Harc a belső ellenség ellen* című állambiztonsági oktatófilmbe is beillesztették az ügyét, egy valódi, 1956-ot követő diákszervezkedés mellé sorolva.⁵⁶

Nem csoda, hogy a futószalagon rendezett csendőrperek és mellettük elszórtan egyéb ügyek – nyilasok, volt politikai nyomozók ellen folytatott eljárások – hozzájárultak ahhoz, hogy a Marosán Györgyhöz címzett belügyi feljegyzés írói már 1958-ban elégedetten állapíthatták meg, hogy az *„ellenforradalmi perek anyagai minden vonatkozásban alátámasztják pártunk értékelését az ellenforradalomról”*.⁵⁷ A párt értékelését az *„ellenforradalomról”* már feljebb láthattuk. A kör itt bezárult: hiszen a pártnak az ellenforradalomról adott értékelése határozta meg, hogy mi legyen a perekben, és hogy azokat kik ellen indítsák meg. A megtorlás tehát – mind ideológiailag, mind pedig a kivitelezést tekintve – egy *„alaposan megtervezett, félmelletes hadjárat volt”*.⁵⁸

A belügy figyelme valójában a megtorlás első hulláma után fordult a nyilasok felé. Az 1960. június 21-én kelt jelentés *„a belső reakció elleni harc néhány kérdéséről”* a fő ellenséges kategóriák között a *„fegyveres ellenforradalmárok”* és a volt *„horthysta erőszakszervezetek”* mellett a *„fasiszta párttagokat”* is megemlíti.⁵⁹ Ebben az időszakban sokat foglalkoztak Málnási Ödön volt nyilas ideológus – korábban kommunista emigráns és szociáldemokrata párttag – tevékenységével. Málnási Ödön az első világháborúban frontharcos volt és a háború végén vált marxista meggyőződésűvé. A Tanácsköztársaság idején zászlóaljparancsnok volt, bukása után rövid ideig a nemzetközi kommunista mozgalomban dolgozott

⁵⁶ *Harc a belső ellenség ellen*. 1958, BM Filmstúdió. Állambiztonsági oktatófilm (34 p.)

⁵⁷ Káhler Frigyes–M. Kiss Sándor: i. m., 223.

⁵⁸ Káhler Frigyes–M. Kiss Sándor: i. m., 219.

⁵⁹ Ungváry Krisztián–Tabajdi Gábor: i. m., 40.

több helyen is Európában. Ezt követően hazatért külföldről, elvégezte a történelem szakot, és 1924–1937 között az MSZDP tagja volt. 1936-ban belépett az első Szálasi-féle pártba, majd illegális nyilas tevékenységéért börtönbe is került. 1942-ben azonban kizárták a nyilasok közül, mivel Szálasi elmebetegnek minősítette egy olyan cikkben, amely valószínűleg a politikai rendőrség megrendelésére készült.⁶⁰ A háború után a népbíróság hét évre ítélte, vizsgálati fogsága alatt súlyosan bántalmazták. Még a börtönben beszervezték, ügynöki munkáját azonban nem végezte jól, sőt kártérítést követelt az elszenvedett egészségkárosodásért az Elnöki Tanácshoz írt levelében. Ismét le akarták tartóztatni, de a forradalom kitörése ezt megakadályozta. A forradalom leverése után emigrált, és Bécsben telepedett le, ahol újságíróként dolgozott. Ekkor kezdett levelezni.⁶¹ Igyekezett érintkezésben maradni kapcsolataival, akik korábbi nyilas párttagok, „nemzeti” kommunisták, volt börtöntársak és egyszerűen az ismerősei köréből kerültek ki. A magyar emigráció körében tevékenysége megosztó volt, vérbeli szocialistaként nem szerette a Horthy-rendszer egykori képviselőit, sőt az „úri” nyilasokat is kritikával illette. Magyarországi kapcsolatrendszere és levelezőtevékenysége azonban alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a belügy egy olyan nagyszabású nyilas-összeesküvés koncepcióját vizionálja, majd realizálja, amelyet ráadásul külföldről irányítanak. Hogy erre nem került sor, az leginkább annak köszönhető, hogy Málnási levelezőpartnerei itthon semmiféle politikai aktivitást nem fejtettek ki, pedig 1961-ben már legalább 72 levelezőpartner volt az országban. Ettől kezdve az állambiztonság II/5. osztálya, amely Hollós Ervin vezetésével a belső reakció elhárításáért volt felelős, többször is megpróbálkozott az ügy jogi útra terelésével, hogy a *„nyilas-összeesküvés”* képe kibontakozzon, azonban az

⁶⁰ A politikai rendőrség részére elkészített eredeti változatot lásd Máthé Áron: *Az istenfélő utópia. Valóság*, 2008/2. sz.

⁶¹ Málnási ügyét közli Ungváry Krisztián–Tabajdi Gábor: i. m., 242–261.

ügyben szereplők tevékenysége semmiféle büntetőjogi kategóriát nem merített ki. Hollós Ervint, mint az „ultrák” egyik képviselőjét, 1962-ben leszerelték. Ezt követően az ügyben más jellegű intézkedéseket hoztak a szervek, például Málnási beszerzésére is tervet készítettek, sőt a kapcsolatot is felvették vele. Az egész végére az tett pontot, hogy Málnási gondolkodása lassan elszakadt a valóságtól, s egy idő után már az emigráció bomlasztására sem látszott alkalmasnak egzaltált gondolataival. A dossziékat 1966 szeptemberének elején lezárták – éppen akkor, amikor már készülődött egy nagyszabású nyilasper, *valódi* tettesekkel.

A nyilas tematika kihasználása azonban nem csak az ekkor még kifutóban levő '56-os szállhoz, hanem inkább az elévülés kérdéséhez kapcsolódik. 1964-ben alighogy a Magyar Népköztársaság rendelkezett a háborús bűnök elévülhetetlenségéről, az állambiztonság máris nagyszabású áttekintést készített a nyilas mozgalomról és ebben megyékre lebontva feltérképezték az egykori nyilas kerületek vezetőit és pártszolgálatosait, illetve a hazai és az emigráns nyilasok kapcsolatait.⁶² A tervezett ügyek közül végül is csak kevés realizálódott, és csupán egy kapott nagy nyilvánosságot: ez utóbbi volt a zuglói nyilasok pere.

Szóban forgó évben, 1964-ben a politikai rendőrség villámgyors nyomozást folytatott le Bene János Ferenc ellen, akit 1965-ben már bíróság elé is állítottak. 1944–1945-ben Kassa környékén működött a „Petőfi rohamdandár” nevű partizánvadász csoport, amelynek Bene János Ferenc volt a parancsnoka. A különítmény feladata volt a Kassa környéki helységeken (Torna, Azbesztbánya, Rudnokfürdő) a partizánalakulatok felszámolása, illetve a baloldali gondolkodásúak féken tartása.⁶³ A perről filmhíradó is készült, ebben a következők hangzottak el: „A partizánokkal való együttműködés vádjával irtották a környék fiatalságát. Több mint húsz év

után a háború befejezése után rejtekükről még mindig előkerülnek fasiszta fegyverek, újságok és olyan amatőrfilmek, amelyek kiegészítik a képet az efféle terrororganizáció működéséről. Ilyen különítményt vezetett Kassán a nyilas párt megbízásából Bene János Ferenc, akit húsz év után csak most sikerült leleplezni. ... Népköztársaságunk bíróságai háborús bűntett esetében nem ismerik az elévülést.”⁶⁴ Bene János ügyéről oktatási anyag is készült az állambiztonság részére.⁶⁵ Úgy tűnik, hogy ez volt a „bemelegítés” a nagyobb szabású perhez.

Semmiképpen nem helytálló tehát Szabó Miklós azon feltevése, amely szerint a zuglói nyilas „kirakatper a felszínen láthatatlan háttér folyamat része. Az amnesztiával és a vele szembeszegülő funkciellenállást letörő 1962-es »utolsó desztalinizáló« határozattal vereséget szenvedett »balos« erők manővereinek egyike, amellyel helyüket keresik az amnesztia után kialakult helyzetben. Elsősorban a funkci-tábor élcsapata, a BM politikai főcsoportja keresi az új feladatokat. A helyzet ahhoz az állapothoz hasonlít, amelyet Mrozek ír le Rendőrség című darabjában. A darab arról szól, hogy a diktatúra politikai rendőrsége keresi a feladatokat, mert arra kényszerül, hogy szükségességét igazolja.”⁶⁶ Jóllehet az nyilvánvaló, hogy a politikai-ideológiai koncepciók kidolgozása után az eredményes működéshez kellett bizonyos önállóság – ha úgy

⁶⁴ Filmhíradó Bene János Ferenc ügyéről, 1965. Magyar Nemzeti Digitális Archívum.

⁶⁵ Dr. Blaskó Lajos-dr. Gyarmati Pál: *Bene János Ferenc és tsai. háborús bűntette.* A BM Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség tanulmánya, ÁBTL A-3016/44.

⁶⁶ Szabó Miklós: *A zuglói nyilasper* (az interneten: <http://beszelo.c3.hu/97/10/nyilas.htm>). A tanulmány is felveti a kérdést, hogy miért került sor ekkor a perre. „Nem kézenfekvő tehát, hogy miért rendezett a Kádár-rendszer (egyetlen alkalommal) nyilas kirakatpert ... Nyilas- és hasonló ügyek sem kerültek csak úgy automatikusan a nyilvánosság elé.” A válasz keresésekor elutasítja a legkézenfekvőbb lehetőséget: „Apropó lehetne a háborús bűnök elévülhetetlenségéről szóló jogi megállapodás, ezt azonban Magyarország már 1963-ban jogrendjébe iktatja.” A Kádár-rendszer nem egyetlen alkalommal rendezett nyilaspert (jóllehet ez volt a legnagyobb és a leginkább nyilvánosságnak szánt), és nem 1963-ban iktatták a jogrendbe az elévülhetetlenségről szóló „jogi megállapodást” (valójában törvényerejű rendeletet).

⁶² Lásd ÁBTL O-14937/2.

⁶³ Bene János ügyét lásd az ÁBTL V-151334/1–3. dossziékban.

tetszik, „feladatkeresés” – az operatív tevékenység terén, de a kádári diktatúra politikai rendőrségének nem kellett kétségbeesetten feladatok után szaladgálnia, mivel bőven kapott megrendeléseket a kommunista párttól. Szigorú pártellenőrzés alatt állt, nem válhatott a fenti értelemben önjáróvá. Az állambiztonság számára az sem jelenthetett gondot, hogy saját szükségességét igazolja, hiszen lassanként a rendszer fő támaszává vált az egy lépéssel hátrébb elhelyezkedő karhatalmi szervek (a Forradalmi Rendőri Ezred, a Munkásőrség és az Ifjú Gárda) mellett.

Nem ad magyarázatot a „hogyan” kérdésére Tamáska Péter feltevése sem, mely szerint a Kádár-rendszer „büntető és ellenőrző politikája gyakorlatban tartotta azt az apparátust, amely szükség esetén nyílt katonai-rendőri diktatúra bevezetésére is alkalmas lett volna (...) 1966–1967 folyamán két ízben is »éles gyakorlatot« tartottak. Az egyik »éles gyakorlat« egy 56-osnak mondható, félig-meddig elhallgatott per volt, a másik pedig a zuglói nyilasper: mindkettő kötéllel és súlyos börtönbüntetésekkel végződött.”⁶⁷ Ez az elgondolás, tudniillik hogy a zuglói per egy „csuklógyakorlat” lett volna, legfeljebb csak színesítheti a képet. Az apparátust ekkoriban nem igazán kellett „gyakorlatban tartani”, lelkesen végezték a munkájukat, és a párt politikai állásfoglalásaiból operacionalizálni tudták az elvégzendő feladatokat – természetesen a pártállam ellenőrzése alatt, és akár a párt konkrét utasításai szerint is.⁶⁸

Látható tehát, hogy arra a kérdésre, hogy hogyan kezdődött a zuglói nyilasok pere, egy szélesebb háttér felvázolása szükséges. A „mikorra” is kínálkozik egy válasz: az ideológiai koncepció már 1956. november 4-én megszületett – pontosabban, ahogyan ez látni fogjuk, ekkor csak életbe lépett. Ez a koncepció a megtorlás során

⁶⁷ Tamáska Péter: *Történeti riportok* (<http://mek.oszk.hu/01500/01530/01530.doc>). 81.

⁶⁸ A közvetlen felügyeletet elsősorban az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának vezetői és a KAO belügyi alosztályvezetői látták el, az ellenőrzés mellett sokszor kézi vezérreléssel irányítva az ügyeket.

rögzült, majd annak lezárulta után, az elévülés kérdésének megjelenésekor bizonyos változtatásokkal továbbra is meghatározó erővel bírt.

Ennek az üzenetnek az értelmében a kommunizmus fő ellenségei a bűnözés és a fasizmus, amelyek e világkép szerint általában kéz a kézben járnak. A kommunizmus ellenségképének formálásában sohasem a történeti valóság játszotta a főszerepet, hanem az, amit közönségesen szómágiának vagy ráolvasásnak neveznek, finomabban szólva pedig „filozófiai diskurzusnak”. Ezt Boris Groys egykori szovjet-orosz másként gondolkodó, disszidens a következőképpen fogalmazta meg: „A kommunista, dialektikus-materialista diskurzus tárgya csakis az egész. Ez nem azt jelenti, hogy nem ismer ellenségeket; de nem is hagyja, hogy megfosszák attól a szuverén hatalomtól, hogy maga válassza ki őket. A kommunizmus nem ismer semmilyen őt megelőző vagy meghatározó ellenség viszonyt. ... A kommunista vezetés mindig fenntartotta magának a jogot, hogy maga határozhassa meg, ki, mikor és miért tartozik a proletariátushoz vagy a burzsoáziához. A totalitásra irányultság azt jelenti, hogy nincsenek ellenségeink – azokon kívül, akiket tudatosan és szándékosan magunk nyilvánítottunk azzá.”⁶⁹ A totalitásra való törekvés tehát igényt jelent a teljes tapasztalati valóság „totalizálására”, azaz annak meghatározására is. A kommunista gyakorlat felélesztette az Ószövetségből ismert „néven nevezés” ősi rítusát, amely által hatalmat lehet nyerni a néven nevezett jelenség felett. Ezért vált a különböző kategóriákba – például kulák, dogmatista, osztályellenség, trockista stb. – való besorolás a kommunista szóhasználat egyik lényeges jellemvonásává. Ez a legkézzelfoghatóbban a fasizmus koncepciójának alkalmazásában nyilvánult meg.

⁶⁹ Boris Groys: *Kommunista utóirat*. Műcsarnok Kiadó, Budapest, 2011, 23. Nevének átiratakor a nemzetközi változat indokolt, hiszen régóta Európában él és ott is publikál.

Az 1920-as 30-as évek fordulóján, de legkésőbb a 30-as évek közepére a szovjetek fő üzenete az antifasizmus volt. Sőt, ha szigorúan vesszük, akkor a kommunista hatalom nem sokkal létrejötte után antifasiszta lett, röviddel azt követően, hogy Olaszországban a fasiszták vették át az uralmat. Fennállásának első évtizedében azonban még az utópia megvalósíthatósága volt a legfontosabb üzenet. Bár az első világháború tüzéségi zárótüzeiben megsemmisült a Haladásba vetett 19. századi hit, nem semmisült meg viszont az az értelmiség, amely ezt a hitet képviselte. A háború végén az általános kiábrándulás nem készítette őket pálfordulásra. Egy új bálvány jelent meg, amely még kézzelfoghatóbb volt, mint a Haladás addigi megtestesülései – mivel ez a bálvány élt. Ez a bálvány pedig a szovjet totalitárius rendszer volt. Nagyon sokan örömmel üdvözölték. Lincoln Steffens neves amerikai baloldali értelmiségi 1920-ban Szovjet-Oroszországból visszatérve mondta: „*Láttam a jövőt, és működik!*” Ezt az értelmiségi hitet a „haladók” által megvetendőnek és felügyelet alá helyezendőnek tartott emberi irracionálitástól való félelem is motiválta. Az irracionálitást pedig leginkább a tervgazdaság és irányított társadalom alapján álló Szovjetunió látszott kiküszöbölni. Az első világháború során az európai társadalmak és politikai rendszerek úgy tűnt, hogy csődöt mondtak – maradt az USA és Szovjet-Oroszország, mint követhető példa.⁷⁰ Amerika azonban messze volt és a háború után visszavonult az európai ügyektől. A szovjet politika viszont addig nem tapasztalt mértékű aktivitást mutatott éppen a baloldali hívószavakkal mozgósítható értelmiség körében. A titkosszolgálati akciók két teljesen új fajtája jelent meg: a fedett propaganda, illetve a baloldali, ettől a korszaktól kezdve „társutasnak” nevezett gondolkodók háttérből folytatott manipulálása. Az volt a cél, hogy megteremtsék a

⁷⁰ „Fajtánk egyik vagy másik, s ahogy én gondolom, mindkét módon megmenthető” – Lincoln Steffens. Idézi Paul Johnson: *A modern kor. XX. Század Intézete*, Budapest, 2000, 257.

baloldali, de nem kommunista nyugatiak számára a korszak – és bizonyos körök számára még hosszú évtizedek – uralkodó politikai előítéletét: azt a hitet, hogy a becsületes, őszinte és jóhiszemű emberek helyeslik a Szovjetunió politikáját.⁷¹ Így fordulhatott elő, hogy számosan a GULAG új (valójában premodern) rabszolgatáborainak munkaerejét hasznosító „nagy szocialista építkezéseket” az emberi közösség ideális helyzetéhez közelítőnek gondolták, illetve később letagadták az ukrainai mesterséges éhínség tényét. Egy ideig ezeket a borzalmakat lehetett szépíteni, és mintegy az új ember kikovácsolásaként ábrázolni.

Mussolini, majd még inkább Hitler hatalomra kerülésével a helyzet némileg megváltozott. A fasizmus a kommunisták számára váratlan fordulatot jelentett, hiszen Marx nem írt erről a jelenségről. Bár Lenin már 1918-ban figyelmeztetett arra, hogy „*a történelem cikkcakkokban és kerülőutakon haladt előre*”, a „fasizmus” – amelyet sokkal helyesebb nemzetiszocializmusnak hívni – eszmei kihívást jelentett a kommunista ideológia számára. A 19. századi tanokon alapuló marxizmus, bármennyit is alakított rajta Lenin kifejezetten modern gyakorlati munkássága, jóval kevésbé tudta megtestesíteni a modernitást, mint az olasz fasizmus. Hitler pedig még tovább lépett: a náci Harmadik Birodalom nem véletlenül mozgatja meg a mai napig a sci-fi-alkotók fantáziáját. 1933-ra más problémák is akadtak. Először is, megdöbbentő volt az ellentét az éhező, terrorizált Szovjet-Oroszország és Mussolini sikeres, gyarapodó Olaszországa között. Ráadásul Sztálin rájött, hogy amennyiben elősegíti Hitler hatalomra jutását, ezzel elejét veszi annak, hogy egy második, tőle (azaz Sztálintól) jó eséllyel független kommunista hatalmi központ is kialakuljon Németországban. Ami még fontosabb volt, azt is belátta, hogy az európai államoknak még a háború utáni állapotukban is túl szilárd az építményük ahhoz, hogy egy erőszakos

⁷¹ Steven Koch: *Kettős szerepben – az értelmiség elcsábítása*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2000, 23.

kommunista hatalomátvétel sikeres legyen, s ezért Hitler pontosan alkalmas lesz arra, hogy elvégezze a piszkos munkát. Európa újabb háborúba fog keveredni, ezáltal tiszta terepet teremtve a kommunista „forradalomhoz”, vagyis ahhoz, hogy a konfliktusból kimaradó Szovjetunió a Vörös Hadsereg erejére támaszkodva direkt (azaz katonai) vagy indirekt módszerekkel rákényszerítse magát a kontinens egészére. Ezért nevezték Hitlert a „forradalom jégtörőjének”.⁷² Ekkoriban „a Komintern emberei nem voltak hajlandók elfogadni, hogy létezhet bármi is a proletárforradalom és a fasizmus között”.⁷³ A harmincas évek első felének végére viszont már mindenki, aki nem volt fasiszta és elfogadó lett a szovjet politika irányában, részese lehetett a közös harcnak. Azonban továbbra is a Komintern tartotta ellenőrzése alatt az antifasizmus terepét, és a szervezet képviselői fenntartották a jogot, hogy „igazolják, hogy valaki hozzájuk tartozik-e vagy sem”.⁷⁴

A szovjet mítosz ekkora megváltozott. Ahogy láthattuk, már nem az utópia volt a központi gondolat. A mítosz fő tartalma a következő lett: bármilyen hibákat mutasson fel is az utópia építésében a Szovjetunió, azt az erényt biztosan a magáénak tudhatja, hogy az elejétől kezdve, őszintén, szinte magától értetődően szembeállt az ordas náci eszmékkel. Vagyis a kommunizmus, mint olyan, képviseli az egyedüli és a tényleges ellenállást az emberellenes rendszerekkel szemben. Ebben a mítoszban tehát erkölcsi alapú szerepek jelentek meg, és a két eszme közti harcot úgy lehetett

⁷² Sztálin, 1939. szeptember 7.: „Hitler anélkül, hogy tudná és kívánná, meggyengíti és aláaknázza a kapitalista rendszert.” Idézi Francois Furet: i. m., 554. Lásd bővebben az egykori szovjet katonai hírszerző, írói álnevén Viktor Szuworov írásait, magyarul eddig In: *A Jégtörő – Hitler mint eszköz Sztálin terveiben*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2006, illetve: *Az M-nap. Ki kezdte a második világháborút?* Kairosz Kiadó, Budapest, 2008.

⁷³ Francois Furet: i. m., 476.

⁷⁴ Francois Furet: uo.

beállítani, mint a jó és a gonosz közötti küzdelmet.⁷⁵ Csak két oldal létezett „a bolsevikok számára oly kedves dichotómia szerint”: a kommunisták vezette antifasizmus és a fasizmus.⁷⁶

A mítosz megváltozása összekapcsolódott azzal, hogy a nemzeti szocializmus jelentette eszmei kihívást 1933-ban a Kommunista Internacionálé XIII. plenumán megválasztották. Ekkor a következő definíciót adták a fasizmusnak: „a finánciók legreakciósabb, legsovinisztább, legagresszívabb csoportjainak nyílt, terrorista diktatúrája”.⁷⁷ Az értelmezés nagyon fontos volt, ugyanis burkolt üzenetet tartalmazott. Azt a burkolt üzenetet, hogy ha a tőkés-, vállalkozói csoportoknak csak egy része törekszik fasizmusra, akkor a többiek akár a kommunistákkal is összefoghatnak. Ezt az értelmezést ültette át a gyakorlatba a következő évtől kezdve a szovjet politika eszközeként szolgáló Komintern, élén a lipcsei per hőisével, Georgi Dimitrov bolgár kommunistával. Ekkorra már sokan úgy érezték, választaniuk kell a diktatórikus rendszerek között.⁷⁸ A fenti értelmezés megkönnyítette számukra a választást. Az antifasizma ideológia lényege tehát abban állt, hogy a politikai világot két pólusra ossza fel: a kommunisták részvételével – sőt vezetésével – egyesülnek a demokraták, velük szemben pedig a fasiszták állnak.

A második világháború nem csökkentette az antifasizmus erejét, bár a „fasizmus” jól láthatóan megszűnt. A Szovjetunió ugyanis vérrel vásárolta meg az új nemzeti címkét: az antifasizmust, amelyel legalizálni tudott mindent, még a Molotov–Ribbentrop-paktumot is. „Antifasizmus: a kommunizmus háború utáni tekintélye ezzel az

⁷⁵ Stephen Koch: i. m., 80.

⁷⁶ Francois Furet: i. m., 457.

⁷⁷ *A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai* (szerk.: Csonka Rózsa-Harsányi János-Székely Gábor). Kossuth Kiadó, Budapest, 1975.

⁷⁸ Schmidt Mária: *A jövő végérvényesen megbukott („Láttam a jövőt, és működik”)* – előadás a XX. Század Intézet Kommunista világ született című konferenciáján, 2007. november 6. Az interneten: http://www.xxszazadintezet.hu/rendezvenyek/kommunista_vilag_szuletett_oro/schmidt_maria_a_jovo_vegerveny.html.

egy szóval megmagyarázható.”⁷⁹ Az addigi kétdimenziós elrendezés előnyei olyan nagyok voltak, hogy az magyarázatot ad arra, hogy a propagandában miért éltették tovább a fasizmust. Ezt a történelemben visszamenőleges erkölcsi legitimációt a kommunista vezetők egymást között nem is igyekeztek titkolni: „Gerő Ernő többször is hangsúlyozta, hogy amennyiben a Szovjetunió a 30-as években nem olyan radikálisan oldja meg a szövetkezetesítést, mint ahogy tette, akkor nem győzhetett volna a Hitler elleni háborúban. Valójában ugyanígy indokolja a tisztogatási pereket is. A győztes háború visszamenőlegesen is igazol minden kegyetlenséget, az éberségi kampányokat ugyanúgy, mint a kuláklíkvidálást.”⁸⁰

Ideológiai értelemben is van erre magyarázat. A Komintern már idézett meghatározása szerint bár a tőkéseknek csak egy része törekszik fasizmusra, de mégis, a fasizmus „a kapitalizmus egyik kései politikai formája: végleges kiirtásának előfeltétele a tőke uralmának megszüntetése. Az antifasiszta szövetkezés tehát egy forradalmi stratégia része: ezt látjuk majd a háború után Közép- és Kelet-Európa országaiban, amelyek ez alatt a zászló alatt válnak »népi demokráciákká«”.⁸¹ Jószerével mindegyik csatlós országban érvényes volt ez a „forradalmi stratégia”: a háború előtti vagy alatti, kitalált vagy tényleges „fasizmusok” visszatérése ellen a legbiztosabb védekezés a népi demokrácia, vagyis a kommunista diktatúra.⁸² Magyarország esetében teljesen természetes volt, hogy a két világháború közötti polgári rendszert „Horthy-fasizmusnak” bélyegezzék, ahogy a Mun-

⁷⁹ Francois Furet: i. m., 605.

⁸⁰ Hegedüs András: *A történelem és a hatalom ígézetében*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988, 172. Ebben az esetben az indoklás természetesen a belpolitika igazolására is szolgált.

⁸¹ Francois Furet: i. m., 415–416.

⁸² Lengyelországban az egész háború előtti rendszert fasisztának minősítették, Szlovákiában a Tiso-rendszert, Romániában megalapozottan a Vasgárdát és kevésbé megalapozottan az Antonescu-rendszert, Jugoszláviában pedig a horvát és a szerb kollaboráns rezsimeket.

kásmozgalom-történeti lexikonban olvashatjuk: „Magyarországon a Tanácsköztársaság leverését követő nyílt terrort a fasizmus burkoltabb formája váltotta fel.”⁸³ A háborút követően egy évtized kellett ahhoz, hogy a szovjetek antifasiszta koncepciója éppen Magyarországon szenvedjen vereséget.

Az 1956-os forradalom két hatalmas csapást mért az antifasiszta mítoszra. Először is megmutatta, hogy aki antikommunista, az nem feltétlenül fasiszta. Másodszor, ahogyan a bevezetőben erre utaltam, megcáfolta az SZKP XX. kongresszusa után kialakult képet, mely szerint a „sztálinizmus” – a „személyi kultusz” és a „dogmatizmus” – idejének „hibái” után új korszak kezdődik, a kommunista totális rendszer megreformálható.⁸⁴ Ezért *muszáj* volt a „fasizmusra” hivatkozni a forradalom leverése után, és mindent meg kellett tenni, hogy ez ne csak szavakban jelenjen meg, hanem tényekben – leleplezett valódi és kitalált fasisztákban, halálos ítéletekben és súlyos börtönbüntetésekben.

A dialektikus materializmus központi törvénye az ellentétek egysége és harca volt. Ennek a törvénynek a követése a paradoxonokban való gondolkodást jelentette.⁸⁵ Ilyen paradoxon volt a fasizmus kezelése is, amelyre Lenin tanítását alkalmazták: e szerint minden erőt, még az ellenforradalmi erőt is át kell tudni alakítani forradalmi erővé. Ezúttal azonban a néven nevezés technikája visszaütött: a fasizmus elleni harc vált a kommunizmus és általában a baloldal *egyetlen* meghatározó elemévé, a kommunista mozgalom önnön szómágiájának rabja lett, bár ez a szómágia kétségtelenül működött, és egészen máig jelentős hatást gyakorol. A dialektikus

⁸³ *Munkásmozgalom-történeti lexikon* (főszerk.: Vass Henrik). Kossuth Kiadó, Budapest, 1976., 163.

⁸⁴ Lásd bővebben Tony Judt: *A háború után – Európa története 1945 óta*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007, 441–444.

⁸⁵ Boris Groys: i. m., 24. A paradoxonokban való gondolkodást George Orwell híres regényében, az 1984-ben „duplagondol” néven fogalmazta meg. Ez azt a készséget jelenti, amely szerint egyszerre lehet elhinni egy tényt és annak a cáfolatát is.

materializmus bosszúja volt ez, az ellentétek egysége és harca ebben az értelemben fennmaradt.

Ez az antifasiszta koncepció állt tehát a zuglói nyilasok perének hátterében. Arra a kérdésre, hogy „hogyan kezdődött a per”, az a válasz, hogy mihelyt valamilyen, a marxizmus-leninizmus értelmezési tartományán kívül eső jelenséggel szembesült a kommunista diktatúra, vagy olyasvalamivel, ami alapjaiban ingatta meg ideológiáját, azaz legitimációját, azonnal életbe lépett az antifasiszta koncepció. Minél nagyobb volt a baj, annál inkább erre a lehetőségre támaszkodtak. Az 1960-as évek közepén az ideológiai koncepció lényegi elemei így továbbra is megmaradtak, azonban a hangsúlyeltolódás természetesen együtt járt a politikai koncepció változásával is, amellyel az antifasizmust a változó igényekhez igazították.

A zuglói nyilasok pere 1967-ben

„A háború után már eltelt 21 esztendő, 1966-ot mutatott a naptár, amikor néhány nappal Peter Weiss »Vizsgálat« című drámájának bemutatása után, a Fővárosi Bíróságon – ha nem is tudatosan időzítve – megkezdődött az újabb, nagyszabású nyilasper” – írja visszaemlékezéseiben dr. Bárándy György.⁸⁶ Annyira talán nem kell gyanakvónak lennünk, hogy a nyilasper megindulását és a dráma bemutatását összekössük – bár ami azt illeti, ez sem zárható ki teljes bizonyossággal. Egyet viszont biztosan ki kell zárnunk: azt, hogy ne tudatosan időzítették volna a nyilaspert. Olyan közvetlen bizonyíték természetesen nem áll rendelkezésre, amelyben valamely vezető párt-szerv vagy funkcionárius egyértelmű utasítást adna arra, hogy nyilaspert kell rendezni azért, hogy ebből az adott pillanatban politikai tőkét lehessen kovácsolni. Ilyen azonban feltehetően nem is létezett soha. Ahogy említettem, a Kádár-rendszer irányító fórumai és repressziós intézményei között ekkorra már olyan teljes volt az összhang, hogy szinte feleslegessé vált az ilyen jellegű, direkt eligazítás. A kádári elhallgatás, kimondatlanság, „összekacsintás” a diktatúra szofisztikáltan működő szervei között egyfajta metanyelvként működött. Ennek biztosítéka volt a nyelv, amelyet beszéltek, és azok az indoktrinált gondolati sémák, amelyek ezt a

⁸⁶ Dr. Schmidt Attila–N. J. Kadinszky: *Dr. Bárándy ügyvéd taláros története*. Dr. Bárándy/Pult, Budapest, 2006, 34.

metanyelvet meghatározták. De biztosítékul szolgált a Koordinációs Bizottság is, amelyen keresztül a párt érvényesítette akarátát az igazságszolgáltatásban és a politikai bűnök üldözésének területén. A Koordinációs Bizottság szigorúan titkos testület volt, munkájában többnyire a belügyminiszter, az igazságügy-miniszter, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a legfőbb ügyész, az MSZMP KB adminisztratív titkára és esetleg osztályvezetői vettek részt. Így tehát a párt addig valóban „szabad folyást engedett” az ügyeknek, amíg az elvárt irányban haladtak a dolgok, de ha nem, akkor „egyenest bírálattal határozta meg a tennivalókat”.⁸⁷

Arra, hogy miért került sor ekkor a perre, az első kézenfekvő válasz lehetne, hogy a nyilasper időpontját össze akarták kötni a forradalom 10. évfordulójával. Erre utalhat egy furcsa egybeesés: a belügy munkatársai 1965. augusztus 15. és 1966. augusztus 16. között szinte napra pontosan egy év alatt végeztek az előkészítő munkával, talán azért, hogy a per megnyitására még az októberi évforduló előtt sor kerülhessen. Látszólag e lehetőség ellen szól, hogy per során nem vették elő az '56-os szálat. Pedig a fővádlott, Kröszl Vilmos ellen a nevezetes 1957-es bejelentés után nyomoztak. Először tekintsük át, hogy Kröszl miként vallott 1957 áprilisában azokról az „ellenforradalom” alatti eseményekről, amelyekben részt vett: „Az ellenforradalmárok közé 1956. október 28-án vagy 29-én keveredtem bele. Ez alkalommal tömeget láttam, mely felnőttekből és gyerekekből tevődött össze. A tömeggel együtt én magam is a tanácsházára mentem. Itt a tömeg igen felindult volt. Mivel én azokat nyugalomra intettem, tettelegesen bántalmaztak. ... Tagadom azt, hogy Nyáregyházán én lettem volna a rémhírterjesztés atyamestere... október 29-én vagy 30-án felmentem Budapestre a munka felvétele végett. A gyári munkástanács felszólítására beálltam a gyári őrség tagjai közé. Ez alkalommal a szolgálatot

fegyverrel láttam el. ... A részemre biztosított géppisztollyal egy esetben voltam a nyáregyházi lakásomon a gyár gépkocsijával.”⁸⁸ Ezzel szemben nézzük meg, hogy mit vallottak a nyáregyházi fiatalok: „1956. nov. 1-én ... többen fiatalok ott álltunk a Kröszli lakása előtt, ő pedig gépkocsival jött haza. Volt nála géppisztoly két tárral és ... hívott bennünket, hogy menjünk vele Budapestre, lesz ott ruha, kaja és fegyver, csak a ruszkat kell löni. Mi hárman mentünk vele végig egészen a Sörgyárig. Üllön és Vecsésen szálltak föl egy páran, azok is tudomásom szerint Sörgyári dolgozók voltak. A gyárhoz érve ott nem engedtek be bennünket. Kröszli azonban bement, mi pedig kint maradtunk. Majd meggondoltuk magunkat és visszajöttünk.”⁸⁹ Mielőtt hazamentek volna, Kröszl kijött, és „azt mondta, hogy csak másnap fognak fegyvert adni”.⁹⁰ Mások elmondták Kröszlről, hogy „kérte magát a nemzetőrségbe való felvételre, de mi nem vettük fel, mivel jelleménél fogva nem megbízható”.⁹¹ A nyáregyházi tanács vb-titkára még hozzátette, hogy „a nevezett a jelleménél fogva erőszakos, mindenhova szeret beavatkozni annak dacára, hogy a község lakosságának bizalmát nem élvezzi”.⁹² Ezt a nyáregyházi tanács egy későbbi jelentésben is megerősítette: „Az ellenforradalmi időszak alatt kissé nagyhangú volt, az eseményeket szerette tódítani, nagyobbakat csinálni belőle.”⁹³ Ez nemcsak a tanács véleménye volt, hanem az Országos Söripari Vállalat személyzeti vezetője is hasonlóan fogalmazott néhány évvel később: „Jellemző rá, hogy sokat beszél és szeret nagyokat mondani, amiért munkatársai az elmondottakat fenntartással fogadják.”⁹⁴ Próbáltak ellene adatokat gyűjteni, legalább izgatás tényállásának megállapítás céljából, de édeskevés bizonyíték gyűlt össze. Miu-

⁸⁷ A Koordinációs Bizottság irataiból idézi Zádori Zsolt: *Titkos pártszerv tartotta rövid pórúzon a bíróságokat*. HVG online-kiadása: http://hvg.hu/itthon/20080114_koordinacios_bizottsag_mszmp_birosag/3.

⁸⁸ ÁBTL O-12542, 17. (szövegű idézet)

⁸⁹ Uo., 37.

⁹⁰ Uo., 43.

⁹¹ Uo., 46.

⁹² Uo., 38.

⁹³ Uo., 32.

⁹⁴ Uo., 70.

tán kiderült, hogy Kröszl lényegében nem csinált semmit, egy rövid időre rendőri felügyelet alá helyezték. Kröszl 1956-os tevékenysége semmiképpen nem bizonyíthatta volna az antifasiszta koncepciót, bármennyire is igyekeztek köré ügyet kreálni. Még az adott körülmények között konstruált cselekmény is eltörpült volna azok mellett, amelyeket 1944–1945-ben követett el. A többiek, három kivétellel, sem csináltak semmit 1956 őszén. Az egyik vádlott 1956-ban nagyon szerencsétlenül járt: egyetlenegy felvonulásban vett részt Tiszakécskén, de a repülőgépről leadott tűzcsapásban megsebesült, és egyik lábát combközéptől amputálni kellett. Két másik vádlottnak is volt köze az 1956-os forradalomhoz: csakhogy egyikük az egyik, a másikuk a másik oldalon állt! Sándor Alajost két év fél évre ítélték, mivel Bonyhádon felfegyverkezve részt vett a párttitkár letartóztatásában, Monostori (Michalik) Gyulát viszont a forradalmat követő tevékenységéért Munkás-Paraszt Hatalomért emlékéremmel jutalmazta a helyreállított kommunista diktatúra. Volt olyan vádlott is, Bükkös György, aki a forradalom idején tudatosan vállalt éjszakai beosztást a munkahelyén, hogy ezzel is igazolhassa, hogy „*elhatárolódik az ellenforradalmi tevékenységtől*”.⁹⁵ Így tehát az '56-os szál, mivel lényegében nem létezett, illetve csak egy abszurd formában, nem is szerepelhetett volna közvetlenül. Az okok között azonban a felejtés politikája is szerepelt, az 1963-as amnesztia után a hatalom nem akarta bolygatni a lezárt ügyeket. Mindezekért nem is volt érdemes '56-os ügyeket elővenni. A perről hírt adó sajtóanyagok közül mindössze egy beszámolóban fordul elő a riportkönyv egyetlen, a bevezetőben már idézett utalása, miszerint 1956-ban is a vádlottakhoz hasonló gondolkodású emberek tevékenykedtek. Így tehát az 1956 évfordulójával való összekapcsolás csak áttételesen kerülhetett szóba, a párhuzamot vonó utalások révén. Annyi viszont bizonyos, hogy a per gyanúsán közel volt a

⁹⁵ BFL XXV.4. a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 1966. július 26., 808.

10. évfordulóhoz, és az ügy már 1966 kora őszén ügyészségi szakaszban volt. Aki akarta, akár az évfordulóra is gondolhatott. Nem zárható ki persze a véletlen egybeesés sem.

Az időpont kérdésének megválaszolásához sokkal közelebb kerülünk, ha nemcsak hazai terepen keressük a választ, hanem az antifasiszta koncepció nemzetközi alkalmazásának tekintetében is. Az NDK vezetése az 1956-os forradalom után jelentős segítséget nyújtott a kommunista hatalom helyreállításához Magyarországon. A magyar forradalom 1956 őszén rendkívül nyugtalanította az NDK vezetését, annál is inkább, mivel három évvel korábban maguk is átéltek egy antikommunista felkelést. A nyugtalanság odáig fokozódott, hogy a Rákosi feltétlen hívének számító magyar nagykövettel egyetértésben, a nemzetközi jogot durván megsértve, az NDK biztonsági szolgálata behatolt a nagykövetség épületébe és letartóztatta a nagykövetség azon munkatársait, akik a Nagy Imre-kormány mellett kiálltak. Propagandasegítséget is nyújtottak. Kádár már 1956. december elején, az Ideiglenes Köponti Bizottsági ülésén utalt is erre: „*Valószínűleg ismeretes az a leleplezés, amit a Berliner Zeitung adott erről a kérdésről, ahol elég részletesen leírták, hogy miféle mozgások indultak meg, manőverek indultak el a nyugat-németországi laktanyákban a magyarországi események irányában*.”⁹⁶ Az NDK más jellegű segítséget is nyújtott. 1956 novemberében az ellátási hiány orvoslására jelentős áruszállítási segítségnyújtás bejelentésére került sor az NDK részéről. Ezt követte egy barátsági látogatás, s ez alkalommal közös magyar–NDK közleményt is kiadtak. A közlemény kimondta: „*A Nagy-kormány tehetetlenségét és engedékenységet kihasználó ellenforradalmi, fasiszta elemek október utolsó napjaiban már mind leplezetlenebbül előtérbe léptek, hogy a népi demokratikus rendszert megdöntsék, a kapitalizmust visszaállítsák (...) A reakciós elemek külföldről, így Nyugat-Németországból is segítséget kaptak fegyverszállítások, felfegyverzett ellenforradalmi csoportok be-*

⁹⁶ MNL OL 288.f./3.6.e., 10.

csempészése, valamint kizárólag a tömegek uszítását és zavarkeltést szolgáló rádiópropaganda révén.”⁹⁷ Ideológiai fronton tehát teljes volt az összhang, azonban a gazdasági érdekek mentén a Kádár-kormány a berlini magyar nagykövetség nyugatnémet kapcsolatainak fenntartására adott utasítást. A magyar–NSZK kapcsolatokat ugyanis már 1949-től a berlini magyar nagykövetség intézte, s a két ország éves egyezményeket kötött. A forradalom után, már 1957. első felében a berlini magyar nagykövetség munkatársai megkezdtek a kapcsolatok újrafelvételét a nyugatnémet szociáldemokrata ellenzék képviselőivel. Ezeket a megbeszéléseket az NDK vezetése rossz szemmel nézte. Az NSZEP kérésére a magyar külügyminisztérium olyan határozatot hozott, miszerint a stratégiai cél „támogatni az egész szocialista tábor törekvését az NSZK-nak a NATO-ból való kiszakítására. Gyengíteni a nyugatnémet imperializmus és militarizmus pozícióit, növelni ellentéteit vetélytársaival. ... E politika érvényesítése céljából törekszünk a diplomáciai kapcsolatok rendezésére.”⁹⁸ Az idézet jelzi a magyar politika kettős játékát: egyrészt az NDK, a szovjet blokk és a hazai kommunista paradigmának megfelelni, másrészt a diplomáciai kapcsolatok bővítése szükséges volt az egyre bővülő kereskedelmi forgalom szereplői igényeinek kiszolgálására. Ezzel párhuzamosan a nyugatnémet vezetés is változtatott a stratégiáján, ekkor jelent meg az Ostpolitik kifejezés. Az Ostpolitik, azaz a keleti politika gyökerei még 1961-re nyúltak vissza, amikor a Bundestag külügyi bizottsága határozataiban állást foglalt a nyitás mellett, gazdasági, kulturális és humanitárius téren. Ezt számos más kezdeményezés követte a következő években. A változás a berlini fal felhúzásával kapcsolódott össze, az egyesítés a távoli jövőbe látott kitolódni, és az NSZK vezetése Berlinben valamiféle modus

⁹⁷ Horváth István–Németh István: ...és a falak leomlanak – Magyarország és a német egység. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1999, 117.

⁹⁸ In: Horváth István–Németh István: i. m., 131.

vivendit szeretett volna elérni.⁹⁹ Mivel az Ostpolitik egybeesett a szovjet érdekekkel, hamarosan megállapodásokra került sor az NSZK és az NDK között. A két német állam kérdésében ugyanis az volt a legfontosabb szovjet törekvés, hogy az NSZK-t rákényszerítsék a status quo, azaz a két német állam létezésének elismerésére – illetve másodlagos célként Kelet-Európa világháború utáni rendezésének elfogadására. Az NSZK egészen addig következetesen elutasította, hogy diplomáciai kapcsolatot létesítsen bármelyik olyan országgal, amely elismerte az NDK-t. Ez volt az úgynevezett Hallstein-doktrína. A szovjet diplomácia egyik elsődleges célja az volt, hogy az NSZK-t rákényszerítse a Hallstein-doktrína feladására, de még ennél is tovább próbáltak menni. Szembetűnő volt a különbség a NSZK gazdasági csodája és az NDK rendőrállama között – annyira, hogy a fal felhúzásáig a keleti polgárok folyamatosan a „lábukkal szavaztak”. Egyetlen terep volt, ahol bizonyítani lehetett a haladó értelmiség részére az NDK létjogosultságát: az antifasizmus terepe. Ennek megfelelően a szovjet blokk szolgálatai és propagandaszervei állandó lejárató és bomlasztási tevékenységet folytattak. Mint arra a bevezetőben utaltam, az operatív akciók 1959-ben kezdődtek. Schmidt Mária hivatkozott tanulmányában rámutatott, hogy „az antifasiszta NDK milyen tudatosan játszott az úgynevezett »zsidó kártyával« annak érdekében, hogy az NSZK barnává festése révén kedvezőbb nemzetközi megítélés alá essék”.¹⁰⁰ Először a kölni zsinagóga falát rajzolták tele horogkeresztekkel, majd Nyugat-Németország más városaiban is antiszemita falfirkák jelentek meg. Izraelita temetőket gyaláztak meg, és zsidó vezetők kaptak fenyegető leveleket. Ezeket az akciókat a Stasi ügynökei hajtották

⁹⁹ Bark & Gress: *A History of West Germany*. Vol. 2., Blackwell, Oxford–Cambridge, 1993, 16.

¹⁰⁰ Schmidt Mária. *Az antifasiszta NDK*. In: *Egyazon mércével – a visszaperelt történelem*. Budapest, 2003. A szerző saját kiadása, 43–46.

végre, illetve szervezték a végrehajtásukat. A titkosszolgálati műveletsorozat a Nefelejcs fedőnevet kapta.¹⁰¹

Az antiszemita jelenségek természetesen óriási botrányt idéztek elő mind az NSZK-ban, mind külföldön. A nyugati baloldali és társutas értelmiség tajtékozott és tiltakozott Adenauer „profasiszta politikája” ellen; illetve ismételten „elhatárolódásra” és a náci múlttal való szakításra szólították fel – mintha Adenauernek vagy a kereszténydemokrata irányzatnak bármi köze lett volna a náci múlthoz. Az akció célja azonban az NSZK hiteltelenítése volt. Az NDK így bizonyíthatta a világ közvéleménye felé saját „haladó” mivoltát, s eközben az NSZK-ról ki lehetett mutatni, hogy csak úgy tombolnak arrafelé az ordas eszmék. A titkosszolgálati akció keretében válogatott eszközökkel hergelték a német társadalom antiszemita indulatokra fogékony részét, s eközben különböző praktikákkal mozgósították a baloldali értelmiséget, amely lelkesen felelt a felhívásra. Ennek a nyugatnémet elhárítás tudatában volt, ahogy azt Ion Mihai Pacepa, a román titkosszolgálat, a Securitate külföldi hírszerzésért felelős volt tábornoka idézi: „*Christian Lochte, a nyugatnémet kémelhárítás magas rangú tisztviselője nyilvánosan kijelentette, hogy a Stasi minden tőle telhetőt megtett, hogy destabilizálja Nyugat-Németországot és más nyugati országokat.*”¹⁰²

Magyarország gazdasági érdekei ugyanakkor az NSZK-val való együttműködés irányába mutattak, miközben persze az ideológiai háborúból nem maradhatott ki. Az évtized hangvételét jól jellemezi a következő idézet: „*Az európai béke és biztonság szempontjából önmagában véve is történelmi jelentősége van a Német Demokratikus Köztársaság létezésének, két évtized alatt harcban született sikereinek. Mindkét világháborút a német imperialisták robbantották ki. A Nyugat-Németországban jelenleg is létező, revansista, újfasiszta veszéllyel szemben az első német munkás-paraszt állam, a vele szövetséges szocialista*

¹⁰¹ Szőnyi Szilárd: A Nefelejcs-hadművelet. *Heti Válasz*, 2008. április 24.

¹⁰² I. M. Pacepa: *A Kreml öröksége*. PolgART, Budapest, 2002, 236–237.

országok és valamennyi békeszerető nép – köztük a nyugatnémet haladó körök – olyan erőt képviselnek, amely megakadályozta eddig és minden bizonnyal meg fogja akadályozni a jövőben is az imperialista-militarista tervek megvalósulását. Kiváltképpen nagy a jelentősége a Német Demokratikus Köztársasággal közösen, szoros egységben vívott harcnak.”¹⁰³ Ez a hozzáállás a kommunista párt- és állami apparátus legalsó szintjéig jellemző volt az egész korszakban. Az 1956-os forradalmat követő megtorlások idején például a következő olvashatjuk egy feljelentésben, amelyet a pusztavámi kommunista párttagok kreáltak a rendőrség segítségével a forradalmi események egyik helyi vezetője ellen: „*Ő a Gestapo beszervezett ügynöke volt, s jelenleg is az imperialista nyugatnémet hírszerzésnek dolgozik.*”¹⁰⁴ Ugyanez az „árukapcsolás” fordult elő a Péntek István egykori nyilas ideológussal kapcsolatos nyomozás megállapításai között is, amely szerint „*a legvalószínűbb, hogy Péntek nyugatnémet ügynök, hisz ő jelentős és megrögzött fasiszta volt.*”¹⁰⁵ Nem véletlen, hogy a perről készült tudósításokban is külön kiemelték, hogy Szelepcsényi László, a zuglói pártszervezet egykori kerületvezetője a per idején Nyugat-Németországban tartózkodott.

Nem kapcsolódik szorosan a könyv fő témájához, de érdemes utalni a Hallstein-doktrína sorsára és az Ostpolitik további alakulására. Az 1960-as évek során a KGB fedett kapcsolatokat épített ki a német szociáldemokratákkal, és segítséget nyújtott belpolitikai törekvéseikhez. Az évtized végén, annak ellenére, hogy az SPD 1969-ben a kormánykoalíció tagja volt, lényegében mesterségesen kormányválságot robbantottak ki a már megszokott, antifasiszta

¹⁰³ Nemzetközi politikánkat a következőes osztályszemlélet jellemezi (a cikk a Horizont című NDK hetilapban 1969-ben). In: Komócsin Zoltán: *Nemzeti érdekek, internacionalista célok*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1972, 167.

¹⁰⁴ Polgár Péter Antal: „*Idő setétedék*” – *A Halvachs-tragédia*. Fejér Megyei Levéltár–Kornétás Kiadó, Pusztavám–Székesfehérvár, 2003, 60.

¹⁰⁵ ÁBT L M-18821, 259. o., idézi Ungváry Krisztián–Tabajdi Gábor: i. m., 238.

ideológia mentén. Könnyű dolguk volt: Kurt Georg Kiesinger, a nagykoalíciós kormány kereszténydemokrata kancellárja már korábban is nyilvános támadások keresztútjába került a hitleri rezsimben betöltött – egyébként meglehetősen alacsony – tisztsége miatt. A Szovjetunió vezetőit zavarta, hogy jöllehet a Kiesinger-kormányzat diplomáciai kapcsolatokat létesített Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával, elutasított mindenféle komolyabb „megbékítési” gesztust. A szociáldemokraták viszont késznek mutatkoztak arra, hogy az „enyhülés” politikáját folytassák a szovjet blokk irányába – Willy Brandt, a következő kancellár külügyminiszterként már ekkor is ezen dolgozott. A KGB ekkor a következő feljegyzést küldte az SZKP KB számára: *„Az SZKP KB titkársága által hozott határozatnak (Szt-57/59gsz, 1968. szeptember 16.) megfelelően 1968 októberében a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság (azaz a KGB) átadta az NDK Állambiztonsági Minisztériumának a Kiesinger nyugatnémet kancellár náci múltját bizonyító dokumentumokat. Jelenleg az NDK Állambiztonsági Minisztériuma kiegészítő dokumentumok eredetijét kéri átmeneti időre, hogy azokat felhasználhassák a Kiesinger kompromittálására irányuló intézkedések előkészítésében. Lehetségesnek tartjuk német barátaink kérésének teljesítését, vagyis azt, hogy ideiglenesen átadjuk nekik a Kiesinger NSZK-kancellár náci múltját igazoló említett dokumentumokat, amelyeket a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Levéltári Főigazgatóságnál (GAU) őriznek.”*¹⁰⁶

1969-ben szűk többséggel ugyan, de Willy Brandt szociáldemokrata-szabaddemokrata kormányt alakított. Hamarosan neki is látott a Szovjetunió érdekeit figyelembe vevő Neue Ostpolitik, azaz az új külpolitika megvalósításához. Ez az 1970-es Moszkvai Egyezményben, majd az 1972-es NDK-val kötött alapszerződésben

¹⁰⁶ Zakharovnak, a KGB helyettes vezetőjének és A. Jakovlevnek, a Levéltári Főigazgatóság igazgatóhelyettesének 231-Z sz., 1969. május 27-ei jelentése a KB-nak. Idézi Vlagyimir Bukovszkij: *A moszkvai per. XX. Század Intézet*, Budapest, 2009, 325.

csúcsonyosodott ki – vagyis Moszkva elérte célját, és az NSZK feladta a Hallstein-doktrínát. Az úgynevezett antifasiszta küzdelem egyik legfontosabb fordulójából a szovjet blokk került ki győztesen.

De hogy került a Hallstein-doktrína elleni küzdelembe és az NSZK elleni lejárató kampányba a zuglói nyilasok pere, sőt egyáltalán bármilyen háborús bűnösök ellen folytatott per? A kezdeteket az évtized elején az Eichmann-pernél kell keresnünk. Nem sokkal az után, hogy az izraeli titkosszolgálat egy illegális akció keretében elrabolta Adolf Eichmann Argentínából, 1960. július 19-én az NDK külügyminisztériuma a következő állásfoglalást adta ki, miután a szocialista országok külügyminiszterei a készülő Eichmann-perről tárgyaltak Budapesten: *„Célunk az, hogy az Eichmann-per a lehető legjobban felhasználjuk az újfasiszta NSZK elleni harcban.”*¹⁰⁷ Az Eichmann-per természetesen a magyar szerveket is foglalkoztatta. Az Izraelből beérkezett információs jelentések képet adnak a per felhasználhatóságának problémáiról. A per lassan haladt, ezért a tudósítók közül sokan, köztük a szovjet blokk küldötteinek egy része is hazatért, a Szovjetunió pedig csak a TASZSZ állandó tudósítóját küldte a tárgyalásra. Ezzel az izraeli sajtó rendkívül sokat foglalkozott és a Szovjetuniót igen élesen támadta.¹⁰⁸ Megerősödtek azok a sajtóvélemények is, melyek értetlenségüknek adtak hangot azért, *„hogy a Szovjetunió miért csak a nyugatnémet államapparátusban részt vevő fasisztákról beszél, és miért tűri el, hogy a keletnémet államapparátus volt vezető nácikat alkalmazzon. A sajtó hangja általában provokatív vonalat képvisel a Szovjetunióval szemben és azzal vádolja, hogy a Szovjetunió területén élő zsidóság előtt agyonhallgatják az Eichmann-per és nem adnak nekik lehetőséget arra, hogy a tárgyalás menetéről megfelelő képet kapjanak. Ezzel a provokációs magatartásukkal egy időben cikkeket jelentetnek meg a potsdami tárgyalásokról, és azt úgy*

¹⁰⁷ Pók Attila: *A nemzetközi élet kronológiája 1964–1967. História-MTA Történettudományi Intézet*, Budapest, 1998, 81.

¹⁰⁸ ÁBTL, O-8.093 „Kineret” dosszié, 93–94.

állítják be, hogy a Szovjetunió a zsidóság érdekeivel szembehelyezkedett, és egyedül a szabad világ képviselői szálltak síkra a zsidók megmentéséért és az önálló zsidó állam létrehozásáért.” Ezen előzmények után figyelemre méltó Hermann Dezső magyar követségi jogtanácsos javaslata, amely szerint hajlandó a követség vezetője és Hausner állami főügyész között közvetíteni abból a célból, hogy megbeszélést tudjanak folytatni a magyarországi tanúk kihallgatásáról, „elsősorban olyan személyek kihallgatásáról lenne szó, akik a náci üldözéstől szenvedtek, részt vettek az ellenállási mozgalomban, és tagjai voltak a kommunista pártnak. Ezt arra szeretnék felhasználni, hogy leleplezzék a fasiszták magyarországi segítő társainak tevékenységét és rámutassanak arra, hogy ezeknek a fasisztáknak egy része Nyugaton él és különböző államok bizalmát élvezi.”¹⁰⁹ Hasonló technikát ismertettem a bevezetőben az Állambiztonsági Tanulmányokból. A Szovjetunióban „több fasiszta gyilkos” perét rendezték meg, s hogy az észt „burzsoá nacionalista emigráció vezetői” erős csapást kapjanak, a KGB a per anyagát bel- és külföldön megjelentette. Az izraeli hatóságoknak és közvélemény-formálóknak azonban más tervei voltak Eichmann perével. „Elképzeléseik szerint az Eichmann-per fogja adni a zsidóság 20. századi tragédiájának feldolgozásához az alapanyagot. Így tehát a pernek történelmi jelentősége van, és annak nem célja a Nyugaton élő fasiszták leleplezése. Jellemző erre a Davar egyik újságírójának a megjegyzése, hogy a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ne akarják megsütni a maguk pecsenyét a per alatt, ez kizárólag a zsidóság történetének a szempontjából van tartva, és Izrael nem hajlandó a per a kelet-európai országok propagandájának alárendelni.”¹¹⁰ Így az említett kelet-európai országok propagandája némileg háttérbe került, bármennyire is igyekeztek az Eichmann-pert kiaknázni. Pedig nem kevés erőfeszítést fordítottak az ügyre, és nem csak offenzív elgondolások mentén. Az NDK vonakodott elismerni az izraeli bíróság

¹⁰⁹ Uo., 94–95.

¹¹⁰ ÁBTL O-8.093 „Kineret” dosszié, 96.

hatáskörét, „mert akkor elismernék, hogy Izraelnek joga van a zsidóság általános képviselőjeként fellépni”.¹¹¹ A dr. Friedrich Kaul és Albert Norden (mindketten zsidó származásúak!) által irányított NDK-propaganda célkitűzése végül is az volt, hogy az Eichmann-per Izrael Állam és az NSZK összejátszásaként tüntessék fel, amellyel ez a két állam saját „fasiszta politikáját” kívánta leplezni. Társadalmi kapcsolataik révén levélküldési akciót szerveztek – ennek keretében számos nyugat-németországi zsidó polgár adott hangot félelmeinek. A Stasi azonban nem állt meg ennél a pontnál. Hogy legyen mitől félni, a nyugatnémet szélsőjobboldali szervezetekbe beépült ügynökeik számos akciót kezdeményeztek az NSZK-ban: nyilvános pénzgyűjtést folytattak Eichmann részére, illetve röplapokat osztogattak. Ezután az NDK-beli zsidó közösség vezetői – a Stasi utasítására – táviratban fordultak Kennedy elnökhöz, hogy felhívják a figyelmét a „kialakult állapotokra”.

A keleti blokk számára lehetőséget és kihívást jelentett az is, hogy 1963-ban az NSZK-ban számos egykori vezető beosztású náci ellen indult eljárás. A nagy visszhangot kiváltó Auschwitz-per egészen 1965 közepéig húzódott. A bíróság elnöke megerősítette, hogy bár kétségtelenül látványperről volt szó, ahol a bűnös vagy sem kérdését előre lehetett borítékolni, mégsem *politikai* perről volt szó, hanem egy büntetőeljárásról.¹¹² Ez a per újra lehetővé tette a keleti blokk számára, hogy rámutasson: míg az NDK létrejöttétől kezdve egy teljesen más Németországot képvisel, amely más minőségnek a kommunista rendszer a biztosítéka, az NSZK hiába hivatkozik az 1848-as és más német demokratikus hagyományokra, *rendszerszinten* nem történt meg a szakítás a múlttal, hiszen az nem is történhetett meg, mivel továbbra is a tőkés viszonyok uralkodnak. Márpedig, ahogy az előző fejezetben láthattuk, a „fasizmus”

¹¹¹ Schmidt Mária: *Az antifasiszta NDK. In: Egyazon mércével – a visszaperelt történelem.* Budapest, 2003. A szerző saját kiadása, 44.

¹¹² Bark & Gress: i. m., 33.

elleni legbiztosabb orvosság, ha annak gyökerét, a tőkés rendszert, mint olyat, kűszöbölük, ez pedig csak a kommunista pártok hatalomra jutása által valósítható meg, sőt egészen pontosan csak a Szovjetunióval szövetséges kommunista pártok hatalomra kerülésével. Az Auschwitz-per ugyanakkor kihívást is jelentett, hiszen sürgősen saját pereket kellett rendezni a saját táboron belül az antifasiszta elkötelezettség bizonyítékaként. Ezzel egyébként ismét rá lehetett mutatni a nyugatnémet antifasiszta intézkedések elégtelen voltára, hiszen míg hosszas vita után 1965-ben végre kitölték az elévülés határidejét, de nem zárták ki, addig a szovjet blokk nagy részében már úgy intézkedtek, hogy ezek a bűnök ne évülhessenek el. Erről, ahogy a bevezetőben említettem, Magyarországon a legfelsőbb irányító fórum, a kommunista párt politikai bizottsága intézkedett.

Az 1964. szeptember 22-én tartott ülésén az MSZMP Külügyi Osztálya és az Agitációs és Propaganda Osztálya közös előterjesztést nyújtott be a háborús és népellenes bűntettek elévülési határidejének meghosszabbításával kapcsolatban.¹¹³ Az ülés legfontosabb pontja a háborús bűnök elévülhetetlenségének kérdése volt. Árulkodó az elfogadott előterjesztés szövege is: „Hazánkban a háborús bűncselekmények 1965. január 20-án – a Szovjetunióban, Bulgáriában 1965 tavaszán – évülnek el. Lengyelországban, Csehszlovákiában és az NDK-ban 1964-ben törvényt hoztak, amely szerint a háborús bűntettek elévülését kizárták. Romániában az elévülés megtörtént, az NSZK-ban 1965. május 8-án következik be. (Az NDK kormánya ez utóbbit vitatja.) A haladó nemzetközi szervezetek mozgalmat indítottak – különös tekintettel az NSZK-ra –, hogy a háborús bűntettek ne évülhessenek el. Ilyen kérelem közvetlenül Kádár elvtársához is érkezett a Nemzetközi Auschwitz Bizottságtól. A Szovjetunióban, Bulgáriában most foglalkoznak a kérdéssel, előzetes tájékoztatásuk szerint egyetértenek a mozgalmmal.”¹¹⁴ A javaslat

¹¹³ Magyar Országos Levéltár, 288.f. 5/344.6.e., 2.

¹¹⁴ Uo., 142.

részletezi, hogy azokra *nem* lehet vonatkoztatni a törvényt, akik olyan háborús vagy népellenes bűncselekményt követtek el, amely nem büntethető halállal, illetve akiket az 1963-as amnesztia alapján büntetésük kétharmadának kitöltése után szabadon engedtek. Tehát a meghozandó új törvény azokat sújtaná, akik: 1. halállal büntethető háborús vagy népellenes bűncselekményt követtek el és „a felelősségre vonás elől bujkálnak”; 2. akiket halálra vagy legalább 15 évre ítélték, de büntetésük végrehajtása előtt vagy közben megszöktek. Ezen a helyen egy, a szándékokat leleplező mondat következik az indoklásban: „Ezekre vonatkozóan – elsősorban külpolitikai okokból – javasoljuk: az Országgyűlés hozzon törvényt, amely ezekben az esetekben az elévülést kizárja.”¹¹⁵ Azonban már az indoklást megelőzően különös, elmarasztaló jellegű értékelést adtak a háborús bűnösök felkutatásának állásáról: „Nálunk a Belügyminisztérium adatai szerint 17 405 személy ellen folyt eljárás. 370 olyan magyar háborús bűnről tudunk, aki külföldön él. Az utóbbi években az ilyen bűncselekmények miatt az eljárások száma rendkívül alacsony. A háborús bűntettek ma már inkább csak más bűncselekmények kapcsán derülnek ki. Ebből arra lehet következtetni, hogy szerveink jelenleg sem ismerik valamennyi háborús bűntettet, illetve azok elkövetőit.” A Politikai Bizottság a javaslatot azzal az apró módosítással fogadta el, hogy erről törvényerejű rendeletet kell hozni, és azt egy hónapon belül az Elnöki Tanács elé kell terjeszteni.¹¹⁶ Ez meg is történt, s a törvényerejű rendeletet ki is hirdették. Ugyanezen az ülésen tárgyalták a „Különfélék” nevű napirendi pont alatt az NDK fennállásának 25. évfordulójára tervezett ünnepséget és az NDK-ba küldendő delegáció összetételét.

Az NDK fennállásának szempontjából fontos ügyben hamarosan más eredmények is születtek. 1965. július 2-án Kelet-Berlinben kiadták a hírhedt „Barna Könyvet”, amely a nyugatnémet államigazgatásban vezető állásokat betöltő volt nácik katalógusa volt.

¹¹⁵ MNL OL, 288.f. 5/344.6.e., 143.

¹¹⁶ Uo., 6.

Valójában egy olyan propagandakiadvány, amelyet a már említett Albert Norden szerkesztett. Nem sokkal ezután, 1965. szeptember 28–30-án Prágában a kommunista tömb országai (Románia kivételével) kétnapos munkaértekezleten vitatták meg a háborús bűnösök felkutatásának kérdéseit. Ekkor az NDK-ban a kampány már javában folyt: 1966. március 25-én a Német Demokratikus Köztársaság feljebbviteli bírósága jóváhagyta dr. Horst Fischer halálos ítéletét, amelyet a náci érában elkövetett tettei miatt hoztak meg ellene. Az ítéletet 1966. augusztus 7-én Lipcsében végrehajtották.¹¹⁷ Erre csaknem pontosan egy évvel a zuglói nyilasok halálos ítéleteinek végrehajtása előtt került sor.

Ahogy arra már utaltam, a Politikai Bizottság később magával a zuglói nyilasperrel is foglalkozott. Első ízben ugyanazon az ülésen, amelyen a magyar–NSZK tárgyalások is napirenden voltak. Rolf Lahr,¹¹⁸ az NSZK külügyi államtitkára budapesti látogatásának előkészítésekor az előterjesztés a következő szempontokat ajánlotta a PB tagjainak figyelmébe, arra az esetre, ha Lahr felvetné a diplomáciai kapcsolatok létesítését. *„Tovább gyengíteni a Hallstein-doktrínát, az egyedüli képviselet elvét ... Megkönnyíteni gazdasági érdekeink védelmét, beleértve a náciizmus üldözötteire vonatkozó anyagi követeléseink érvényesítését is ... Rontani az NSZK-ban működő ellenséges emigrációs szervezetek helyzetét.”*¹¹⁹ Ugyanezen az ülésen egy későbbi napirendi pontban fogadták el a Kröszl Vilmosra és társaira vonatkozó rövid tájékoztatást és azt a határozati javaslatot, amelyet az MSZMP Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya és az Agitációs és Propaganda Osztály készített elő. Az intézkedési terv részét

¹¹⁷ Forrás: Gedenkstätte Museum in der „Runden Ecke“, Leipzig.

¹¹⁸ Rolf Lahr (1908–1985): német politikus. 1934-től dolgozott az államigazgatásban, először gazdaságpolitikai beosztásokban. 1949-től került át külügyi területre, 1956-ban a franciákkal, majd 1957-ben a Szovjetunióval folytatott tárgyalások vezetője. 1961–1969 között külügyi államtitkár, ezt követően 1973-ig római nagykövet.

¹¹⁹ MNL OL, 288. f.. 5/414.6.e., 70.

képezte, hogy az ügy „mértéktartó” sajtónyilvánosságot kapjon, illetve hogy a Hazafias Népfront lapjában, a Magyar Nemzetben jelenjen meg cikk a háborús bűnök elévülhetetlenségéről.¹²⁰

Itt egy pillanatra álljunk meg és vessünk egy pillantást a Magyar Népköztársaság azon anyagi követeléseire, amelyek a náciizmus üldözötteire vonatkoztak. Ezek a követelések „természetesen” csak az NSZK-ra voltak érvényesek, hiszen az NDK mindenféle jogfolytonosságot megtagadott a Harmadik Birodalommal. 1966-ig a magyar zsidók a nyugatnémet *Jóvátételi törvény* és a *Visszaszolgáltatási törvény* alapján először 4 millió, az emberkísérletek áldozatai pedig 5,5 millió márkát kaptak. Az NSZK 1971-ben újabb, ezúttal már mintegy 100 millió márkás jóvátételi kötelezettséget vállalt a magyar áldozatok felé, az emberkísérletek elszenvedőinek pedig újabb 6,25 millió márkát adott. A tárgyalások sikere a németek rugalmasságának volt köszönhető, a magyar állam ugyanis többet törődött a valutaárság mérséklésével, mint a túlélők érdekeivel. Az átváltási árfolyamokkal próbáltak búvészkedni, és kétes legitimációjú szervezeteket léptettek fel újabb és újabb igényekkel.¹²¹ Az ilyen igénylések érvényesítéséhez nemcsak a diplomáciai kapcsolatok felvétele jöhetett kapóra, hanem egy olyan látványos akció is, mint a zuglói nyilasper, amely megmutatta a magyar állam elkötelezettségét a háborús bűnösök elleni fellépésben, és egyben erkölcsi legitimációt is adhatott a követelésekhez. Az erkölcsi alap biztosítására annál is inkább szükség volt, mert a Magyar Népköztársaságot nem érdekelt különösebben, ha éppen volt nációkkal kellett üzletelnie, amennyiben jól ment az üzlet. Jól példázza ezt, hogy Kurt Becher, a magyar zsidóság gazdasági kifosztásának egyik kulcsembere lett a magyar külkereskedelmi forgalom egy részének bonyolítója. Becher a háború alatt az SS-

¹²⁰ Uo., 181.

¹²¹ Kádár Gábor–Vági Zoltán: Topmenedzserek vagy tömeggyilkosok? *Magyar Narancs*, 2010. február 25., 27.

Lovasbrigád tagjaként részt vett a keleti front mögötti tisztogató műveletekben a Pripjatyban, majd harcolt a fronton is. 1944-ben érkezett Magyarországra és a nagyobb zsidó vagyonok kizsarolásában (például Chorin család) játszott főszerepet.¹²² A háború után kis ideig bujkált, majd 1949-től az Agrimpex, később a Monimpex magyar vállalatok hivatalos partnere volt Hamburgban. Magyar mézzel, paprikával, gabonával foglalkozott, később a fajborok és a barackpálinka kereskedelmébe is bekapcsolódott.¹²³ Ez a kirívó példa kiegészíti a képet: miközben folyt az antifasiszta propagandaküzdelem, a magyar külkereskedelem igyekezett a gazdasági érdekeket is követni és a régi hagyományokhoz híven egyre inkább a nyugatnémet piac felé fordult. Fontos volt tehát, hogy a pernek arra kellett terelnie a figyelmet az NSZK-val történő gazdasági együttműködés helyett, hogy az antifasiszta, illetve NSZK-ellenes harcot a Magyar Népköztársaság milyen komolyan veszi! Hiszen a per által „szinte fizikailag is tapinthatóvá válik a fajgyűlölő fasizmus feléledésének veszélye, bárhol is történjék az a nagyvilágban”.¹²⁴

A PB még egyszer foglalkozott a zuglói nyilasok ügyével. Ekkor meglehetősen álszent módon a következő határozati javaslatot hagyták jóvá. „A Politikai Bizottság tudomásul vette, hogy a háborús bűnösök perének mértéktartó sajtónyilvánosságot kívánunk biztosítani, a sajtó, a rádió, a televízió voltaképpen csak három alkalommal foglalkozzon vele. A Belügyminisztérium és a szerkesztőségek jelzései szerint a per iránt rendkívül nagy az érdeklődés. Az Agit. Prop. Bizottság javasolja, hogy ezt figyelembe véve némileg módosítsuk álláspontunkat. Változtatla-

¹²² Becherről röviden lásd Komoly Ottó: *Komoly Ottó naplója, 1944.* (Közl: Majsai Tamás, Mester Miklós, Schmidt Mária; a bevezetőt írta: Schmidt Mária és Majsai Tamás.) In: Ráday évkönyv 3, Budapest, 1983, 80. jegyzet; illetve Schmidt Mária: *Mentés vagy árulás?* In: *Diktatúrák ördögszekerén.* Magvető Könyvkiadó, 1998, 29. és 44. jegyzetek (206. és 208.).

¹²³ Szita Szabolcs: *Aki egy embert megment, a világot menti meg.* Corvina Könyvkiadó, Budapest, 2005, 160.

¹²⁴ Sólyom József–Szabó László: i. m., 5.

nul tartsuk magunkat ahhoz az elvhez, hogy a per mérsékelt sajtót kapjon, szükségesnek látszik azonban a lakosság gyakoribb tájékoztatása. Ezért azt javasoljuk, hogy minden hét végén a hét közben lezajló négy tárgyalási napról felváltva az egyik általunk kijelölt napilap összefoglaló közleményben számoljon be, a televízió pedig hetenként másfél perces közleményben adásban tudósítson róla. A filmhíradó bejelentette, hogy szeretne a perről dokumentumfilmet készíteni. Javasoljuk, járuljunk hozzá úgy, hogy a film felhasználását későbbi politikai döntéstől tegyük függővé.”¹²⁵ A Politikai Bizottság tudomásul vette a javaslatot, és a „mértéktartó sajtónyilvánosságból” végül az egyik legjelentősebb sajtónyilvánosság előtt folyó per lett. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a korszakban a bulvárigények kielégítésének egyik formáját a büntetőperek tárgyalásain való részvétel jelentette, nem csoda, hogy már az első tárgyalási napon óriásira csaptak az érdeklődés hullámai. „Reggel 9 óra. A nagy tárgyalóterem zsúfolásig megtelt. A hallgatóság részére fenntartott padokba 150-180 ember fér, de most legalább 250-en várják a tárgyalás kezdetét. Jelen van a rádió, a televízió, a filmhíradó, itt vannak a belföldi és a külföldi lapok tudósítói.”¹²⁶ Minden adott volt tehát ahhoz, hogy a perről szóló híradás eljusson az érdeklődőkhöz, az antifasiszta harc híveihez és az ingadozókhoz. Azzal együtt is, hogy a PB elzárkózott a még nagyobb hírveréstől, nyilvánvalóan nem akarták, hogy a „csapból is folyjon” a zuglói per – így ugyanis az egészet körüllengte némi misztikus köd. Jól alkalmazták tehát a „a néha kevesebb több” elvét.

Az antifasizmus koncepciója és az NSZK elítélése az ügyész vádbeszédében is feltűnt. Ezt a részt egyáltalán nem véletlenül a sajtó is lehozta. „Hazánkban a felszabadulást követően létrejött néphatalom nemcsak a fasizmusra mért döntő csapást, hanem a társadalom gyökeres átalakításával elpusztította annak táptalaját is. Ideológiai maradványai ellen – ilyenek az antiszemitizmus, az antidemokratizmus, az ész- és

¹²⁵ MNL OL, 288.f. 5/416., 165.

¹²⁶ Sólyom József–Szabó László: i. m., 107.

értelemellenes irányzat – szívszűz harc folyt és folyik ma is. A fasisztákat 1946 után mindenütt megvetették, s nyíltan ma sem lehet tetteiket védelmezni azokban az országokban sem, ahol nagy befolyású társadalmi erők már régen fátyolt borítottak a fasiszta múltat, és mindent elkövetnek, hogy ezt a múltat ne fessegessék.”¹²⁷

A per tehát nemcsak a Kádár-rendszer antifasiszta legitimálásának eszközeként értelmezhető, hanem az NSZK-ra gyakorolt nyomás egyik eszközeként is, s ezáltal az NDK mellett vívott propagandaharcban is szerepet kapott. Az észtt példából és a magyar nyilasperből érzékelhető, hogy nem állja meg a helyét annak a megállapításnak az első fele, amely szerint a „Szovjetunióban amúgy is csupán a német náci bűnösök keltettek érdeklődést a »német revansista erők« és amerikai »imperialista szövetségeik« leleplezése érdekében.” A szovjet blokkban az antifasiszta harcot nemcsak a német náci ellen vívták, hanem természetesen az egykori tengely szövetségeseinek képviselői ellen is.¹²⁸ Ezenkívül is volt azonban még egy problémakör, ahol a pernek fontos funkciója lehetett. Ez pedig a magyar zsidóság identitásának, illetve tágabb értelemben a szovjet blokk zsidópolitikájának kérdésköre volt.

A magyar zsidóság jelentős része a második világháború éveiben csalódott az addig példátlan magyar–zsidó kettős kötődésben. Az identitáspár első tagja politikai, jogi és kulturális volt, másik tagja pedig vallási és/vagy szubkulturális. 1938-tól kezdve viszont fokozatosan kiderült: a befogadó állam az identitás két elemét származás és (szub)kultúra alapján is elkülöníti. A háború után viszont immár széles körben jelenhetett meg a kommunista párt kínálata a magyar–zsidó identitás mindkét részének helyettesítésére: proletár nemzetköziség a magyar helyett, és marxista-leninista elvtársiaság a zsidó helyett. Az internacionalizmussal ráadásul kényel-

¹²⁷ Népszava, 1967. III. 24., 4.

¹²⁸ A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Szerk.: Krausz Tamás–Varga Éva Mária. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013, 21.

mesen megkerülhetőnek tűnt a magyar vagy zsidó kérdése is.¹²⁹ A háborút követő cionista fellendülés a térség többi országában és a nemzetközi szintén, majd Izrael Állam megalakulása 1948-ban feszültséget jelentett ebben a vonatkozásban. A megrendült magyar–zsidó identitás helyére a cionizmus egy, a kommunizmusétól eltérő, régi-új választást kínált: az újjászülető zsidó nemzethez való tartozást, a zsidó nacionalizmust. Ráadásul rövid időn belül kiderült, hogy Izrael Állam nem lesz a kommunista politika egyik új sikertörténete, hanem a „tőkés világ” részévé válik. Ez utóbbi tényező, amely kétségbe vonta a szovjet antifaszizmus létjogosultságát (hiszen Izrael Állam lesz a legbiztosabban antifasiszta), párosulva a Szovjetunióban meglévő antiszemizmussal, éppen elég volt ahhoz, hogy anticionista kampányok induljanak. Ezt a kampányt sok esetben zsidó származású kommunisták hangszerelték (mint Ilja Ehrenburg), vagy akár irányították (mint Rákosi Mátyás). Ezenfelül a Szovjetunióban nemcsak eltűrték, hanem bizonyos tekintetben támogatták is az antiszemita ponyvairódművet.¹³⁰ Lengyelországban pedig éppen 1967–1968-ban tetőzött az a jelentős anticionista kampány, amelynek nyomán a maradék zsidóság szinte kivétel nélkül kivándorolt az országból. A Mieczysław Moczar vezette antiszemita csoport 1965-től a balos-népieskedő ideológiára támaszkodva, a zsidóság irányába csatornázza a feszültségeket, rövid időre ismét meg tudta szilárdítani a kommunista párt uralmát Lengyelországban. Magyarországon azonban – a blokk több más országától eltérően – a zsidókérdést kevésbé kiélezve kezelték, s a cionizmus elleni harcot tompítva is vívták. Ezt kétségtelenül a

¹²⁹ Schmidt Mária: A holocaust helye a magyar zsidóság modernkori történetében. In: Diktatúrák ördögsekerén. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1998, 69–70. A magyar és a zsidó 1938 előtt egy adott ember identitásának külön mezőiben kapott helyet, 1938 után viszont egymást kizáró tényezőkké váltak.

¹³⁰ Például „a Brezsnyev-korszak milliós példányszámban terjesztett antiszemita irodalmát” megemlíti Gereben Ágnes: Antiszemizmus a Szovjetunióban című művében. PolgArt, Budapest, 2000.

jelentős létszámú túlélő zsidóság jelenléte, a társadalomban betöltött szerepe, illetve a kommunista pártban levő felülreprezentáltsága okozta. Azért raktak „az oroszok zsidó származásúakat a magyar kormányba, mert nem bíztak a magyar emberekben – a zsidók biztos nem voltak náci. Nem mintha nagyon érdekelte volna őket, ki a jobboldali vagy náci, hiszen sok náci állítottak a maguk szolgálatába. De itt ebben a kérdésben féltek egy esetleges magyar titoizmustól. Félték minden önállóságtól, a büdös zsidókról azonban tudták, hogy sohasem akarnak önállósodni.”¹³¹

Az 1956-os forradalom ezen a fronton is komoly fejtörést jelentett a kommunisták számára. Egyrészt a forradalom idején elenyésző volt az antiszemita jelenségek száma, és a jelenségek súlya – lényegében néhány antiszemita falfirka – sem volt veszedelmes. Másrészt számos zsidó származású polgár vett részt egyik vagy másik forradalmi eseményben, sőt számos zsidó származású kommunista is azonosult a forradalommal. Ezzel megteremtődött a magyar–zsidó kettős kötődés újralapozására a lehetőség, amely akár be is léphetett volna a kiüresedett nemzetközi-kommunista identitáspáros helyére.¹³² Az antifasiszta koncepció alkalmazása így a magyar zsidóság lojalitásának biztosításában is fontos szerepet töltött be. Arról, hogy a szovjet típusú „antifaszizmus” befogadó közegre találhatott a kommunista identitásba kapaszkodó zsidóság egy részénél, olvasható egy utalás Heller Ágnes visszaemlékezéseiben. Az 1957-ben érettségi találkozóra összegyűlt „zsidó gimnáziumi lányosztály ’56-ot ellenforradalomnak tekintette és úgy érezte: veszélyeztetett helyzetben volt ... Mindszenty beszédét olyan fenyegetőnek érezték, hogy őt asszociálták a klerikális reakcióval és az antiszemitizmussal ... Csupa elvtársnő vont kérdőre, akik azt hitték, hogy nem zsidók. Egy zsidó gimnázium érettségi találkozásán csupa nem zsidó

¹³¹ Heller Ágnes: *Bicikliző majom* (Kőbányai János interjúregénye). Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 1998, 163.

¹³² Schmidt Mária: i. m., 77.

jelent meg.”¹³³ A kommunista párt korábban és ’56 után is követett taktikája értelmében a nemzeti hagyományokat lényegében a fasizmussal azonosították, és a magyar zsidóságot részben zsarolással, részben ajánlatokkal az új identitás elfogadása felé nyomták.¹³⁴ Ennek eredménye lehetett az a kortűnet és dilemma, amelyet Karinthy Ferenc jegyzett fel naplójában: „Lehet, hogy fontos a közel-keleti olaj – de nekünk mi közünk ehhez a félfasiszta vagy teljesen fasiszta Nasz-szerhez? Azt hallom, Kairóban, a reptéren a Mein Kampfot árulják, és a zsidó vallású utasokat nem engedik kiszállni. Külön tanulmány a pesti zsidó újságírók, akiknek ugyan mindnek van rokona Tel-Avivban, de most olyan kéjjel gyalázzák Izraelt és a zsidókat, mint az őseredeti nyilasok. Ja persze, ha lehet, a párt mögé bújva! Ilyenkor én is mindig antiszemita leszek, de nem az izraeli »mesterkedésektől«, hanem ezektől a pesti firkászoktól, akik mindig túlnyalnak.”¹³⁵

A nyilasper megrendezésének időpontjában nyilvánvalóan közrejátszott Kádár János és szovjet gazdáinak viszonya. Amikor 1964–1965 fordulóján Kádár a Kremlben lezajlott hatalmváltás és a gazdasági helyzet miatt válaszut elé érkezett, nem választhatta sem a Hruscsov leváltását üdvözlő „ultrákhoz” való visszatérést, és az utódhoz, Brezsnyevhez való túl gyors átállás sem volt lehetséges, mivel így arcot vesztett volna. Az ultrák csoportját korábban ő maga távolította el a hatalomból, ezért ennek a csoportnak a tagjai gyanakvással vegyes megvetéssel tekintettek rá.¹³⁶ A fentiek-

¹³³ Heller Ágnes: i. m., 144–145.

¹³⁴ A zsarolásra volt példa a háborút követően a kommunista párt által, titokban megszervezett miskolci és kunmadarasi pogrom, amelyek után természetesen a kommunista párt lépett fel a leghangosabban a „fasizmus maradványainak” felszámolása érdekében.

¹³⁵ Karinthy Ferenc: *Napló 1967–1969*. Littoria Könyvkiadó, Budapest, 1993, 52.

¹³⁶ A KGB megbízásából és támogatásával az „ultrák” nem sokkal a forradalom után egy ideig terhelő adatokat gyűjtöttek Kádár Jánosról is. A szovjetek célja az volt, hogy adott esetben legyen Kádár ellen elég terhelő anyag, és létezzen egy őt helyben leváltani képes, mozgósítható csoport. Az „ultrák” között ekkoriban Ká-

ben részletezett okok miatt Kádár nem választhatta azt sem, hogy nemzetieskedő vagy anticionista retorikával növelje tömegbázisát.¹³⁷ Maradt az antifasizmus támogatott reformszocializmus, a „gulyáskommunizmus”. Azonban továbbra is problémát jelentett, hogy az Izraellel szembeni politikához a magyar zsidóság is lojális legyen, Izrael iránt pedig lehetőleg közömbös. A szovjet blokk hozzáállását Izraelhez a következőképpen foglalta össze 1967-ben egy tévébeszédében Komócsin Zoltán, a Kádár-rendszer egyik vezető politikusa: „A neokolonialista törekvések valóra váltásában nagy szerepet szánunk Izraelnek. Izrael uralkodó osztálya és kormánya az imperialisták érdekeit szolgálja. Az a szerepük, hogy a közel-keleti térségben az imperialista érdekekkel és célokkal összhangban akadályozzák az arab országok fejlődését, előrehaladását, s állandó nyugtalanságot tartsanak fenn a térségben.”¹³⁸

A zsidóság problémája természetesen már az Eichmann-per kapcsán újra terítékre került, hiszen Izraelben eltökélt szándék volt abban a tekintetben, hogy a per „a zsidóság történetének a szempontjából” kerüljön megrendezésre, ahogyan azt feljebb idéztük. Ezenfelül problémát jelentett az is, hogy Izrael jogot formált a zsidóság egyetemes képviselőjére. Mindezzel párhuzamosan az izraeli hírszerzők itthoni aktivitásának fokozódását jelezte a magyar szolgálat tel-avivi rezidentúrája. Egyik informátoruk kifejtette: „az úgynevezett zsidó történelem és »tragédia« kutatók általában a Szin-Bet ügynökei”. A jelentés értékelése szerint egy hónap alatt többször is érkezett jelzés arról, hogy „az izraeli titkos szolgálat (sic!) Magyaror-

dárt a „szarjancsi” névvel is illeték. Lásd Horváth Miklós: *Kádár János és a hatalom ára*. In: *Mit kezdünk vele? Kádár János (1912–1989)* (konferenciakiadvány, felelős szerk.: Vargyas Zoltán). XX. Század Intézet, Budapest, 2007, 33.

¹³⁷ Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza, 2. kötet*. Szabad Tér–Kossuth Kiadó, Budapest, 2003, 196.

¹³⁸ Közel-keleti politikánk elvi alapokon nyugszik (tv-beszéd frott változata, 1967). In: Komócsin Zoltán: *Nemzeti érdekek, internacionalista célok*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1972, 108.

szágon anyaggyűjtést és dokumentációk beszerzését végzi az Eichmann-perrel kapcsolatban. Véleményünk szerint erre a jelenségre feltétlenül fel kell hívni az elhárító szerveink figyelmét.”¹³⁹ Izrael azonban nem csak az Eichmann-per kapcsán jelenthetett problémát a szocialista „békétábor” hatóságai számára: „A Mapaj párt megalakulása óta rendszeres támadásokat intéz a Szovjetunió és a kelet-európai országok ellen. Ezeket a támadásait a szabad kivándorlás mögé rejt, azonban ma már a köztudatban is ismert, hogy támadásait elsősorban azoknak a nyugati országoknak az utasítására teszi, akik gazdaságilag biztosítják az ország fennmaradását. Így elsősorban az Egyesült Államok, Franciaország és Nyugat-Németország.”¹⁴⁰ Éppen ezért itthon is mindent megtett az állambiztonság, hogy Izraelt rossz színben tüntesse fel. Többek között a Stasi Nefelejcs-akciójának levélküldési gyakorlatához hasonló technikát próbáltak alkalmazni itthon is, amikor 1965. március 17-én az izraeli parlament határozatot fogadott el arról, hogy diplomáciai kapcsolatokat létesítsenek a Német Szövetségi Köztársasággal.¹⁴¹ Ez, vagyis az izraeli–NSZK viszony javulása azonban nem illett bele a kommunista államok Németország-politikájába, viszont alkalmat kínált arra, hogy Izraelt „fasisztabarát” színben tüntesse fel. Az izraeli–NSZK kapcsolatfelvétel miatt a Belügyminisztérium III/II-es osztálya akciót indított – elsősorban sajtóvonalon –, hogy a hazai zsidóságot amennyire csak lehet, Izrael és természetesen az NSZK ellen hangolják. „Pártunk és kormányunk a közélet demokratizálására irányuló helyes intézkedéseivel visszaélve a Budapestre akkreditált Izraeli Követség az utóbbi évek során jelentősen bővítette társadalmi kapcsolatainak körét, és több irányban, úgy a magyar izraelita egyház irányában is, erősen fokozta befolyását. ... A józanul loyálisan gondolkozó zsidóság árulásnak tekinti az Izraeli Kormányzatnak

¹³⁹ ÁBTL O-8-089/1 „Ábrahám” dosszié, 174.

¹⁴⁰ Uo., 99.

¹⁴¹ Az akció leírását lásd Kovács András: *Helyes irányba terelve*. Szombat, 2006. február, XVIII. évf. 2. sz., 24–26.

azzal a Németországgal való barátkozását, amely jogutódja a volt hitleri Németországnak, ahol megbújnak és vezető pozíciókat töltenek be a náci tömeggyilkosok.”¹⁴² A III/II a következő intézkedések megtételét terjesztette elő: az ügynökök és az Állami Egyházügyi Hivatal és más pártállami szervek jóváhagyásával vezető pozíciókat betöltő zsidó vezetők tiltakozó akciókat szerveznek. Ezek keretében a „társadalmi kapcsolatok” levélben vagy telefon tiltakoznak az izraeli követ-ségnél, a hitközségeknél és az Új Élet szerkesztőségénél. Ezenkívül vezető zsidó értelmiségiekkel nyugati és izraeli kapcsolataiknak leveleket akartak íratni, szintén felháborodásukat és tiltakozásukat kifejezendő. A kampányt hitközségi prédikációkkal egészítették ki. Az akció csak részben volt sikeres: a levélakciót tehát különböző okok miatt végül elvetették, ugyanakkor az Új Életben „egy politikailag jól megszerkesztett és jól időzített cikk” jelent meg, kiegészítve „több politikailag helyes, Nyugat-Németország politikája ellen irányuló cikkel”. Az III/II ügyosztály úgy ítélte meg, hogy ezeken a cikkeken kívül a „zsinagógai szószéki prédikációk vonalán” értek el még bizonyos eredményeket. Ahogyan a bevezetőben is kiemeltem, a III/II társadalmi kapcsolatai a leveles tiltakozó akcióktól arra hivatkozva zárkóztak el, hogy az egész ügy úgymond Izrael Állam belügye, illetve, mint már utaltunk rá, azt állították, hogy „el vannak foglalva az elévülés elleni harccal”.

1960-as évek végére Izrael Állam megerősödött, és ez fellendíthette volna a cionizmust, amely a magyar zsidóság körében egyébként soha nem fejtett ki jelentős vonzerőt. Erre a lehetőségre is fel kellett készülni, és ehhez ismét elő kellett venni az antifasiszta kártyát. Fel kellett mutatni a védelmet nyújtó kommunista diktatúra képét, szemben a fasisztákat bűjtató Nyugattal és az újfasiszta NSZK-val barátkozó Izraellel. A KGB egyébként Magyarországgal kapcsolatban az egész évtizedben a cionizmus elterjedtségéről és a zsidóság túlságosan erős befolyásáról jelentéseket készített.

¹⁴² ÁBTL O-17169. Idézi Kovács András: i. m., 25.

A zsidó jelenlétet az állambiztonság keretein belül is túlságosan nagyarányúnak látták.¹⁴³ Ennek ellenére a kommunista paradoxon értelmében jó ötletnek tűnhetett éppen egy cionizmussal gyanúsított apparátust felhasználni az „antifasiszta” kép kommunikálására. A zsidósággal való érdekazonosság demonstrálására a perben egészen furcsa módon is sor került. „Nos, nem tudom, kinek lehetett az ötlete, de az ügy megindulásakor mind a 19 egykori pártszolgálatosnak zsidó vallású ügyvéd lett a védője. Mondanom sem kell, de az anyagok átolvasása után 12 védő azonnal lemondott. ... Érthető, hogy nem tolongtak az ügyvédek a védelem ellátásáért. Védő pedig kellett! Nos, így kerültem az ügybe, mint az elsőrendű, K. Vilmos, 55 éves vádlott védője” – emlékezett vissza dr. Bárándy György.¹⁴⁴ A per, mint az antifasiszta „béketábor” zsidóüldözéssel szembeni elkötelezettségének bizonyítéka, egyáltalán nem jött rosszkor. A hatnapos háborúban a per idején aratott gyors és fényes izraeli győzelem világszerte, így Magyarországon is hozzájárult az önálló zsidó identitás kereséséhez, még ha egyelőre kissé határozatlan formában is.¹⁴⁵ A zuglói nyilasper fővádlottjainak kivégzése után egy hónappal számos magyar zsidót – egy cionista szervezkedés tagjait – letartóztattak Szegeden és Budapesten.¹⁴⁶

A zuglói nyilasper tehát az 1956. november 4-én megkezdett antifasiszta harc logikus lépéseként vagy utórezgéseként került megrendezésre, ahogyan azt az előző fejezetben kifejtettem. A ’60-as évek második fele pedig alkalmas pillanatot kínált az antifasiszta

¹⁴³ Christopher Andrew–Vaszilij Mitrohin: *A Mitrohin-archívum: a KGB otthon és Nyugaton*. Talentum Kiadó, Budapest, 2000, 290. Ez azt jelenti, hogy a „cionizmus” fogalmát sokkal kiterjedtebben alkalmazták.

¹⁴⁴ Dr. Schmidt Attila–N. J. Kadinszky: i. m., 35. o. A vele készült interjúban kifejezetten említette a zsidó ügyvédek, tehát a „csereügyvédek” is valószínűleg zsidók lehettek.

¹⁴⁵ Interjú Hirschler Richárdal. In: Terror Háza Múzeum videoarchívuma.

¹⁴⁶ A pozitív zsidóság és a haza – interjú Raj Tamással. In: *Magyar Nemzet – Magazin*, 2005. április 23., 27.

harc nemzetközi felhasználására is, különös tekintettel a német problémára az elévülés kapcsán, illetve kisebb súllyal Izrael és a magyar zsidóság közötti kapcsolat miatt.

A zuglói nyilasok társadalmi háttere

A perben született ítélet és a vizsgálat alapján felvázolt történelmi tabló csúsztatásai és elhallgatásai közül a legfurcsább az a kép, amely a nyilasok ideológiáját és mozgalmát festi le. Érdemes tehát megvizsgálnunk a vádlottak életútját és társadalmi hovatartozását, illetve a zuglói nyilas pártszervezet tagságát. Ahogy arra korábban utaltam, a korabeli sajtó is elismerte, hogy léteztek olyan nyilas párttagok, szimpatizánsok, „egyszerű kisemberek”, akiket a szociális demagógia tévesztett meg. Gondosan próbálták kikerülni, illetve elhallgatni azonban azt a tényt, hogy a nyilasmozgalom is a munkásmozgalom, sőt a szocialista mozgalom egyik változata volt. Erre azért volt szükség, mert az antifasizmus koncepciója szerint a kommunistaellenes vagy szovjetellenes szocializmus amellett, hogy a legabszurdabb elhajlás volt, tulajdonképpen nem is létezhetett volna! Ma már a különböző peranyagok és a levéltári adatok összevetése alapján teljes mértékben rekonstruálható a nyilasok szocialista irányultsága. A következőkben az elítéltek társadalmi hátterét mutatjuk be, amelyet össze lehet vetni a zuglói párttagság adataival, illetve még továbbmenve, a fellelhető beszámolókkal. Így válnak láthatóvá a nyilasmozgalom társadalmi-politikai gyökerei.

A per vádlottai

Baráth János (Budapest, 1927–?): Munkáscsaládból származott. Az elemi iskola után három polgárit végzett el. A háború előtt különböző munkahelyeken dolgozott. Édesapja nyomására lépett be a nyilaspártba 1941-ben. A Szálasi-puccs után apjával és testvérével, Baráth Kálmánnal együtt fogtak fegyvert a zuglói nyilas pártszolgálat keretében. 1944 végén csatlakozott a Hungarista Légiohoz, ezért 1945-ben a Budapesti Népbíróság egyévi börtönre ítélte. Szabadulása után különböző munkahelyeken dolgozott. Letartóztatásakor a Fővárosi Szállítási Vállalatnál volt brigádvezető. 1955-ben házasodott meg, egy gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

Baráth Kálmán (Budapest, 1925–?): Munkáscsaládból származott. Hat elemi iskola elvégzése után segéd munkásként dolgozott különböző munkahelyeken. Édesapja, aki az egyik legrégebbi nyilas párttag volt, súlyos alkoholizmussal küszködött, kétszer idegklinikán is kezelték. Gyermekei egy időre menhelyre kerültek, felesége öngyilkosságot kísérelt meg. Baráth Kálmán édesapja biztatására lépett be a Nyilaskeresztes Pártba 1941-ben.¹⁴⁷ A nyilas hatalomátvétel után a XIV. kerületi pártszervezetnél volt fegyveres pártszolgálatos. 1945. január végén fogságba esett, ahonnan 1947-ben tért vissza. Ezután letartóztatásáig segéd munkásként dolgozott. 1952-ben társadalmi tulajdon elleni lopás büntette miatt három hónap felfüggesztett börtönre ítélték. 1948-ban kötött házasságot, három gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

¹⁴⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., II. doboz, 1554.

Bükkös György (Budapest, 1911–?): Eredeti neve Czéngrubér, családja sváb eredetű. Kispolgári családból származott.¹⁴⁸ A négy polgári iskola után elektroműszerész szakvizsgát tett. 1932–1945 között szakmájában több munkahelyen is dolgozott. Már 1939-ben belépett a Nyilaskeresztes Pártba, 1943-ban nyilas pártiskolát végzett. 1944-ben a nyilaspuccs után a XIV. kerületi szervezetben propagandavezető volt december 25-ig, ezt követően az év végéig helyettes kerületvezető volt. 1945. január 1-jétől mint kerületvezető tevékenykedett. Szovjet fogságba került, „Széplaki” néven kémgyanúsként adták át a magyar hatóságoknak. Propagandatevékenységért az eljárást már 1945-ben megindították ellene, de a Népbíróság csak 1949-ben ítélte 10 évi börtönre. 1956. augusztus 16-ai szabadulását követően az Elektroakusztikai Gyárban (korábban: Telefongyár) helyezkedett el műszerészként. Letartóztatásáig itt dolgozott, párttag nem volt, de 1957-től kezdve tagja volt a Vasas Szakszervezetnek. Munkahelyén csaknem minden gazdasági munkára mozgósító társadalmi feladatból kivette a részét. Az 1956-os forradalom ideje alatt tudatosan vállalt éjszakai beosztást, hogy ezzel is igazolhassa a hatóságok felé, hogy „elhatárolódik az ellenforradalmi tevékenységtől”.¹⁴⁹

Erős János (Giczy, 1898–?): Mezőgazdasági munkás-családban született. Az elemi iskola elvégzése után kőbányász lett, majd konyhai kisegítő, utóbb pedig mint hivatalsegéd dolgozott. 1940-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. A nyilaspuccs után fegyveres pártszolgálatos lett a XIV. kerületi pártszervezetnél. A háború után napszámosként a kisbéri erdőgazdaságnál állt alkalmazásban, később hivatalsegéd lett. 1923-ban házasodott, egy gyermeke szüle-

¹⁴⁸ A vádiratban a „Czeingrubér” névváltozat szerepel.

¹⁴⁹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 808.

tett. A háború után egyik pártba sem lépett be. 1966-ban már nyugdíjas volt.¹⁵⁰

Füredi Pál (Kecskemét, 1912–?): Szegényparaszti családból származott. Négy elemi elvégzése után lakatosipari tanuló lett, 1944-ig lakatosként dolgozott az Állami Vas- és Gépgyárban. 1942-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. 1944 novemberében jelentkezett a XIV. kerületi szervezetnél pártszolgálatosnak. 1945-ben internálták, innen azonban megszökött és Kecskeméten telepedett le. Ettől kezdve letartóztatásáig a MÁV Kecskemét Kisvasúti Fűtőház lakatos volt. 1937-ben házasodott meg, gyermeke nem született. A háború után nem volt párttag.

Hernádi Jenő (Hatvan, 1924–?): Kispolgári családból származott. Az elemi iskola után lakatosszakmát tanult, és 1944-ig lakatosként is dolgozott. Az év végén csatlakozott a zuglói pártszervezethez, ami ekkor már lényegében csak a fegyveres pártszolgálatot jelenthette. Emiatt a háború után, 1945-ben internálták. 1957-ben társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett lopás miatt egy év börtönre ítélték. Szabadulása után a MÁV-nál, majd a Gyógyszeripari Kutató Intézetben dolgozott lakatosként. 1948-ban nősült meg, egy gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

Hollay József (Budapest, 1919–?): Munkáscsaládból származott. Négy polgári elvégzése után szabósegédi vizsgát tett. A Szálaspuccs idejéig különböző kisiparosoknál állt alkalmazásban. 1939-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. A nyilasok hatalomra jutása után a XIV. kerületi pártszervezetnél lett fegyveres pártszolgálatos. A háború után szakmájában dolgozott tovább, letartóztatásakor a Jelmezkölcsönző Vállalatnál volt szabó. 1950-ben kötött házasságot, egy gyermeke született. 1946-ban belépett az MKP-ba, 1956 ok-

¹⁵⁰ Uo., Erős János vallomása, 1064.

tóberéig volt a párt tagja. 1965-ban kérte felvételét az MSZMP-be. Letartóztatásakor tagjelölt volt.

Kálmán László (Pécel, 1925–?): Értelmiségi családból származott. Négy polgári elvégzése után műszerésztanuló lett. 1944 októberéig a Telefongyárban dolgozott. Ezt követően a XIV. kerületi nyilasszervezetnél lett pártszolgálatos, de a pártba nem lépett be. 1949-ben a Népbírószágok Országos Tanácsa háborús és népellenes bűncselekmény miatt egy év hat hónap börtönbüntetésre ítélte. 1945-ben megházasodott, de 1949-ben elvált. 1950-ben ismét meg nősült, s ebből a házasságából két gyermeke született. Letartóztatását megelőzően a Kontakta Alkatrészgyárban dolgozott műszerészként. Szorgalmas munkájáért több alkalommal részesült jutalomban. A háború után nem volt párttag.

Kovács István (Jászládány, 1909–?): Munkáscsaládból származott, édesapja a Tanácsköztársaság idején községi direktóriumi tag volt. Géplakatos-képesítéssel rendelkezett, és 1944 októberéig a szakmájában dolgozott. 1938-ban lépett be a nyilaspártba. A nyilaspuccs után a XIV. kerületi pártszervezetnél volt fegyveres pártszolgálatos. A háború után egy ideig bujkált, majd Tiszakécskén helyezkedett el mozigépészként. Különböző munkái voltak, letartóztatásakor a Munkaügyi Minisztérium 638. számú helyi ipari iskolájában volt oktató. 1935-ben kötött házasságot, három gyermeke született. Ő maga a háború után nem volt párttag, gyermekei viszont felnőttkorukban beléptek az MSZMP-be.

Kovács János (Budapest, 1919–?): Szegényparaszti családból származott. 1939-ig postai csomaghordóként dolgozott, majd a háború kitörését követően rövid megszakításokkal katonai szolgálatot teljesített. 1944 novemberében a XIV. kerületi nyilas pártszervezetnél a fegyveres pártszolgálat tagja volt. A háború után a Csepeli Vas- és Féművekben karbantartó kőművesként helyezkedett el. 1951-ben izgatás büntette miatt 8 év szabadságvesztésre ítélték.

1940-ben házasodott meg, két gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

Krauth Gyula (Budapest, 1906–?): Földműves családból származott. Négy elemi elvégzése után kőművesként dolgozott és egy ideig a pékszakmát is tanulta. 1944 decemberében testvére, Krauth József és ismerőse, Kröszl Vilmos rábeszélésére és fenyegetésére vállalt fegyveres pártszolgálatot a zuglói pártszervezetnél. A háború után ismét kőművesként dolgozott. 1930-ban nősült, egy gyermeke született. Politikai pártnak soha nem volt tagja. A háború után munkája elismerésként két alkalommal kapta meg a Kiváló Dolgozó címet.

Krauth József (Budapest, 1914–?): Földműves családból származott. Három elemi elvégzése után kőművesinasként, majd fuvarosok mellett dolgozott. 1939-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. A hatalomátvétel után a XIV. kerületi pártszervezetnél volt fegyveres pártszolgálatos. A háborút követően egy ideig rakodómunkás volt, majd 1952-ben a Geofizikai Intézethez került gépkocsivezetőnek. 1942-ben nősült, gyermeke nem született. A háború után nem volt párttag. 1947-ben vádat emeltek Krauth ellen,¹⁵¹ de felmentették, mivel nem derült ki, hogy pártszolgálatos volt, mindössze annyi, hogy Kröszl fenyegetésének hatására részt vett egy lakás kifosztásában.

Kröszl Vilmos (Budapest, 1911–1967):¹⁵² Apja kereskedő volt, nyolcan voltak testvérek, az iskola elvégzése után pékinas, majd péksegéd lett. Szakmájában azonban nem helyezkedett el, különböző helyeken dolgozott segédmunkásként. Valójában meglehetősen

sokáig a szülei tartották el.¹⁵³ Kétségbevonható közlés szerint 1934. október 5-től 1935. február 5-ig volt először katona, majd 1938-ban teljesített további 47 nap katonai szolgálatot.¹⁵⁴ 1944. október 15. után lépett be a Nyilaskeresztes Párt XIV. kerületi szervezetébe. Más adatok szerint már korábbról ismerte Szelepcsényi László kerületvezetőt, és az ő hívására lépett be még az illegalitás heteiben a pártba. Október 15-e után feltehetően a katonai szolgálatot akarta elkerülni. December 25-ig mint fegyveres pártszolgálatos, ezt követően december 31-ig mint kerületvezető, majd 1945. január 15-ig mint kerületvezető-helyettes tevékenykedett. 1946-ban megházasodott, három gyermeke született. A háború végétől csaknem egy évtizedig alkalmi munkákból élt. 1954-től letartóztatásáig a Kőbányai Sörgyárban dolgozott, mint kazántisztító.¹⁵⁵ 1957-ben rövid időre rendőri felügyelet alá helyezték, mivel a forradalom idején egy ízben fegyveresen látták Nyáregyházán, és állítólag kommunista- és szovjetellenes kijelentéseket tett. 1960-ban tiltott sörárusítás miatt egyévi felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. Más adat szerint 1961-ben ítélték el.¹⁵⁶ Más pártnak nem volt tagja.

Mészáros László (Szentés, 1926–?): Kisiparos családban született. Négy gimnázium befejezése után, 1942-ben posta szaktanfolyamot végzett. 1943-ban a szentesi postánál kezdett el dolgozni, mint tisztviselő. A front közeledte elől költözött Budapestre. Egyik ismerőse, Nyiri Gábor hívta be a zuglói nyilas pártszervezetbe, ahol fegyveres pártszolgálatos lett. A háború után 1946 augusztusáig ismét postatisztviselő volt, ekkor azonban B-listázták. Ezt követően

¹⁵³ ÁBTL, O-12542, 3.

¹⁵⁴ Más helyen az az állítás szerepel, hogy 1933 októberétől 1935 márciusáig volt besorozva. Ekkor azonban még nem létezett sorozott állomány a Magyar Királyi Honvédségben.

¹⁵⁵ ÁBTL, A-1325, 15.

¹⁵⁶ ÁBTL, O-12542, 5.

¹⁵¹ Nb.VI.1165/1947/3. sz. ügy. A felmentést a NOT is jóváhagyta (V.1625/1947. sz.).

¹⁵² ÁBTL, A-1325, 1.

különböző munkahelyeken állt alkalmazásban. 1950 és 1965 között öt esetben büntették meg lopás, csalás és sikkasztás miatt. 1954-ben kötött házasságot, de 1957-ben elvált. 1960-ban nősült ismét, előző házasságából egy gyermeke született.

Monostori (Michalik) Gyula (Baja, 1928–?): Munkáscsaládból származott. Négy polgári iskola elvégzése után, 1943-ban a Vákuum Technikai és Villamossági Rt.-nél helyezkedett el. Ugyanebben az évben belépett a Nyilaskeresztes Párt ifjúsági szervezetébe, ahol 1944 tavaszán a nemzetségvezető tisztséget látta el. Édesapja a legrégebbi nyilas párttagok közé tartozott. A hatalomátvételt követően a zuglói pártszervezetnél fegyveres pártszolgálatos volt. A háború után különböző munkahelyeken géplakatosként dolgozott. 1949-ben önkéntesként lett a Néphadsereg tagja. Tisztiiskolát végzett, és letartóztatásáig különböző tiszti beosztásokban látott el szolgálatot. 1957-ben házasodott meg, gyermeke nem született. Katonai szolgálatának ideje alatt két ízben is kitüntették, az 1956-os forradalom utáni tevékenységéért a Munkás-Paraszt Hatalomért emlékérmét kapott. 1949-ben tagja lett az MDP-nek, az 1956-os forradalom után pedig az MSZMP-nek, ahonnan letartóztatását követően kizárták.

Németh Lajos (Zirc, 1917–1967): Munkáscsaládból származott. A négy polgári iskola után lakatossegéd lett. 1939-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba, ahol tizedvezető lett, gyűlésekre kellett mozgósítania a tagságot.¹⁵⁷ A nyilaspuccsot követően a párt XIV. kerületi szervezeténél volt fegyveres pártszolgálatos. 1944. december 25-től a fegyveres pártszolgálat vezetője a kerületben. 1944-ben kötött házasságot, két gyermeke született. A háború után a MÁVAG Hídepítő Vállalatnál, majd a Hazai Fésűsfonóban dolgozott. Egy évig Bölcske község tanácselnöke is volt. 1954-ben lopás mi-

¹⁵⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Németh Lajos jellemzése, 921.

att hat hónapi börtönre ítélték. Ezután a Dunaújvárosi Fésűsfonó művezetője lett. 1946-ban belépett az MKP-ba, 1954-ben büntetése miatt kizárták a pártból. 1965-ben kérte felvételét az MSZMP-be, de nem vették fel, mivel nem tartották őszinte embernek, bár szak szervezeti funkcionárius volt.¹⁵⁸

Pataki Ferenc (Jászberény, 1924–?): Szegényparaszti családból származott. Az elemi iskola után a lakatosszakmát tanulta ki. 1944-ig a Weiss Manfréd cégnél dolgozott lakatosként. 1944 elején lépett be a Nyilaskeresztes Párt ifjúsági szervezetébe a XIV. pártkerületben és ott egy ideig mint propagandavezető működött. A Szálasi-puccs után a zuglói pártszervezetnél volt fegyveres pártszolgálatos. A háború után különböző munkahelyeken dolgozott lakatosként. 1959-től letartóztatásáig az ÉM 1. sz. Földmunkát Gépesítő Vállalat szerelési csoportvezetője volt. Jó munkájáért Kiváló Dolgozó címmel tüntették ki. 1959-ben kötött házasságot, gyermeke nem született. A háború után nem volt párttag.

Sándor Alajos (Budapest, 1915–1967): Kispolgári családból származott. Négy gimnázium elvégzése után fogtechnikusi képesítést szerzett, azonban szakmájában nem tudott elhelyezkedni, különböző alkalmi munkákból élt. 1938-ban lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. A nyilas hatalomátvételt követően a főkerületnél, majd a Vkf.6. osztályán, részben pedig a XIV. kerületi pártszervezetnél tevékenykedett. 1945 februárjában esett szovjet fogságba, ahonnan 1947-ben tért vissza. Ezután Bonyhádra költözött, ahol különböző munkahelyeken dolgozott. 1956 után „ellenforradalmi cselekményei” miatt két és fél év börtönre ítélték. 1947-ben belépett az MKP-ba, tagsága azonban egy év után megszűnt. 1940-ben házasodott meg, 1944-ben elvált. 1949-ben ismét megnősült, házasságaiból három gyermeke született.

¹⁵⁸ Uo., I. doboz, Németh Lajos jellemzése, 894.

Szűke Antal (Csongrád, 1924–?): Munkáscsaládból származott. A négy polgári iskola után órássegéd lett. 1942-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. A nyilaspuccs után a XIV. kerületi pártszervezetnél lett fegyveres pártszolgálatos. A háború után, 1947-ben önálló órás kisiparos lett. 1954-ben tiltott határátlépés kísérlete miatt nyolchavi börtönre ítélték, és az iparendélyét is bevonták. Az iparendélyt 1963-ban kapta meg ismét, és letartóztatásáig mint órás kisiparos dolgozott. 1949-ben házasodott meg, felesége azonban 1959-ben meghalt. Még ebben az évben újra megnősült, ebből a házasságából egy gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

A fent lista elolvasása után rögtön szembeötlő az, amit indoklásában a bíróság is megállapított: *„Vádlottak valamennyien itt éltek velünk a 22 év alatt. Az akkor zömmel 18–26 éves vádlottak beilleszkedtek népi demokratikus rendszerünkbe, közülük többen jó munkájukkal igyekeztek jóvátenni a 22 év előtt elkövetett bűneiket, családot alapítottak, gyermekeik vannak, akik már népi demokratikus rendszerünk neveltjei, és akik ma már talán meg sem értik az apáik által elkövetett szörnyű bűnöket.”*¹⁵⁹ A 19 elítélt közül négyen léptek be az MKP, az MDP vagy az MSZMP valamelyikébe, és egyikük sem lépett be más pártba. Az egyes elítéltekről, illetve akkor még csak terheltekről készített vállalati jellemzéseket figyelembe véve az elítéltek közül Monostori-Michalik Gyula és Pataki Ferenc vádlott volt a legbuzgóbb „szocialista hazafi”: *„Híve népi demokráciánknak, mint pártonkívüli bátran szembeszáll a helytelen nézetekkel is, politikailag jól tájékozott, pártszemináriumokon rendszeresen továbbképzte magát.”*¹⁶⁰ A többi jellemzést áttekintve azt

¹⁵⁹ Uo., I. doboz, 299–300., idézi: Sólyom József–Szabó László: i. m., 379–380.

¹⁶⁰ Uo., II. doboz, 2454. Jellemzés az Építőipari Minisztérium 1. sz. Földmunkát Gépesítő Vállalatától. A jellemzéseknél felbukkan a korszak tragikomikus zsargonja, például: „Szövetkezeti üdvözléttel!” (Uo. 1546.)

a képet kapjuk, hogy ha nem is ilyen buzgalommal, de többségük nagyon szívesen vette ki a részét a szocializmus építéséből. Ötöt közülük jó munkájukért előléptettek vagy többször is kitüntettek, de rajtuk kívül a többiek is majdnem mind közmegelegedésre végeztek a munkájukat. Az anyagiasság, illetve az a mohóság, ami egykor valószínűsíthetően sokukat a nyilasmozgalom felé hajtott, egyes jellemzésekben ekkor is felbukkant, például a Kálmán Lászlóról írt véleményben. E szerint nagyon jól dolgozik, de *„rendkívül anyagiás, kapzsi ember ... sok esetben illette munkatársait hazug vádakkal, ha azok közül valakinek a havi keresete magasabb összegű volt, mint az övé”*.¹⁶¹ Köztörvényes ügyek miatt négyen voltak büntetve, közülük azonban egyedül Mészáros Lászlót B-listázták, aki így eredeti foglalkozását nem folytathatta, ezért nem illik teljesen ebbe a sorba. Ahogyan arra már utaltam, az 1956-os forradalom alatt csak hárman voltak aktívak, de hármuk közül Kovács István mindössze egy felvonulásban vett részt. Szerencsétlenségére azonban repülőgépről leadott tűzcsapás áldozatává vált és sebesült lábát combközéptől amputálni kellett. Ennek ellenére *„annak érdekében végezte szerény munkáját, hogy az általános iskolát végzett fiatalokból marxista szellemű, hazaszerető, a szocialista társadalmat szolgáló, a munkásosztályhoz hű szakmunkásokat neveljen”*.¹⁶² Ezenfelül családjában is példát mutatott, hiszen mindhárom gyereke MSZMP-tag lett. Az elítéltek társadalomtörténetileg valamennyien a munkás-sághoz sorolhatók, de még a korszak terminológiája szerint is a munkásosztályhoz tartoztak, dacára annak, hogy néhányan közülük kiemelkedtek és kisebb adminisztratív beosztásokat láttak el. Ennek ellenére, talán a szépítés szándékával, az MSZMP Politikai Bizottsága részére készített és 1967. január 10-én tárgyalat összeál-

¹⁶¹ Uo., II. doboz, 1904: A Kontakta Alkatrészgépgyár jellemzése Kálmán Lászlóról.

¹⁶² Uo., II. doboz, 2235.: a 638. sz. helyi ipari iskola véleményezése Kovács Istvánról. Kovács ennek az iskolának a lakatosműhelyében oktatott ipari tanulókat.

lításban a következő adatok szerepelnek: 15 munkás, 1 kisiparos, 1 gépkocsivezető, 1 honvéd százados és 1 tisztviselő.¹⁶³

Az elítélteken kívül figyelembe kell venni a peranyagokban felbukkanó párttagok listáját is (lásd a *Függelék*). A listán szereplők közül, akiknek ismert a foglalkozása, vannak néhányan, akiket a középrétegekhez kell sorolni vagyoni helyzete, állása vagy végzettsége alapján. Ők teljesen hiányoznak a vádlottak közül. Nem véletlenül. Az a néhány ismert nyilastestvér, aki inkább a középrétegekhez tartozott, nem vett részt az atrocitásokban. Rengeteg olyan nevet találhatunk, amelyeknél mindössze annyi tudtunk megállapítani, hogy pártszolgálatos volt és atrocitásokban vett részt. Megkockáztathatjuk, hogy akiknek a neve mellett a listán csupán annyi szerepel, hogy „pártszolgálatos”, ők nagy valószínűséggel mind a munkássághoz, illetve az alsóbb néprétegek körébe tartoztak. A lista alapján valószínűsíthető: a XIV. pártkerület nyilas magját éppen Zugló két legfontosabb üzeme, a Danuvia gyár és a Telefongyár munkásai adták. Ezenkívül a környék számos kisebb üzeméből vagy műhelyéből állt össze a nyilaskerület tagsága, illetve abból a szegényebb sorú alkalmazotti vagy kisvállalkozói rétegből, amely minden nagyvárosban fellelhető (házmesterek, utcaseprők, trafikosok, utcai gyümölcsárosok, kistisztviselők). Érdekes, hogy a listán összesen hat olyan nyilastestvér szerepel, akinek a foglalkozásaként „házmestert” tüntettek fel. Ez a kép majdnem fedi a nyilasok társadalmi bázisáról a fordulópontot jelentő Ránki-tanulmány megállapításait, nevezetesen, hogy a nyilasok mozgalma távolról sem a középosztály mozgalma volt, de nem is kizárólag a munkásoké, hanem más rétegek körében is sikeres tudott lenni.¹⁶⁴ Különösen is igaz ez a XIV. kerületre, amelyet így jellemez

¹⁶³ MNL OL 288.f. 5/414.ő.e., 180.

¹⁶⁴ Ránki György: Az 1939-es budapesti választások. *Történelmi Szemle*, 1976/4. sz., 629.

a tanulmányban: „Új lakónegyed. Iparosok, munkások, közalkalmazottak, kis üzletek. Zsidó népesség: 12,3%.”¹⁶⁵

Ránki György az 1939-es budapesti választások adatainak részletes elemzése után azt állította, hogy: „Sikere (ti. a nyilasmozgalomé) abban rejlett, hogy a jobboldal jelszavait aktív, nagyon agresszív antikapitalista propagandával egészítette ki, mellyel magához vonzotta a munkásosztály egy kevésbé öntudatos, szakképzetlen, bizonytalan gazdasági és társadalmi egzisztenciájú részét. Kemény, radikális módszerei, új, nagy számban alsó társadalmi osztályokból származó vezető rétege segítette abban, hogy az antikapitalizmus két – a munkásosztály szociális problémáinak is hangot adó (felülről az uralkodó osztályon belüli ellentétén alapuló és alulról jövő) – formáját összekovácsolja.”¹⁶⁶ Megállapításait a peranyagok alapján összeállított lista és az elítéltek adatai alapján tovább kell gondolnunk. Az a kép, mely szerint a nyilasok az 1939-es választási sikerüket a frissen iparba került, jórészt szakképzetlen munkásoknak köszönhetik, 1944-re vonatkozóan úgy tűnik, némileg módosult. Ami a „bizonytalan gazdasági egzisztencia” problematikáját illeti, kétségtelen, hogy a nyilas tagok többségét a szegénységükből fakadó anyagi motivációk is vonzották a párthoz. A „bizonytalan társadalmi egzisztencia” viszont annyiban nem igaz, hogy elsöprő többségük tisztességes szegénységben élt, kifejezett bűnözők nem is voltak a tagság soraiban – bár mint később kiderült, mihelyt alkalom adódott, nem haboztak élni a „lehetőségekkel”, sőt néhányan később a létező szocializmus körülményei között is megragadták a kínálkozó alkalmakat, legalábbis a vádlottak közül. Egyfajta bizonytalanság azonban abban a tekintetben mégis tetten érhető, hogy a vádlottak között magas volt a foglalkozásbeli mobilitás.

A listán szereplő nevek kapcsán a szöveggörnyezet arra enged következtetni, hogy a tagok már régebben Budapesten éltek, vagy

¹⁶⁵ Ránki György: i. m., 627.

¹⁶⁶ Ránki György: i. m., 630.

éppenséggel budapestiek, illetve zuglóiak voltak. Mivel azonban, ahogy erre még kitérünk, a lista az 1944-es, törzstagoknak tekintett „testvérek” neveit tartalmazza, így nem árul el semmit a feltehetően jóval nagyobb létszámú 1939-es vagy 1940-es tagságra vonatkozóan. Annyi mindenestre biztos, hogy bár az elítéltek valamivel több, mint fele vidéki születésű (tízen a tizenkilencből), ez nem jelenti azt, hogy őket „vidékieknek” kellene tekintenünk, hiszen többségük hosszú évek óta Budapesten élt. A szakképzetlenség az elítéltek többségénél jellemző, de a listán feltüntetett foglalkozások alapján nem feltétlenül állja meg a helyét a nyilas törzsgárdára vonatkozóan. A „*kevésbé öntudatos*” leírás viszont annyiban igen, hogy munkás- és szocialista öntudatuk ugyan volt a zuglóiaknak (a tizenkilenc vádlottból csak négy nem származott munkáscsaládból), de ez nem a marxista munkásmozgalomhoz kötődött. Annak a társadalmi képletnek a dinamikája tehát, amely alkalmas a nyilasmozgalom tagságának leírására, a következőképpen ragadható meg: 1938 és a hatalomátvétel között kialakult egy viszonylag állandó és összetartó nyilas törzstagság, amelyhez az országos siker napjaiban jelentős „külső kör” csatlakozott szimpatizánsokból, szavazókból, valamint azokból, akik csak rövid ideig voltak párttagok. 1944-re azonban ez a külső kör nagyrészt feloszlott, és csak a valóban „hívőnek” nevezhető törzstagság maradt meg. Bükkös György elmondása szerint a XIV. pártkerületben körülbelül 1500 tag volt, közülük 150 lehetett a tisztségviselő aktív létszáma.¹⁶⁷ Ehhez képest a *Függetlenség* közölt listán a 19 elítélttel együtt összesen 182 név szerepel. Bükkös az egyik leginformáltabb kerületi nyilasként a legtöbb nyilas párttagot sorolta fel a rendőrségen tett vallomásaiban. Senkitől sem várható el, hogy 22 év múltán másfél ezer névre emlékezzen, de a többi vádlott és a tanúk vallomásai-
ból is csak a 150 tagot számláló aktív névsorával nagyságrendileg

¹⁶⁷ Bükkös György első tárgyalási napon tett vallomása, 1967. január 19. Idézi Sólyom József-Szabó László: i. m., 111.

meggyező létszám állt össze. Kizárható-e ennek alapján a Bükkös-féle adatok valódisága? A kérdés megválaszolásához négy tényezőt kell figyelembe venni. Gál Csaba, az egyik legfontosabb nyilasszervező 1938 nyarán három hét alatt 1200 új tagot toborzott a XII. kerületben.¹⁶⁸ Ez azonban a nyilasmozgalom hőskorában volt, éppen a felfelé ívelő szakaszban. Ugyanakkor az egyik elítelt, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása szerint a negyvenes években egyes rendezvényeken „*akár száz fő*” is megjelent, az ifjúsági csoport kirándulásain pedig átlagosan 10-15 fő volt jelen.¹⁶⁹ A harmadik támpontot egy lista szolgáltatja, amelyet a nyomozati anyagokhoz csatoltak, s amelyet a XIV. pártkerület ifjúsági csoportvezetője szignált.¹⁷⁰ Ezen „*az aktív munkát és pártéletet élő testvérek*” 15 fős névsorát olvashatjuk. Az iraton szereplő lista az ifjúsági csoport létszámáról nagyjából megegyezik Bükkös vallomásával. Ugyancsak fontos szempont a hatalomátvétel napján a Pasaréti úton jelenlévők Bükkös által megadott létszáma. Bükkös állítása szerint mintegy nyolcezer ember jelent meg, Zuglóból pedig hatvanan.¹⁷¹ Ekkor Budapestnek összesen 14 kerülete volt, és valószínűleg még számításba jöhetnek Budapest elővárosai, illetve a környékbeli kisebb települések is. Mindent összevetve, a Pasaréti úti tömeg becslült mérete és a részt vevő zuglóiak alacsony létszáma között mindenképpen ellentmondás áll fent, így arra következtethetünk, hogy ennek kapcsán Bükkös, mint más esetekben is, túlzott. Az viszont lehetséges, hogy a riadólánc rosszul működött, vagy a mozgósítható tagok aránya volt alacsony. Vagy pedig nem voltak nyolcezen a Pasaréti úton. Az nem tűnik különösebben valószínűnek,

¹⁶⁸ Gál Csaba tevékenységét lásd Máthé Áron: Nyilas konspiráció. Szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására. *Valóság*, 2006/5. sz.

¹⁶⁹ BFL XXV/4.a. 1967/4831. II. doboz, 1555., illetve 1621.

¹⁷⁰ ÁBTL O-12542, 24.

¹⁷¹ Uo., I. doboz, Ítélet, 146., illetve Bükkös György önvallomása, 837. Bükkös vonatkozó 1966. május 17-ei vallomását idézi Sólyom József-Szabó László: i. m., 32.

hogy Zuglóban meglepően alacsony lett volna a nyilastagság aránya. A már hivatkozott Ránki-tanulmány ehhez is támpontot ad. Az 1939-es választásokon a nyilaspártok ebben a kerületben 29,6 százalékot értek el.¹⁷² Ez azt jelenti, hogy ekkor a kerületben erős volt a nyilasmozgalom. 1944. második felében viszont nem lehetett 1500 tag a XIV. kerületben, hiszen a kiépített riadólánc ellenére így még a zuglói tagok egy tizedét sem sikerült volna 1944. október 15-ére mozgósítani.¹⁷³ Valószínűbb, hogy ez a valaha volt tagok össze-sített száma, esetleg a taglétszám csúcsáé, ami azonban nem 1944 őszére esett. Alighanem ez a létszám is a kommunista rendőrség riogató propaganda fogásaként került meghatározásra.

A lista egy másik jellegzetessége a nyilas családok kérdése. Házaspárok, testvérek, sőt egész családok voltak együtt tagok a zuglói pártszervezetben. Sőt nem csak tagok, hiszen a nyilasmozgalom nem csupán párt volt, hanem egy teljes életforma-szervezet is – azaz céljainak megfelelően egy totális mozgalom. Szálasi az 1938-ban kiadott *Út és Cél* című munkájában a nemzetiszocializmus totalitásáról ír, amely totalitást röviden „nemzetnek” nevez. Ez hivatott majd magába olvasztani a régebbi totalitásokat: a „katonai totalitást”, az „egyházi totalitást” és a „gazdasági totalitást”.¹⁷⁴ Valójában a nyilas totalitás messze nem terjedt ki az egész nemzetre, bár uralmukat totálisnak szánták és tettek is erre irányuló erőfeszítéseket. A nyilas totalitás azonban leginkább magukra a nyilas testvérekre volt érvényes.

A korszak viszonyaihoz mérten meglepő és bizonyos értelemben „modern” jelenség volt az aktív női tagok felbukkanása. Például az ifjúsági csoport korábban említett kirándulásain sem kizáró-

¹⁷² Ránki György: i. m., 627.

¹⁷³ Jóllehet erre sehol nem találhatunk utalást, de az is lehetséges, hogy a tagság egy jelentős része katonai szolgálatot teljesített ebben az időben.

¹⁷⁴ Szálasi Ferenc: *Hungarizmus – A Nemzetvezető művei I.* Szerk.: Gede Tibor. Gede Testvérek, Budapest, 2004, 111.

lag fiúk vettek részt, hanem lányok is, igaz, jóval kisebb számban. A nők kisebb adminisztratív állásokat töltöttek be a pártapparátusban és az ellátást biztosították, valamint motozóként is szerepeltek az elhurcolások kezdete után. Figyelemre méltó, hogy a nyilasok között létezett egyfajta torz egyenjogúsítás is. Kröszl egyik vallomása szerint idősebb Hollósy (a kerületvezető-helyettes) az egyik nyilas lánynak a következőt mondta: „Te sem vagy kivétel, neked is részt kell venni a zsidók verésében.”¹⁷⁵ A peranyag más pontjain is felbukkannak arra utaló jelek, hogy egyes esetekben a női tagok is bekapcsolódtak a foglyok bántalmazásába, azonban a kivégzésekben nem vettek részt.

A zuglói nyilasok listája és az elítéltek háború utáni élete – bár nem tekinthető reprezentatív mintavételnek – alátámasztja azt az állítást, amely szerint a nyilasmozgalom egyik legfontosabb (ha ugyan nem a legfontosabb) vonása a szocialista, illetve munkáspárti jelleg volt. Szálasi Ferenc nem tévedett tehát a munkásságot illetően, amikor a következőket jegyezte fel börtönaplójába az 1945. novemberi választások kapcsán: „Meggyőződésem, hogy a választásoknál a Hungarista Mozgalom tagjai és a vele rokonszervezők óriási tömege ugyancsak részt vett. És pedig a parasztságunk és a középosztályunk hatalmas többsége a kigazdapártban, munkásaink és szegény testvéreink tömege a marxista pártokat duzzasztotta fel.”¹⁷⁶ De tisztában voltak ezzel a „csereszabatossgal” a magyar munkások is. A nyilasok által szervezett 1940-es országos bányászsztrájk idején a következő mondás járta a nógrádi bányászok között: „Zöld a paradicsom, de ha megéri, piros lesz!”¹⁷⁷ A zuglói nyilas elítéltek között természetesen volt, aki antikommunista érzelmeinek adott hangot, amikor erre lehetősége nyílt. Döntő többségük azonban beillesz-

¹⁷⁵ BFL XXV/4.a. 1967/4831. I. doboz, Kröszl Vilmos vallomása. 1966. március 7, 689.

¹⁷⁶ A Szálasi-per. Szerk.: Karsai Elek–Karsai László. *Reform*, Budapest, 1988, 17.

¹⁷⁷ Interjú Ribánszky Róberttel. A hangfelvétel Máthé Áron tulajdonában.

kedett a szocialista Magyarország új rendjébe, mi több, megtalálni vélte számítását a kommunista pártba vagy a szintén kommunista szakszervezetekbe való belépéssel, illetve az „aktív” pártonkívüliséggel. Szinte szó szerint mondta fel ezt a hitvallást Bükkös György, amikor így vallott: *„Abban a hitben voltam, hogy nekem is ott a helyem (ti. a nyilaspártban). A nagytőke és a kapitalizmus megdöntését hirdette, amivel egyetértek. És ebben a rendszerben is azt becsülöm, hogy megszűnt a kizsákmányolás.”*¹⁷⁸ Nincs okunk feltételezni, hogy a zuglói nyilasok listáján szereplők máshogy viselkedtek volna. Aki közülük el akarta hagyni az országot, az megtette még a háború vége felé.

Egy fontos tényezőre azonban még fel kell hívnunk a figyelmet. A zuglói nyilasok listája az 1944-es állapotot mutatja. Ekkora a mozgalom – létszámát tekintve – már kifejezetten hanyatló korszakában volt, csak a legelkötelezettebbek vagy a hatalomátvételt követő konjunktúrára építők maradtak a párt tagjai. Valóban, ha szemügyre vesszük a listát, feltűnő a régi nyilasok nagy aránya. Közöttük nem tudunk olyanról, aki korábban kommunista vagy szociáldemokrata párttag lett volna – azonban az elítéltek közül utóbb többen is csatlakoztak a kommunista párthoz. Ez azonban nincs ellentmondásban az eddig leírtakkal; a nyilasmozgalom legnagyobb sikereit 1938 és 1941 között érte el, és valószínűleg ekkor fordultak meg a mozgalom soraiban a legtöbben azok is, akik kiábrándultak a marxista munkáspártokból. Ráadásul az, hogy nem írtak le erről adatot, nem zárja ki, hogy lehettek ilyenek, akár szép számmal is. Feltehetően a kommunista rendszer számára kényelmetlen lett volna az a tény, hogy a korábbi elvtársak felcsaptak nyilas testvérnek.

A kommunista diktatúra történetírása számára természetesen kissé kínos volt a két mozgalom közötti rokonság. Visszaemléke-

¹⁷⁸ Nem valószínű, hogy csak taktikai megfontolásokból mondta, az összkép alapján ez nagyon is hitelesen hangzott a részéről.

zésekben is csak említés szintjén bukkannak fel erre történő utalások. *„Ózdon a szakszervezet helyiségében történt egy vasárnap, hogy több fiatal gyári munkás bizalmas beszélgetésbe elegyedett velem. Azzal hozakodtak elő, hogy 1939-ben, illetve 1940-ben többen közülük beléptek a nyilaspártba, mert annak vezetői megígérték, hogy harcba szállnak a bérek felemeléséért. Ezzel a demagógiával a nyilasoknak sikerült a gyári dolgozókat Salgótarjánban és más helyeken is megtéveszteni. ... Láttam, hogy komoly fiatal munkások, akiket csak megtévesztettek a fasiszták, de soha meg nem győztek.”*¹⁷⁹

Általánosságban a kommunista propaganda sikeresen iktatta ki az emlékezetből a nyilasokkal való hasonlóságot. Ahogy korábban már említettük, 1958-ban ismét perbe fogták Péntek Istvánt. A nyomozás során a nyilasokkal kapcsolatban csak a „fasiszta” címkét ismerő kihallgató tiszt döbbenten kérdezte tőle: *„Önt baloldaliságért üldözték és ugyanakkor Szálasi felkínálta önnek a nyilas ideológia irányítását?”*¹⁸⁰

Azt, hogy a nyilas- és a kommunista mozgalom egy töről fakadt, már közvetlenül a háborút követően igyekeztek tagadni. Szálasi és társai népbíróági perében is felmerült ez a kérdés. A kommunista párt által delegált politikai népbíró és egy nyilasvezető között a következő párbeszéd zajlott le:

Korbasits népbíró: *Ön az előbb azt mondta, hogy azért lett nyilas párttag, mert a 25 éves rendszert tartotta bűnösnek abban, hogy a magyar nép lehetetlen életviszonyok között élt. Tudja-e, hogy önök ennek a 25 éves letűnt rendszernek édes gyermekei?*

Gera (hallgat).

Korbasits népbíró: *Tudja-e, hogy aki szembe mert szállni ezzel a rendszerrel, eltették láb alól, felakasztották, de legalábbis hosszú időre bebörtönözték?*

Gera: *Tisztában vagyok vele.*

¹⁷⁹ Nógrádi Sándor: *Új történet kezdődött*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1966, 32.

¹⁸⁰ ÁBTL, V-145877, 18.

Korbasits népbíró: Viszont azt is tudja, hogy a maga pártvezetőjét ezzel szemben csak három évre ítélték el.

Gera: Pártunkat éppúgy üldözték.

Korbasits népbíró: Ez nem igaz, hiszen éppen most mutattam ki, hogy mi a különbség, milyen büntetést kaptak önök és milyeneket a baloldal.¹⁸¹

Ugyanebben a perben egy ingerült felszólítás is elhangzott az egyik nyilasvezető megjegyzését követően:

Kemény Gábor: Különb is egy harcos mozgalom számára aktív résztvevőként a lakosság 2%-a elegendő. Csak a Nyilaskeresztes Párt és a kommunista mozgalom jelentkezhettek ebben a vonatkozásban.

Dr. Frank László néptügyész (félbeszakítja): Ne vonjon párhuzamot a két mozgalom között!¹⁸²

A párhuzam azonban, ahogy láthattuk, nagyon is létezett. A Magyar Királyi Belügyminisztérium iratai között is szép számmal találhatók a nyilas- és marxista mozgalmak közötti átjárhatóságra vonatkozó megjegyzések. A baranyai főispán 1938. augusztus 30-ai beszámolója szerint sok „hungaristának ismert vasasi és mecsekszabolcsi kőszénbányamunkás” jelent meg a püspöknádasdi búcsún.¹⁸³ A zsebükben szociáldemokrata és nyilas jelvény is volt, s azzal dicsekedtek, hogy „azt tűzik ki, amelyik divatosabb. Jelenleg a nyilasok alatt tűrik a szervezkedésüket, azért jelenleg oda tartoznak.” A jelentésben a főispán ugyanakkor még megemlítette, hogy bár „a munkásság saját szemszögéből nézve a dolgokat, a nyilas szervezkedést a szociáldemokrata szervezkedéssel teljesen azonosnak tekinti”, mégis a bányavidéken „szociáldemokrata-ellenes és nyilas irányú” a közhangulat. Nem meglepő tehát, hogy egyes esetekben még a hivatalos szervek is a baloldali munkásmozgalmak egyik válfajának tekintették a nyilasmozgalmat. Egy esetben például a szociáldemokraták központi lapjában, a Népszavában jelent meg a Csongrádi bíró

lánya, Mariska című panaszos hangvételi cikk.¹⁸⁴ Ebben kifogásolták, hogy „a detektívek a szociáldemokrata párt helyiségében keresik a nyilas iratok és plakátok terjesztőit ... ott érdeklődve, hogy ... nem a szociáldemokraták között akadtak-e, akik horogkereszteket festettek a járdára”.

A baloldal az 1941 után jelentkező nyilas válságtünetek ellenére is tartott a nyilasok munkásokra gyakorolt vonzerejének újjáéledésétől. Egy Pest környékén tartott baloldali munkás-összejövetelen az egyik előadó arra hívta fel a figyelmet, hogy a Nyilaskeresztes Pártban bekövetkezett szakadást a baloldali munkásmozgalomnak arra kell felhasználnia, hogy befolyást szerezzen a munkások között. A résztvevők között ugyanis kifejezésre jutott az a félelem, hogy a nyilasok pillanatnyi visszaszorulása után a munkásság, romló anyagi körülményei miatt, ismét a nyilasmozgalomhoz fog csatlakozni. Valójában ezt a feltételezést még a jelentést készítő csendőr nyomozók is képtelenségnek tartották – már csak a nyilas pártélet teljes pangása miatt is.¹⁸⁵ Pedig a baloldal félelme abból a szempontból nem volt alaptalan, hogy a nyilasok – éppen a mozgalmi élet pangása miatt – „műhely és gyári szociális csoportok” alakításáról határoztak. A tervezet Kassai-Schallmayer Ferenc¹⁸⁶ nevéhez fűződik. Ezeknek a csoportoknak részben a munkások szervezése, részben pedig a hatalomátvétel utáni átállításhoz szük-

¹⁸⁴ Népszava, 1938. július 2.

¹⁸⁵ MNL OL, BM-7-res, K-149/1941, 4. tétel (Jobboldali mozgalmak), 564.

¹⁸⁶ Kassai-Schallmayer Ferenc (1903–1946) lakatos-, majd nyomdásztanonc, politikus. 1919-ben beállt a magyar Vörös Hadseregbe, és ettől kezdve részt vett a legális és az illegális szocialista, illetve kommunista munkásmozgalomban. 1934-ben az Új Szó című munkáslap szerkesztője lett, de írásából kiderült, hogy rokonszenvezik a nemzetiszocializmussal, ezért kizárták a pártból. Ekkor Szálasihoz csatlakozott, titkos karhatalom szervezése miatt azonban kétévi börtönrre ítélték, majd internálták. 1941-es szabadulása után funkciókat töltött be a Szálasi-féle nyilaspártban, a hatalomátvétel után nemzetvédelmi és tájékoztatásügyi miniszter lett. A háború után a népbíróság halálra ítélte, és kivégezték.

¹⁸¹ A Szálasi-per (szerk.: Karsai Elek–Karsai László). Reform, Budapest, 1988, 377–378.

¹⁸² Uo., 239.

¹⁸³ MNL OL, BM-7-res, K-149/1938, 6. tétel /12514. (Jobboldali mozgalmak.)

séges adatgyűjtés lett volna a feladatuk.¹⁸⁷ Egy másik, VII. kerületi értekezleten a nyilasok a Horthy-rendszer külpolitikáját és főként szociálpolitikáját ostromozták.¹⁸⁸ A legutóbbi kormányok által bevezetett szociális intézkedésekről szólva az előadó megjegyezte, hogy „a dolgozó éppúgy nyög a kapitalizmus járma alatt, mint előbb és ugyanúgy rabszolgája a tőkének, mint akkor” (ti. a Bethlen-korszakban). Majd hozzátette: „Nem ismerheti a dolgozó munkásság igazi gondját, baját az az ember, aki nem közülük került ki, aki nem a nép fia, akinek minden gondolata a vagyongyűjtés.” Az előadó azonban a jövőről szólva rámutatott arra, hogy „mindezeket csak a nemzeti szocialista munkásállam (sic!) változtatja meg, a hungarista eszmén keresztül Szálasi Ferenc vezetése alatt.”¹⁸⁹ A nyilasok természetesen tudták, hogy a törekvéseik és retorikájuk jelentős párhuzamot mutat a baloldali munkásmozgaloméval, sőt ezt vállalták is, bár érthető módon zavarta is őket. Egy nyilas körlevélben, amelyben a fent említett, Kassai-Schallmayer által megfogalmazott irányelvek végrehajtására adtak utasítást, a következőt olvashatjuk: „ha tiltakozni merünk [t.i. a Horthy-rendszer ellen], akkor egyszerűen kommunistáknak bélyegeznek minket”.¹⁹⁰

Ez az eszmei és szervezeti háttér határozta meg tehát a nyilasmozgalom gerincét Zuglóban is, és ezért voltak a XIV. kerület kisebb-nagyobb üzemei és műhelyei a nyilasok bázisai.

Az 1944. októberi puccs után az aktív mag a munkásokon kívül az alsó középosztály és a pauper-lumpen rétegek képviselőiből került ki. A nyilas párttagok listáján szereplőkre nézve nagyrészt igaz az a Márai háborús naplójában feljegyzett jelenet, amikor egyik vacsoravendége a következő kijelentést tette: „Nem vagyok tehetséges, és ezért van szükségem a nemzetiszocializmusra. ... Most rólunk van szó,

a tehetségtelenekről. Ez a mi időnk.”¹⁹¹ Voltak közöttük kifejezetten jó szakemberek, de mégsem ez határozta meg viselkedésüket a vizsgált időpontban (1944 őszén), hanem a munka nélküli, azonnali meggazdagodásra való törekvés, illetve a vélt vagy valós sérelmek miatti revans vágya. A kollektívizmus diadala volt ez: ezek az emberek főként társadalmi csoportok tagjaiként éltek át sérelmeket, nem pedig személyes sorsukból fakadóan. Az elítéltek közül többen hasonló viselkedési mintát igyekeztek továbbvinni a szocialista rendszerben is, természetesen jóval szerényebb keretek között. Abból a szempontból is helytálló a fenti idézet, hogy a hangadók Zuglóban erkölcsi felelősséggel nem rendelkező, viszont mindenre elszánt emberek köréből kerültek ki. Olyan emberek kezébe került a hatalom, akik nyugalmas időkben sose juthattak volna ilyen pozíciókba.

¹⁸⁷ MNL OL, BM-7-res, K-149/1941, 4. tétel (Jobboldali mozgalmak), 572.

¹⁸⁸ Uo., 604.

¹⁸⁹ Uo.

¹⁹⁰ Uo., 608. o.

¹⁹¹ Márai Sándor: *Föld, föld!* ... Helikon Kiadó, Budapest, 2006, 12.

Ami megtörténhetett – a források által felvetett kérdések

A Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom XIV. kerületi szervezete történetének tisztázásához látszólag bőséges anyag áll rendelkezésre. Több ezer oldalnyi vallomás, a nyomozati kísérlet fotóanyaga, a belügyi dokumentumok és számos egyéb csatolt irat.¹⁹² Úgy tűnhet, a bíróság az első fokon meghozott ítéletben megalapozottan állapította meg a tényállást. Ezt a feljebbviteli tárgyaláson csak néhány helyen, főként az egyes cselekményekben részt vevő vádlottak szerepét tekintve korrigálták. Valójában ez a kép félrevezető. A vallomások között nagyon sok az egymásnak ellentmondó megállapítás, ami a több mint húsz év távlatából felvett jegyzőkönyveknél természetesnek is lenne tartható, ez azonban az 1945 és 1950 között rögzített vallomások esetében is így van. De nemcsak ellentmondásokról van szó, hanem arról is, hogy az utóbbiakat, azaz a háború után felvett jegyzőkönyveket a terheltek feltehetően kivétel nélkül fizikai kényszer hatására írták alá. Az egyik zuglói pártszolgálatos, Pintér László így számolt be erről 1945 tavaszán

¹⁹² A per vizsgálatának fő forrását az 1966–1967-es eljárás anyagai jelentik, amelyekhez csatolták néhány, egyes zuglói pártszolgálatosok ellen előzőleg lefolytatott perek anyagait. A következőkben csak akkor tüntetem fel az ügy elnevezését, ha nem a „nagy”, 1966–1967-es eljárásról van szó.

szüleinek: „3 óra hosszat vertek gumibottal, ugráltak a hátamon, talpamat verték ólmosbottal, míg kínomban azt nem mondtam, hogy gyilkoltam. Így lettem gyilkos. A mostani ügyben 75% a hamis ügy.”¹⁹³ Az Andrassy út 60.-ban elszenvedett bántalmazásokat hiába jelentette be a Népügyészségnek, még a mentő tanút sem hallgatták meg, és a vád főként „három, bosszújában és elkeseredésében kétségtelenül elfogult és gyűlöletében szemmel láthatólag elvakult nő” vallomásra támaszkodott.¹⁹⁴ Az 1945-öt követő években lefolytatott népbírósi eljárások egy része nemcsak koncepció volt a „nyilas volt, tehát gyilkolt” elv alapján, hanem egyes esetekben sommás is. Volt olyan ügy – Hortobágyi László ügye –, amelyben egyetlen nap alatt döntött a bíróság. Ebben az ügyben vádló tanúk nélkül ítélték életfogytiglanra egy 14 éves fiataalt. Akadt olyan eljárás is, ahol nagyon gyenge lábakon álló bizonyítékok alapján mondták ki a halálos ítéletet. Ifjabb Hollósy Zoltán perében a Népbíróság mindössze két olyan tanúvallomás alapján állapította meg, hogy a vádlott részt vett emberek kivégzésében, amelyekben maga a kivégzés tényállítása nem is szerepelt, csak az, hogy a körülményekből a tanúk erre következtettek.¹⁹⁵ Márpedig ezek a dossziék szolgálták az 1966–1967-es eljárás hátterét, különösen is a Vigh József és társai ügy.¹⁹⁶ Ráadásul, ahogyan arra egyébként mind az első, mind a másodfokon eljáró bíróság utalt, az idő múlása gátolta az egyes

¹⁹³ BFL XXV.4.a. 1967/4831., V. doboz, Pintér László ügye. Pintér László levele szüleihez, 6487.

¹⁹⁴ Uo., V. doboz, Pintér László ügye. Idősebb Pintér László beadványa a Népbírósághoz, 6503.

¹⁹⁵ Uo., V. doboz, ifj. Hollósy Zoltán ügye. Javaslat ifj. Hollósy Zoltán hátralévő büntetésének elengedésére, 6799.

¹⁹⁶ Ebben az ügyben a fővádlott, Vigh József a bíróság előtt szintén jelezte, hogy az ÁVH-n kényszer alatt tett vallomást. Sem az ő, sem a testvére egyes időpontokra vonatkozó mentő tanút nem hallgatták meg, ráadásul kirendelt védőjük nem „irgalmas ítéletet”, csak „igazságos ítéletet” kért. Mindkettőjüket kivégezték (uo., V. doboz, 6925., 6950. és 6953.).

cselekmények felderítését. Ez azonban nagyon enyhe megfogalmazás. Az egyik elítélt a nyomozati szakaszban így emlékezett vissza: „Az egészről, ami megmaradt bennem, a lövések fénye, a félelem, a védtelen emberek félelemtől eltorzult arca, ez, amire vissza tudok pontosan emlékezni. Ott voltam és nem tudok emlékezni, mit csináltam.”¹⁹⁷ Nem támasztja alá a per megállapításainak hitelességét az sem, hogy nyilasházban élő házmasterpár először nem is emlékezett magára Kröszl Vilmosra. Állításuk szerint a házba járó nyilasok csak látásból ismerték egymást. Ezenkívül leszögezték: „Budapest viszonylatában a XIV. kerületi nyilasok voltak a legkegyetlenebbek, itt követték el a legtöbb gyilkosságot.”¹⁹⁸ Vajon honnan rendelkeztek ilyen összehasonlítási alappal? Vagy csak a nyomozók által kiagyalt koncepciót mondták fel velük? Nem dönthető el a kérdés, hogy a nyomozók által megkérdezett állítólagos volt XIV. kerületi ellenállók vajon miért nem tudtak a kerületben történt gyilkosságokról.¹⁹⁹ A magam részéről ebben az esetben hajlok arra, hogy nem elsősorban azért nem tudtak a gyilkosságokról, mert azok csak szórványosan történtek volna meg, hanem talán inkább azért, mert érdemben nem vettek részt az ellenállásban. A mérleg másik oldalán viszont az a tény nyom latba, hogy dr. Bárándy György visszaemlékezésén kívül semmi sem támasztja alá azt a feltételezést, hogy – a korábbi eljárásokkal ellentétben – ennek a pernek a vádlottjait a vizsgálat idején bántalmazták volna.²⁰⁰ Ezt Kálmán László, amikor vallomását az ügyészségen visszavonta, meg is erősítette: „A rendőrségen nem kényszerítettek és nem fenyegettek vallomásaim megtételére.” (sic!)²⁰¹

¹⁹⁷ Uo., II. doboz, Mészáros László önvallomása, 1883.

¹⁹⁸ ÁBTL O-12542, 93.

¹⁹⁹ Uo., 109.

²⁰⁰ Borsody István: *A zuglói nyilasper*. Dokumentumfilm, 2012. Az RTL Klub, XXI. század című sorozatának részeként 2013. január 29-én került adásba. Az interneten: www.rtlklub.hu/musorok/21szazd/videok/195315.

²⁰¹ BFL XXV.60.c. 1966/53899. I. doboz, oldalszám nélkül (3777?), 1966. augusztus 10.

Összességében tehát az iratok átvizsgálása után leszögezhető, hogy az 1967-es perben elítéltek és a tanúk vallomásaiból a pontos cselekményeket nagyon nehéz rekonstruálni, inkább csak *jelenségeket* vagy *motívumokat* lehet megkülönböztetni. Ilyen jelenség- vagy motívumtípusok voltak: 1. a jelentősebb események a pártkerületben, illetve az azokat követő vérengzések; 2. egyes helyszínekhez (például a Duna-part vagy a bulgárföldek) kapcsolódó gyilkosságok; 3. jelenetek a pártház belső életéből; 4. foglyok kísérése a fő gyűjtőhelyekre; 5. kínzási módszerek; 6. nők megerőszakolása és a foglyok nemi kapcsolatra való kényszerítése; 7. zsidó javak összegyűjtése és a fosztogatás; 8. a védett házak elleni razziák, illetve védleveles személyek elleni atrocitások. A kihallgató tisztek több esetben is zavarba jöttek, mivel a vallomásokban előadott motívumok különbözőképpen kapcsolt változatokban fordultak elő, és kérdéses volt, hogy egy vagy több cselekményről beszélnek-e az egyes vádlottak. A felsorolt motívumtípusokon belül számos önálló variáció szerepelt. Ezeket nehéz volt meghatározott időpontokhoz és bizonyos esetekben pontos helyszínekhez kötni (például erre az elhurcolási útvonalak kérdése). Ennek tudható be az időpontok rendkívül bizonytalan megjelölése is: például „október végén–november elején” vagy „1944 végén”. A vizsgálat fő céljaként mindössze annyi jelölhető meg, hogy minél több tömeggyilkosságot bizonyítsanak a vádlottakra, tehát alapos a gyanú, mely szerint a nyomozó szerv, az ügyészség és a bíróság is egyes motívumokat több különböző bűncselekmény rekonstruálásához, illetve egyszerűen csak konstruálásához is felhasználta. Az elsőfokú bíróság ítéletét a Legfelsőbb Bíróság nem helyesbítette, kivéve az azokban részt vevő nyilasok vonatkozásában. E tekintetben a Legfelsőbb Bíróság többek között a következő kijelentést tette: *„ma már pontosan nem állapítható meg, hogy egy-egy kivégzés alkalmával hány személyt öltek meg, melyik pártszolgálatos melyik helyen vett részt a kivégzésben”*.²⁰²

²⁰² ÁBTL V-153693/1, 248. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete.)

Ez lényegében az egész ítélet mellé kérdőjeleket helyez. Az időpontok, a helyszínek és a résztvevők jó részének bizonytalanságán túl az is feltűnő, hogy az egyes kivégzéseknél meggyilkoltak számát az esetek elsöprő többségében csak körülbelül adták meg. Visszatérő jelenség az áldozatok számánál a „kb. 15 fő”. A bíróság számos esetben azt sem tudta megállapítani, hogy kik voltak az elkövetők, visszatérő szófordulat a megnevezett tettesek mellett a *„több fegyveres pártszolgálatos, akiknek nevei nem ismeretesek”*. Ráadásul több esetben az elsőfokú bíróság *„egyes vádlottak olyan tevékenységben való részvételét is megállapította, amikor az illető vádlott az elsőfokú ítélet ténymegállapítása szerint nem is tevékenykedett a nyilas pártszervezetben”*.²⁰³ Az áldozatok közül elenyésző a nevesített áldozatok aránya, és ezek közül is van olyan, akit nem a nyilasok öltek meg (ahogyan azt a Mexikói úti eseményeknél látni fogjuk), és több olyan is, akiknek halálát csak másodkézből, hallomásból szerzett értesülés alapján állapította meg a bíróság (például Beretvás Tibor és családja). Szintén az áldozatok kérdéséhez kapcsolódik az a sajátosság, miszerint az elsőfokú bíróság nem foglalkozott azzal, hogy honnan kerültek üldözöttek a pártházba. Ennek a problémának a megoldását mintegy adottnak vette, egyszerűen azt a képet alakította ki, hogy a pártház pincéjében *állandóan* voltak megkínózható és kivégezhető foglyok. Kézenfekvő lenne, hogy nekik az elsőfokú ítélet elején felsorolt rajtaütésekben elhurcoltak közül kellett volna kikerülniük, tehát azok közül, akiknél a *„további sorsuk ismeretlen”* megállapítás szerepel. Az ő létszámuk azonban a legmagasabb becsléseket alapul véve is összesen 52 fő, ehhez képest egyedül a karácsonyi vérengzésnél önmagában 50 fő kivégzését állapította meg az első fokozatú bíróság! Ezt a történeti valóságot szövevényesen látványosan tátongó lyukat a Legfelsőbb Bíróság egy huszárvágással intézte el. *„Tömegesen fordultak elő olyan esetek, hogy*

²⁰³ Uo., 251. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete.)

egyes lakásokból vagy csillagos házakból üldözötteket hurcoltak be a párt-házba, majd későbbi időpontban az üldözöttek egy részét kivégezték.”²⁰⁴

Megdöböntő módon nem vették figyelembe az Igazságügyi Orvostani Intézet archív nyilvántartásait, pedig a bizonyítékokhoz is csatoltak egy listát a XIV. kerületből beszállított, tarkólövessel vagy egyéb módon meggyilkoltak holttestéről. A lista – amely egyébként a peranyagok között nem volt fellelhető – az ítélet szerint 108 holttest adatait tartalmazta.²⁰⁵ Ha az Igazságügyi Orvostani Intézet nyilvántartásait tisztességesen figyelembe vette volna a bíróság, néhány tömegkivégzés körülményei látványosan máshogy alakultak volna. Így például az Öv utca és a Csömöri út sarkán nem „november közepe táján” történt kivégzés, hanem pontosan november 13-a előtt legfeljebb egy nappal. 12-15 meggyilkolt helyett pedig 7 holttestet szállítottak be hivatalos boncolásra.²⁰⁶ Ugyanezen a napon szállítottak be a Paskál-malomtól 9 holttestet. Ez arra enged következtetni, hogy a bíróság egy adott napon (a pártház avatásának napján) történt eseményeket választotta szét különböző napokra, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy minél több tömeges kivégzést állapíthasson meg a nyilasok rovására.²⁰⁷ Arról nem is beszélve, hogy a bíróság megállapításaival ellentétben nem gyilkolhatták meg aznap valamennyi foglyot, hiszen egyikük (Friedmann Ervin) később tanúskodott. Ez az egyik legfeltűnőbb példa egy *motivum* különböző variációkban való előadására. Kérdés az is, hogy hova

²⁰⁴ Uo., 257.

²⁰⁵ BFL BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, 193. A lista egy részét a riportkönyvben közzélték, lásd Sólyom József-Szabó László: i. m., 28–29. A peranyagokban a bonctani intézet nevet használták.

²⁰⁶ A Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet archív nyilvántartásai 1944-ből, 3178., 3179., 3182., 3183., 3188., 3189., 3207. sz. bejegyzések.

²⁰⁷ Ide kapcsolódik még, hogy Bükkös visszaemlékezése szerint a kivégzéseket a Rákospatak mentén hajtották végre; és valóban aznap egy holttestet be is szállítottak boncolásra a Rákospatak mellől (Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet, 1944. évi archív nyilvántartás, 3174. sz. bejegyzés).

tűntek a karácsony este meggyilkolt 50 fogoly többségének földi maradványai, hiszen ennél az esetről 17 holttestet szállítottak be a bonctani intézetbe. A Legfelsőbb Bíróság a különböző kivégzéseknél felmerülő pontatlanságok és bizonytalanságok tekintetében is figyelemre méltó könnyedséggel vágta át a gordiuszi csomót: a vádlottak „nem emlékezhetek pontosan a kivégzések számára, helyére és időpontjára, a kivégzettek számára és kilétére, valamint a kivégzésben részt vevő pártszolgálatos-társak személyére”.²⁰⁸ A bíróságnak viszont például pontosan kellett volna tudnia, hogy a december 27-én elhurcoltakat nem végezheték ki december 26-a és 31-e között, csak december 27-e és 31-e között.²⁰⁹ Még egy gyilkosság időpontjaként jelölte meg a bíróság a december 26-a és 31-e közé eső időszakot, ami azért is furcsa, mert máshol azt rögzítették, hogy a pártszolgálat december 27-én alakult újjá, azaz december 26-án az ítélet megállapításai szerint nem is volt, aki foglyokat vegyen őrizetbe, vagy aki meggyilkolja őket.

Az eljárás során elsősorban a gyilkosságokkal foglalkoztak a hatóságok, így az ítéletben természetesen nem a zuglói nyilas párt-szervezet története olvasható, mindössze annak egy feltehetően kibővített része, illetve erősen torzított változata. Ez a torzítás jól megragadható mind a vádirat, mind az ítéletek bevezető szövegeiben, amelyek kifejezetten történelmietlennek, sőt dilettánsnak hatnak, még a korszak ideológiai csúsztatásait leszámítva is.²¹⁰ A fenti okok miatt a pártkerület történetének összeállításakor bár törekedtem a kronologikus eseményleírásra, mégis elsősorban inkább a vallomásokat újraolvasva próbáltam betekintést adni a zuglói nyilasokhoz kötődő események és jelenségek körébe. A vallomá-

²⁰⁸ ÁBTL V-153693/1, 257. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete.)

²⁰⁹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 186–187.

²¹⁰ Az egyik ilyen jellemző – bár távolról sem a legfontosabb – torzítás, hogy jóformán minden, a nyilasuralom időszakában felállított alakulatot a pártszolgálaton kívül „Hungarista Légiónak” neveznek.

sok újraértelmezésénél elsősorban az egykori nyilasok vallomásait vettem alapul, amelyekkel kiegészítettem az ítélet szilárdnak tűnő részeit. Ítéleten az elsőfokú ítéletet értem, ahogyan ezt a lábjegyzetekben is jelöltem. Mint ahogy feljebb említettem, a másodfokú ítéletben az egyes eseményekre vonatkozóan lényegi korrekciók nem szerepelnek. Különösen is fontos forrást jelentenek Bükkös György vallomásai. Régi nyilasként és propagandavezetőként ő volt, aki a legjobban ismerte a XIV. pártkerületet, és a vizsgálat alatt is a legmesszebbmenőkig együttműködött a nyomozókkal és teljes egészében feltáró jellegű vallomást tett. A fővádolt Kröszl Vilmos is őszintének tartotta: *„Tíz évet letöltött már börtönben, s így természetes, hogy őszinte!”*²¹¹ Bükkös vallomásainak hangvételéből kiderül, amit védőügyvédje is hangsúlyozott: elsősorban ideológiai alapon vett részt a párt életében, nem pedig azért, mert vagyonna akart volna szert tenni vagy a katonai szolgálat alól kibújni.²¹² Ez a tény azonban egy furcsa kettőséget eredményezett: egyrészt gyakran hangsúlyozta megbánását, illetve azt, hogy már 1944-ben tudatában volt az egyes cselekmények szörnyűségének, másrészt viszont mintha titkos büszkeséggel számolt volna be a nyomozó tiszteknek arról, hogy milyen egyszerű eseményekben és szervezkedésben vett részt. Ezt vádlott-társai szóvá is tették: *„Bükkös György egyébként semmit nem változott, ma is ugyanaz a szószátyár, aki volt. Ő volt a nyilasház Goebbelse.”*²¹³ Ez a szószátyárság a bíróság számára csak látszólag segítette elő a tényállás meghatározását, viszont számunkra, megfelelő forráskritikával kezelve, biztosítja azt az anyagot, amely jelentősen hozzájárul a zuglói nyilasuralom jellegzetességeinek bemutatásához.

²¹¹ ÁBTL V-153693/1., Fogdahálózati jelentés, 1966. június 6., 211.

²¹² Súlyom József-Szabó László: i. m., 348.

²¹³ Sándor Alajos az utolsó szó jogán. Idézi Súlyom József-Szabó László: i. m., 352.

„Szabad betyárok” – a XIV. kerületi nyilas pártszervezet tevékenysége

A perben az 1944. október 15-e utáni időszak képezte a vizsgálat tárgyát, mégis érdemes röviden utalni arra, hogy milyen lehetett az élet egy budapesti nyilas pártkerületben a hatalomátvétel előtt. Mint az előző fejezetben láthattuk, Bükkös György ismerte legjobban a párt működését, ezért a zuglói nyilasszervezet ismertetését az ő tevékenységével kezdem. Bükkös néhány évi párttagság után, 1943-tól lett tömbvezető a lakása környezetében. 1943 telén az Andrássy út 60.-ban fél éves pártiskolán vett részt, majd 1944. március 19-e után propagandavezetőnek nevezték ki. Feladatai propagandavezetőként a következők voltak: legális és illegális röplapokat, propagandafüzeteket, könyveket terjesztett, sör- és teadélutánokat szervezett.²¹⁴ Ez a hatalom átvétele után csak annyiban változott, hogy már nem kellett semmilyen illegális politikai tevékenységet végeznie, viszont a békés sör- és teadélutánok szervezése is elmaradt.

²¹⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, 483., Bükkös György vallomásai, illetve 745.

A hatalom átvétele előtt a Bácskai utca 11. alatt volt a párthelyiség, a pártszervezet vezetője dr. Jakab András orvos volt.²¹⁵ Kisebbségi párthelyiségek is léteztek: a Fogarassy út és a Várna utca sarkán, az Ilosvay utca 50. szám alatt és a Szugló utcában. Bükkösön kívül több elítélt is aktív volt a pártban, ők is vezető beosztásokat kaptak a hatalomátvétel után. Idősebb Hollósy Zoltán vezette az Ilosvay utcai irodát. Erős János tömbvezető volt. Németh Lajos 1939-től volt nyilas párttag, tizedvezetői tisztséget kapott, gyűlésekre mozgósította a párt azon tagjait, akik az ő tizedéhez tartoztak.²¹⁶ Sándor Alajos, miután 1938-ban belépett a pártba, rövid ideig (1939-as bevonulásáig) ifjúsági vezető volt. Az ifjúsági szervezetben 1942–1943-tól kezdve plakátot ragasztottak, falra firkáltak és különböző ifjúsági rendezvényeken vettek részt, leginkább táncmulatságokon. Minden vasárnap kirándulásokat szerveztek.²¹⁷ Amikor pedig az időjárás miatt erre nem volt lehetőség, akkor is rendeztek vasárnapi összejöveteleket, amelyek *„célja az ideológiai előadások által az eszmetudatosítás volt”*, szerdánként pedig értekezletet tartottak.²¹⁸ Sándor Alajos bevonulása után Szelepcsényi vette át az ifjúsági vezető funkcióját.²¹⁹ Feltehetően ő is azok között a kerületi nyilasvezetők között lehetett, akik az egyik legrégebbi nyilastestvér, idősebb Baráth János figyelmét többször is felhívták arra, hogy írassa be a XIV. pártkerületbe a két fiát, akiket végül 1941-ben be is léptetett. Egyik fia a belépése utáni időkből két nagyobb ifjúsági eseményre emlékezett: 1943-ban egyszer a Hűvösvölgyben egy nagy ifjúsági találkozón vettek részt, egyszer pedig Pilisborosjenőn egy hősi halált halt katona temetésén. Később,

²¹⁵ Más adatok szerint Bácskai utca 10. vagy 12.

²¹⁶ Uo., I. doboz., Németh Lajos életrajza, 921.

²¹⁷ Lásd uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 798., illetve II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1586.

²¹⁸ ÁBTL O-12542, 24.

²¹⁹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., II. doboz, Sándor Alajos összefoglaló vallomása, 1503.

1944-ben már különböző pártcsoportokat hoztak létre az ifjúság bevonásával, ezek feladata részben továbbra is röpcédula-terjesztés, jelszavak falra festése volt, de a hatalomátvételre történő felkészülés jegyében megkezdtek a szabotázsselekmények felderítését (megelőzését) az egyes üzemekben, a zsidók kijárási tilalmának betartatását és a csillagviselési kötelezettség ellenőrzését, valamint ugymond a *„kommunista tevékenységek megelőzését”*.²²⁰ Ekkoriban, még október 15-e előtt az idősebb Hollósy, Szloboda és Bükkös tartott lelkesítő vagy éppen uszító tartalmú beszédeket a kerületben. A hatalomátvételre készülve egyes nyilasok rendőrségi kiképzést kaptak azzal a céllal, hogy a hatalom átvétele után a nyilaspárt és a rendőrség *„összekötőjeként”* működjenek, *„természetesen politikai vonalon”*, vagyis politikai rendőrségként funkcionáljanak. A pártszolgálatot egy bizonyos Kuti József pártszolgálatos tanította japán *„önvédelmi és birkózófogásokra”*.²²¹ A hatalomátvétel előtti időszakban tehát már egy összeforrott törzsgárdáról beszélhetünk, hiszen a régi nyilasok között baráti viszony volt, együtt jártak moziba, strandra, futballmérkőzésre.²²² Mindez a hatalomátvétel után részben megváltozott.

A Szálasi-puccs napján, 1944. október 15-én az előre kidolgozott terv szerint a Pasaréti út 16. szám alatti villában rendezték be a nyilasok irányító központjukat. Már a Pasaréti út elején nyilas eligazítók álltak, mindenkit igazoltattak, csak nyilas vagy más szélsőjobboldali pártigazolvány felmutatásával lehetett belépni. A gyülekezőhelyen, ahol állítólag körülbelül 8000 ember jelent meg, Szelepcsényi László vezetésével a XIV. kerületi párttagokat

²²⁰ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1555–1556.

²²¹ Uo., I. doboz, Bükkös vallomásaiból, 802., 828., 832., 876. A „japán önvédelmi és birkózófogások” kérdése párhuzamba állítható Fleck Gyula hasonló tevékenységével a Hűség Házában, aki az egyik terem padlóját birkózószőnyeggel borította és ott edzéseket tartott. Lásd Máthé Áron: Nyilas konspiráció. *Valóság*, 2008/5. sz.

²²² BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. március 3., 950.

is felfegyverezték, mindenki kapott egy pisztolyt és karszalagot.²²³ Zuglóból közel 60 fő volt jelen, köztük néhány nő is, Nagy Elek lányai, Mária és Olga, illetve egy Bíró Lajosné nevű párttag. *„Türelmetlenül vártuk a fejleményeket ... jól elmúlt már 10 óra is, a megafon türelemre intette a várakozó nyilasokat. És egyszer, úgy közel 11 óra felé megszólal a nyilas induló, és mi a hanglemez zenéjével énekeltünk. Végre most már ezt is szabad anélkül, hogy félni kellene a rendőri gumbottól. Megszólalt egy hang és mi figyeltünk: A német katonai parancsnokság jóváhagyásával és akaratával egyetértve Szálasi Ferenc vette át a hatalmat. Végtelennek látszó éljenzés zúgott a tömegben.”* Az éjszakát a városmajori iskolában töltötték.²²⁴ Ugyanitt gyülekezett már a nap folyamán a nyilas fiatalok egy jelentős része is, köztük a XIV. kerületiek, akiket előzőleg Szőke László mozgósított. Szőke László még 1942-ben, 18 éves korában lépett be a nyilaspártba. 1943-tól tevékenykedett a XIV. kerületben, mint az ifjúsági vezető helyettese és kultúrfelelős. A városmajori iskolában megjelent nyilas fiatalok közül toborozták a Hungarista Légió tagjait, Szőke maga is jelentkezett, jó barátjával, Mészáros Lászlóval együtt.²²⁵ Ezek a fiatalok a hárshegyi cserkészparkba kerültek kiképzésére, de sokan közülük később visszatértek az egyes pártszervezetekhez. Ez történt Monostori-Michalik Gyulával is, aki édesapja intézkedésére került vissza a kerülethez.²²⁶

Másnap, október 16-án új párthelyiséget foglaltak el a Thököly út 80. szám alatt, amely addig a Magyar Élet Pártjának helyisége

²²³ Kétféle karszalag is volt: az egyik piros alapon fehér körben zöld nyilaskereszt – ezt a felfegyverzett párttagok kapták –, az úgynevezett Árpádsávost pedig az egyéb fegyveres erők tagjai. (Uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. február 17., 923.)

²²⁴ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 837–838.

²²⁵ Uo., I. doboz, Szőke Antal összefoglaló vallomása, 1966. július 15., 1190.

²²⁶ Uo., II. doboz, Monostori-Michalik Gyula vallomása, 1966. május 20., 2006.

volt. A MÉP embereit rövid úton kidobták a házból.²²⁷ De nemcsak ezeket a szobákat foglalták el, hanem majdnem az egész épületet megszállták. 17-én már át is költöztek a Bácskai utcából, de eközben eltűnt a törzskönyv, amely a tagok neveit tartalmazta, Szelepcsényi ezért azzal fenyegetőzött, hogy a Nemzeti Számonkérő Szék elé állítja a társaságot. A törzskönyv végül is előkerült. Szelepcsényi az utcáról is hívott ismerős nyilas párttagokat a költözés lebonyolításához, bútorszállításhoz, mondván nemcsak teadélutánra, szórakozni kell járni, hanem ilyen időkben is helyt kell állni, amikor harc van.²²⁸

Ezekben a napokban jött létre a fegyveres pártszolgálat is. Az elsőfokú ítéletben a következőket olvashatjuk erről: *„a nyilas főkerület utasította a kerületi nyilasvezetőket, hogy minden kerületben hozzák létre a nyilas fegyveres pártszolgálatot. A XIV. kerületben Szelepcsényi László nyilas kerületvezető kapott erre megbízást, akinek a vezetése alatt 1944. október 16-tól 1944. december 5-ig kb. 120 felfegyverzett nyilas tevékenykedett.”* A vádirat azonban még csak 40-50 fegyveres nyilasról tudott.²²⁹

Szelepcsényi kerületvezetőként *„köztudomásúan durva, erőszakos ember volt, akitől a párttagok féltek és rettegtek”*. Gyakran hangoztatta, hogy keményen kell eljárni, nem szabad félmunkát végezni. Ha dühbe jött, ami sokszor előfordult, azt kiabálta: *„Szarok vagytok, nem hungaristák!”*²³⁰ A kerületvezető helyettese idősebb Hollósy Zoltán lett, a fegyveres pártszolgálat vezetője eleinte egy Dajka Lajos nevű nyilas testvér volt, majd miután ő bevonult katonai szolgálatra, Szloboda Vilmos lépett a helyére. Helyettesének egy

²²⁷ Uo., III. doboz, Takács Sándorné Weisz Margit naplója, 3176., illetve I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása, 1966. május 17., 766.

²²⁸ Uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. február 22., 928.

²²⁹ Uo., Elsőfokú ítélet, I. doboz, 146. o., illetve I. doboz, Vádirat, 598.

²³⁰ Uo., I. doboz, Kröszl összefoglaló vallomása, 699., illetve I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. február 23., 934.

Ónodi nevű nyilas testvért jelöltek ki. A pártszolgálaton belül három csoportvezető volt, Nagy Elek, Erős János és Szepeséri Gyula, akik a kezdeti időkben összesen körülbelül 50 pártszolgálatos fellet rendelkeztek. De ezen belül kisebb csoportokat is kialakítottak. Idősebb Baráth János csoportjába tartozott például Surányi, Baráth Kálmán és még egy fő.²³¹ Szelepcsényi kerületvezető testvér személyes testőrségét a Vigh fivérek (József, István és Sándor), Tallós József, illetve november 12-ei belépése után Komlóssy Elemér repülő őrmester és idősebb Michalik Gyula alkotta.²³² Michalik volt a legrégebbi nyilas, még a VIII. kerületi Nap utcai párhelyiségben csatlakozott Szálasi legelső pártjához, hűségjelvénye is volt, amelyet azok kaptak, akiket a hatóságok letartóztattak, börtönbe zártak vagy internáltak.²³³ Ennek ellenére ennek a csoportnak a vezetője nem ő, hanem Tallós József lett. Ezt a csoportot néhányan „halálbrigádnak”, mások „klikk csoportnak” nevezték, amelybe Kröszl is beleértették.²³⁴ Egyes tisztségek azonban valószínűleg cserélődtek, például a Szelepcsényi-féle központi brigádból egyszer felállítottak egy kisebb csoportot, ennek Erős János lett a vezetője, a csoport tagjai ifjabb Baráth János, ifjabb Michalik, Bugár és az egyik Vigh

²³¹ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1556.

²³² Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 767.

²³³ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 772. Később Bükkös azt állította, hogy hűségjelvénye volt még Szloboda Vilmosnak, Nagy Eleknek és Ónodinak is (uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 860.). A jelvény formája egy piros háromszög alakú szalagon függő körülbelül 3 centiméter nagyságú zöld nyilaskereszt, közepén fehér színű H betűvel. A hűségpróba eredeti értelme az volt, hogy a politikai okokból börtönviselt nyilasok esküt tettek, hogy minden olyan akcióban részt vesznek, amely a párt érdekeit szolgálja. Kommunisták, ellenállók, szociáldemokraták nyilvántartása, ezekről felderítő jellegű adatok gyűjtése, akár megbízható pártönkívüliek segítségével. „Ennek volt néha ellenhatása is, mert előfordulhatott olyan eset is, hogy a bevont pártönkíüli megismerkedhetett más nyilasokkal is és a későbbiek folyamán ellentámadásba ment át a felszabadulás után.” (Uo.)

²³⁴ Uo., I. doboz, Bükkös György a Krauth fivérekéről, 795., illetve I. doboz, Németh Lajos vallomása, 933.

voltak.²³⁵ Bár a kisebb csoportok (sejtek) megléte a fentebb leírtak alapján és a nyilas logikát ismerve logikusnak látszik, de mégis inkább az tűnik valószínűnek, hogy idővel az amúgy is sebtében felállított szervezeti struktúra egy része bomlásnak indult, s egy-egy feladat végrehajtásánál ad hoc osztották be a pártszolgálatosokat.²³⁶ Ezt támasztja alá, hogy egy ideig reggelente Szelepcsényi megbeszélte közvetlen csoportjával, a „törzs” tagjaival a napi feladatokat, illetve az egyes feladatokban érintett tisztségviselőkkel. Legtöbbször Bükkössel egyeztetett.²³⁷ Később ezek a megbeszélések elmaradtak az egyre inkább ötletszerűvé váló pártszolgálatbeosztás, a rendszertelenné váló fosztogatás és az italozás miatt. Novemberben már esetlegessé vált a csoportbeosztás. Jól példázza ezt, hogy a foglyok egyik csoportjának kivégzésére küldött nyilasok közé úgy került be Mészáros László, hogy Szelepcsényi előzőleg beszólt a pártház nagytermébe, ahol többen beszélgettek, hogy „Szőke testvér, te is ezeket kíséred!” Szőke Antal erre azt válaszolta, hogy „Mészáros is velünk jön!”²³⁸ Szintén idekapcsolódik, hogy amikor Kálmán László először ment be a Thököly út 80.-ba, az őt behívó fegyveresek azzal a felkiáltással adták át a bentieknek: „Na adjatok neki valami munkát!” Az első „munkája” az volt, hogy azon nyomokban foglyokat kellett a pincéből felkísérnie.²³⁹

²³⁵ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 878.

²³⁶ A kisebb, 4-5 fős, szinte bajtársi jellegű csoportokat Kröszl a mellé beosztott fogdaügynököknek is megemlítette. „Tudod, mindegyikünknek volt 4-5 embere, akivel együtt jártunk, így jól összeszoktunk. Még a Szelepcsényi idején beosztottak mellém 4-5 leventét, akikkel együtt jártunk a zsidó lakások és üzletek felnyitásához. Szelepcsényi eltűnése után ezek a srácok megint előkerültek, s mint megszokott emberek, tovább is velem maradtak.” (ÁBTL V.153693/1., Fogdahálózati jelentés, 190.) Ez az úgynevezett bácsi-rendszer máshol is működött az ostrom idején (lásd Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma*. Corvina Könyvkiadó, Budapest 2009, 92.).

²³⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Kröszl Vilmos összefoglaló vallomása, 699.

²³⁸ Uo., II. doboz, Mészáros László összefoglaló vallomása, 1852.

²³⁹ Uo., II. doboz, Kálmán László vallomása, 1966. május 16., 1916.

Eleinte Hollay József tartotta nyilván a motozások alkalmával elkobzott ékszereket, pénzt és egyéb értékeket.²⁴⁰ Létrehoztak egy úgynevezett nyomozó osztályt is, amelynek vezetője ifj. Hollósy Zoltán, helyettese pedig Soltész testvér volt. A nyomozó osztály rendszeresen névsorokat adott le a főkerületnek vagy a Gestapónak.²⁴¹ Novembertől két részre oszlott a nyomozó osztály, illetve Tallósék csoportját átszervezték, és megkapták ezt a feladatkört is, ide került Surányi, Gelencsér és még néhányan.²⁴² A nyomozó osztály munkáját nemcsak a kerületi nyilasok és szimpatizánsaik bejelentései segítették, hanem besúgók is. „Egy Volstatter nevű zsidó származású személy Szabó álnév alatt, mint katona főhadnagy együttműködött Szelepcsényivel. Ez a személy rendszeresen bejárt a pártba, és az ő bejelentései alapján számos embert fogtak el, akik bujkáltak.”²⁴³ Az ifjúsági vezető Tátrai Gyula volt, majd miután novemberben bevonult katonának, Szőke László látta el ezt a feladatot, akit 1944. november elején Csonka Emil országos nyilas ifjúsági vezető küldött vissza Zuglóba, mondván, hogy a pártnak ott van rá szüksége.²⁴⁴ A fiatalok először a propagandamunkában vettek részt, szórólapokat osztogattak. Hollay József irodavezető alá tartozott az adminisztrátor, Iglódy Sándor. Ő egy bizonyos Zsákné nevű nyilas irodistától vette át ezt a posztot, mivel utóbbi a hatalomátvétel után visszalépett a pártélettől. Az irodavezető feladata volt a kiosztott fegyverek nyilvántartása.²⁴⁵

²⁴⁰ Uo., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. március 23., 1272.

²⁴¹ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 847.

²⁴² Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966. június 1., 1564.

²⁴³ Uo., III. doboz, Idősebb Hollósy Zoltánné tanúvallomása, 2811.

²⁴⁴ Uo., II. doboz, Szőke László önvallomása, 1202.

²⁴⁵ Uo., I. doboz, Vádirat, 598., illetve lásd még I. doboz, Bükkös György önvallomása, 838., illetve I. doboz, Hollay József összefoglaló vallomása, 1310.

Szelepcsényi László a pártszolgálat részére a Danuvia Fegyver- és Lőszergyárból²⁴⁶ szerzett fegyvereket a gyár nyilas parancsnokságán keresztül, mivel a hatalomátvételkor kapott fegyvereket később le kellett adni, ami nagyon felháborította a nyilasokat. Ezután Vajna Gábor belügyminiszter a pártszolgálat és a vezetők részére engedélyezte a fegyverviselést. Egészen 1945. január 10-éig a Danuviából látták el pisztollyal és géppisztollyal a XIV. kerületi nyilasszervezetet. Itt ismét felmerül egy kérdés a per adatainak megbízhatóságát, illetve pontatlanságát illetően: a Danuviába kirendelt levonték közül volt, aki január 6-án a gyár területén esett szovjet fogságba, tehát magából a gyárból 10-én már feltehetően nem adhattak fegyvereket vagy lőszert, legfeljebb a gyár kimentett készleteiből.²⁴⁷ Az időpont azonban még így is későinek tűnik.

Visszatérve a hatalomátvétel után kapott fegyverekre, azok használatát a Danuvia gyár egyik fegyvermestere ismertette.²⁴⁸ A lőszert a Tallós által vezetett pártszolgálatos csoport – Szelepcsényi személyes testőrsége – őrizte, az egyik Vigh testvértől lehetett belőlük igényelni. A lőszert első alkalommal idősebb Hollósy és Szloboda osztotta ki, egyelőre fejenként két tárat adtak ki a géppisztolyokhoz. A lőszerral fogolykísérések alkalmával nem kellett pontosan elszámolni, sőt állítólag dicséret is járt a hiányzó lőszerekért.²⁴⁹ November közepéig még nem volt elegendő fegyver

²⁴⁶ A gyárat a háború után Danuvia Szerszámgépgyárrá nevezték át. A forrásokban sokszor keverednek az 1944-es és a háború utáni megnevezések, jelen esetben például: Danuvia Fegyver- és Szerszámgépgyár.

²⁴⁷ *Hadifoglyok írják – Hadifoglysors a második világháborúban*. Sorozatszerkesztő: dr. Szíjj Jolán, szerk.: dr. Papp Tibor. Kiadja a Hadtörténelmi Levéltár, az interneten: <http://mek.niif.hu/02200/02237/html/>, lásd Ács Károly (Felsőnyék) vallomása.

²⁴⁸ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 874. A fegyverek között nemcsak Danuvia géppisztolyok, hanem Mannlicher karabélyok is voltak (uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 923.).

²⁴⁹ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966. június 1., 1556., illetve II. doboz, Szőke Antal önvallomása, 1203.

ahhoz, hogy minden nyilas testvérnél lehessen, ezért a helyettes kerületvezetőnél kellett felvenni a fegyvereket és az egyes akciók után ott is kellett leadni őket.²⁵⁰ Teherautókat a XIV. pártkerület részére szintén a Danuvia gyárból biztosítottak. A Vigh testvérek közül ketten állandó belépőt kaptak a Danuvia területére, és akkor vehették igénybe a gépkocsikat, amikor szükségük volt rájuk.²⁵¹ Egy idő után azonban igyekeztek úgy intézni, hogy egy teherkocsi mindig kéznél legyen a pártház előtt. A teherautókhoz az üzemanyagot részben a katonaságtól, részben pedig repülőterekről szereztek be.²⁵² A gyár nyilasszervezetének tagjai néha panaszkodtak, hogy egyes esetekben a teherautókat véresen adták vissza használat után.²⁵³

Őrség mindig állt a pártház kapujában, Szelepcsényi kivételével mindenkinek kellett őrszolgálatot vállalni, bár az őrszemélyzet zömét az idősebbekből, illetve a nagyon fiatalokból állították ki. Az őrszemélyzet beosztásáért és tevékenységéért is Erős János felelt.²⁵⁴ Az őrséget a pártszolgálatosok készenléti csoportja egészítette ki. Az őrség eleinte nappal egy főből állt, éjszaka kettőből, akik kint mozogtak a Stefánia úton és a Thököly úton.²⁵⁵ Később a szolgálatot megerősítették. 1944. október–november folyamán még kevesen voltak állandóan bent a pártházban, később sokan beköltöztek, így bővült az állandóan rendelkezésre álló pártszolgálatosok száma is.

²⁵⁰ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966. június 1., 1564.

²⁵¹ Uo., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. március 23., 1274.

²⁵² Uo., II. doboz, Baráth Kálmán önvallomása, 1631.

²⁵³ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 17., 770.

²⁵⁴ ÁBTL V-153693/1, Fogdahálózati jelentés, 184.

²⁵⁵ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 17., 768., illetve Monostori-Michalik Gyula vallomása, II. doboz, 1966. május 20., 2006. Az iratokban rendszeresen a „Gestapo” kifejezést használják, ezért én is ennél a kifejezésnél maradtam, azonban feltételezhető, hogy ezen átfogóan az összes náci biztonsági szervet értették.

Egy Balogh nevű nyilastestvér, gúnynevén a „Szakállas Rém” volt az összekötő a főkerület felé. Ő vette át rendszeresen azokat a személyeket, akiket a főkerületnek vagy a „Gestapónak” kellett átadni.²⁵⁶ Megszervezték a kapcsolatot a kerületben működő közületekkel és nagyüzemekkel is. Bükkös lett a kapcsolattartó a kerületi KISKA (Kisegítő Honvéd Karhatalom)-alakulatokkal,²⁵⁷ Németh József a zuglói Villamosvasút-központtal, a rendőrséggel ifj. Hollósy. A Nemzeti Bankkal is tartották a kapcsolatot, mivel a rekvirált értékek egy részét, leginkább a takarékkönyveket eleinte ide adták le. A nagyüzemek területén természetesen tovább működtek a nyilasok munkásszervezetei, a helyi szervező irodák és a pártszolgálattól független fegyveres gyári őrség. Más kerületekkel bizalmas ügyekben futárokkal tartották a kapcsolatot, Baráth Kálmánt például biciklivel küldték a X. kerületi és a VIII. kerületi pártházba, de volt kapcsolatuk az V., a VI. és a VII. kerülettel is – lényegében majdnem az egész pesti oldallal. Néha ezektől a kerületektől érkeztek küldöttek érdeklődni egyes, a nyilasok által keresett személyekről. A kerületvezetők esetenként az Andrássy út 60.-ban találkoztak. Az Andrássy út 60. őrségéhez többször rendelték erősítést a különböző kerületek pártszolgálatosaiból, ilyenkor a XIV. kerület is küldött testvéreket.

A pártház élelmezését több forrásból biztosították, egyrészt az élelmezésügyi kormánybiztosságról, másrészt helyben: Vigh József és a kis Michalik egy féltonnás Mérai teherautóval hordta be az élelmiszereket az elhagyott lakásokból a pártházba. A címeket

²⁵⁶ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 17., 769.

²⁵⁷ A korábban működő Nemzetőrség helyett – annak megbízhatatlansága miatt – a nyilaskormány 1944. december 3-án adott rendeletet Kisegítő Honvéd Karhatalom felállítására. Ennek az erőnek, a Nemzetőrséggel megegyezően, a hátországi rend biztosítása, partizánegységek, diverzáncsoportok felszámolása és a fontos vagyontárgyak védelme lett volna a célja. Valójában a Nemzetőrséghez hasonlóan ugyanúgy az ellenállás gócaivá váltak, sok esetben csak névváltoztatás történt. A KISKA-zászlóalj felállítására csak Budapesten került sor.

a Vigh fivérek szerezték.²⁵⁸ Élelemhez legális úton is jutottak Zuglónban: csaknem minden reggel a Gizella úti pékségbe küldtek egy pártszolgálatost, hogy zsemlét és kenyeret hozzon, máskor pedig a Perl-féle kenyérgyárból hoztak kenyeret, de egy ideig egy környékbeli pék is szállított a pártházba.²⁵⁹ Később már nem volt ennyire könnyű a helyzet, karácsony után Pintér László egy kis kéziko-csival járt élelem után.²⁶⁰ Nyilas formaruházatot 1944. november közepén biztosítottak a legtöbb pártszolgálatos részére, amikor a hajósok székházában nagy mennyiségű fekete posztót találtak, és minden testvérnek méretre készült egyenruhát csináltattak egy belvárosi szabósággal.²⁶¹

A hatalomátvétel után, október 20-a körül két nagy nyilas rendezvényt is tartottak a kerületben, egyrészt a Danuviában, amelyet Nagy Elek, a központ munkáspropaganda-felelőse szervezett, a másikat a zuglói pártházban, ahol a központ egyik vezető főpropagandistája adott elő Bükkös György köszöntője után. A gyűlést a pártszolgálat biztosította, Bíró Lajosné, a női csoport vezetője gondoskodott az étkeztetésről a földszinti helyiségekben.

Ebben az időben a propaganda volt az egyik legfontosabb feladatuk: Bükkösnek végig kellett látogatnia a régi körzeti helyiségeket. Mindenhol nagy zűrzavart talált, a párttagok többsége nem vett részt a pártéletben. Megfigyelhető volt egyfajta fluktuáció is. Voltak, akik tagfelvételi kérelemmel érkeztek, de voltak olyanok is, akik a kilépésüket jelentették be.²⁶² Szelepcsényi szóvá is tette Bük-

²⁵⁸ Uo., II. doboz, Monostori-Michalik Gyula vallomása, 1966. május 20., 2006.

²⁵⁹ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán önvallomása, 1632., illetve II. doboz, Kovács János összefoglaló vallomása, 2192. Lásd még Tóth László tanúvallomása, idézi: Sólyom József–Szabó László: i. m., 318.

²⁶⁰ BFL XXV.4.a. 1967/4831., II. doboz, Pintér László ügye. Kivonat az 1945. április 3-án felvett jegyzőkönyvből, 1749.

²⁶¹ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 798.

²⁶² Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 838–839.

kösnek, hogy nem tudja megtartani a párttagokat. A régi párthe-lyiségeket még egy ideig őrizték, tekintettel az ott maradt iratokra és a környékbeli párttagokkal való kapcsolattartásra, majd valami-vel később teljesen felszámolták ezeket.

A rendszertelenség vagy inkább az irányítás hiánya a nyilas pártszolgálatosok fizetésében is megmutatkozott. A nyilaspárt alkalmazottai a hatalomátvétel előtt, kivéve az illegalitás rövid időszakát, szabályos fizetést kaptak. A pártszolgálatosok esetében ilyesmiről nem volt szó. Az egyik elítélt utalt arra, hogy egyszer 400, majd januárban 1500 pengő juttatást kapott.²⁶³ Vigh Sándor gépkocsivezető kétheti fizetése 600 pengő volt, de december 10-e után már nem kapott több pénzt.²⁶⁴ A pártszolgálatosok természetesen nem nélkülöztek, ugyanis nemcsak a propagandafeladatokat látták el, hanem ők gyűjtötték be rekvirált javakat és ők is osztották el. Így például amikor Szőke Antal és barátja, Mészáros László november elején a katonai kiképzésről visszakért a XIV. kerületi pártszervezethez, Szelepcsényi örömmel fogadta őket, feladatuk azonban nem az ifjúság megszervezését kapták, mint arra a megbízatásuk szólt, hanem azt, hogy egyes csillagos házakból a javakat lovas kocsival a pártházba szállítsák. Az összeszedett ingóságokat a Thököly útra vitték, részben a pártházba, részben pedig a 83. szám alatti zsidó imaházba, amely csillagos ház volt, de raktárnak is használták. Később a menekülteknek és a bombakáro-sultaknak is osztottak ezekből a javakból. Ugyanebben a csillagos házban raktározták a zsidóságtól összeszedett rádiókészülékeket, amelyeket a hatalomátvétel után kiárusítottak. A nyilasok természetesen maguknak is lecsíptek a rabolt javakból. Egy alkalommal Szőke barátjának, Mészáros Lászlónak adott át két bőröndöt, ami

²⁶³ Uo., II. doboz, Kovács István összefoglaló vallomása, 2261.

²⁶⁴ Uo., V. doboz, a Vigh testvérek ügye. Vigh József vallomása a népbíráson, 6927. (B.2637/50.)

tele volt rekvirált holmikkal, hogy azokat vigye el a nevelőapjához a Teréz körútra.²⁶⁵

Az első hetekben a zuglói szervezet tevékenységének jelentős részét a zsidó javak összeszedése tette ki. Az a kisebb csoport, ahova Baráth Kálmánt beosztották, szintén részt vett benne. Ekkor Baráth Kálmán, idősebb Baráth János, Németh Lajos és Nagy Elek mentek együtt egy lovas kocsival. A kocsis egy idősebb pártonkívüli volt. Németh Lajos volt a csoport vezetője. A Róna utcán mentek végig és az Erzsébet királyné útjától az Egressy útig körülbelül 20 lakásból szedték össze a ruhaneműt, fehérneműt, szőnyeget és a különböző értéktárgyakat. A lakásokba részben a házmesternél levő kulcsokkal, részben a Németh Lajosnál lévő álkulcsokkal mentek be. Néhány helyre pedig egyszerűen betörték. Az összegyűjtött értékeket Hollay vette át, de nem egyenként, hanem csak nagy klubhelyiségbe raktározta el őket. Nem sokkal később, október–november fordulóján ismét rekvirálni mentek, ezúttal a Szugló utcába. Baráth Kálmán, idősebb Baráth János és Hevesi volt a csoportban, Nagy Elek volt a vezetőjük. A lezárt, lepecsételt, lakatlan lakások többségébe a házfelügyelőnél levő kulcsokkal mentek be, de ismét volt olyan lakás, ahova betörték.²⁶⁶ Hernádi Jenő is szállított be a párt-házba a lovas kocsival zsidó értékeket. Egyes lakások éppen üresen álltak, máshol még az eredeti tulajdonosok laktak, de sokban már új, „keresztény” tulajdonosok voltak. Hernádi Jenő Holloytól, aki régi ismerőse volt, és aki bevitte a pártba, ezekért a szolgálataiért egy karórát kapott kéz alatt, úgy, hogy a másik leltározó nyilas ne lássa.²⁶⁷ A pártszolgálatosok azonban nem csak titokban dolgoztak saját zsebre. Az egyik idősebb nyilastestvér elmondása szerint éppen a pihenőben kártyázott társaival, amikor Újvári és ketten a Vigh fivérek közül késő este egy csomó bundával, érkeztek visz-

²⁶⁵ Uo., I. doboz, Szőke Antal és Mészáros László szembesítése, 1966. július 7., 1247.

²⁶⁶ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1560.

²⁶⁷ Uo., II., doboz, Hernádi Jenő összefoglaló vallomása, 2414.

sza, amelyeken itt-ott vérnyomok voltak. A bundákat ledobták a padlóra és annyit mondtak a többieknek: „Válasszatok magatoknak!” Hősködve hozzátették: „A bundák gazdáit elintéztük, azok a Dunában úsznak.”²⁶⁸ A későbbiekben egyre nyíltabban fosztogatták az üldözötteket, az elrabolt értékeket pedig igyekeztek a háború utáni időkre elrejtetni. Pintér László otthonában 1945 áprilisában számos aranytárgyat és órát foglaltak le, Kröszl Vilmos és Hollósyék pedig elásták a rabolt javak egy részét.²⁶⁹

A törvényesített fosztogatás mellett egy másik fő irány volt a zsidónak minősített lakosok összegyűjtése. 1944. október 21-én Beregffy Károly nyilas honvédelmi miniszter a következő hirdetményt tette közzé: „A zsidó férfiakat 16–60, a zsidó nőket pedig 16–40 éves korig honvédelmi szolgálatra igénybe veszem. Felhívom az 1884–1928. évben született zsidó férfiakat és az 1904–1928. évben született zsidó nőket, hogy munkába állításuk végett 1944. október 23. napján reggel 8 órakor a férfiak a Kerepesi úti új üggető versenypályán, a nők az Erzsébet királyné úti KISOK sportpályán jelentkezzenek ... Az a jelentkezésre kötelezett zsidó, aki a felhívásnak nem tesz eleget, a legsúlyosabb megtorlás alá kerül.”²⁷⁰ Ez egy újabb lépés volt abba az irányba, amely a zsidóság teljes jogfosztottsága felé mutatott. A Vádirat becslése szerint a kerületi nyilasok 1945. január 13-áig összesen 1000 embert gyűjtöttek össze.²⁷¹

A pártszolgálatosok októberben és novemberben a zsidók összegyűjtésében, majd a fő gyűjtőhelyekre való kísérésben vettek részt. Ezt legtöbbször úgy hajtották végre, hogy a rendőrséggel, néha a katonasággal karöltve elhurcolták a zsidókat az úgynevezett csillagos házakból, majd a nyilasház udvarán vagy az Abonyi utcai gimnáziumban gyűjtötték össze őket, ahol értékeiket elko-

²⁶⁸ Uo., II. doboz, Szebellédi József tanúvallomása, 2508.

²⁶⁹ Uo., V. doboz, Pintér László ügye. PRO-jelentés, 1945. április 8., 6452.

²⁷⁰ Idézi a Vádirat (uo., I. doboz, 98.).

²⁷¹ Uo., I. doboz, Vádirat, 598.

bozták. Végül miután elegendően összegyűltek, a fő gyűjtőhelyekre, – Óbudai Téglagyár, Józsefvárosi pályaudvar, KISOK Sporttelep, Tattersall – kísérték őket.²⁷² Eleinte az elfogott üldözöttek egy részét a XIV. kerületi rendőrség felügyeletére bízták, de vittek be közülük egyeseket a VIII. kerületi kapitányságra, illetve a Mosonyi utcába is. Később, november elején észrevették, hogy számos olyan üldözött kerül ismét a kezük közé, akiket egyszer már elfogtak és átadtak a rendőrségnek. Nyilvánvaló lett, hogy a rendőrök egyszerűen elengedik a nekik átadott üldözötteket, ezért Szelepcsényi és „törzskara” elhatározta, hogy az elfogottakat saját hatáskörben fogják elintézni, ha úgy adódik.²⁷³ A hatalomátvétel utáni néhány hétben azonban még együttműködtek a rendőrséggel. Mint arra utaltam, ekkoriban a rendőrséggel közösen is részt vettek a razziákban. Október végén négyen (Bükkös, idősebb Baráth János, Baráth Kálmán és Tallós) hajnali háromkor bementek a Hársfa utcai kapitányságra, ahol egy rendőrt adtak melléjük. Az volt a feladatuk, hogy az V. kerületi Alkotmány utcában három házból szedjék össze a zsidókat. A XIV. kerületiek ekkor különböző rendőrségi egységekhez osztották szét. Jellemző, hogy ugyanők a következő alkalommal már rendőrök nélkül hajtottak végre begyűjtési akciót a Népszínház utcában.²⁷⁴ A razziák célja nemcsak a zsidónak minősített lakosok begyűjtése volt, hanem a formálódó ellenállás

²⁷² Az elsőfokú ítélet szerint „miután több százan összegyűltek” (uo., I. doboz, 146.). Nehezen képzelhető el, hogy annyi zsidó tartózkodott volna ekkor a kerületben, ahány összegyűjtést végrehajtottak, alkalmanként több száz fővel számolva. Ráadásul ezt a tételszerűen felsorolt egyes begyűjtések sem támasztják alá, hiszen alkalmanként legfeljebb kétszáz főt jelölnek meg az összegyűjtöttek létszámaként.

²⁷³ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 147., illetve I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 17., 767. Később Bükkös összefoglaló vallomásában egy ezzel egybevágó kijelentést tett, miszerint Szelepcsényiek a Textiliana gyárban végzett rajtaütés (november 4.) után határozták el, hogy saját hatáskörben fogják likvidálni a foglyokat (uo., I. doboz, 810.). A Textiliana elleni rajtaütés leírását lásd az ellenállás tárgyalásánál.

²⁷⁴ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1558–1559.

felgöngyölítése is. Október vége felé Szelepcsényi megbízta Kröszl Vilmost, hogy a Paskál-malom környékén a feltételezett „partizánokat” fogja el. Azért esett Kröszlre a választás, mert Kröszl ismerős volt azon a környéken, ugyanis korábban a Paskál utcában volt az édesapjának fűszerüzlete. A választás azonban nem bizonyult szerencsésnek, hiszen nemcsak Kröszl ismerte a Paskál utcai területet, de Kröszl is ismerték a Paskál utca környékén, és gúnyosan csak „nyilasistennek” nevezték.²⁷⁵ Kröszl vezetése alatt két csendőr, két rendőr és egy nyomozó szállt ki a helyszínre. A Paskál utcában azonban Kröszlék a kocsmába mentek, ott-tartózkodásukra a „keresett személyek felfigyelhettek, mert az én (Kröszl) csoportom egyetlen személyt sem fogott el”. Szelepcsényi ezért felelősségre vonta, és azt hangoztatta, hogy nem szabad az ilyesmit „dobszóval” csinálni. Megjegyzése ellenére Szelepcsényi is csinált ilyet: a Danuvia igazgatójának hatalmas, hatszemélyes Mercedes autójában néhányszor „nagy szirénázás közepette” vonult ki a nyomozó csoport által megadott címekre.²⁷⁶

November folyamán egyre többször támadt súrlódás az állami szervek, például a rendőrség és a nyilas pártszervek között. Az üldözöttek összegyűjtését néhány alkalommal még a rendőrséggel közösen hajtották végre, de a humánusabb magatartást tanúsító rendőrök nem szívték a nyilasok kegyetlenkedéseit. Szelepcsényi László ugyanis már korábban a pártszolgálatosok részére kiadta az utasítást, ha a fő gyűjtőhelyre kísérés közben bármelyik üldözött kilép a sorból, vagy akár összeesik, illetve nem bír továbbmenni, esetleg menekülni próbál, akkor a helyszínen ki kell végezni.²⁷⁷ Számos olyan eset is volt, amikor nem a nyilasok gyűjtöttek össze üldözötteket, hanem a már korábban összegyűjtötteket kísérték a megadott helyekre. A fő gyűjtőhelyekre kísérések

²⁷⁵ Uo., I. doboz, Horváth Gyula tanúvallomása, 547.

²⁷⁶ Uo., I. doboz, Kröszl Vilmos vallomásai, 683–684., illetve 702. o.

²⁷⁷ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 147.

gyalogmenetben történtek, a kiindulópont többnyire az Abonyi utcai gimnázium épülete volt – mint kerületi gyűjtőponté – vagy ritkábban a pártház udvara. Az elfogottakat sorba állították, majd miután a fegyveresek körülvették őket, elindították a csoportot az adott gyűjtőhely felé.

1944. november első napjaiban Szelepcsényi vezetésével számos pártszolgálatos átment a XIV. kerületi rendőrkapitányságra. A pártszolgálatosoknak és a jelen lévő rendőröknek egy rendőrtiszt tartott eligazítást, mely szerint az Aréna út páratlan oldalán kell a házak lakóinak papírjait ellenőrizni. A cél az, hogy a bujkáló zsidókat összeszedjék és az Abonyi utcai gimnáziumba kísérjék. A Thököly úttól kezdődő szakaszon tartották a razzsiát. Minden pártszolgálatost egy rendőr kísért. Minden épületnél a rendőrtiszt és Szelepcsényi elkérték a házmestertől a lakókönyvet és lezártatták a házat. Ezt követően emeletenként elosztva végigjárták a lakásokat és ellenőrizték a papírokat. 20-25 gyanús személyt bevitték az Abonyi utcai gimnáziumba. Értékeikhez ekkor Szelepcsényiek nem nyúltak, sőt a gimnáziumból kifelé jövet Szelepcsényi megmotozott minden pártszolgálatost, nehogy valamit kihozzanak onnan.²⁷⁸ Még aznap az Abonyi utcai gimnáziumból összesen körülbelül 400-500 üldözöttet kísérték az Óbudai Téglagyárban lévő fő gyűjtőhelyre. Amikor a menet a Podmaniczky utca és az Aréna utca sarkához ért, az egyik üldözött nem bírta továbbmenni, leült a földre. Ekkor Mészáros László géppisztolyával agyonlőtte. A menet továbbhaladt, a holttestet otthagyták az utca kövezetén.²⁷⁹

A rendőrséggel való viszony megromlása maga után vonta, hogy a XIV. nyilas pártkerület úgynevezett nyomozó csoportja-

²⁷⁸ Uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. február 22., 929.

²⁷⁹ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 147. o. Németh Lajos idézett vallomása szerint ekkor még senkit nem lőttek le, és amikor visszaérkezve a lőszerezellel elszámoltak, Szelepcsényi leszidta őket, mert nem volt hiány, azaz nem használták a fegyvert, pedig „az volt a külön utasítás, hogy útközben néhányat agyon kell lőni, hogy a többiekben félelem legyen”.

inak működését egyre kevésbé lehetett törvényesnek nevezni. A nyomozó csoportok kérdésénél egy pillanatra meg kell állni. Ifjabb Hollósy csak október 20-án fordult meg először a Thököly út 80.-ban, és csak néhány nappal később kapta meg beosztását.²⁸⁰ A fennmaradt dokumentumokból az derül ki, hogy Hollósy nyomozó osztályának tevékenysége kisebb horderejű, helyi ügyekre korlátozódott. Ilyen volt például egy elsötétítésnek eleget nem tevő lakos ügyének kivizsgálása,²⁸¹ illetve egy tolvaj katonaszökevényre vonatkozó adatgyűjtés.²⁸² Ez természetesen nem zárja ki az 1967-es ítélet megállapítását, amely szerint a nyomozó csoport tagjai elsősorban a zsidóság és általában a gyanúsnak ítélt személyek kifosztását tartották szem előtt.

A zuglói nyilasok a rendőrség helyett inkább a saját pártjuk biztonsági részlegeivel, illetve a nyilashatalom által létrehozott szervekkel vagy még inkább a náci megszálló hatóságokkal tartották a kapcsolatot. Ilyen együttműködésre volt példa a zuglói illegális kommunista nyomda felszámolása. 1944 kora őszén az illegális kommunista párt egy nagy teljesítményű nyomda számára keresett biztonságos helyet. A megfelelő rejtékhely biztosítására

²⁸⁰ Ifjabb Hollósy Zoltán lényegében katonaszökevény volt, nem akart visszatérni az alakulatához, ahol ráadásul fogdabüntetés várta. A fogdából Kovarcz Emil közbejárására engedték ki, majd valószínűleg édesapjának köszönhetően Omelka Ferenc segítségével került a XIV. pártkerülethez fontos beosztásba. Lásd uo., V. doboz, ifj. Hollósy Zoltán ügye, ifj. Hollósy Zoltán vallomása, 6689. (B.9486/50.).

²⁸¹ A vádat az elsötétítési utasítást megszegő zuglói lakos ellen azzal is megtoldták, hogy sértő kijelentést tett a ház légoltalmi felelősére, az igazoltató rendőrre és Szálasira is: „Szarik a szájukba és a Szálasijéba is.” (sic!) Az előállított férfit a nyilasházból a „beszámíthatatlanságig ítasságra való tekintettel” szabadlábra helyezték. Uo., V. doboz, ifj. Hollósy Zoltán ügye. Nyilas jegyzőkönyv, 6692. (B.9486/50.).

²⁸² Uo., V. doboz, nyilas jegyzőkönyvek, 6695–6697. (B.9486/50.). A katonaszökevény esetét súlyosbította, hogy kommunista érzelmű volt, ellenséges rádióadásokat hallgatott, illetve a háború elvesztése utáni időkre nézve bosszúval fenyegetőzött. [„Kinyalatom veletek a németek segít, ha az oroszok bejönnek és biztosítalak benneteket, hogy két ember sem marad meg a házbán.” (sic!)]

Richtmann Sándor kapott megbízást, aki ekkor a XIV. kerületben a Gizella úton levő Textiliana szövőüzemben dolgozott.²⁸³ Kapóra jött neki, hogy ismerte az üzem főmérnöke, Wersitz Emil náciellenes politikai beállítottságát, ezért őt is bevonta az illegális tevékenységbe. Végül Wersitz lakásán, a Hungária körút 108. alatt, a II. emeleten rendezték be az illegális nyomdát, amely még az üzem területéhez tartozott. Wersitz Emil a családját még 1944 nyarán vidékre költöztette, hogy az illegális nyomda működését erről az oldalról ne fenyegetse a dekonspirálódás veszélye. Az illegális nyomdát Richtmann Sándor elvtársai: Rákosi Endre és annak felesége működtették, akiket a főmérnök albérlőként jelentett be a lakásába. A nyomda igen jól működött, 1944. november 3-án például mintegy 3000 darab röplapot készítettek, amelyekben a náci elleni harcra szólították fel Budapest lakosságát.²⁸⁴

Rövid idő után, éppen november elejére azonban az illegális nyomda valahogy a hatóságok tudomására jutott. A nyilas főkerület azzal az utasítással küldte ki Sándor Alajost a XIV. kerületi nyilasházba Szelepcsényi Lászlóhoz, hogy a Textiliana szövőgyár területén működő illegális kommunista nyomdát számolják fel és a tagjait tartóztassák le.²⁸⁵ Hollay József viszont úgy emlékezett, hogy nem Sándor Alajos jött ezzel a megbízással, hanem csendőr nyomozók kértek tőlük karhatalmi segítséget.²⁸⁶ Ebben az esetben valószínűleg a Nemzeti Számonkérő Szervezet munkatársai lehetnek, vagy a csendőrség valamelyik nyomozó alakulatának tagjai.²⁸⁷

²⁸³ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 150.

²⁸⁴ Fehér Lajos szerint ez a nyomda volt a Magyar Front központi nagy nyomdája. (Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1969, 108.)

²⁸⁵ Sándor Alajos propagandista feladatköréhez – amit részben a főkerületnél, részben pedig a Vkf/6. osztályán folytatott – tartozott a háborúellenes propaganda elleni tevékenység is.

²⁸⁶ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. április 1.

²⁸⁷ Kérdéses, hogy valóban egyedül a nyilaspárt hajtotta volna végre ezt a fontos akciót, viszont az is igaz, hogy egyelőre nincs adat arra vonatkozóan, hogy a Nem-

A hír vétele után Szelepcsényi László rögtön intézkedett, hogy a készenléltben álló pártszolgálatosok egy csoportja azonnal vonuljon ki a Textiliana üzembe, és tartóztassa le az illegális kommunista nyomda működtetőit. Az akcióban a nyilas pártszolgálatosok közül a következők vettek részt: Sándor Alajos, Monostori Gyula, Baráth Kálmán, Tallós József, Vigh Sándor és Vigh József, akik nyilas formaruhában, gépkocsival mentek ki a helyszínre.²⁸⁸ Egy teherautón további pártszolgálatosok is érkeztek, Farkas, Bükkös, Novák és ifjabb Hollósy.²⁸⁹

1944. november 4-én a kora reggeli órákban Rákosi Endréné az előző napon nyomtatott 3000 darab röpcédulával elindult a konspirációs lakásból, hogy azokat az illegális sajtóelosztóhoz szállítsa.²⁹⁰ A lakásban ekkor Wersitz Emil, Richtman Sándor és Rákosi Endre maradtak. Körülbelül 10 óra tájban Tallós József nyilas pártszolgálatos kopogott az ajtón, amit Richtmann Sándor gyanútlanul kinyitott, mert arra gondolt, hogy Rákosi Endréné tért vissza. Amikor meglátta az ajtóban álló fegyveres nyilasokat, rögtön becsapta az ajtót, de Tallós és társai géppisztollyal szétlőtték az ajtózárat és behatoltak a lakásba. A lövésektől Richtmann Sándor a helyszínen halálos sebet kapott. A lövések hallatára felszaladtak az addig az utcán őrségben álló Baráth Kálmán és Monostori Gyula vádlottak is. Rákosi Endrét és Wersitz Emilt a nyilasok már a lakásban durván bántalmazták, és mindkettőjüket a nyilasházba vitték. Baráth Kálmán és Monostori Gyula vádlottak még ott maradtak a lakásban, két másik pártszolgálatos pedig kintről, rejtőzve figyelte az

zeti Számonkérő Szervezet tevékenykedett volna ebben az ügyben, sem pedig arra, hogy a csendőrség nyomozói jártak volna el. (Lásd Kovács Zoltán András: *A Szállaskormány belügyminisztériuma*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009.)

²⁸⁸ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 151. Ez a személygépkocsi valószínűleg a Danuvia igazgatójának nagy, hatszemélyes kocsija lehetett.

²⁸⁹ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966. június 1., 1562.

²⁹⁰ Uo., I. doboz, Vádirat, 602.

érkezőket.²⁹¹ Azt remélték, hogy az illegális kommunista párt tagjai meg fognak jelenni a lakásban és azokat is sikerül majd elfogniuk. Az őrség másnap reggelig tartózkodott Wersitz Emil lakásán, de miután senki nem jelentkezett, a nyomdai felszerelést összecsomagolták és bevitték a nyilasházba. Rákosi Endrét és Wersitz Emilt átadták a Gestapo Röck Szilárd utcában működő részlegének, ahonnan később a nácik deportálták őket.²⁹²

A XIV. pártkerület működése azonban nem korlátozódott Zuglóra, és nem korlátozódott a „hivatalosnak” tekinthető akciók végrehajtására. Jellemző, hogy egy alkalommal idősebb Hollósy hangosan azt kiabálta: *„Vigh, nagy fogást csináltunk. A Belvárosból hoztunk egy pacákot, 40 000 pengő van a bőröndben.”*²⁹³ Ehhez hasonló eset máskor is történt. Kröszl és Szőke előállítottak egy ékszerészt, és magukkal hoztak egy háromnegyedes bőröndöt. Jó nehéz volt, mert alig tudták feltenni az asztalra. Az ékszerész zsidónak nézett ki, kihallgatásakor Lőcs Ákos is jelen volt, aki lekevert egy nagy pofont neki, és közölte vele: *„Örülj neki, hogy annyi fukszod van, mert másképpen nem úsznád meg a dolgot.”* Az aranyat állítólag átadták a főkerületnek, az ékszerészt meg a Gestapónak.²⁹⁴

Az öntevékenységre jellemző, hogy 1944. november utolsó napjaiban a Vigh testvérek, Kovács Árpád, Lőcs Ákos és Kröszl Vilmos a pártház előtt álló teherautóra ültek és a városba indultak. Céljuk a Pannónia Szálloda volt. Állítólag a szállodában volt védőőrizet alatt internálva a román követség, és ott székelt a nyilas menekültügyi hivatal is. Az őrség rendőrökből és nyilasokból állt. A teherautót megállították a szálló előtt, Vighék leugráltak, és be akartak menni azzal az ürüggyel, hogy igazoltatást hajtanak végre, mert szerintük gyanús személyek tartózkodnak a szálloda területén.

²⁹¹ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966. június 1., 1562.

²⁹² Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 153.

²⁹³ Uo., I. doboz, Kröszl összefoglaló vallomása, 684.

²⁹⁴ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 684., 840.

Az őrség ezt megtagadta, mivel oda csak a nyilas fővezérség engedélyével lehetett belépni. Vighék hosszabb vita után eltávoztak, de nem mentek messzire, hanem a VIII. kerületi pártszervezethez fordultak segítségért. Innen kaptak is erősítést, és a VIII. kerületiek elhatározták, hogy mindenképpen behatolnak a szálló területére. Csakhogy mire visszaértek, a szálló jórészt kiürült, majd amikor az idősebb, német anyanyelvű portást megkérdezték, hogy hova lettek a szállodai lakók, az csak annyit felelt, hogy egy nyilassal és egy katonával távoztak. Vighék és a VIII. kerületiek annyira fel voltak háborodva, hogy díjat tűztek ki annak a nyilasnak, aki nyomra vezeti őket. A főkerületnél viszont a szálló őrségéért felelős rendőrtiszt panaszt tett a razzia miatt, így a dolog annyiban maradt.²⁹⁵ De suba alatt egyéb akciókat is végrehajtottak a kisnyilasok. Például Baráth Kálmán és a kis Michalik bementek néhány csillagos házba az Egressy úton, és az idős zsidó házaspároktól elvették az aranygyűrűjüket.²⁹⁶ Ugyanilyen kis akciókban sokan vettek részt a pártszolgálatosok közül. Pataki egy ízben rábeszélte Mészáros Lászlót, hogy egy zsidó kofaasszonytól szerezzenek pénzt. Bementek a Bakáts térre, igazoltatták, és közölték vele, ha nem ad pénzt, az egész családjával együtt elviszik. A kofaasszony fizetett, így nem vitték el.²⁹⁷ Arra is volt példa, hogy a nyilasok úgymond „hivatalosan” használták fel az eltulajdonított javakat. November végén a foglyok bántalmazása közben leesett Kröszl Vilmos szemüvege, és a lökdösődésben összetaposták. Ekkor idősebb Hollósy szólt az egyik pártszolgálatosnak, hogy a fiókjában sok szemüveg van, adjon belőle egyet Kröszlnek. A fiókból 40-50 szemüveget vettek elő, de egyik se volt jó, ezért néhány szemüeggel, amelyek között aranykeretesek is voltak, Kröszl és az egyik nyilas lány elment

²⁹⁵ Uo., I. doboz, Bükkös önvallomása, 871-872.

²⁹⁶ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1561.

²⁹⁷ Uo., II. doboz, Mészáros László vallomása, 1966. május 2. 1823.

a Thököly útra egy optikushoz, aki a szemüvegekért cserébe adott neki egy jó szemüveget.²⁹⁸

Mindezek alapján nem túlzás kijelenteni, hogy a nyilasuralom 1944. október 15. és nagyjából karácsony közé eső időszakát a *részen ideológiailag motivált, intézményes banditizmus* kifejezéssel kell illetnünk. Erre nézve szó szerinti utalás is található idősebb Hollósy Zoltánné tanúvallomásában, e szerint a nyilasházban „szabad betyárok” módjára éltek a fegyveres pártszolgálatosok.²⁹⁹

A tehetősebb vagy annak vélt üldözött lakosok fosztogatása azonban nem korlátozódott csak a javak eltulajdonítására. Rövid időn belül, már november közepére előtérbe került az elhurcoltak vallatása, majd a vallatás átfordulása öncélú bántalmazásba. 1944. november első felében a Stefánia úton lévő úgynevezett Beretvás-villából a nyilasok elhurcolták Beretvás Tibort és családját, valamint Bolmann Ernőt, összesen körülbelül 10 személyt.³⁰⁰ Beretvásékkal régi elszámolnivalójuk lehetett Szelepcsényiéknek, mert kifejezetten nyomoztak utánuk, sőt egy olyan megjegyzést is elejtettek arra a hírre reagálva, hogy Beretvás Tibor aznap jegyzi el menyasszonyát, hogy „*az eljegyzést majd a Dunánál tartják*”. A Beretvás-villa lakóinak elhurcolásában részt vett Krauth József vádlott és még körülbelül 6-8 fegyveres pártszolgálatos. Az üldözötteket a nyilasházban megfosztották értékeiktől, és erőszakos vallatásnak vetették alá őket, hogy árulják el, hol vannak elrejtve az értékeik és bujkáló társaik. Bolmann Ernőt és három üldözött társát két nap után az Óbudai Téglagyárba kísérték, „*miután tőlük semmilyen értéket nem reméltek*”. Beretvás Tibort és családját azonban az ítélet szerint a nyilasok kivégezték, „*ennek helyét és idejét megállapítani azonban már nem lehetett*”.

²⁹⁸ Uo., I. doboz, Kröszl Vilmos összefoglaló vallomása, 698.

²⁹⁹ Uo., III. doboz, idősebb Hollósy Zoltánné tanúvallomása, 2810.

³⁰⁰ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 152.

Az egyes, elszórtan rejtőzködő üldözött csoportok mellett könnyebb célpontot kínáltak a csillagos házak. A nyilasok többször is tartottak razziát a Thököly út 83. szám alatti zsidó imaházban, mivel úgy gondolták, hogy az védett terület, ezért számos olyan gazdag zsidó meghúzódhatott ott, akiknek jelentős értékeik lehetnek. 1944 novemberének egyik napján Bükkös György vezetésével egy csoport pártszolgálatos igazoltatásokat végzett a zsidó imaházban, s eközben Bükkös György egy ruszin származású ügyvédet igazoltatott, akinek a papírjait rendben lévőeknek találta. Másnap idősebb Hollósy Zoltán és egy másik csoport igazoltatott az imaházban, és Hollósy már nem találta jónak ugyanannak a ruszin ügyvédnek az iratait, akit előző nap Bükkös is igazoltatott. A ruszin ügyvédet bekísértette a nyilasházba, ugyanakkor szemrehányást tett Bükkösnek, hogy előző nap az igazoltatásoknál rossz munkát végzett. Bükkös megsértődött Hollósy szemrehányása miatt, ezért utána-szaladt az üldözötteket kísérő Monostori Gyulának és Baráth Kálmánnak, majd amikor utolérte őket, elővette a pisztolyát és lelőtte az ismeretlen ruszin ügyvédet, majd szó nélkül sarkon fordult és visszatért a zsidó imaházba. Miután az üldözött még élt, Baráth Kálmán és Monostori Gyula leültették egy padra, Baráth Kálmán géppisztolyával agyonlőtte, majd a holttestét otthagyták a padon.³⁰¹ Bükkös tettének hátterében az állt, hogy a nyilas pártszolgálaton belül is létezett egyfajta terror, többször is elhangzott, hogy a parancsmegtagadókat agyonlövik. Az imaházból többször is szállítottak be foglyokat a pártházba, ugyanis az volt Szelepcsényi véleménye, hogy az imaházban sok olyan személy van, akiknek nincsenek rendben az irataik. Volt olyan eset, amikor káromkodva tépte szét az előállítottak iratait, mondván: „*Csak tudnám, honnan kapják ezeket a hamis papírokat.*”³⁰² Egy esetben 10-15 főt vittek át a pártházba, többüknek svéd menlevelük vagy hamis keresztleve-

³⁰¹ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 153.

³⁰² Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 833.

lük volt, amelyet a Domonkos-rendiek állítottak ki. Őket szabadon bocsátották. Azokat, akiket nem engedtek el, a késő esti órákban a nyilasház pincéjéből az ott őrzött üldözöttekkel együtt teherkocsival a XIV. kerületben lévő Zsolnay-gyár mögé, az Öv utca és a Csömöri út sarkához, a bulgárföldekhez vitték. Levetették az üldözöttekkel a felső ruhájukat, majd egymás mellé hasra fektették őket, közvetlen közletről föléjük állva valamennyiüket géppisztollyal tarkón lőtték. Utána megrugdosták őket, hogy élnek-e még, majd aki életben volt, abba ismét belelőttek. A holttesteket a helyszínen hagyták. Másnap a környék lakói fedezték fel a tarkón lőtt halottakat.³⁰³ Azonban, ahogyan arra rámutattunk, az Öv utca és a Csömöri út sarkáról november 13-án szállítottak be holttesteket a bonctani intézetbe, így ez a kivégzés feltehetően egybeesett a párt-ház avatásának napjával.

Általában az az ellentmondásos kép rajzolódik ki a per anyagából, hogy míg az üldözöttek fő gyűjtőhelyekre kísérése közben fényes nappal, a beljebb eső városrészekben áthaladva ölték meg a nyilasok a foglyokat, addig a „saját hatáskörben” elkövetett, csoportos kivégzéseket az éj leple alatt, legtöbbször elhagyatott helyeken igyekeztek végrehajtani. A tömegkivégzések gyakori helyszínei közé a Rákos-patak partját, a város határában lévő bulgárföldeket és a Városligetet sorolja az ítélet.

Az éj leple alatt, elhagyatott helyen, mintegy titokban végrehajtott gyilkosságokat példázza a következő eset is. 1944. december első felében Szelepcsényi László utasítására a nyilasház pincéjéből az éjjeli órákban a pártszolgálatosok körülbelül 15 üldözöttet indítottak el gyalog a Bosnyák téren, majd a Telepes utcán át a Rákos-patak jobb partjára, végül a Szőnyi utca sarkánál a bulgárföl-

³⁰³ Az ítélet szerint 12-15 üldözöttet végezhettek ki ezen a helyen. Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 164.

deken hasra fektették és tarkólövessel kivégezték valamennyit.³⁰⁴ Jellemző, hogy amikor a kivégzendők csoportját kísérő nyilasok után szólt valaki a pártházból: „Hollósy, én is menjek?”, ifjabb Hollósy azt válaszolta ingerülten: „Mi az apád faszának kiabálsz? Maradj csendben, nem kellesz.”³⁰⁵

A kivégzések áldozatainak holtteste azonban „gondot jelentett” a nyilasok számára. Amennyiben nem külső helyszínen, hanem a pártházban gyilkoltak meg foglyokat, a holttesteket éjjel teherautóra rakták, majd a város különböző pontjain egyszerűen ledobálták a teherkocsi platójáról. 1944. november vége felé egy alkalommal a Rákos-patak mentén agyonlőttöket átvitték a patak XIII. kerületi oldalára.³⁰⁶ Emiatt és valószínűleg más esetek miatt is a XIII. kerületi nyilas kerületvezető és a XIII. kerületi rendőrkapitányság vezetője felkeresték Szelepcsényi László nyilas kerületvezetőt a nyilasházban és felháborodva tiltakoztak, hogy a XIV. kerületi nyilasok által kivégzett emberek holttesteit más kerületek területén „szétszórták”. A XIII. kerületi nyilas kerületvezető több fegyveres nyilassal együtt jött, és parázs veszekedés robbant ki.³⁰⁷ A helyzet annyira komoly volt, hogy a XIII. kerületiek képesek lettek volna a fegyvereiket is használni. Kröszl Vilmos fültanúja volt a szóváltásnak, szerinte a XIII. kerület vezetője a következőket mondta: „Az éjjel megint mit csináltak. Oda hordjatók a dögöket a személtárába. A saját dögöketek takarítsátok el. Lesni fogunk benneteket, és ha előfordul, hogy átjöttök a mi területünkre, akkor sortüzet fogunk rátok nyitni.”³⁰⁸ Egyébként is sok ve-

³⁰⁴ Szőke Antal ezt az eseményt november közepére tette, és határozottan állította, hogy ekkor ifj. Hollósy, Tallós és az egyik Vigh fiú fegyverüket rájuk szögezve kényszerítette őt és Mészáros Lászlót, hogy vegyenek részt a kivégzésben. (Szőke Antal valamennyi vallomásában ezt vallotta, amikor szóba került az eset.)

³⁰⁵ Uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása 1966. február 23., 930.

³⁰⁶ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 845.

³⁰⁷ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 17., 768.

³⁰⁸ Uo., I. doboz, Kröszl Vilmos vallomása, 1966. március 7., 683.

szekedés volt az egyes kerületek között, mert egyik-másik átment mások területére, sőt – mint az előző példa is mutatta – Szelepcsényi kifejezetten utasítást is adott arra, hogy máshová vigyék a holttesteket.³⁰⁹ Volt olyan eset is, hogy a kivégzetteket Megyerre vitték, és amikor Szelepcsényi megkérdezte a késedelmesen visszatérő Tallóst – aki a holttestek elszállításáért felelt –, hogy hol maradtak olyan sokáig, Tallós azt felelte: az újpestiek kikérték maguknak, hogy az ő területükön „rakodjanak”. Ugyanennek a fordítottja is megtörtént. Szelepcsényi és szűkebb köre sokat mérgelődtek, hogy sok olyan hullát találnak a területükön, amelyekről nem volt tudomásuk, ebben főként a VI., a VII. és a VIII. kerületek lehettek a tettesek.³¹⁰

Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a nyilasok áldozataik „el-tüntetésének” színhelyéül egyes esetekben a Duna-partot választották. 1944. december közepe táján egy este Szelepcsényi László utasítására valamennyi, akkor a pártházban tartózkodó fegyveres pártszolgálatos levonult a pincébe, az ott fogva tartott üldözötteket bántalmazták, majd kettesével átvitték a mosókonyhába, ahol hasra fektették és tarkólövessel mindnyájukat kivégezték. Kivégzés közben a holttesteket a fal mellett egymásra rakták. Ekkor az üldözöttek között két négy-öt éves kisgyermek is volt, akik a mosókonyhában sírtak édesanyjuk holtteste mellett. Szloboda Vilmos pártszolgálat vezetőt idegesítette a gyermeksírás, ezért szólt a jelenlevő Erős Jánosnak, hogy hallgattassa el a gyermeket, mire Erős János kijelentette, hogy már nincs nála a pisztolya. Ekkor Szloboda Vilmos azt mondta Erős Jánosnak, hogy „fojtsd meg”, mire Erős János szó nélkül felemelte anyja mellől a kisgyermeket és két kézzel megfojtotta.³¹¹ Ugyanekkor történt, hogy Németh Lajos a másik

síró kisgyermeket a vízzel teli mosódézsába fojtotta. Az éjszakai órákban a holttesteket teherautóra rakták, a Duna-partra vitték és a Dunába dobálták.

A nyilasok nemcsak áldozataik holttesteit „tüntették el” a Dunában, hanem a Duna-parton is hajtottak végre gyilkosságokat, hasonló megfontolásokból. A kivégzéseknek meglepő módon voltak túlélői is. 1944. november 17-én Szamosi László tanú megszökött a katonai alakulatától, civilbe öltözött és elhatározta, hogy megpróbál átmenni a fronton a szovjet csapatokhoz. A Thököly úton haladt, amikor szembetalálkozott Nagy Elek pártszolgálatossal, aki felismerte őt és bekísérte a nyilasházba. Még aznap este kilenc óra tájban Szamosi Lászlót és más foglyokat az Aréna úton és a Dráva utcán át a Duna-partra, az újpesti rakpartnál lévő sóderhegyekhez kísérték. Felszólították az üldözötteket, hogy vessék le felső ruháikat, eközben egy fiatal 17 éves leány átkarolta az egyik nyilas pártszolgálatos térdét és az életéért könyörgött, de – az ítélet szövege szerint – „egy púpos fegyveres pártszolgálatos szuronyos puskájaival mellbe szúrta”. Érthetetlen, hogy a bíróság miért nem nevezte nevén Gelencsér Sándort, hiszen rajta kívül nem tudunk más púpos nyilasról Zuglóban. Ekkor mind az üldözöttek, mind a nyilasok között zavar keletkezett, és ezt a pillanatot használta fel Szamosi László tanú arra, hogy néhány ugrással belevesse magát a Dunába. Jóllehet a nyilasok tüzeltek utána a géppisztolyaikkal, mégis sikerült több száz métert úszva megmentenie az életét, és a kivégzés helyszínétől jóval lejjebb a partra úszott. Közben a többi üldözött is futásnak eredt, azokat azonban a nyilasok egyszerűen legéppisztolyozták és holttestüket a Dunába dobálták.³¹² 1944. december 20-án Bükkös Györggyel és Szőke Antallal együtt 6-8 nyilas jelent meg Kálmán Imre tanú XIV. kerület Thököly út 156. szám alatti lakásán, ahol Kálmán Imrén és családján kívül még körülbelül öt-hat üldözött bujkált. Bükkös György és társai már a lakásban bántalmazták az

³⁰⁹ Uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. április 22., 959.

³¹⁰ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán önvallomása, 1632.

³¹¹ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 177. A bíróságon ezt az egyébként is visszataszító cselekményt részletesen tárgyalták. A vádirat szerint: „Amikor a gyermek ellenállása megszűnt, arca eltorzult, nyelvét kiöltötte és nem mozdult, Erős János a földre dobta.”

³¹² Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 164.

üldözötteket. Azt követően, hogy az egész házat átkutatták értékek után, Kálmán Imrét, családját és a többi üldözöttet a nyilasházba kísérték. Az emeleten értékeiktől megfosztották, majd a falhoz állítva durván bántalmazták őket, amit a pincében folytattak.³¹³ Az esti órákban Kálmán Imrét kivezették a pincehelyiségből a folyosóra, ahol Kálmán László és Hernádi Jenő közölték vele, amennyiben van 30 ezer pengője, akkor megmentheti az életét. Mivel Kálmán Imre nem rendelkezett ekkora összeggel, visszalökték a pincébe a társai közé. Az éjszakai órákban Kálmán Imrét, hozzátartozóit és még öt-hat üldözöttet, összesen hozzávetőlegesen tíz személyt teherautóra ültettek és kivitték Újpest határában a Duna-partra, a Rákos-patak torkolatához. Felső ruhájukat levetették velük, sorba fektették őket, és valamennyiüket géppisztolysorozattal tarkón lőtték. Mivel a kivégzés időpontjában repülőgépek keringtek a fejük felett, a nyilas pártszolgálatosok gyorsan gépkocsira szálltak, ott hagyták áldozataik holttestét a földön és elhajtottak a helyszínről. Kálmán Imre tanút öt lövés érte, a fején, nyakán, vállán és kezén találták el, de nem vesztette el az eszméletét és a nyilasok távozása után a közelben lévő szivattyútelep őrbódéjához vonszolta magát. Itt az őr értesítette a rendőrséget, a rendőr pedig a mentőket. A mentőkkel a helyszínre érkezett Stoll Géza tanú, aki megtekintette a helyszínt és megállapította, hogy Kálmán Imre édesanyja és egy idegen fiatalember még életben volt. Stoll Géza ekkor mindhármut a mentőautóval a Wesselényi utcai Nemzetközi Vöröskereszt Kórházba szállította, ahol azonban Kálmán Imre édesanyja és az ismeretlen fiatalember rövid szenvedés után meghalt. Kálmán Imre ebben a kórházban érte meg a háború végét.³¹⁴

Néhány esetben a nyilasok foglyai menekülni próbáltak. 1944. november elején Szelepcsényi László kerületvezető utasítására Baráth Kálmán és Monostori Gyula vádlottak a XIV. kerület Egres-

³¹³ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 178.

³¹⁴ Uo., 179.

sy utca és Gizella utca sarkán lévő csillagos házból egy ismeretlen férfit hurcoltak el és be akarták vinni a nyilasházba. Útközben a férfi – aki sejthette, hogy a nyilasházban bántalmazni fogják –, ezért elővette zsebkését, s így akart elmenekülni. Baráth Kálmán azonban géppisztolyával lelőtte, holttestét otthagyták az utca kövezetén.³¹⁵ Egy másik esetben idősebb Hollósy rendelte el felsőbb utasításra a házak átfésülését, és Bükköst is, aki arrafelé lakott, kiküldte a kérdéses környékre. Komlóssyval és Bugárral ki is ment a megadott házakhoz, ahol előállítottak egy embert, akinek nem voltak rendben a papírai. Az illető pár lépés után a sarkon befordulva menekülni próbált és kiugrott a pártszolgálatosok közül. Bugár géppisztolyával combon lőtte. A közelben volt egy fűszeres, onnan telefonált valaki a mentőkért, akik el is vitték a sebesültet. Bent a pártházban Hollósy letolta Bükköst, hogy *„ilyen marhaság miatt lehet, hogy egy komoly fogástól estek el”*.³¹⁶ Volt olyan fogoly is, akinek a saját erejéből sikerült megszabadulni a nyilasok kezei közül, legalábbis Blasser Elvira ezt vallotta az ifjabb Hollósy ellen folytatott per tárgyalásán. A pincében tartották fogva, de sikerült megszöknie.³¹⁷

Egy egészen abszurd eset is mutatja a nyilasuralom időszakában a terror kiszámíthatatlanságát, illetve azt a rendszertelenséget, ami a pártszolgálatosok működését jellemezte. A zuglói nyilasok tudomást szereztek róla, hogy Breyer József, a nyilasház házfelügyelője zsidó származású. 1944. december 8-án Bükkös György vezetésével Baráth Kálmán, Kálmán László, Füredi Pál és Kovács István fegyveresen elhurcolták Breyer Józsefet a lakásáról, és felölősségre vonták, hogy *„hogyan merészel zsidó létére a nyilasházban*

³¹⁵ Uo., 156.

³¹⁶ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 851.

³¹⁷ Uo., V. doboz, ifj. Hollósy Zoltán ügye, Blasser Elvira tanúvallomása, 6669.

megmaradni”.³¹⁸ Breyer József 1949-ben rögzített tanúvallomása szerint viszont Vigh Sándor és egy másik nyilas hurcolta el a lakásából.³¹⁹ Levitték a nyilasház pincéjébe, ahol öt napig fogva tartották, s mindennap durván bántalmazták. Ezután azonban Breyer Józsefet szabadon engedték, részben keresztény feleségére való tekintettel, részben pedig Szloboda Vilmos vezető pártszolgálatos közbenjárására.³²⁰ El kellett hagynia a nyilasházat családjával együtt és megfenyegették, ha bárkinek beszélni mer a pincében látottakról, akkor kivégzik. Meglepő módon nemcsak ezzel a fenyegetéssel bocsátották útjára, hanem Szelepcsényi egy másik lakást is kiutalt számára.³²¹ Ettől kezdve az üres házmeisteri lakásban végezték a motozásokat, illetve a Corso kávéházat is bezárták attól való félelmükben, hogy onnan esetleg felrobbantják az épületet.³²² Azonban nem Breyer József volt az egyetlen, akit a nyilasok kiengedtek a pincéből. 1944. október végén Korik Andort – aki tanúskodott is a perben – Szelepcsényi László a Danuvia szerszámgépgyárból vitette el fegyveres pártszolgálatosaival, mert tudta, hogy Korik Andor „baloldali beállítottságú” ember. Ugyanebben az időben és ugyanilyen indokkal („baloldali beállítottság”) Heidl Miklóst is a pártházba hurcolták. Ez a tanú, Heidl Miklós a nyilasház mosó-

³¹⁸ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 157. Breyer József esete elgondolkoztató. Ő volt az egyik olyan tanú, aki nemcsak az 1966–1967-ben lefolytatott eljárásban szerepelt, hanem már közvetlenül a háború után is tanúskodott egyes zuglói pártszolgálatosok ügyében. A Danuvia dolgozója volt ő is, így ismernie kellett a nyilasok egy részét. Felmerül tehát a kérdés, hogy mi történt vele december 8-áig.

³¹⁹ Uo., V. doboz, Breyer József tanúvallomása Vigh József és társai ügyében, 6883.

³²⁰ Ez utóbbi tény kimaradt az ítéletből. Uo., III. doboz, Breyer József tanúvallomása, 2617–2619.

³²¹ Uo., V. doboz, Breyer József tanúvallomása Komlósi Elemér ügyében, 6122.

³²² Uo., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. május 4., 1286. *„Valakinek eszébe jutott, hogy milyen hülyeség a párthelyiség alatt egy kávéházat hagyni működni, mert hisz onnan bármelyik pillanatban levegőbe repíthetik a párthelyiséget.”* (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1400.)

konyhájában két holttestet látott. Néhány napi bántalmazás után mindkettejüket szabadon bocsátották. Rajtuk kívül számos tanú tett vallomást arról, hogy a nyilasházba hurcolták, ott bántalmazták, majd néhány napi fogság után szabadon engedték (esetenként váltságdíjért), vagy átvitték más helyre. Révai Olga tanú a Laky Adolf utca 22. szám alatt húzódott meg üldözött társaival együtt, és arról számolt be, hogy 1944 novemberében vagy decemberében a zuglói nyilasok oda hoztak üldözötteket a pártházból.³²³ Másokat be se vittek a nyilasházba. A Thököly út 83. szám kiürítésekor üldözöttek egy csoportját, akiket hármásával kötöztek össze, megállították a Stefánia és a Thököly út sarkán, és egyszerűen otthagyták őket azzal a felkiáltással, hogy *„Becsületes nyilasházban a rohadt zsidóknak nincs helye!”*³²⁴

Szintén a foglyok elengedésével végződött Győri Illés György története.³²⁵ Ugyanakkor ez a történet a kommunista mítoszteremtés egyik iskolapéldája is lehetne. Győri Illés György szülei 1944-ben, mint illegális kommunisták, bujkálni kényszerültek, így a XIV. kerület Cinkotai út 79/b szám alatt lévő lakásuk le volt zárva, az akkor 15 éves Győri Illés Györgyöt pedig vidéki rokonaiknál helyezték el. Ő azonban megszökött a rokonoktól, titokban visszament a szülei házába, és ahogy az ítéletben olvashatjuk, *„gyerekes, romantikus elképzelésében elhatározta, hogy a hozzá hasonló korú fiúkból partizáncsapatot hoz létre és harcolni fognak a németek ellen”*. Ehhez képest a háború után közvetlenül tett vallomásaiban csak arról esett szó, hogy angol rádióadást hallgattak és hogy néhányan „át

³²³ Uo., V. doboz, Révai Olga tanúvallomása Vigh József és tsai. ügyében, 6903. o. (B.2637/50.).

³²⁴ Uo., V. doboz, Bruck Margit tanúvallomása Vigh József és tsai. ügyében, 6908. o. (B.2637/50.).

³²⁵ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 158–159. Győri Illés György a zuglói nyilasok ellen lefolytatott perek egyik gyakori „sztártanúja” volt.

akartak szökni” a szovjetekhez.³²⁶ Az 1967-es ítélet ismét pontatlan: a másodfokon nem korrigált szöveg szerint öt-hat fiúismerőseivel közölte tervét, köztük Kröszl Jánossal – Kröszl Vilmos unokaöccsével – és Csapó Sándorral, „Csapó Sándor nyilas pártszolgálatos fiával”. Csapó Sándor édesapját nem Sándornak hívták, hanem Ferencnek, és sehol máshol nem említik, hogy pártszolgálatos lett volna.³²⁷ Ezek a fiatalok „természetesen elárulták Győri Illés György tervét Kröszl Vilmosnak és Csapó Sándornak”. Ez azonban nem ilyen egyszerű. Ma már nehéz megítélni, hogy szándékos árulás volt, vagy egyszerűen csak kitudódott a terv, fecsegés, dicsekvés vagy lebuktatott föllentések miatt. Ne felejtjük el, 14-15 éves kamaszokról volt szó. Csapó Sándort, ezt a 14 éves fiút a politikai rendőrség kezdeményezésére a háború után perbe fogták, de a népbíróóság felmentette, mivel nem találtak arra utaló nyomot, hogy anyagi ellenszolgáltatásokért cserébe besúgói szerepet vállalt volna.³²⁸

1944. december 20-án Szelepcsényi László vezetésével Kröszl Vilmos, Krauth József vádlottak és még hat-nyolc pártszolgálatos megrohanta Győri Illés György lakását, géppisztolysorozatokkal szétlőtték a zárat, behatoltak a lakásba, és elfogták Győri Illés Györgyöt és öt társát. Már a helyszínen durván bántalmazták valamennyiüket, a lakást átkutatták és teljesen kifosztották. Győri Illés Györgyöt és öt fiatal társát a nyilasház pincéjében négy napon keresztül bántalmazták és „arra kényszerítették, hogy a pince faláról a rátapadt vért üvegdarabbal kaparja le”.³²⁹ Győri Illés György és társai a négy nap alatt csak egyszer kaptak egy üres levest, az is ehetetlen volt, majd valamennyiüket átadták a rendőrségnek, akik sza-

³²⁶ Uo., V. doboz, Csapó Sándor és tsai. ügye. Győri Illés György tanúvallomása, 1947. olvashatatlan dátum, 6228.

³²⁷ Uo., V. doboz, Ítélet Csapó Sándor és tsai. ügyében, 6236.

³²⁸ Lásd Csapó Sándor és tsai. ügy (BFL XXV.1.a 1165/1947). Csatolva a zuglói per anyagához.

³²⁹ A falra száradt vér üvegdarabbal való lekapartatása egy újra felbukkanó motívum.

badon bocsátották őket. Hasonló élményről számolt be Margittai Richárdné is. Miután bevitték a pártházba, „a »nemzetes asszonyok« parancsoltak nekünk, ők irányítottak bennünket, hogy hol takarítsunk, és sürgették a munkát is, mert várták Szálasit”. Három napon keresztül reggel nyolctól estig dolgoztatták őket. Enni csak feketekávéval kaptak, de a házfelügyelő és a lakók adtak némi meleg ételt.³³⁰ Egy másik tanú vallomása szerint csak a nem zsidó foglyok kaptak enni, más beszámoló szerint pedig az udvaron összegyűjtött üldözöttek közé kenyeret és almát dobáltak a nyilasok.³³¹ A foglyok ellátására vonatkozóan egyébként rendelkezésünkre áll egy ezt nem kizáró, de ezzel némileg ellentétes adat: a pincében őrzött foglyoknak eszténként Vassné, Nagy Elek két lánya és a kis Michalik egy nagy edényben vitték le az ételt.³³²

A kevés szabadon bocsátott fogoly között volt Zala Miklósné és édesanyja is. Az ítélet egészen meghökkentő leírást közöl az ő esetükről. E szerint „1944. december 24-én Zala Miklósné tanú és édesanyja, mint zsidó bujkáló üldözöttek a Thököly úton haladtak”, s ekkor összetalálkoztak Kőműves Terézszel és Kálmán Lászlóval. Kőműves Teréz ismerte Zala Miklósnét és édesanyját, tudta róluk, hogy zsidók, és amikor meglátta őket, hangosan felkiáltott, hogy „ezek a zsidók még mindig szabadon sétálnak”. Kálmán László vádlott ezt követően Zala Miklósnét és édesanyját bekísérte a nyilasházba, ahol egy-két napot a pincében töltöttek. Ezt követően Kröszl Vilmos engedélyével mindketten a nyilasház konyháján dolgoztak 1945. január 8-áig, amikor is a front közelsége miatt a belövések okozta zavart kihasználva megszöktek a nyilasházból.³³³ Ezeket a

³³⁰ BFL XXV.4.a. 1967/4831. III. doboz, dr. Margittai Richárdné tanúvallomása, 3007.

³³¹ Uo., III. doboz, Raymann Katalin tanúvallomása, 3096., illetve uo., III. doboz, Takács Sándorné naplója, 3178.

³³² Uo., I. doboz, Holloy József vallomása, 1966. április 1., 1279.

³³³ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 160.

megállapításokat a másodfokon eljáró bíróság sem korrigálta, pedig amennyiben valóban december 24-én estek fogságba, úgy vagy még aznap éjjel kivégezték volna őket (erről még később, a nyilas karácsony leírásánál lesz szó), vagy pedig másnap legkésőbb délután kiszabadultak volna a fogságból a nyilasok távozása miatt. Valószínűleg a bíróság tévedett az időpontban, tehát hogy nem december 24-én estek fogságba, hanem később. Az ítélet ugyan nem említi, de Kröszl mind a kettejükkel erőszakoskodott.

A fogoly nőknek különösen mostoha sorsuk volt. Míg a férfiaknak legfeljebb röviden megvizsgálták a nemi szervüket, hogy megállapítsák, hogy körül vannak-e metélve, addig a nőknek nemcsak a motozó nők vizsgálatát kellett tűrniük, hanem a nyilasok erőszakoskodását is. A nyilasok között voltak, akiket testi adottságaik vagy társadalmi státusuk eleve kizárt a nőkkel való mélyebb érintkezésből. Ők szélsőséges módon bántak a foglyul ejtett nőkkel. Báli László, a legkegyetlenebb természetű nyilasok egyike a visszaemlékezések szerint „néha mint borbély is működött. Volt egy bábatáskája, amiben a különböző eszközeit tartotta, többek között egy borbély hajvágó ollót, amivel a nők intim szőrzetét levágta.”³³⁴ A női nemmel kapcsolatos érintkezés hiánya miatt történhetett meg, hogy egy ízben, amikor Hollay József lement a pincébe, a következő látvány tárult elé: 8-10 nő táncolt meztelenül a pincében, Bugár, Baráth Kálmán és Gelencsér, a púpos kurjongatása közben. „Gelencsér valósággal extázisba jött. Baráth egy bottal verte a nők mellét.”³³⁵ Egy hasonló esetben, 1944. november első felében Szelepcsényi László, Kröszl Vilmos és a Vigh fivérek egyike a nyilasház első emeletén három üldözött nőt meztelenre vetkőztetett és arra kényszerített, hogy táncoljanak, miközben Kröszl Vilmos pisztolyával a lábuk elé lövöldözött, hogy „élénkebben” mozogjanak. Ezt követően mind a három ül-

³³⁴ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomásai, 835. és 844.

³³⁵ Uo., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. május 4., 1286.

dözött nőt megerőszakolták.³³⁶ Utána levitték őket a nyilasház pincéjébe, majd az este folyamán másik négy üldözött nővel együtt meztelenre vetkőztetve megverték őket, miközben Baráth Kálmán egy pálcával a nők mellét ütögette. Ezután hiányos öltözetben a hét üldözött nőt kikísérték a Városligetbe a Közlekedési Múzeum mögé, ott egy bokornál sorba állították, majd géppisztolysorozattal mindnyájukat megölték, a holttesteket a helyszínen hagyták.³³⁷ 1944. december első felében Szelepcsényi vezetésével az éppen benn tartózkodó pártszolgálatosok lementek a pincébe azzal, hogy „díszbaszást rendeznek”.³³⁸ A foglyokat bántalmazták, majd arra kényszerítették az ott őrzött férfiakat és nőket, hogy egymással közösjenek. Ezt követően az éjszakai órákban teherautóval valamennyiüket kivitték a Rákospataki partjára a Paskál-malom mellé, ott hasra fektették őket és tarkólövessel végeztek velük, a holttesteket pedig a helyszínen hagyták. A kivégzés körül azonban van némi bizonytalanság: „Ma már nem lehetett megállapítani, hogy a vádlottak közül kik vettek részt a kivégzésben.”³³⁹ Kröszl Vilmos jelleme miatt nem elképzelhetetlen az ítélet megállapítása, miszerint a kivégzést követő napon ismerősének, özvegy Bérdi Alajosnénak felhívta a figyelmét, hogy a Paskál-malomnál üldözötteket végeztek ki. A Paskál-malomtól azonban csak november 13-án szállítottak be halottakat a hatóságok a Bonctani Intézetbe, így könnyen lehet, hogy Kröszl dicsekedő megjegyzése is inkább ehhez az időponthoz köthető.

A nők „megszerzése” mellett – amivel kapcsolatban Baráth Kálmán panaszkodott, hogy a legszebb lányokat a vezetők erőszakolták meg – egy másik fontos ösztönző volt az alkohol is.³⁴⁰ 1944

³³⁶ Uo., I doboz, Szőke Antal összefoglaló vallomása, 1966. július 25., 1193.

³³⁷ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 162.

³³⁸ Uo., II. doboz, Krauth József vallomása, 1966. július 7., 1709.

³³⁹ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 172.

³⁴⁰ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1650.

őszének legvégére, december elejére már lazult a morál a nyilasok között, egyre gyakoribbá vált az italozás. Szelepcsényi kerületvezető testvér ekkora már lényegében állandóan ittas volt De a többi pártszolgálatos is gyakran az italhoz nyúlt. Kröszl erőszakos természetű ekkoriban már nyíltan megmutatkozott. Míg Szelepcsényi valószínűleg az önként vállalt véres feladatok súlya miatt kezdett el inni, addig Kröszl kifejezetten szerette az alkoholt és az erőszakot is. Egy ízben Baráth Kálmánnak „Kröszl oktatva fejtegette, hogyha most lemegyünk a pincébe, bemutatom, Baráth testvér a vallatás mesteri formáját, amit próbálj elsajátítani”. Ez nagyon egyszerű volt: addig verték a szerencsétlen foglyokat, amíg két „kémgyanús személy” beismerte rendszerellenes tevékenységét. De előfordult az is, hogy amikor belépett az első fogoly a mosókonyhából a faskamrába, Kröszl szó nélkül egy gumibottal leütötte. „Na, lássátok, így kell ezt csinálni, igaz, gyakorolni kell, na meg erő is kell hozzá.”³⁴¹ Baráth Kálmán különösen erős testalkata miatt jó tanítványnak bizonyult. Az 1967-es per folyamán ezt a tulajdonságát fel is használta a propaganda, szinte Lombroso-típusnak állítva be ezt a valóban nem túl magas intelligenciával rendelkező személyiséget.³⁴² Kröszl vad természetével és szadizmusba hajló agresszivitásával némileg kitűnt a többiek közül, de társai is élvezték a fizikai bántalmazást.³⁴³ Ráadásul sok nyilas pártszolgálatos számára az ital jelentette azt az

³⁴¹ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1647–1648.

³⁴² „Hatalmas izomkolosszust vezetnek a tárgyalóterembe. Ő tehát a Gorilla, a Hóhér – ahogy társai nevezték annak idején. Aki puszta kézzel is akkorát tudott ütni a foglyokra, hogy repedt-tört a csontjuk. Ez a csapatot homlokú alak alkalmazta a legválogatottabb kínzási eszközöket.” Sólyom József–Szabó László: i. m., 156.

³⁴³ A „ki tud nagyobbát ütni” virtuskodás szinte vetélkedővé vált a pártszolgálatosok között. Tallós például bokszkesztyűt húzott és így egy ütéssel tudott kiütni foglyokat (Szőke Antal vallomása, I. doboz, 1276.), Vigh Sándor pedig „olyan hatalmas pofonokat adott, hogy nem volt üldözött, aki a pofonjaitól lábon tudott volna maradni”. (BFL XXV.4.a. 1967/4831., V. doboz, Bolmann Ernő tanúvallomása, Vigh József és tsai. ügyében, 6879.).

állandó bódítószert, amelynek hatása alatt végre tudták hajtani az egyes akciókat, vagy éppenséggel kedvet is kaptak ezek végrehajtásához. Hollay József így emlékezett vissza az alkohol szerepére: „Egyébként az italozás megszokott dolog volt a pártházban, mert a legkülönbözőbb helyekről alkalmuk volt az embereknek minden mennyiségű és minőségű italt beszerezni.”³⁴⁴ Szinte szó szerint ugyanezt mondta el Hortobágyi László is: „a pártházban tevékenykedő és oda bejáró férfiak általában a szesz hatása alatt álltak, ugyanis minden mennyiségben rendelkezésre állt az ital”.³⁴⁵ Az alkohol ellazított és a harci drog szerepét is betöltötte. Egy ízben Tallós közölte Füredivel és a pártház pihe-nőjében tartózkodó két-három fegyveres nyilassal, hogy nemsokára jön egy teherautó, és azzal nekik is menniük kell. Füredi kérdésére, hogy miért és hova, csak annyit felelt, hogy majd megtudják, viszont otthagytak egy liter pálinkát, azzal, hogy „Húzd meg, ahogy jólesik!”, és a többiekkel együtt igyák meg. Meg is itták. Nemsokára bejött Erős János csoportvezető, és közölte, hogy a teherautó előállt. Ekkor Tallós a már ittas pártszolgálatosokat mozgósította és kiadta a feladatot, ami a foglyok kivégzését jelentette.³⁴⁶

A beavatás egyébként fokozatosan történt, a pincébe eleinte csak válogatott tagok mehettek le, „nyilván azért, hogy ne jusson az egész párttagság tudomására az, hogy milyen dolgok fordulnak elő a pincében”.³⁴⁷ Mészároost csak az után vitte le magával Szőke a pincébe, miután részt vett az első kivégzésben. A pincében éppen valattak valakit. Szelepcsényi megkérdezte, hogy mit keresnek ott, mire Szőke közölte, hogy lejöttek megnézni a pincét. Az ott lévők felszólították Mészároost, hogy ő is üsse meg a kihallgatottat, amit meg is tett. Szőke itt hívta fel barátja figyelmét Kröszl Vilmosra.

³⁴⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. május 4., 1293.

³⁴⁵ Uo., III. doboz, Hortobágyi László tanúvallomása, 2824.

³⁴⁶ Uo., II. doboz, Füredi Pál vallomása, 1966. június 3., 2102., illetve önvallomása, 2141.

³⁴⁷ Uo., III. doboz, Hortobágyi László tanúvallomása, 2824.

„A Vilire nagyon kell vigyázni, mert ez egy nagyon kegyetlen ember, még az édestestvérét is meggyilkolná.”³⁴⁸ Az alkohol, az öncélú erőszak, a harácsolás egyaránt a formális tevékenység széttűlésének irányába hatott. Egyre inkább eluralkodott és karácsonytól kezdve teljesen kizárólagossá vált „az általános közhangulat minden mindegy állapota”.³⁴⁹ 1945. január elején már nagyon rossz volt a hangulat a nyilaskerületben, sokan igyekeztek eltűnni, ahogy Baráth Kálmán visszaemlékezett: „érezhető volt már az, hogy patkányfogóba jutottunk”.³⁵⁰ Ugyanakkor a zuglói nyilasok között is voltak jócskán megátalkodott opportunisták, hiszen közülük számosan elsősorban az anyagi gyarapodás reményében léptek be a pártba. Baráth Kálmán nemcsak azért állt be a pártba, mert az apja állandóan ezzel zaklatta, hanem azért is, mert azzal hitegette, ha beállnak, akkor anyagilag jobbra fordul a soruk.³⁵¹ Sándor Alajos így nyilatkozott erről: „A nyilas párttagságtól reméltem, hogy számomra jobb anyagi helyzetet tud biztosítani.”³⁵² Ez volt a fő motiváció a Hollósy család esetében is. A nyilasuralom számukra az eszmei kötődésen túl egyértelműen a meggazdagodást és a társadalmi státusuk emelkedésének ígérését jelentette. Idősebb Hollósy Zoltán igyekezett saját embereit behozni a pártba, ifjabb Hollósy Zoltán pedig még az esküvőjét is a pártházban tartotta.³⁵³

Az ideológiai háttérű szerzésvágy állt a Slachta-házban végrehajtott razziák háttérében is. A Szociális Testvérek Társaságának központi rendháza ekkoriban Thököly út 53. szám alatt volt. A nyilasuralom abszurd jelenségei közé tartozik, hogy éppen a XIV. kerületi nyilas székházzal szemben, pápai védett háznak minősülő

³⁴⁸ Uo., II. doboz, Mészáros László összefoglaló vallomása, 1855.

³⁴⁹ Uo., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. május 25., 1297.

³⁵⁰ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1653.

³⁵¹ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1622.

³⁵² Uo., II. doboz, Sándor Alajos összefoglaló vallomása, 1502.

³⁵³ Uo., I. doboz, Hollay József önvallomása, 1442.

épület állt és abban Slachta Margit védnöksége alatt nagyon sok üldözött talált menedéket. A nyilasok számára nem volt nehéz a zsidók rejtegetéséről tudomást szerezni, ami részben „a zsidók hibája volt, mivel egyáltalán nem igyekeztek láthatatlanok maradni”.³⁵⁴ Ahogy Bükkös György fogalmazott „ez a körülmény számunkra nagyon zavaróan hatott”, ezért 1944. október végétől kezdve a Slachta-házban többször is megjelentek a pártszolgálatosok.

E házkutatások ellen Slachta Margit országgyűlési képviselőként mentelmi jogára hivatkozva tiltakozott.³⁵⁵ A Slachta-házban a nyilasok azért is végeztek igazoltatásokat, mert azt remélték, hogy ott gazdag zsidókat fognak találni, akikről elrabolhatják értékeiket. Az ítélet szerint 1944 decemberében körülbelül 80 üldözöttet vittek el a Slachta-házból, miután azonban sikerült az üldözöttektől „20 000 forintot” (sic!) elrabolniuk, visszakísérték őket a Slachta-házba. Végül az utolsó razziára 1945. január első napjaiban került sor. Kálmán László, Pintér László és még öt-hat fegyveres nyilas ismét megjelent a rendházban, ahol igazoltatták az üldözötteket, majd néhányukat bekísérték a nyilasházba, értékeiket elszedték, és az egyik tanú vallomása szerint még akkor éjjel valamennyit kivégezték. A Slachta-házban egy ügynökük is volt a nyilasoknak. Hortobágyi László visszaemlékezése szerint „a Slachta-ház titkait egy 40 év körüli 175 cm magas, ovális szemű, akkor sárga csillagot viselő zsidónak látszó személy súgta be a pártvezetőségnek. Egy alkalommal én magam engedtem ki Szloboda utasítására ezt a férfit a pártházból, ugyanis Szloboda közölte, hogy a férfi nekünk dolgozik.”³⁵⁶ Jellemző a kommunista nyomozók munkájára, hogy a megidézett több mint 100 tanú között egy sem szerepelt a Szociális Testvérek közül.

A Slachta-ház kapcsán kell kitérnünk a védlevelek kérdésére. A pápai menlevelet a nyilasok nem sokra tartották, sőt Szelepcsényi

³⁵⁴ Nina Langlet: *A svéd mentőakció 1944*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988. 87.

³⁵⁵ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 158.

³⁵⁶ Uo., III. doboz, Hortobágyi László tanúvallomása, 2826.

László még a svéd vagy svájci menlevéllel rendelkezőkkel szemben is „atrocitásokat hajtatott végre”. A Stefánia úton, az Ajtósi Dürer sorhoz közel volt egy svájci- és mellette egy svéd védett ház. Egy alkalommal svéd menlevéllel rendelkező személyeket hoztak be a nyilasok a pártházba, majd a Duna-parton kivégezték őket. Szelepcsényi közölte, hogy amennyiben érdeklődnek utánuk, azt kell mondani, hogy ezeket az embereket átvitték a gettóba. A várt érdeklődésre sor is került, az egyik svéd követségi tanácsos Bükkös jelenlétében vonta felelősségre Szelepcsényit és magából kikelve kérte ki, hogy nem tisztelik a menleveleket. Csakhogy „Szelepcsényi az ilyen természetű vitákat egy kézlegyintéssel intézte el, és továbbra is fenntartotta eredeti álláspontját, miszerint a menlevelekkel rendelkezők olyan személyek, akiknek vagyonuk, vagy az ellenséggel való paktálásuk alapján sikerült ilyen védettséget szerezni.”³⁵⁷ Egy ízben egy svájci védett ház felszámolására adott parancsot Szelepcsényi. A ház a Thököly út, az Aréna út és a Stefánia út, illetve a Városliget által határolt területen feküdt, és a svájci követség tulajdona volt. Tallós József vezetésével a pártszolgálat kiszállt a helyszínre, mindenkivel elvették a védlevelet, és bevitték őket a pártházba. A svájci követség tiltakozott a főkerületen keresztül, de Szelepcsényi ekkor is csak legyintett.³⁵⁸ Ennek ellenére volt olyan eset, amikor Szőke Antal beszámolója szerint egy svéd védett házból 10-12 nőt akartak elvinni a pártszolgálatosok, de a gondnok, aki a követség megbízottja volt, tiltakozott ellene, s így a pártszolgálatosok dolguk végezetlenül tértek vissza a nyilasházba. Az esetről tett jelentésüket Szelepcsényi tudomásul vette.³⁵⁹ A Thököly úti zsidó imaházból

³⁵⁷ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 773.

³⁵⁸ Uo., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. május 4., 1291.

³⁵⁹ Uo., I. doboz, Szőke Antal önvallomása 1204. Itt egy VI. kerületi házról van szó, a Podmaniczky és az Izabella utcák sarkán, azonban a később tett összefoglaló vallomásában egy Zugló külső részén lévő villáról is beszélt (1191.). Még korábban viszont, amikor autóval vitték ki a rendőrök a helyszínek beazonosítására, ismét

előállítottak közül a korábbi kellemetlenségek miatt a menlevéllel vagy keresztlevéllel rendelkezőket elengedték.³⁶⁰ Bükkös állítása szerint, amellyel talán magát akarta menteni, egyszer elengedett egy előállítandó személyt, aki francia iratokkal igazolta magát, mire Szelepcsényi nagyon lehordta Bükköst, hogy nagy hibát követett el, hiszen, mint mondta, „a franciákkal hadiállapot állt fenn”.³⁶¹ Szintén Bükkös története az is, hogy egy „gyárigazgatót”, akinek svéd menlevele volt, kivégzés helyett átadtak a központnak.³⁶²

Az átadás a központ részére sokszor csak a pillanatnyi megmenekülést jelentette a foglyok számára.³⁶³ De volt olyan eset is, amikor a főkerületől szabadon engedték az átadott foglyokat. 1944. december 31-én a XIV. kerületi pártszolgálatosok Kató György tanút és feleségét a Szépművészeti Múzeumból hurcolták el feljelentés alapján.³⁶⁴ A nyilasház pincéjében két napig tartották fogva, majd feleségével együtt átadták a nyilas főkerületnek, ahonnan szabadon bocsátották őket.

A fontosabb foglyokért általában az összekötő szállt ki. Nemcsak az értékesebbnek tűnő foglyokat adták át a központnak, hanem azokat is, akikkel nem tudtak mit kezdeni. Egyszer egy szov-

a Podmaniczky utcáról beszélt, a Vörösmarty és az Izabella utcák közötti részen, beleértve az Izabella utca utáni néhány házat (1174.).

³⁶⁰ Uo., I. doboz, Bükkös önvallomása, 854.

³⁶¹ Uo., I. doboz, Bükkös György és Hortobágyi László szembesítése, 893. A franciákkal nem állt fent hadiállapot.

³⁶² Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 845.

³⁶³ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 160. Itt az egyik tanú azt vallotta, hogy a központ nyilasai ugyan a vízbe lőtték, de egy ismeretlen kihúzza a vízből, és így megmenekült. A riportkönyvben az esetet úgy állították be, mintha ezt a vízbelövést is a zuglóiak követték volna el. (Sólyom József–Szabó László: i. m., 306.)

³⁶⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 161. Az ítélet szövege szerint: a tanú „látta, hogy Baráth Kálmán vádlott öt fiatal fiút kegyetlenül bántalmazott, nemi szerveiket egy kövön pisztolya agyával verte”. A kifejezetten horrorisztikus részleteket a bíróság az ítéletbe is foglalta, de erre valószínűleg nem csak a „különös kegyetlenség” tényállásának bizonyítása miatt került sor,

jet repülő kényszerleszállást hajtott végre a régi lóversenytéren, s a pilótáját, aki „igen csinos szőghajú nő volt” a pártszolgálat bevitte a pártházba, de nem tudták kihallgatni, mert senki sem beszélt oroszul. Ifjabb Hollósy telefonált a főkerületbe, és kis idő múlva Balogh összekötő szállt ki átvenni a foglyot, akit magával is vitt a városparancsnokságra.³⁶⁵ Máskor azonban a kerületi nyilasok vitték be a kiemelt foglyokat az Andrássy 60.-ba, ilyenkor Szelepcsényi előre telefonált. Az ottani őrpáncsnokok többször mondták is a zuglóiaknak: „Már vártunk titeket, testvérek.”³⁶⁶

A főkerülettel más irányú kapcsolatot is tartottak. Elsősorban a propaganda terén működtek együtt. Ezt a fajta együttműködést erősítették az ünnepélyes alkalmak is, amelyek egyúttal a propaganda szempontjából is fontos események voltak.

A XIV. pártkerület történetének első ilyen fontos eseménye a nyilas pártház avatása volt, amit 1944. november 12-én tartottak. Az ünnepi alkalom fényét az is emelte, hogy majdnem egybeesett a hatalomátvétel egy hónapos ünnepével, s ezért igen sok nyilas párttagot és hozzátartozójukat meghívták. A főkerület vezetője, dr. Tóth Béla és helyettese, Rechtmann Kurt is jelen voltak.³⁶⁷ Részt vett az ünnepségen Wirth Károly nyilasképviselő és dr. Kerekes Béla államtitkár is. Mindketten rendkívül uszító beszédet mondtak, utóbbi részéről többek között a következő hangzott el: „Itt vannak közöttünk, itt járnak közöttünk, béklyót raknak lábainkra, kötelet dobálnak kezeinkre, és minden törekvésünket, legszentebb terveink megvalósítását talmudi kajánossággal akarják megakadályozni. Itt van a pártnak egy másik nagy elhivatottsága, ezeket kilökní a magyar életből, ezeket a megsemmi-

³⁶⁵ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 874.

³⁶⁶ Uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. február 23., 934.

³⁶⁷ Rechtmann korábban a Telefongyárban dolgozott, mint műszaki tisztviselő. Német származású volt, nem is tudott tökéletesen magyarul. Inkább német náci, mint nyilas volt. (BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 868.)

sülésbe taszítani.”³⁶⁸ A vendégek távozása után a helybeli nyilasok italozni kezdtek. A késő esti órákban a teljesen leittasodott nyilasok Szelepcsényi vezetésével lementek a pincébe, és kegyetlenkedtek az ott fogva tartott 25-30 üldözöttel. A foglyok egy része még aznap délután, az ünnepség előtt került a pincébe, mivel a nyilasok rajtaütöttek a XIV. kerületi Zsálya utca 24. szám alatt bujkáló zsidókon, és tizenegyüket a pártházba hurcolták. Ami a foglyok bántalmazása után történt, az nem tekinthető kellőképpen tisztázottnak. Az ítélet szerint a pincéből kettesével átvezették az üldözötteket a mosókonyhába, hasra fektették őket, és valamennyiüket tarkón lötték. A vádirat szerint azonban a pártház avatásának éjszakáján a foglyok egyik csoportját a Rákospatak partjára vitték, ahol mindegyik fogoly mögé állt egy nyilas, és vezényszóra tarkón lötte a neki kijelölt áldozatot. Ezt egyikük, az aznap délután elhurcolt Friedmann Ervin túlélte. Friedmann már korábban, 1947. május 8-án vallomást tett az egyik zuglói nyilas, Gelencsér Sándor perében megtartott tárgyaláson. Itt ezt vallotta: „November 12-én este többedmagammal kivitték a Rákospatak mellé. Ezen alkalommal a vádlott (Gelencsér) előrement és ott várt ránk. Kint azután a sötétben a Rákospatak mellett hasra fektettek bennünket és hátulról ránk löttek. Engem csak súrolt a lövedék, ezért menekültem meg, egyedül valamennyiünk közül.”³⁶⁹ Ugyanezt mondta el ifjabb Hollósy perében is. Ráadásul Bükkös 1966-os vallomásában úgy emlékezett vissza, hogy mivel aznap este ő adta a kapuórséget, látta, ahogy a foglyokat – 10-15 főt – felkísérték a pincéből és egy teherautóra tették őket. Jóval éjfél után értek vissza a kísérő nyilasok – nem mindegyikük, ugyanis volt, aki hazament aludni –, és Nagy Elek csoportvezető nagy hangon számolt be Szelepcsényinek, hogy a foglyokat a Rákospatak

³⁶⁸ Uo., I. doboz, Vádirat, 604.

³⁶⁹ Uo., VI. doboz, Friedmann Ervin vallomása Gelencsér Sándor népbírósi tárgyalásán, 1947. május 8., 7136.

mentén kivégezték.³⁷⁰ Itt tehát vagy a bíróság tévedett a kivégzést illetően – azaz nem mindegyik foglyot végezték ki a mosókonyhában, vagy egyáltalán nem ott történt a kivégzés –, vagy pedig a bíróság két *motívumot* összekevert, ráadásul jócskán feltornászva az áldozatok számát.

Az iratokból úgy tűnik, hogy ezt még egy másik vacsora is követte, amire Bükkös így emlékezett vissza: „A hatalom átvételének évfordulóját vacsorával dúsan terített asztal mellett ültük.”³⁷¹ Szelepcsényi beszédet mondott, amelyben további akciókra hívta fel a pártszolgálatosokat, Bükkös pedig arról beszélt, hogy ne felejsék el Szálasira tett esküjüket. Vacsora után Szelepcsényi szétbontotta az asztalokat. A terem közepére egy fotelt tett, és maga mellé egy kis asztalkán néhány üveg tokaji bort helyezett el. Tallós és Tóth Ervin a pincéből felhozott három csinos fogoly nőt, akiknek le kellett vetközniük. Egymás mellé állították őket, majd Tallós egy kis nádpálcával a mellüket megemelgette, és azt mondta, hogy „olyan kemények, mintha szűzek volnának”. Ezután Báli és Kröszl erőszakoskodni kezdett a nőkkel.³⁷² Végül három férfit hoztak fel a pincéből, és kényszerítették őket a nyilvános közöszlésre „gumibottal és ököllel”. Ekkorra Szelepcsényi nagyon sokat ivott. Pisztollyal a levegőbe lőtt, és rekedt hangon annyit mondott: „Elég!”. Majd a legcsinosabb nőhöz tántorogva odament, a pamlagra dobta, mondván, hogy „mégiscsak zsidó vagy”, majd a részegségtől valósággal a földre zuhant. Ezután a férfiakat és a nőket is visszavitték a pincébe.³⁷³

³⁷⁰ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 17., 768.

³⁷¹ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 840.

³⁷² Sajátos, talán tragikomikusnak nevezhető részlet, hogy a Bükköst kihallgató nyomozó a következőképpen rögzítette a Bálihoz vonatkozó vallomást: „mint már említettem, Bálinak homoszexuális hajlama volt, különösen a nőkkel szemben”. Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 875.

³⁷³ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 840. A nagyobb rendezvényeket és az utánuk menetrendszerűen bekövetkező tömeges bántalmazásokat nehezen lehet egymástól megkülönböztetni (amennyiben valóban több ilyen volt). Egyes eseteket

A következő jelentősebb esemény idősebb Michalik Gyula díszes külsőségek között megtartott temetése volt. Az elsőfokú ítélet itt elég komolyan megbicsaklik, bár ez senkinek sem tűnt fel a tárgyaláson, csak a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróságnak. „Az elsőfokú bíróság az idősebb Mihalik Gyula temetésével, illetve halálával összefüggésben elkövetett tömegkivégzés időpontját 1944. október végére vagy november elejére teszi. Ez az időpont-megjelölés nyilvánvalóan téves.” Ugyanis a nyomozati iratok között „fotókópia található a Magyarország című napilap november 28-i számában idősebb Mihalik Gyula temetésével összefüggésben megjelent cikkről. Ebből következően a temetés, amelynek az időpontját a cikk az előző szerdai napban jelöli meg, kb. november 20. és 28. között lehetett.”³⁷⁴ Ezzel a megállapítással azonban mind az alsóbb, mind a felsőbb bíróság tévedésbe került. Az elsőfokú ítélet ugyanis itt csupán elnagyoltan annyit írt: „1944. október végén, november elején id. Michalik Gyula – Monostori Gyula vádlott édesapja – fegyveres nyilas pártszolgálatos bevonult az elsőfokú ítélet szerint a Hungarista Légióba (valójában a Fegyveres Nemzet-szolgálathoz), ahol fegyvergyakorlat alkalmával felrobbant a kezében egy úgynevezett Szálasi röppentyű, amely az ő és egy másik nyilastársra halálát okozta.” A temetés időpontjáról tehát nem esett szó, csak arról, hogy idősebb Michalik Gyula mikor vonult be a Fegyveres Nemzet-szolgálathoz. Ebből következően a temetését követő kivégzés időpontját sem állapította meg az elsőfokú bíróság, arra csak következtetni lehetett. Idekapcsolódó fontos tény, hogy a vallomások egybehangzó állítása szerint a „kis Michalik” először az édesapja halálát követő megtorló vérengzés alkalmával ölt embert. Miután a Legfelsőbb Bíróság korrigálta az időpontot, kiderült: két ezt meg-

a bíróság nem is vizsgálta. Így nem vizsgálta azt sem, hogy bizonyos vallomások szerint a pártszolgálatosok Wirth Károly nyilas képviselő halála után „nagy bosszúálló verekedést rendeztek a pincében”. Lehetséges, hogy ez egybeesett a hatalom átvételének évfordulójára rendezett ünnepséggel (Wirth a pártház avatása után, november közepén légibombázás áldozata lett).

³⁷⁴ ÁBTL V-153693/1, 226. o. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete.)

előző kivégzésben tehát nem vehetett részt Monostori-Michalik Gyula, ezekben a cselekményekben tehát nem is találták bűnösnek. A másodfokú bíróság viszont a dátumok meghatározásánál került tévedésbe: a november 28-ai lapszámban közölt „előző szerda” időpont-megjelölésből könnyen ki lehetett volna számolni a temetés valódi dátumát, amely ezek szerint november 22-én volt.

A nyilaspárt vezetői idősebb Michalik Gyula és társa halálát propagandacélokra használták fel. Úgy állították be az eseményeket, mintha a szovjet fronton egy szovjet akna robbanása következtében haltak volna hősi halált. Ezt követően idősebb Michalik Gyulát és társát hősi halottként nagy katonai pompával temették el a Farkasréti temetőben, ahol megjelent Vajna Gábor belügyminiszter, báró Kemény Gábor külügyminiszter, Mohay Gyula főpolgármester, Kovarcz Emil, a totális mozgósítás minisztere és Návai Imre, a fegyveres nemzetszolgálat országos parancsnoka is.³⁷⁵ Természetesen jelen voltak a XIV. kerületi nyilas fegyveres pártszolgálatosok is. A temetés napján este a nyilasházban Szelepcsényi László, Bükkös György és a többi nyilas fegyveres pártszolgálatos az akkor 16 éves Monostori Gyula vádlottat arra biztatták, hogy a pincében levő üldözötteken bosszulja meg édesapja halálát, mert az apja halálának okozói a zsidók és a kommunisták voltak. „Üsd őket, mert ezek apád gyilkosai!” – hangzott el. A verésben és az azt követő kivégzésben a „kis Michalik” édesapja elvesztése miatt megzavarodva, magából kivetkőzve vett részt.³⁷⁶ Ezután kettesével átvitték a foglyokat a mosókonyhába, ott hasra fektették őket és tarkón lövéssel végeztek velük. Az ítélet szerint a holttesteket a fal mellett egymásra rakták, majd az éjszakai órákban teherautóval a Dunaparra vitték és a Dunába dobálták. Bükkös és Monostori-Michalik Gyula viszont úgy emlékezett, hogy ekkor akasztottak holttesteket a Slachta-ház Thököly úti oldalának külső kerítésére, és a vádirat-

ban is ez állt.³⁷⁷ A kettő természetesen nem zárja ki egymást (ti. hogy néhány holttestet a kerítésre akasztottak volna, míg a többit a Dunába dobálták), azonban az ítélet szövegéből ez kimaradt. „Az egész aktust emlékezetem szerint rendkívül sietve hajtottuk végre, mert bár nem féltünk a járókelőktől, de nem kívántunk szemtanúkat.”³⁷⁸

Ismét a nyilas pártszolgálatosok furcsa viselkedésével állunk szemben: ugyan elrettentő példát akartak mutatni, de ugyanakkor féltek a „lebukástól” is. Nem akartak a közvélemény előtt nyíltan gyilkosoknak feltűnni, meg akartak őrizni valamiféle látszatot. Amikor például a Danuvia teherautója megérkezett a pártházhoz, ahonnan üldözötteket akartak kivégzésre szállítani, olyankor a teherkocsi közvetlenül a bejáráshoz állt farral, és az utcán levő nyilasőrségnek gondoskodnia kellett róla, hogy „civil még a környéken se mutakozzék”.³⁷⁹ A teherautót minden esetben ponyvával takarták le. Ha valamely, a pártház követlen környezetében elkövetett atrocitásnak szemtanúja volt, azt nyomban elzavarták a környékről. Vobeczki Teréz látta, amint három pártszolgálatos a Thököly úton, közel a pártházhoz két üldözöttet ütlegel, majd egyikük megszólalt: „Lőjjél bele Vigh testvér, ne komédiázz!” mire Vigh Sándor tüzet nyitott. Amikor a nyilasok észrevették a tanút, ráförmedtek, hogy azonnal menjen tovább.³⁸⁰ Egyes razziáknál Kröszl visszaemlékezése szerint „első tettünk az volt, hogy egy-egy sorozatot kilőttünk az épületre, hogy a kíváncsi emberek húzódjanak vissza. A riasztólövések leadása után behatoltunk a zsidó lakásba.”³⁸¹

³⁷⁷ Uo., I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása, 1966. május 30., 772.

³⁷⁸ Uo., II. doboz, Monostori-Michalik Gyula vallomása, 1966. június 9., 2019.

³⁷⁹ Uo., V. doboz, Vigh József és tsai. ügye. Vigh József vallomása, 1949. június 3., 6851.

³⁸⁰ Uo., V. doboz, Vigh József és tsai. ügye. Schön Samuné Vobeczki Teréz tanúvallomása, 6894.

³⁸¹ ÁBTI. V-153693/1. Fogdahálózati jelentés, 175.

³⁷⁵ BFL. XXV.4.a. 1967/4831., I doboz, Vádirat, 605.

³⁷⁶ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 30., 772.

1944. december 3-án, vasárnap délelőttre a nyilasvezetés az akkori Tisza Kálmán téri Városi Színházban pártgyűlést hirdetett, amelyen a főszónokok Gera József és Beregffy Károly lettek volna. A nagygyűlést az ellenállási mozgalom balszárnyához tartozó Marót-csoportja a színházban végrehajtott robbantással megzavarta.³⁸² Ugyanezen a napon történt, hogy Szelepcsényi László társaival éppen a Városi Színházhoz akart menni, amikor délelőtt fél 11 óra tájban egy nyilas pártszolgálatos azt a hírt közölte Szelepcsényivel, hogy a Mexikói úton a Nyomorék Gyermekeknél berendezett internálótáborban a padlásról valaki rálőtt az egyik „hungarista katonára”.³⁸³ A Mexikói úti eseményeket később külön tárgyalom, itt elég csak arra utalni, hogy a Mexikói útról foglyokkal tértek vissza a nyilasok. A késő délutáni órákban a nyilas főkerület azzal az utasítással küldte Sándor Alajost a XIV. kerületi nyilasházba, hogy a ház pincéjében lévő valamennyi foglyot hallgassák ki, mit tudnak a színházi robbantásról, majd utána valamennyit végezzék ki és a holttesteket táblával a nyakukon tegyék ki a Tisza Kálmán téren közszemlére elrettentő példaként. Sándor Alajos a főkerület utasítását közölte Szelepcsényi Lászlóval, majd Bükkös György vádlott jelenlétében Sándor Alajos ismét felhívta telefonon a főkerületet, ahonnan az utasítást most már telefonon ismételtlen megerősítették. A nyilasok bosszúvágyát fokozta, hogy az a hír járta, misze-

³⁸² Már előző napon a Szírcsoport robbantott a színház előtt, de ez nem tántorította el a nyilasokat a gyűlés megrendezésétől. Ezután következtek Maróték. A Marót-csoport vezetője, Padányi Mihály építészhallgató volt. Felső kapcsolatuk Fehér Lajos, a kommunista párt katonai csoportjának vezetője volt. Legismertebb tettük a Gömbös-szobor felrobbantása, de az ő tevékenységükhöz köthető a Városi Színház elleni támadáson túl a Kossuth Lajos utcai nyilas könyvesbolt elleni pokolgépes merénylet is. 1944 végéig összesen 12 robbantást hajtottak végre. (Lásd Sággy Ernő: *Kísértetjárás: Gömbös sírja és emléke*. In: 168 Óra online, az interneten: www.168ora.hu/cikk.php?id=1646, illetve Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért*. (Több kiadás, első: Szikra Kiadó, Budapest, 1946). Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1969.

³⁸³ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 168.

rint a nagygyűlés helyszínén több nyilas testvér meghalt.³⁸⁴ Az ítélet szerint „Szelepcsényi László vezetésével a pártházban jelen lévő valamennyi nyilas pártszolgálatos levonult a pincébe és kezdetét vette a foglyok embertelen kínvallatása”, de feltehetően az őrség nem vonult le. „Ökölrel, lábbal, korbáccsal, bikacsökkal, gumislaggal ütötték a szerencsétleneket, hogy mondják meg, mit tudnak a robbantásról, akik természetesen semmit nem tudhattak, mert már napok óta a nyilasház pincéjében voltak.” Itt ismét egy csúsztatással állunk szemben: a foglyok kétharmadát a vádirat szerint aznap hozták be a Mexikói útról.³⁸⁵ Miután semmi lényegeset nem tudtak meg a foglyoktól, kettesével átvitték őket a mosókonyhába, hasra fektették és valamennyiüket tarkón lötték. A holttesteket a mosókonyha falánál állítólag egymásra rakták, majd éjjel valamennyi holttest nyakába táblát tettek a következő felirattal: „Ezt a robbantásért”. A táblát egy Viki nevű gépíró – Szelepcsényi titkárnője – készítette, rajzlap nagyságú keménypapírra írta fel a szöveget, és ebbe madzagot fűzött.³⁸⁶ Ezután a holttesteket teherautóra rakták és a Tisza Kálmán tér egész

³⁸⁴ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 30., 775. Legalább egy halottat említ Fehér Lajos is visszaemlékezéseiben. Lásd Fehér Lajos: uo., 104.

³⁸⁵ A bíróság szükségesnek tartotta, hogy a pincében lejártsódott horrorisztikus jelenetet részleteiben rögzítse. E szerint a foglyok közül egy 25 év körüli fiatalember a verés dacára sem tudott semmit mondani a robbantásról. Ekkor Baráth Kálmán lefogta mindkét kezét, testét a lába közé szorította, Tallós József a hajánál fogva hátrafeszítette a fejét, Hollay József pedig kabátja hajtókájából kivett egy nagyméretű varrótűt, miközben Bükkös György szinte esztétikusan kiabálta a szerencsétlen embernek, hogy mondja meg, kik voltak a robbantók. Hollay József közben a nagyméretű varrótűvel kiszúrta az üldözött mindkét szemét, majd Tallós József egy vasdoronggal tarkón ütötte. A fogoly életét veszítette. (BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 170.)

³⁸⁶ Monostori-Michalik Gyula vallomása, 1966. május 26., II. doboz, 2016. Sehol máshol nem említik, de Kröszl szerint „Viki” bekapcsolódott a nyomozó osztály munkájába is. „Volt a feleseknek egy »déma« felderítőnőjük, akinek a munkájával az idősebb Hollósy nagyon meg volt elégedve. Egy alkalommal az idősebb Hollósy kijelentette a pártszolgálatosoknak, hogy a Viki többet ér egyedül, mint az egész rohamcsoport, mert minden esetben pénzes zsírdókat hoz be.” (ÁBTL V-153693/1, 143.)

területén szétszórták. Bükkös György másnap személyesen ellenőrizte, hogy a fegyveres pártszolgálatosok hogyan hajtották végre az utasítást és körülbelül 60 holttestet számolt meg a Tisza Kálmán téren. Ennek alapján az ítélet feltételezi, hogy más kerületekben is hasonló tömegmészárlást hajtottak végre a nyilasok. A megtörtént intézkedésekben a VIII. kerületi pártszolgálatosoknak kellett az élen járniuk, hiszen a Városi Színház biztosítása az ő hatáskörükbe tartozott, és az ő felelősségük is egyértelmű volt.³⁸⁷ Ismét a létszámok jelentik a legnagyobb problémát: Bükkös György ugyanis önvallomásában összesen tíz halotról tesz említést, akiket a Tisza Kálmán térre vittek.³⁸⁸

1944. december 10-e után Budapest utcáin megjelentek a „nyilas parancsokság plakátjai” – valójában a Hindy Iván vezérezredes által szignált hirdetmények –, amelyekben 16 évestől 60 éves korig minden férfit katonai szolgálattételre köteleztek.³⁸⁹ A felszólítás azt is tartalmazta, hogy aki ennek nem tesz eleget, az „felkoncoltatik”. Szelepcsényi László utasítására idősebb Hollósy Zoltán kerületvezető-helyettes elkészített egy listát, amelyen fel voltak tüntetve azoknak a nevei, akiket a kerületi szervezethez méltónak tartottak arra, hogy a főkerületnél a katonai szolgálat alóli felmentésre javasoljanak. A listán az elítéltek közül szerepelt Bükkös György, Németh Lajos, Szőke Antal, Kovács István, Füredi Pál és Erős János is, összesen 31 fő. Az 1. sorszámú Szelepcsényi volt, a 31. számú pedig Nagy Elek. A listát Bükkös György is látta és egyetértett vele.

³⁸⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 30., 776.

³⁸⁸ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 851.

³⁸⁹ Hindy Iván (1890–1946): hivatásos katonatiszt. 1944. október 15-én közvetlen felettesét őrizetbe vette és megakadályozta, hogy az I. hadtest támogassa a kiugrási kísérletet, ezzel csatlakozott a Szálasi-puccshoz. A nyilaskormány november 29-én Budapest területén katonai vonatkozásban teljhatalommal ruházta fel. A főváros ostroma alatt elvileg a védők magyar parancsnoka volt, valójában a németek már a harcok elején kikapcsolták a tényleges irányításból. A háború után a népbíróság halálra ítélte, és kivégezték.

Állítása szerint erre a listára csak olyanok kerülhettek fel, akik már többször részt vettek foglyok kivégzésében.³⁹⁰

A mozgósítás kapcsán a pártszolgálatosok felkeresték a kerület nyilas párttagjait, és felszólították őket is, hogy tudatosítsák a kerület férfi lakossága körében a parancsot. Miután a listára a főkerülettől Szelepcsényi nem kapott választ, így december 12-én kiadta az utasítást, hogy másnap valamennyi nyilas pártszolgálatosnak be kell vonulnia a Ludovika Akadémiára. Az ítélet megállapítása szerint ekkor a nyilasház pincéjében nagyjából 40 üldözöttet tarthattak fogva. A harci szellem fokozására, a nyilas hűség bizonyítására, illetve azért, hogy tanú ne maradjon a nyilasház pincéjében, Szelepcsényi kiadta az utasítást, hogy valamennyi, a pincében lévő üldözöttet ki kell végezni. Arról is döntött, hogy a likvidálásokat nem a nyilasház pincéjében fogják végrehajtani, hanem a Thököly út 83. szám alatt lévő zsidó imaházban.³⁹¹ 1944. december 12-én délelőtt Bükkös György, Kröszl Vilmos, Németh Lajos, Sándor Alajos, Szőke Antal és Pintér László nagyjából fél tucat üldözött³⁹² férfit kísért át a nyilasház pincéjéből a zsidó imaház úgynevezett imatermi részébe, ahol kihallgatás közben dulakodás kerekedett, aminek géppisztolysorozatokkal vetettek véget. Az esti órákban azután fokozatosan kísérték át a többi üldözöttet a nyilasház pincéjéből a zsidó imaház udvarára, miközben a Thököly utat is biztosították. A foglyokat teljes ruházatban kísérték át, „nehogy a fog-

³⁹⁰ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 1966. július 26., 815.

³⁹¹ Az ítélet nem tér ki arra, hogy mi lett az addig itt csoportosuló üldözöttek sorsa. December első napjaiban a csillagos házak legtöbbször a gettóba költöztették át a zsidó lakosságot, az itt elszállásoltakkal ez történt. Lásd uo., III. doboz, Buck Margit vallomása, 2627–2629.

³⁹² Bükkös vallomásában csak négy vagy öt fő szerepel, és nem „üldözött”, hanem egyszerűen csak fogoly. Ennek a jelentőségét később tárgyalom, az ítéletből kialakított történelmi tabló által szándékosan elfedett tények számbavételekor (uo., I. doboz, 779.).

lyok körében pánik keletkezzék”.³⁹³ Amikor minden foglyot átvittek, az imaház szuterénhelyiségében kezdetét vette az üldözöttek kivégzése. Minden nyilas pártszolgálatosnak azt az üldözöttet kellett tarkón lőnie, akit átkísért a nyilasház pincéjéből, és ebben minden jelen lévő nyilas pártszolgálatosnak részt kellett vennie. Tehát egyfajta hűségpróbáról is szó volt. Erős János rá is parancsolt Füredire, hogy „Te következel!”³⁹⁴ Bükkös György a szuterén előtti konyhában ült és ellenőrizte, hogy minden nyilas pártszolgálatos bekísérje foglyát a szuterénhelyiségbe és végrehajtsa a kivégzést. Az éjszakai órákban a holttestek egy részét a zsidó imaházból teherautóval a Duna-partra hurcolták és a Dunába dobálták, a többit egyszerűen a helyszínen hagyták, majd az imaház kapuját bezárták.

Itt is tetten érhető, hogy a számokat az 1966–1967-es eljárás során felfelé nyomták. Bükkös György összefoglaló vallomásában még csak „szerényen” annyit jegyzett meg, hogy „30, esetleg 40 főt is kivégeztünk”,³⁹⁵ miközben az ítélet tényként állapította meg a 40 főt. A bonctani intézetbe pedig csak december 17-én szállítottak be a Thököly út 83. szám alól négy holttestet.³⁹⁶ Kérdés, hogy a bezárt imaházból hogyan vitték be a holttesteket, illetve vajon miért „felejtették ott” ezt a négy meggyilkoltat?

Ehhez az eseményhez kapcsolódik egy furcsa, talán misztikusnak is nevezhető mozzanat. A zsidó imaházban végrehajtott kivégzések után, miközben a pártszolgálatosok jöttek ki a kertből, egy férfihang a kert mélyéről azt kérdezte: „Vigh testvér?” Erre Hollay azt felelte: „Nincs itt semmiféle Vigh testvér”, majd kiléptek az utcára. Szelepcsényi ezt meghallva nagyon dühös lett és utasította őket,

³⁹³ Uo., I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása, 1966. május 30., 777.

³⁹⁴ Uo., II. doboz, Füredi Pál vallomása, 1966. június 3., 2104.

³⁹⁵ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 816.

³⁹⁶ Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet archív nyilvántartása 1944-ből, 3871–3874. sz. bejegyzések.

hogy fogják el a kérdezőt, de annak már csak hült helyét találták.³⁹⁷ Szintén bizarr, de a nagyszabású kivégzést követően került sor a bevonulás előtti búcsúvacsorára.

Másnap, 1944. december 13-án reggel Szelepcsényi László vezetésével a XIV. kerület fegyveres pártszolgálatosai valamennyien bevonultak a Ludovika Akadémiára. Velük együtt összesen 100–150 fő jelent meg a kerületből. Onnan azonban a névsoron szereplőket a főkerület korábbi döntése értelmében visszaküldték, hogy folytassák tovább pártszolgálatos tevékenységüket. Hiszen a „listán a kerület magja, a legmegbízhatóbb, legharcosabb személyek szerepeltek, akiknél továbbra is számítani lehetett arra, hogy a hatalom megtartásáért életüket is hajlandók feláldozni”.³⁹⁸ Ezt a kifejezést Bükkös nosztalgikus kijelentései közé sorolhatjuk, hiszen valójában annyi derült ki a listán szereplőkről, hogy mások életét hajlandók voltak feláldozni. A nyilasok zöme tehát „nagy derűltség közepette” visszatért a párt-házba.³⁹⁹

1944. december 24-én este a zuglói nyilasok nagyszabású karácsonyesti ünnepséget rendeztek, ahova meghívták azokat a pártszolgálatosokat is, akik ekkor még nem laktak a pártházban. 1944. december 4-én ugyanis egy szerelvény több pártszolgálatos családtagjait Németországba szállította, és ezt követően azok a pártszolgálatosok, akiknek a családja távozott, állandóan bent laktak a nyilasházban az emeleten, a nagyteremben, az úgynevezett klubhelyiségben. De azok a családtagok is részt vettek a vacsorán, akik az említett „nyilasvonattal” nem utaztak el. A közelgő karácsonnyal függött össze, hogy december 20-a körül a központból két utasítás is érkezett, az egyik nyíltan, a másik bizalmasan. A nyílt utasítás szerint minden kerületnek karácsonyi csomagokat kell

³⁹⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. március 24., 955.

³⁹⁸ Uo., I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása, 1966. május 30., 777.

³⁹⁹ Uo., II. doboz, Monostori-Michalik Gyula vallomása, 1966. június 9., 2026.

készítenie a harcoló katonák számára, a bizalmasan küldöttben pedig az állt, hogy a kerületek készüljenek fel egy meghatározott napon a kiürítés végrehajtására. Szelepcsényi ezért még néhány nappal karácsony előtt elküldte gépkocsival Bükköst és két társát az élelmezést irányító kormánybiztossághoz az Andrássy út 1. szám alá az igénylési jegyekkel.⁴⁰⁰ Sós Lajos kormánybiztost nem találták a hivatalban, de átirányították őket a közeli London Kávéházba, amely a nyilasok egyik törzshelye volt (egyébként néha Bükkös is betért ide enni). A kávéház tulajdonosa, Fodor Zoltán jóban volt a nyilasokkal, akik azt a szívességet is megtették neki, hogy az általa kiszemelt asszony zsidó férjét elvitték.⁴⁰¹ Ezúttal is sok nyilasvezető tartózkodott ott: Nidosi, Svaszta Gyula, Ostián Antal, Rechtmann Kurt és mások. Bükkösék Sós kormánybiztost is itt találták. A csomagok elkészítéséhez szükséges anyagok vételezése után a rakományt a pártházba szállították, ahol a csomagok összeállítását a női csoport tagjai végezték a mellékük beosztott nyilasokkal. A kész csomagokat a pártszolgálat gépkocsira rakta és elszállította a Ludovikára, ugyanis ott volt a hungarista alakulatok egy részének irányító központja. Karácsonyeste, amikor Tallósék az utolsó csomagokat elvitték, a nyilasok a nagyteremben megkezdték a karácsonyfa díszítését, amit főleg a nők végeztek, a két Hollósy felesége és Kapócsiné. A karácsonyfa alatt Szálasi képe állt. Szelepcsényi ezalatt a főkerületnél járt, valószínűleg ekkor kaphatta meg a végső utasításokat a kiürítésre vonat-

⁴⁰⁰ Uo., I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása a Krauth fivérekéről, 797. Bükkös állítása szerint a Krauth fivérekkel küldte el őt Szelepcsényi, azonban Krauth József az ítélet megállapításai szerint csak december 26-át követően csatlakozott a pártszolgálatosokhoz. Ennek ellenére nem zárhatjuk ki, hogy mint gépkocsivezetőt igénybe vették ebben az esetben.

⁴⁰¹ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 878. Fodor Zoltán volt a december 6-i operaházbeli Mikulás-ünnepség egyik rendezője is, amelyen a Budapesten harcoló német alakulatok tisztjei és a nyilasvezetők vettek részt (uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 872.).

kozóan.⁴⁰² Aznap, ezzel összefüggésben, még más dolga is akadt Szelepcsényinek és kiválasztott társainak: bementek a Danuvia gyárba és nagy mennyiségű fegyvert (géppisztolyokat), több láda lőszert és néhány hordó üzemanyagot vételeztek. Az egészet két teherkocsival szállították be a pártházba. A rakomány a kitöréshez kellett, és arról is szó volt, hogy valahol majd harcba állítják a pártszolgálatosokat.⁴⁰³ A karácsonyi ünnepségen a főkerület képviselőjeként Sándor Alajos is megjelent. Az ünnepségen „lázító, uszító hangú beszédek” hangzottak el, amelyekben Szelepcsényi László és Bükkös György biztatták nyilastársaikat, hogy bízzanak a győzelemben, a csodafegyver érkezésében, egyszóval végső kitartásra szólították fel társaikat. Bükkös megemlékezett a nemzeti szocialista Magyarorszáért harcoló katonákról is.⁴⁰⁴ Eközben nagy mennyiségű ital fogyott. A továbbiakat illetően néhány különböző, de összeilleszthető rész olvasható az iratokban. Szelepcsényi László este tíz óra tájban a hozzátartozókat hazaküldte, majd az ott maradt nyilas pártszolgálatosokkal tovább folytatták a mértéktelen italfogyasztást. Asztalbontás után Tallós és Báli ajánlatára társasjátékot kezdtek játszani, amely abból állt, hogy három-négy férfi foglyot felhoztak, és Bugár Gyula bokszkesztyűt húzott, az egyik foglyot védő állásba kényszerítette, majd hatalmas ütésekkel ostromolni kezdte. Ezután két foglyot kényszerítettek egymással való bokszolásra, miközben „nézőik” részegen röhögtek. Szelepcsényi László ekkor „csillagrúgatót” ajánlott. A foglyokat lefogták, lábujjaik közé papírt tettek, majd Tóth Ervin és Surányi meggyújtották. Ezután tokajival locsolták a lábukat, végül a szájukba töltve a bort leittatták őket.⁴⁰⁵ Az erről beszámoló Bükkös emlékezetében vagy

⁴⁰² Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 825., illetve I. doboz, Hollay József önvallomása, 1379.

⁴⁰³ Uo., II. doboz, Kovács István összefoglaló vallomása, 2263.

⁴⁰⁴ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 180.

⁴⁰⁵ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 826.

ezt az esetet keverte össze egy másikkal, vagy egy hasonló eset történt ifjabb Hollósy esküvőjén, mivel a Breyer házaspár (a házfelügyelők) beszámolója szerint ekkor a lerészegedett nyilasok papírt kértek tőlük a felkiáltással, hogy most lemennek a pincébe és „kicsit megpörkölik a zsidókat”.⁴⁰⁶

Szelepcsényi László ezután több fogoly nőt felkísértett a nagyterembe, akiket a lefüggönyözött rész mögött megerőszakoltak.⁴⁰⁷ A késő éjszakai órákban az emelkedett hangulatban Szelepcsényi László nyilastársai előtt kijelentette, hogy mindenkinek ismét hűségpróbát kell tennie. A hűségpróba természetesen azonos volt azzal, amely december közepén egyszer már lezajlott, azaz minden jelen lévő nyilasnak ki kellett végeznie egy foglyot. Erre Tallós József felháborodottan megkérdezte Szelepcsényit, hogy „Most menjünk a Dunához?”, mire Szelepcsényi közölte, hogy a likvidálá-

⁴⁰⁶ Uo., V. doboz, Breyer József tanúvallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, 5487., illetve Breyer Józsefné tanúvallomása, uo., V. doboz, Vigh József és tsai. ügyében, 6885. Furcsa, hogy ezt az esetet egyszer egyikük, másszor másikuk mondta el magára vonatkoztatva (ti. hogy tőle kérték a papírt). A papírégetés mint kínzási módszer az egyik motívum volt, amely különböző helyeken felbukkant. Hasonló esetet Dénes Ignác is elmesélt 1949-ben: „Egy alkalommal a nyilasházban valami mulatság volt, és részegen lejöttek a pincébe, ahol azzal szórakoztak, hogy az üldözöttek füle mellé újságpapírt tettek, amit azután meggyújtottak, azzal a megjegyzéssel, hogy megpörköljük egy kicsit, jó lesz kocsonyának.” (Uo., V. doboz, Dénes Ignác tanúvallomása Vigh József és tsai. ügyében, 6881.) Később Vigh József és társai bírósági tárgyalásán Breyer József már határozottan emlékezett, hogy a papírt a nyilasok a foglyok lábujjai közé és a fülük mellé tették, és úgy gyújtották meg. Breyerné pedig azt állította, hogy Szloboda Vilmostól, a pártszolgálat vezetőjétől hallotta, hogy a tőle kért papírral „megpörkölték a zsidóknak a fülét” (uo., V. doboz, 6940. o. és 6943.). A papírégetéssel történő kínzást említi Korik Andor tanú is (uo., III. doboz, 2931.).

⁴⁰⁷ Uo., I. doboz, Vádirat, 610. Bár az ítéletből ez a ténymegállapítás kimaradt, ez-
úttal talán nem arról van szó, hogy egy motívumot különböző helyeken szerepeltettek (a motívum: nyilas-összejövetel után a nagyterem függöny mögötti részén nemi erőszakot elkövető pártszolgálatosok motívuma). Ha arra gondolunk, hogy a pártszolgálatosok számára a nők megszerzése milyen ösztönző tényezőt jelentett, akkor egyáltalán nem zárhatjuk ki, hogy az említett jelenség többször is megtörtént, majdnem úgyanúgy.

sokat a helyszínen fogják végrehajtani.⁴⁰⁸ Szelepcsényi László vezetésével valamennyi jelen lévő pártszolgálatos levonult a pincébe és az elfogyasztott italtól teljesen megvadulva bántalmazni kezdtek a nyilasház pincéjében fogva tartott üldözötteket.⁴⁰⁹ Szelepcsényi már a pincében lövöldözni kezdett, majd kijelentette, hogy ő is be akarja bizonyítani hűségét a hungarista eszméhez, ezért pisztolyával rálőtt az előtte álló üldözöttre, aki holtan rogyott össze, de ugyanez a golyó súlyosan megsebesítette a mögötte álló üldözöttet is. A „testvérek” dicsérték Szelepcsényit, hogy egy lövéssel két üldözöttet lőtt keresztül, miután azonban a súlyosan sebesült üldözött nem halt meg, így az egyik nyilas odalépett és pisztolyával tarkón lőtte.

Ezzel megkezdődött a foglyok tömeges kivégzése. Többeket a pincében, a mosókonyhában végeztek ki, majd az udvaron is megölték foglyokat. Másokat kivittek a Stefánia útra, ott a padokra ültették őket és mindnyájukat hátulról tarkón lőtték. Bükkös vonakodott, ezért Tallós pisztolyát az oldalába nyomta és ráordított: „Ha nem lösz, én lölek le téged!”⁴¹⁰ Ebben az időben már Budapesten és a közvetlen környéken folytak a harcok, így a pártszolgálatosok attól féltek, ha a fegyverük torkolattüzét a szovjetek észlelik, az könnyen tűzcsapást vonhat maga után. Baráth Kálmán ittasságában az utca közepén géppisztolysorozattal lőtte agyon áldozatát, melynek torkolattüze elég messzire látható volt, amit az egyik Vigh azzal kommentált: „Nézd, mit csinál ez a marha!”⁴¹¹ A többiek is nekitámadtak és szidták. A kivégzés után a nyilasház pincéjéből és az udvarról a holttesteket még akkor éjjel a Stefánia úton lévő bombatölcsérekbe dobálták. Ekkor már éjfél elmúlt, és a jelen lévő pártszolgálatosok olyan részek voltak, hogy nem lehetett őket

⁴⁰⁸ Vádirat, uo.

⁴⁰⁹ Az ítélet szerint hozzávetőlegesen 50 foglyról volt szó (uo., I. doboz, 180.).

⁴¹⁰ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 826.

⁴¹¹ Uo., II. doboz, Monostori-Michalik Gyula vallomása, 1966. június 9., 2016.

semmiféle szolgálatra befogni. Bükkös, Hernádi, Hortobágyi és Iglódy, akik nem voltak ennyire ittasak, virradatig őrségben álltak a ház előtt.⁴¹² Másnap, december 25-én a járókelők elszörnyedve látták a padon ülő, megdermedt, tarkón lőtt, valamint a bombatölcsérekbe dobált holttesteket. Egy rendőr be is ment a pártházba és felszólította Szelepcsényit, hogy intézkedjen a hullák elszállításáról. Szelepcsényi durván ráförmedt, hogy semmi közük a hullákhoz, ha akarja, szállíttassa el ő.⁴¹³ Egy ismeretlen fényképfelvételeket készített a bombatölcsérekben lévő áldozatokról, és ezen a képen ismerte fel Holczer Béláné 16 éves fiának holttestét, akit a nyilasok a zsidó imaházból hurcoltak el és akkor éjjel végeztek ki a nyilasházban.⁴¹⁴

Ketten az 1967-es per vádlottjai közül nem vettek részt a karácsonyesti kivégzésekben. Pataki Ferencet és Mészáros Lászlót már korábban a nyilaskeresztes párt Mátyási úton működő, Samu Miklós vezette nyomozó csoportjához vezényelték. E csoportnak főként operatív felderítés volt a feladata, „kommunisták és baloldali érzelmű emberek leleplezése, elfogása és kivégzése”.⁴¹⁵ Az ő sorsuk ezzel elvált a XIV. pártkerület történetétől.

December 25-én a délelőtti órákban más is történt – az ellenállók nyílt kihívást intéztek a nyilasok XIV. kerületi szervezete ellen. Az ítélet megállapításai szerint hárman „a kommunista ifjúsági rohambrigád tagjai” közül – Fischer István, Boros Mátyás és Papp Árpád – elhatározták, hogy kézigránátos támadást intéznek

a Thököly úti pártház ellen.⁴¹⁶ Itt egy pillanatra meg kell állnunk. A Vádirat szerint Fischer István a szociáldemokrata párt ifjúsági tagozatának tagja volt, aki közvetlen kapcsolatban állt a „kommunista párt rohamgárdájával” és a XIV. kerületi kisegítő karhatalmi alakulaton belül legalizálta működését. Két társáról sem említik, hogy kommunista lett volna.⁴¹⁷ Mindenesetre a három elszánt fiatal az említett napon KISKA-egyenruhába öltözve, kézigránáttal felszerelve behatolt a nyilasházba, majd az emeleten, ahol a nyilasok tartózkodtak, eldobálták kézigránátjaikat. Ezek azonban nem robbantak fel, mire az ott lévő nyilasok körülvették őket, és dulakodás kezdődött. Egyikük rálőtt Tallós Józsefre.⁴¹⁸ A három „nemzetőr” futásnak eredt és igyekeztek kimenekülni a nyilasházból. A nyilasok azonban utánuk futottak és kettejüket megölték. Egyedül Papp Árpádnak sikerült elmenekülnie.

Ezt az eseményt követően, a déli órákban a kerületvezető utasítására Bükkös György és Kröszl Vilmos négy másik pártszolgálatossal a gettó őrségébe mentek. Az utasítás szerint a Dohány utca 54. szám alatt jelentkeztek, itt létesült ugyanis az őrszolgálatot ellátó nyilasok számára váltó- és pihenőhely. December 26-án délután két óráig voltak szolgálatban. Amikor elindultak, már nem látták a halottakat az utcán, tehát valaki intézkedett az elszállításukról.⁴¹⁹ A halottakat, összesen 17 holttestet az Igazságügyi Orvosszakértői Intézetbe szállították. A karácsonyi gyilkosságsorozat áldozatainak létszámából tehát 17 igazolható, szemben az ítéletben rögzített 50-nel.

⁴¹² Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 826.

⁴¹³ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. június 2., 780.

⁴¹⁴ A zsidó imaházból is december 3-át követően szállították el az ott csoportosított üldözötteket, így tehát az ítéletből következően volt olyan fogoly, akit 20 napig őriztek a nyilasházban!

⁴¹⁵ Uo., I. doboz, Vádirat, 614.

⁴¹⁶ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 182. Az ítéletben ez a rész a „A nyilasház elleni kommunista ifjúságmozgások támadása” (sic!) címet viseli. A módszer 1944 őszén gyakori volt, korábban a Marót-csoport tagjai a Hűség Háza ellen is intéztek kézigránátos támadást.

⁴¹⁷ Uo., I. doboz, Vádirat, 611.

⁴¹⁸ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. június 2., 782.

⁴¹⁹ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 826.

Kicsit később, de még ugyanezen a napon (25-én) Szelepcsényi László a főkerületől olyan utasítást kapott, hogy a fegyveres nyilas pártszolgálat azonnal ürítse ki a nyilasházat és próbálják gépkocsival elhagyni Budapestet, igyekezzenek a fronton átjutni a Dunántúlra.⁴²⁰ Bükkös tudott arról, hogy Szelepcsényi László a törzzsel együtt – amelynek ő is tagja volt – elhagyni készül Budapestet, de nem tudta, hogy az indulásra mikor kapnak parancsot, viszont egyes értékek (élelmiszer, lőszer és fegyverek) összecsomagolása már korábban megkezdődött. Sőt Szelepcsényi előzőleg be is jelentette szándékát a távozásra, bár nem mindenkinek.⁴²¹ Így történt, hogy a távozók a lemaradók személyes holmijait, ruhákat, fényképezőgépet, okmányokat is magukkal vitték, de a gettóőrség tagjait elfelejtették magukkal vinni. Szintén lemaradtak a „kitörésről” azok a XIV. kerületi pártszolgálatosok is, akik a V. és VI. kerületi nyilasokkal közösen vettek részt egy német irányítású akcióban, a Stollár Béla-féle ellenállócsoport felszámolásában az akkori Berlini tér (a mai Nyugati tér) mellett. Az akció a Bajcsy-Zsilinszky út, Szt. István körút és a mai Stollár Béla utca (akkor Klotild utca), illetve a Zrínyi nyomda által határolt négyszögben zajlott le. Az akcióban a XIV. kerület részéről Németh Lajos, Báli László, Erős János, Krauth József, Bugár Gyula és talán még mások is részt vettek.⁴²²

Szelepcsényiek tehát megkísérelték elhagyni a fővárost. A kitörési kísérlet részletei ma már tisztázhatatlanok. Az elindulás időpontjára is másként emlékeztek vissza a résztvevők. Volt, aki a reggeli órákat, mások pedig az estét jelölték meg, mint ahogy a létszám is kérdéses. A vádirat szerint „... a párházban december 25-

⁴²⁰ Idősebb Hollósy Zoltánné visszaemlékezése szerint Gál Csaba személyügyi kormánybiztos személyesen jött ki figyelmeztetni a kerületeket, máshol az iratokban egy helybeli nyilas, Gál Vince neve olvasható (uo., III. doboz, id. Hollósy Zoltánné tanúvallomása, 2813., illetve I. doboz, Vádirat, 611.).

⁴²¹ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 749., illetve II. doboz, Krauth József vallomása, 1730.

⁴²² Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. június 2., 783.

én délután jelen lévő kb. 40 nyilas”.⁴²³ Ez nyilvánvaló túlzás, hiszen két héttel korábban csak 31 főt mentettek fel, és azóta nem található az iratokban utalás arra, hogy majdnem egytucatnyi új tag jelent volna meg a pártban. Pontosabban legalább egytucatnyi – hiszen a párházban jelen lévő 40 nyilashoz még oda kell számolni a gettóőrség hat tagját, illetve azokat, akik a Stollár-féle ellenállócsoport felszámolásában vettek részt. Ifjabb Hollósy Zoltán 1945. február 27-én tett vallomásában a létszámot a következőképpen jelölte meg: „Szelepcsényivel és huszadmagammal” – de ebbe a létszámba már legalább két nő, az édesapja és felesége is beleszámít.⁴²⁴ Mint ahogy látni fogjuk, többen az egész 25-ei napot átaludták, így ők sem lehettek ott a kitörést megkísérlők között.

A nyilasok a Bécsi úton akarták elhagyni Budapestet, de az egyik teherautó, amelyiken az üzemanyaghordók voltak, valamivel Solymár után üzemképtelenné vált. Akik ezen a teherkocsin utaztak, ott ragadtak és harcokba is keveredtek. Végül gyalog indultak vissza Budapestre.⁴²⁵ Itt is felmerül egy jelentős ellentmondás: ifjabb Hollósy bő egy hónappal az események után tett vallomásában csak egy teherautóról beszélt, ráadásul az útirányt úgy határozta meg, hogy Budán a csillaghegyi HÉV-állomásnál kellett volna találkozniuk a többi kerülettel, és innen indultak el „a Szentendrei úton Dobogó felé”. A létszám és az útvonal problémái mellett az a kérdés is felmerül, hogy hány autóval indultak el. Ifjabb Hollósy egy teherautót mondott, az 1967-es iratokban viszont két teherautót és egy személykocsit is említene.

Annai bizonyos, hogy december 25-én a szovjet gyűrű már lényegében bezárult Budapest körül. Valamennyi vallomásban közös pont, hogy a Budapestet elhagyó alakulatok és civilek gépko-

⁴²³ Uo., I. doboz, Vádirat, 611.

⁴²⁴ Uo., V. doboz, ifj. Hollósy Zoltán ügye. Ifj. Hollósy Zoltán vallomása, 6690. (B.9486/50.)

⁴²⁵ Uo., II. doboz, Kovács István összefoglaló vallomása, 2264.

csioszlopa feltorlódott, így a nyilasok csak Dobogókőig jutottak. Arra készültek, hogy másnap fegyveresen keresztülvágják magukat. Az éjszakát egy szállodában töltötték. Reggel, amikor a szállóból az autókhoz mentek, észrevették, hogy egy férfi kutat bennük. El akarták fogni, de az ismeretlen kézigránát dobott feljűk, mire valószínűleg Tallós és az egyik Vigh lelőtték. Szelepcsényiek kiválogatták a legfontosabb csomagokat és gyalog indultak el a hegyeken keresztül Esztergom felé. Még egy éjszakát töltöttek a Pilisben, egy magányos házban, és másnap visszaértek a Bécsi útra. Itt ismét több változat olvasható az iratokban: parasztházat, tanyát és az útkaparó házat is említik, továbbá a helyszín sem egyértelmű, mert Pilisszentkeresztet és Leányfalut is megjelölik. Ifjabb Hollósy tanyát említ, viszont az 1967-es ítéletben szó sincs arról, hogy ő is ott lett volna ebben a magányos házban, ahol a *„zsidóktól elrabolt aranygyűrűkkel”* fizettek volna az élelemért. A különböző változatban előadott eseményekhez dátumokat sem lehet hozzárendelni. Ami biztosnak látszik, hogy a december 25-ét követő legkésőbb harmadik napon a csoport több kisebb egységre szakadt. Szelepcsényinek már agyonlövésssel fenyegetőzve sem sikerült arra kényszeríteni őket, hogy a fegyvereiket maguknál tartva továbbmenjenek Nyugat felé. Végül Szelepcsényi otthagya őket és sikerült átvergődnie a szovjet gyűrűn. A többiek, bármelyik kisebb csoportban voltak is, ugyanazt a taktikát követték. Megpróbáltak fegyvertelenül átszivárogni az utakon felvonuló szovjet csapatokon.⁴²⁶ Többen közülük szovjet fogságba estek. A nyilas bajtársiaság ritka példáját mutatta Tallós József, aki a hadifogolyoszlopban a hátán vitte Hollayt és élelmet is szerzett neki.⁴²⁷ Az 1966-ban le-

⁴²⁶ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 183., lásd még I. doboz, Szőke Antal összefoglaló vallomása, 1198., illetve ifj. Hollósy Zoltán ügye, ifj. Hollósy Zoltán vallomása, V. doboz, 6690. (B.9486/50.).

⁴²⁷ Ezt megemlíti az ítéletben is, részletesen lásd uo., I. doboz, Hollay József önvallomása, 1444. Hollay egyik lába születési rendellenesség következtében rövidebb volt, ezért ortopéd cipőt viselt.

tartóztatott zuglói pártszolgálatosok közül néhányan ezzel a hadifogsággal próbáltak maguknak alibit igazolni arra a szűk három hétre, ami karácsony után a XIV. pártkerület történetéből Zugló területén hátravolt. Többen a sikertelen kitörési kísérletet követően ugyanis visszamentek a Thököly úti pártházba és tovább folytatták a fegyveres szolgálatot. Mások igyekeztek Budapesten meghúzódni vagy a fronton átjutva vidékre menni.

Az ítélet megállapításai szerint 1944. december 24-én éjszaka a mértéktelen italfogyasztás és a gyilkosságok elkövetése után több nyilas pártszolgálatos hazament a lakására, így többek között Németh Lajos, Kálmán László, Füredi Pál, Hernádi Jenő, Erős János, Krauth József, Kovács János, Kovács István, Pintér László.⁴²⁸ Meglepő, hogy a bíróság nem foglalkozott Bükkös vallomásával, amely szerint ezek közül az emberek közül egyesek 25-én a Stollár-csoport elleni akcióban is részt vettek. Amikor 1944. december 26-án ismét megjelentek a nyilas pártházban, meglepődve tapasztalták, hogy Szelepcsényi László és társai már nincsenek ott. Ugyanígy meglepődött a gettóőrségből december 26-án visszatérő Kröszl Vilmos és Bükkös György is. Utóbbi hangoztatta, hogy bemegy a főkerületbe Tóth Bélához és utasításokat kér tőle. Ehelyett azonban, mivel benne is megérlelődött a *„szökés gondolata”*, Bükkös egyik vallomása szerint a Gellért Szállóban székelő német–magyar katonai parancsnokságra ment, ahol egy ismerőstől remélt segítséget a távozáshoz. Ez az ismerőse a késő esti órákban tervezte az indulást, de Bükkösben ekkor felülkerekedett a félsz, hogy szökevényként fogják kezelni, ezért a városban maradt. Az éjszakát a Gellértben töltötte, majd amikor késő délután visszatért a pártházba, meglepődve tapasztalta, hogy *„egy KISKA-csoport – lehet, hogy Zsabka Kálmán, vagy Földvári László által vezetett csoport – tartózkodik a helyiségekben, és ugyanakkor Szelepcsényiék sincsenek ott, a kapuban sem áll nyilas őrség”*. Az iratokat nézték át, de Szelepcsényiék a leg-

⁴²⁸ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 184.

fontosabbakat magukkal vihették.⁴²⁹ A jelen lévő kiskások azt is tudták, hogy Szelepcsényiek két danuviás teherautóval távoztak, illetve hogy a pincében levő foglyokat kivégezték.⁴³⁰ A KISKA jelenlétét az magyarázza, hogy az előző napon a pártház teljesen kiürült, mivel Kröszl Vilmos és a többiek – miután Bükköst hiába várták – bementek a főkerületbe, amely a Városház utcában, egy bank épületében volt. Itt már csak Rechtmann Kurt helyettes főkerület-vezetőt találták, aki vezető összekötőként is tevékenykedett a kerületek felé, mivel dr. Tóth Béla főkerület-vezető két nappal korábban Szelepcsényivel és más nyilasvezetőkkel egy időben elhagyta a fővárost. Rechtmann Kurt jól ismerte Kröszl Vilmos addigi tevékenységét a nyilasházban, ezért őt nevezte ki Szelepcsényi utódjának kerületvezetőnek és őt bízta meg, hogy szervezze újjá a kerületben a fegyveres nyilas pártszolgálatot.⁴³¹

Bükkös minderről mit sem tudva besietett a Hajós utcába, a Hajósok Székházába, ahol megtalálta az éppen ott tartózkodó Rechtmann Kurtot.⁴³² Bükkös tájékoztatta a helyzetről, miszerint Szelepcsényiek távoztak, és kiskások vannak a pártházban. Rechtmann először is felelősségre vonta a késedelmes jelentkezés miatt, majd elmondta, hogy mindenről tud és intézkedett: Kröszl Vilmost bízta meg a kerület vezetésével. Bükkös megnyugtatóra hozzátette, hogy ő lesz a helyettese. Bükkös reklamált, hogy Kröszl nem tartja alkalmasnak, mert durva, erőszakos ember, lopott és

⁴²⁹ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 827.

⁴³⁰ Bükkös György a nyomozás kezdetén még azt állította, hogy a KISKA jelen lévő tagjaitól értesült arról, hogy a foglyokat kivégezték. Lásd uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. február 22. 747.

⁴³¹ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 184.

⁴³² Uo., I. doboz, Bükkös önvallomása, 827. Az időpontok kérdése itt ismét zavarosnak tűnik. Bükkös egy korábbi (1966. június 3.) vallomása szerint 27-én reggel kereste meg Rechtmann Kurtot, tehát 26-án este még megpróbálta a főkerületnél dr. Tóth Béla főkerület-vezetőt elérni, de ez nem sikerült. Ezután érlelődhetett benne meg a „szökés gondolata” (lásd feljebb).

erőszakoskodott, és csak október 15-e után jelent meg a pártházban, de Rechtmann Kurt azt válaszolta, hogy most erőskező emberekre van szükségük. Bükkös ezt követően még a reggel folyamán visszament a pártházba. Amikor beért, Rechtmann Kurt utasítása ellenére valószínűleg szóváltás alakult ki arról, hogy ki legyen a kerületvezető, Kröszl szerint Szelepcsényi őt jelölte utódjául, Bükkös szerint azonban ő már propagandafelelősként korábban felelős tisztségben volt. A jelen lévő 15-20 nyilas többsége azt kiabálta, hogy „Legyen a Vili!”⁴³³ Itt lehet, hogy ismét Kröszl szokásos nagyotmondásával állunk szemben, Bükkös szerint az újjászervezés-kor alig 8-10 főre számíhattak, és mivel nehezen ment az újjászervezés, Rechtmann Kurt személyesen is kiszállt a XIV. kerületbe, hogy ellenőrizze a helyzetet.

Így tehát Kröszl Vilmos vezetésével 1944. december 27-én már újjáalakult a XIV. kerületi nyilas pártszolgálat. Amikor ennek híre ment, a régiek közül néhányan ismét megjelentek a pártházban. Új tagok is akadtak: őket feltehetően kizárólag a szabadrablás lehetősége motiválta. Az újjászervezett pártapparátus magját a gettóőrzésből visszatért hat ember, valamint a Stollár Béla-féle ellenállócsoport felszámolásában korábban részt vevő nyolc-tíz ember alkotta. Ugyancsak a régiekhez tartoztak azok (Kovács István, Szőke Antal és Baráth Kálmán), akik ugyan elmentek Szelepcsényi Lászlóval, de nem sikerült áttörniük a Budapestet körülzáró szovjet gyűrűn.⁴³⁴ Ők december végén, legkésőbb január 1-jéig vissza-

⁴³³ Uo., I. doboz Kröszl összefoglaló vallomása, 705. Megerősíti: III. doboz, Kovács József tanúvallomása, 2946. A Szelepcsényitől kapott kinevezést lásd ÁBTL V-153693/1, Fogdahálózati jelentés, 1966. június 15., 215. Az, hogy a nyilasok tartottak Kröszltől, egyáltalán nem mond ellent annak, hogy alkalmasnak tartották a kerületvezetői tisztségre, sőt lehet, hogy éppen közmondásos, megátalkodottan vad természete miatt tisztelték és keménykező irányítást is reméltek tőle. Talán ezért is jelölte őt Szelepcsényi utódjául.

⁴³⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. június 3., 785.

jöttek.⁴³⁵ Néhány nap múlva Kröszl Vilmos ismét körülbelül három tucat fegyveres pártszolgálatos felett rendelkezett.⁴³⁶ Név szerint: id. Baráth János, Baráth Kálmán, ifj. Baráth János, Báli László, Bugár Gyula, Bükkös György, Erős János, Füredi Pál, Iglódy Sándor, Kovács József, Kovács János, Kovács István, Kapócsi Lajos nyugalmazott csendőr őrmester, a Krauth testvérek és Szőke Antal vezetésével néhány 16-20 év körüli fiatal, Hortobágyi László, Hernádi Jenő, Pátrovics Gyula, Kálmán László, Németh Lajos és még néhányan.⁴³⁷ Ekkor már Kröszl legszűkebb köre a hangadó, idetartozott a két Krauth, idősebb Baráth, Kovács József, Bugár Gyula és Németh Lajos.⁴³⁸ Kröszl Vilmos őt nevezte ki a fegyveres pártszolgálat vezetőjévé, mert addigi tevékenységével bebizonyította, hogy könyörtelen és mindenre elszánt, megbízható ember lesz. A többi tisztségviselőt Bükkössel egyetértésben nevezték ki. A felderítést Báli László vezette, a pénztáros Csiszár István, az állományvezetői és az irodavezetői funkciót Iglódy Sándor látta el. Bükkös megtartotta a propagandavezetői tisztséget is. A párt újjászervezéséről írásbeli jelentést készítettek, amelyet Kröszl Vilmos szignált, és Bükkös még aznap este (27-én) bevitte a főkerülethez és átadta Rechtmann Kurt-nak. Fegyvereket a Danuvia gyár nyilasszervezőjétől, Kovács Gyulától kaptak.⁴³⁹ Három-négy pisztoly, öt-hat géppisztoly mellett 10 láda kézigranátot, de ebből Bükkös állítása szerint két láddal a kiskásoknak adott, a „Földvári százados úrnak”.⁴⁴⁰ Rechtmann

⁴³⁵ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 185.

⁴³⁶ Bükkös szerint csak 30-an voltak (I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 819.).

⁴³⁷ Hortobágyi László ekkor csak 14 éves volt!

⁴³⁸ Uo., I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása, 1966. június 6., 787.

⁴³⁹ Uo., 788.

⁴⁴⁰ A fegyverzet felsorolását lásd uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. február 23. és Bükkös György önvallomása, 827. Ez utóbbiban olvasható a KISKA részére átadott két láda kézigranát is.

Kurt is hagyott ott nekik öt-hat katonai puskát. Volt egy személyautójuk, amelyet Kröszl rekvirált a Keleti pályaudvar környékén, bár svéd menlevél volt rajta,⁴⁴¹ illetve egy kisméretű zárt áruszállító teherautójuk, amelyet az idősebbik Krauth testvér, Gyula vezetett. Ezt Kröszl közbenjárására a Danuviánál becserélték egy nagyobb, nyitott teherautóra. Az iroda felszerelését egy-két írógép egészítette ki. A pártszolgálatosok és a törzs pihenőidejét a Thököly úti nyilas pártházban töltötte, sőt ekkor már mindannyian bent laktak a pártházban, egyikük sem ment haza aludni. Azok a családtagok, akik nem mentek el a december 4-i nyilasvonattal, szintén beköltöztek a pártházba, így a hozzávetőlegesen 30 férfi mellett 10-12 nő is lakott a Thököly út 80. szám alatt. A pártház lakóira Dömökné és két nagyobb lánya főzött. A folyosó végén volt két hosszú asztal egymásra helyezve, és az azokon elhelyezett szalmazsákokon aludtak a nyilasok.⁴⁴²

A zuglói nyilasok tevékenysége december utolsó napjaiban sem változott. Bár az ítéletben néhány ekkoriban végrehajtott kivégzés is szerepel, Kröszl beszámolóját is érdemes figyelembe venni. „A Szelepcsényiek amikor elmentek, már nem nagyon lehetett zsidókat találni a kerületben. A Slachta-házba nem lehetett bejutni, s én a leventéimmel együtt a gettóhoz jártam ki. Volt úgy, hogy naponta kétszer is kimentünk, s mindig volt valami jó fogás. Kocsival mentünk ki, s az elkapott zsidókat bevittük a pártházba. Szokás szerint jártunk el...”.⁴⁴³ Kröszl kerületvezetői tevékenysége azonban nem tartott sokáig. A botrány akkor tört ki, amikor Kröszl 1944. december 31-én egy ismeretlen

⁴⁴¹ Kröszl úgy emlékezett, hogy „a gettónál elvettem egy pofától a kocsiját, evvel a kocsi-val jártam jan. 8–10-ig, s csak azért nem tovább, mert üzemanyagot már nem tudtunk szerezni.” (ÁBT L V-153693/1., Fogdahálózati jelentés, 1966. június 6., 211.)

⁴⁴² BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. március 23., 1273. o., illetve Bükkös György vallomása, I. doboz, 1966. június 6., 788.

⁴⁴³ ÁBT L V-153693/1, Fogdahálózati jelentés, 1966. június 7., 212.

nyilas pártszolgálatos segítségével ellopott egy német gépkocsit.⁴⁴⁴ A németek először Kröszl keresték meg, akiben felmerült, hogy Bükköst adja ki nekik tettesként, közben azonban már Rechtmann Kurthoz is eljutott a panasz.⁴⁴⁵ Megállapították, hogy a gépkocsit Kröszl Vilmos tulajdonította el, Rechtmann Kurt leváltotta őt kerületvezetői tisztségéből és 1945. január 1-jével Bükkös Györgyöt nevezte ki a XIV. kerület vezetőjévé, míg Kröszl Vilmost lefokozta a helyettesévé. Bükkös ekkoriban naponta bejárt a főkerülethez, és az egyik alkalommal négy fegyveres nyilas kíséretében azzal a hírrel érkezett vissza, hogy ő a vezető, Kröszl gerinctelennek tartják, és azonnal jelentkezzen a központban. Rechtmann Kurt ekkor állítólag felelősségre vonta Kröszl, többek között azért is, hogy miért küldött be foglyokat, ezeket ugyanis saját hatáskörben kellett volna elintéznie. Sokkal valószínűbb, hogy egy ezzel kapcsolatos elszámolási vita is állt a háttérben, ugyanis Kröszl egyes foglyokat kifosztva, értékeik nélkül küldött be a központba.⁴⁴⁶ Rechtmann Kurt ismét személyesen szállt ki a Thököly út 80.-ba, hogy a vezetőcserét végrehajtsa. Az új kerületvezető, Bükkös ekkor összehívta a nyilasokat és beszédet tartott. Utasította őket, hogy a pesti oldal nyilas parancsnoka, Nidosi Imre utasításának megfelelően az elfogott személyeket azonnal ki kell végezni.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 187.

⁴⁴⁵ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 843. Ez a gépkocsi-ellopás és a németek reakciója azonban bonyolultabb ügy, mint ahogy az ítélet ezt leírta. Erről később, a KISKA tevékenységének leírásánál még szó lesz.

⁴⁴⁶ Kröszl visszaemlékezése szerint „Rechtmann azért gurult be rám és azért váltatott le, mert a január 1-jén beküldött öt zsidó értékeit nem küldtem be. Az apja faszát, loptak ők is eleget, nem?” (ÁBT L V-153693/1, Fogdahálózati jelentés, 1966. május 7., 197.)

⁴⁴⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Kröszl Vilmos összefoglaló nyomozati vallomása, 701., illetve uo., Bükkös György nyomozati vallomása, 1966. június 6., 789. Kröszl azzal próbálta menteni magát, hogy ő beküldte az elfogottakat a főkerülethez, ezt azonban valószínűleg nem könyörületből tette.

Az új vezető személye nem sok változást hozott a pártszolgálat tevékenységében, továbbra is folytatták az üldözöttek és mások elfogását, megkínzását és kivégzését. Az ítélet megállapítása szerint már a kinevezése utáni napon, 1945. január 2-án Bükkös György utasítására a fegyveres pártszolgálat körülbelül 15 üldözöttet vitt teherautóval a nyilasház pincéjéből a Városligetbe, majd a Közlekedési Múzeum mögött lévő füves részen hasra fektették és valamennyit tarkón lőttek. A holttesteket a helyszínen hagyták.⁴⁴⁸ Erre az akcióra talán azért is szüksége volt Bükkösnek, mert tudta, hogy a pártszolgálat egyes tagjai ragaszkodtak Kröszlhez, és „a törzs továbbra is megmaradt Kröszl körül, Báli, Kovács, Lőcs, Bugár, Baráth, Németh és mások”.⁴⁴⁹ Ezért és az előzmények miatt, Kröszl személyiségét is figyelembe véve, Bükkös György féltette pozícióját és bizalmi emberével, Hernádi Jenővel állandóan figyeltette Kröszl tevékenységét.

1945. január elején Bükkös Györgyhez feljelentés érkezett, hogy a Hermina úton a Homérosz mozival egy épületben lévő Vakok Intézetének alagsorában zsidók rejtőzködnék. Bükkös György utasítására Németh Lajos pártszolgálat-vezetővel a nyilasok – köztük Kröszl Vilmos is – autóval a helyszínre mentek. Az intézet alagsorában körülbelül 20 bujkáló üldözöttet találtak, akik közül hat-nyolc embert ott a helyszínen kivégeztek, a többieket pedig a nyilasházba vitték. Hernádi Jenő vádlott jelentette Bükkös Györgynek, hogy már az alagsorban is kivégeztek embereket. Bükkös György azonnal kiment a helyszínre és megállapította, hogy valóban, a Vakok Intézetének alagsorában, a falnál ülő helyzetben körülbelül nyolc üldözött holtteste volt. Ezt követően pedig az intézetből elhurcolt tucatnyi üldözöttet, valamint a nyilasház pincéjében lévő négy-öt üldözöttet teherautóval a Duna-part Eskü téri szakaszához szállították, és ott hátulról, közvetlen közletről valamennyit géppisz-

⁴⁴⁸ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 188.

⁴⁴⁹ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 844.

tolysorozattal kivégezték, majd a holttesteket a Dunába dobálták. Legalábbis ezt állapította meg az ítélet. Máshogy emlékezett vissza Bükkös. Szerinte nem bejelentés érkezett, hanem Szőke László azzal ment be a pártházba, hogy gyanús alakokat látott bemenni a moziba bőröndökkel. Csak öt embert hoztak be onnan, a bőröndökben pedig prémek és bundák voltak. Kröszl a kihallgatás után személyesen vitte át őket Lőcs, Pátrovics és Németh pártszolgálatosokkal a Gestapóhoz.⁴⁵⁰

1945. január első hetének végére a szovjet csapatok már igen csak megközelítették a nyilas pártházat, a belövések mindennaposak voltak, ezért a nyilas főkerület engedélyével Bükkös György és társai elhatározták, hogy visszavonulnak a nyilasházból a város belsejébe.⁴⁵¹ Reichtmann Kurt már korábban kijelölte a Dohány utca és a Szövetség utca sarkán levő bútorraktárt erre a célra.⁴⁵² Bükkös György utasítására a pincében levő üldözötteket teherautóval a Duna-partra szállították, majd sorba állították és géppisztolyosorozatokkal kivégezték, holttesteiket pedig a Dunába dobálták. Időpont vagy helyszín nem áll rendelkezésre ennek a kivégzésnek a meghatározásához, és az sem derült ki, hogy honnan voltak foglyok a pincében.

Ekkorra a zuglói nyilasok sorai már eléggé megfogyatkoztak. Sokan egyszerűen otthagyták a pártházat, arra való hivatkozással, hogy kimennek a családjuk után Németországba (ami lehetetlen volt), vagy hogy kimennek a frontra (ami elég valószínűtlen volt). Ketten életüket veszítették, ugyanis a nyilasház Stefánia út felőli része előtt a németek egy légvédelmi ágyút állítottak fel, és ezt a szovjetek megpróbálták kilőni.⁴⁵³ A tűzpárbajban aknabelövést kapott a ház, s ennek következtében meghalt Pátrovics, akit a 82. szá-

⁴⁵⁰ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 843.

⁴⁵¹ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 191.

⁴⁵² Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. június 6., 792.

⁴⁵³ Valószínűleg egy 88 milliméteres több feladatúként használt lövegről lehetett szó.

mú ház kertjében temettek el, Iglódy pedig halálosan megsebesült, őt Bükkös vitte be másodmagával a Péterfy Sándor utcai kórházba.⁴⁵⁴ A pártház elhagyása előtt Bükkös és Erős János végigjárták a Nürnberg utcai házak pincéit, a férfiakat bevonulásra szólították fel és retorziókkal fenyegették meg őket, hogy „*újabb ellenőrzés esetén a bujkáló személyeket elfogjuk és kivégezzük*”. Január 10-én Bükkös György vezetésével a nyilasok értékeiket felpakolták a Danuviától cserélt 2,5 tonnás teherautóra és egy-két fordulóval „*megoldották a visszavonulást*”.⁴⁵⁵ A Dohány utca és a Szövetség utca sarkán levő bútorraktárban két napot töltöttek, majd innen továbbvonultak a Dohány utca 5. szám alatti fás- és szenespincébe. Ekkor már nem állt rendelkezésükre a teherautó, ezért sokan szánkón húzták maguk után a csomagjaikat. A nyilasházból Bükkös Györggyel együtt vonultak vissza: Kröszl Vilmos, Németh Lajos, Füredi Pál, Erős János, Kovács József, Kovács István, Krauth Gyula, Krauth József, Bugár Gyula, Soltész István, Kapócsi Lajos, Végh Lajos fegyveres pártszolgálatosok. A fás- és szenespincébe azonban Kröszl Vilmos és Németh Lajos már nem tartott Bükkös Györggyel, mindketten ott maradtak a bútorraktárban és itt várták be a szovjet csapatok érkezését. Voltak olyanok is, akik már a nyilasházból sem vonultak vissza Bükkös Györggyel a Dohány utcába, hanem fegyvereiktől, formaruhájuktól és jelvényeiktől megszabadulva különböző helyeken húzódtak meg és „*így érte őket a felszabadulás*”.⁴⁵⁶ Kivételes helyzetben volt Sándor Alajos, aki még 1944. december vége felé a főkerülettel együtt felment a Várba és onnan járt le alkalomadtán a XIV. kerületi nyilas pártházba.

Bükkös György és az együtt maradt nyilasok a Dohány utcai fás- és szenespincében töltöttek néhány napot, majd Pest kiürítésének nap-

⁴⁵⁴ Uo., I. doboz, Németh Lajos is említi vallomásában, 1966. március 3., 946.

⁴⁵⁵ Uo., I. doboz, Vádirat, 613., illetve I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. június 6., 792.

⁴⁵⁶ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 192.

ján, január 17-én éjjel elindultak. Bükkös önvallomásában szinte drámaian emlékezett vissza ezekre a napokra: „Jóformán az utcára sem lehetett menni. Az orosz tüzéség állandóan lövöldözi a környéket. Mellettünk a szomszéd házban egy filmszínház van. Itt a németek három aknavetője néha lead egy-egy lövést. Hányan vagyunk a fászpincében? Régen volt, a létszámot pontosan nem tudom. Kikre emlékszem név szerint? Erős János karján sebesült, aknaszilánk érte, Kovács István, az epilepsziás, Németh Lajos a feleségével és a még csecsemőszámba menő gyerekével, Kapócsi, a csendőr és a felesége. Egy asszony és két lánya, ők lemaradtak az utolsó nyilasvonatról. A fiatalok közül, ha emlékezetem nem csal, Pintér László és még mások. Ismeretlenek, kiknek a nevét sem tudom. ... Este van, késő este. Kimegyek az utcára, az egyik német magyarul beszél – valószínűleg a Dunántúlról való sváb –, azt mondja, nemsokára átmegyünk Budára. Jön egy nyilas, melyik kerületből való, nem tudom már. Parancsot hoz, a németekkel át kell menni Budára, ez Rechtmann Kurt üzenete. Le-megyek a pincébe, előadom a hallottakat. Körülnézek, Kröszl Vilmos már nincs itt. Németh Lajos azt mondta, hogy ő nem kockáztatja a családját. Az asszonyok is maradni akarnak. Erős Jánosnak én mondom, hogy maradjon. Hát akkor ki jön velem? Kovács István szól, ne menj egyedül, én is megyek. Már nem voltam egyedül. ... Elbúcsúztunk. Irány a budai oldal. Mire az Erzsébet térre értünk, vagyunk már talán százan is. Előttünk egy gyalogsági hradó-alakulat menetel, kúszik, mi is ezt tesszük. A szovjetek kegyetlenül lőnek. ... Megpihenünk. Utolér minket egy katonai utóvéd, weiter, weiter, kiabálják. Megindultunk a Lánchíd irányába, már a hídfőnél vagyunk. Hátunk mögött pár száz méterrel tüzelnek ránk. Ezek nem a szovjetek, gondolom én. Gondolom, ellenállók. Nagy ügyel-bajjal átmegyünk a hídon. Egymás után tátognak a bombáktól ütött nyílások. Már alig van erőnk. Végre átérünk, pár perc múlva a híd Pest felőli oldala a levegőbe repül. Fent a Várban irányítók igazítanak minket. A Fortuna utca 10. alatt a pincében kapunk helyet. Emberek tömege, levegőtlen a pince. Kovács István panaszkodik, hogy nem jól érzi magát, még csak ez hiányzik, hogy rájöjjön a baj! Másnap már felderítésre kell mennem. Katonák közé osztanak engem is, a katonáknak már elment a kedvük, kétségbe vagyok esve. Az óvóhely egyik állomásán egy vegyes katonai és rendőrségi

állomás működik. Rádiósok. Nekem való hely, a szakma a kisujjamban van. Ismerősök is akadnak. Pozsonyi rendőrőrmester régi ismerős, öreg szocdem.”⁴⁵⁷

Ekkor már csak hat-nyolc pártszolgálatos volt együtt, Erős János, Füredi Pál, a Krauth testvérek, Kovács István, Kovács József, Kovács János. Valamennyien a Várban, a Fortuna utcában szállásolták el magukat, „itt folytatott tevékenységük azonban ismeretlen” (sic!).⁴⁵⁸ Krauth József és Krauth Gyula vádlottak egy pékségben dolgoztak, Bükkös György pedig, mint kiderült, rádióműszerész-ként egy szervizalakulatnál tevékenykedett. A Várban „teljesen katonikus állapotok között léteztünk, de itt sem menekülhettünk meg a nyilas vezetés, köztük Rechtmann Kurt vérgőzös gondolatainak tetteiben való végrehajtásától”.⁴⁵⁹ A Várba felhúzódtak nyilasok egyikét, Füredi Pált harcoló alakulathoz osztották be, a Karády-villa környékén a harcokba is bekapcsolódott, majd a Margit körúton egy német alakulathoz küldték.⁴⁶⁰

1945. február első napjaiban a nyilas vészbíróság kémkedés gyanúja miatt halálra ítélt nyolc-tíz embert. Rechtmann Kurt, Nidosi⁴⁶¹ és Sándor Alajos a Dísz téren utasították Bükkös Györgyöt, hogy hajtsa végre a kivégzést. A halálraítélteket a Dísz téren a volt pénzügyminisztérium falánál sorba állították, és Bükkös György vezényszavára a hirtelenjében összeggyűjtött zuglóiak közül néhányan géppisztolysorozattal valamennyit kivégezték. Jelen volt Rechtmann Kurt és a főkerület pártszolgálatosainak parancsnoka, Trucka András, illetve Sándor Alajos is.

Február 11-én a Vár védői mellett tevékenykedő nyilasok is felkészültek a kitörésre. A nyilas főkerület a Mária téren gyülekeztet-

⁴⁵⁷ Uo., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 829–830.

⁴⁵⁸ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 191.

⁴⁵⁹ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 822.

⁴⁶⁰ Uo., II. doboz, Füredi Pál önvallomása, 2143.

⁴⁶¹ Az ítélet szövegében jellemző módon Pál szerepel Imre helyett.

te embereit, de a pusztító szovjet tűzcsapásokban szétszóródtak. Volt, aki visszatért a Várba,⁴⁶² mások Budapest területén próbáltak bujkálni, például Bükkös és Kovács István így estek együtt szovjet fogságba február 12-én. A zuglói nyilas pártszervezet története a „kitöréskor” ért véget.

⁴⁶² Amikor Füredi Pál a kitörésnél elszakadt a csoportjától, visszatért a Várban lévő szállására, ahol a kazánházban csak „Mária és Margit testvérnőket” találta, vezetőket természetesen már nem (uo., II. doboz, Füredi Pál önvallomása, 2143.).

Ami a tényállásból kimaradt – a zuglói nyilasper történelmi tablójának torzításai

Az 1966-ban lefolytatott széles körű nyomozás és az 1967-ben megtartott per során mind a rendőrség, mind az ügyészség, mind pedig a bíróság egyértelműen a kommunista történelemszemlélet mentén vizsgálta a zuglói nyilasok által elkövetett cselekményeket és azok körülményeit. Jóllehet a bíróságnak nyilvánvalóan nem volt feladata a teljes helytörténeti eseménysorozat rekonstruálása, mégis láthatóan igyekeztek egyes olyan jelenségeket átfesteni vagy azok súlyát kisebbíteni, amelyek szoros összefüggésben voltak a nyilasok tevékenységével. A következő pontokat érintette ez a torzító szándék: az ellenállás, az embermentés, a rendőrség tagjainak magatartása és a nyilasterror irányultsága. Az ítélet más pontjainál is – például az áldozatok létszámánál – megfigyelhető egyfajta torzítás.

Az ítéletben mindössze két komolyabb ellenállási tevékenységről emlékeztek meg (a Textiliana gyárban berendezett nyomda működtetéséről és a nyilasház elleni kézigránátos támadásról), pedig a zuglói ellenállás külön szócikk *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom kislexikonában*, ismertebb nevén a *Partizánlexi-*

konban.⁴⁶³ A szócikkben hivatkoznak arra, hogy ez egy nagy ipari kerület volt, és a munkások körében itt bontakozott ki az egyik legelszántabb ellenállási tevékenység. Ezenkívül külön szócikkek foglalkoznak az egyes nagyobb üzemekben létrejött ellenállási csoportokkal, illetve a KISKA XIV. kerületi alakulataival. A szócikk az ellenállás fő formáiként az üzemeken belül a haditermelés szabotálását, a kitelepülés és a rombolás megakadályozását említi, de kitér arra is, hogy Zuglóban, az Egressy úton volt az illegális kommunista párt Fehér Lajos vezette katonai bizottságának robbanóanyag-raktára. A szócikkben a fegyveres csoportok között említik a Mexikói út 2/b alatt működő, 11 fős kommunista csoportot (felső kapcsolatuk Nonn György és Szikra Sándor volt), illetve Reiszner Oszkár hadnagy csoportját, „amely több akciót hajtott végre a nyilasok ellen”. Reiszner Oszkárt december 2-án elfogták és kivégezték. Külön érdekesség, amiről a zuglói ügy nyomozói és bírái nyilván nem értesültek, hogy „fegyveres harc volt a Paskál-malomnál is, ahol Illés László és társai a nyilasokat agyonlőve egy tömeges kivégzést akadályoztak meg”. Az 1967-es per anyagából az is hiányzik, hogy az ellenállók „a Tattersallból emberek sokaságát mentették ki. Őrizték a Vakok Intézetét, a Sportsarnokot, a Nyomorék Gyermek Otthonát. Elfoglalták a Thököly úti nyilasházat, az ott levőket átadták a városparancsnokságnak.”⁴⁶⁴ Utóbbival kapcsolatban a nyomozás során mindössze két tanúvallomás került elő, és azok is némileg homályosak voltak. Annyi bizonyos, hogy a „városparancsnokságnak” senkit nem adtak a Thököly úti nyilasok közül az ellenállók. Arról azonban a nyila-

⁴⁶³ A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom – kislexikon (szerk.: Gazsi József–Harsányi János). Kossuth Kiadó, Budapest, 1987. A zuglói ellenállás szócikk a 356–357. oldalon található.

⁴⁶⁴ A lexikon szerkesztőit nem zavarta, hogy ezekről a dolgokról nem esett szó a perben, annak ellenére, hogy hivatkoztak a riportkönyvre. „A kerületi nyilasok különösen is sokat kegyetlenkedtek. Az ellenük folytatott perben (67. jan.–márc.) fény derült garázdálkodásaikra.” (uo., 357.)

sok is tudtak, hogy a kerületben az ellenállás különböző formái léteztek.

Legalább kétesetben állítottak elő gyanúsítottakat a nyilasházban azért, mert rádió adó-vevőket tételeztek fel a lakásukon. Az egyik férfit, akit a Róna utcából állítottak elő, még a pártházba kísérés közben lelőtték, mert szökni akart. „Ezt követően Szőke Antal a nyilasházban jelentette az esetet Szelepcsényi László kerületvezetőnek, aki magatartásáért megdicsérte őt.”⁴⁶⁵ A másik esetben szintén a Bosnyák tér egyik mellékutcajából állítottak elő a pártszolgálatosok egy személyt, akit be is kísértek a pártházba, ahol vallatóra fogták. Az ítélet itt kissé megbicsaklik, mivel csak annyit tudtak megállapítani, hogy „a férfi további sorsa ismeretlen”.⁴⁶⁶ A nyilasok nemcsak adó-vevőket, hanem a Textilianában berendezetthez hasonló illegális nyomdákat is kerestek. Sándor Alajosnak és Sajtos Györgynek egy alkalommal Somogyi Ottó ipartestületi jegyzőt kellett előállítaniuk, mert állítólag az ipartestület stenciljét használta fel ellenállási röplapok készítésére. Röplapokat ugyan nem találtak, de néhány ékszerátvételi elismervény ellenében elvittek.⁴⁶⁷

Az ellenállás más formáival is találkoztak a nyilasok. Kröszl Vilmosra egyszer hazafelé menet rálöttek. Társainak már korábban is említette, hogy fél az elhagyott területeken hazamenni.⁴⁶⁸ A nyilasokon kívül ugyanis más fegyveres csoportok is léteztek a kerületben. A legfontosabbak a Nemzetőrség, később a Kisegítő Honvéd Karhatalom (KISKA)-egységek voltak. A *Partizánlexikon* két KISKA-alakulatot különböztet meg Zuglóban. A KISKA (illetve akkor Nemzetőrség) XIV. kerületi egységének első százada 1944. október 16-án jött létre. A kezdetben főleg telefongyári leventékből álló egységhez sok munkaszolgálatos és politikai üldözött is csat-

⁴⁶⁵ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 153.

⁴⁶⁶ Uo., 154.

⁴⁶⁷ Uo., II. doboz, Sándor Alajos vallomása, 1496.

⁴⁶⁸ Uo., II. doboz, Krauth József összefoglaló vallomása, 1735.

lakozott. A XIV/3. és a XIV/4. század december 24-e után alakult meg, viszont a XIV/2. század különálló alakulat volt. A zászlóaljja szerveződő három század összlétszáma csaknem 400 fő volt, vezetői Szebenyi-Stadler Béla és Szokolovszky Gyula voltak. A zászlóalj alegységei az Aréna úti lőtérré, az Egressy úti barakkiskolába, a Tattersallba, a Ruggyantagyárba, az Abonyi utca 3–5. szám alá és a Garay téri óvóhelyre települtek, egy részleg a Markó utcai iskolába szállásolt be. Tevékenységükről ezt olvashatjuk: *„Megütköztek a nyilas járőrökkel a Közlekedési Múzeumnál – itt több nyilas halt meg – és a Divatcsarnoknál. Amikor január 7-én a mellettük levő XIV/2-t a nyilasok felszámolták, embereiket iratokkal látva el, széttelepítették őket. A visszamaradó 50 főt lefegyverezték és a Radetzky laktanyába hurcolták. Az ellenállási tevékenység folytán az alakulat 5 halottat vesztett és 11 sebesültje volt.”*⁴⁶⁹ A zuglói per anyagai között a Közlekedési Múzeumnál lezajlott „ütközetnek” semmi nyoma nincs. Lehet, hogy nem a kerületi nyilasokkal történt az összetűzés, azonban több mint valószínű, hogy ez a Szelepcsényi vezette pártkerület tudomására jutott volna. Az is felettébb gyanús körülmény, hogy – ahogyan arra utaltunk is – több önmagát volt ellenállónak mondó személy nem is tudott a kerületben történt gyilkosságokról. Feltehetően tehát azaz a már a kortársaknak is szemet szűrő jelenséggel állunk szemben, hogy a partizánok száma és véghezvitt tetteik súlya a háborús évektől való távolodással egyenes arányban nőtt.

A kerület másik fontos ellenállási gócpontja a KISKA XIV/2. százada volt. A szervezést Zsabka Kálmán⁴⁷⁰ még 1944. szeptem-

⁴⁶⁹ *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom – kislexikon* (szerk.: Gazsi József–Harsányi János). Kossuth Kiadó, Budapest, 1987, 357.

⁴⁷⁰ Zsabka Kálmán (1897–1971): színész, költő, filmproducer. Harcolt az első világháborúban. Hazatérése után a magyar kulturális élet ismert tagja lett, de egyúttal a budapesti éjszaka botrányhőse is. A Turul Szövetségnek kezdeti tagja, 1938–1939-ben a Rongyos Gárda tagjaként harcolt a csehszlovák erők ellen a Felvidéken. A második világháború kitörése Lengyelországban érte, ahol szabadcsapatot szervezett a lengyelek mellett. 1941-ben szakított a Turul Szövetséggel. 1944 őszén bekapcso-

ber végén kezdte el a Nemzetvédelmi Szövetség, majd a Légoltalmi Liga, végül a kerületi leventeparancsnokság keretében. Az engedélyezett 71 helyett közel 400 fő volt a létszámuk. Az állomány *„Zsabka bizalmi embereiből”,* katonai- és munkaszolgálatos szökevényekből, a bevonulást és a kitelepülést megtagadókból, üldözöttekből állt. Az egység csatlakozott a Bajcsy-Zsilinszky Endre névvel fémjelzett Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságához (MNFFB), majd miután az MNFFB törzskara lebukott, önállóan tevékenykedett tovább. A század *„oltalmazta a kerület létesítményeit, megakadályozta a rombolást, gátolta a védelem kiépítését. Segített az üldözötteket, hamis iratokat adott a rászorulóknak. Az ellenállók fegyverrel, lőszerezéssel támogatta. Gyakran vettek részt tűzharcban. Járműveket, híradóvezetékeket, lövegeket, ejtőernyős küldeményeket semmisített meg. Élelmet, benzint zsákmányoltak. Nyilasokat fegyvereztek le, elfoglalták a Thököly úti párházukat. Szovjet hadifoglyokat mentettek. Letartóztatottakat hoztak ki a fogságból.”*⁴⁷¹ Amikor az illegális kommunista mozgalom egyik szárnya arról értesült, hogy egy komolyabb náciellenes alakulat van Zuglóban, Dudás József, a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetségének vezetője felkereste Zsabkát, akivel megállapodtak: Dudásék fegyvereket szállítanak a csoportnak, a XIV/2. pedig baloldaliakat fog bújtatni. A kapcsolatfelvétel után ugyan fegyvert nem, de 15 ezer pengőt adtak át Dudásék a Zsabka vezette egységnek. Fegyvereket állítólag Wallenberg is biztosított a részükre, aki állandó kapcsolatban állt Zsabkával.⁴⁷² Wallenberg azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy a követség humanitárius osztályát áttelepíti Zuglóba, ahol a XIV/2. KISKA biztosított volna

lódott az ellenállásba, letartóztatása után súlyosan bántalmazták. A háború után a Szálasi-perben még tanúskodott, de megrendült egészsége miatt haláláig nemzeti gondozott maradt.

⁴⁷¹ Uo., 158–159.

⁴⁷² Lásd Kovács Gellért kutató nyilatkozata az AP hírgyűnékségnek: <http://bigstory.ap.org/article/book-wallenberg-also-helped-armed-resistance>.

a részükre fegyveres védelmet.⁴⁷³ Az alakulathoz 1944. ősz végére egyre több katonaszökevény, szökött munkaszolgálatos és kommunista került, de besúgók is beépültek. Az alakulat azonban az SS-szel kiépített kapcsolataival fedezni tudta magát. Zsabka Kálmán ugyanis a Szálasi-puccsot katonailag irányító Otto Skorzeny egységének egyik tisztjét, az SS-Jagdverbände kötelékébe tartozó Mutz SS-Oberscharführert környékezte meg.⁴⁷⁴ Mutz némi készpénzért és egyéb javakért cserében egy Sonderausweisungot, azaz különleges parancsot állított ki Zsabkáék részére, amelyben az állt, hogy az alakulatot nem lehet Budapestről elmozdítani, mivel a szovjet megszállás esetén gerillaakciókat kell majd végrehajtaniuk. Együttal a KISKA XIV/2. két tagja SS-egyenruhát és megfelelő papírokat kapott, és a századnál mint „összekötők” szerepeltek. A századnál rejtetten tevékenykedő baloldaliak Varga Károly, Zsabka helyettesének segítségével eközben hozzáláttak, hogy egy olyan csoportot hozzanak létre, amely a szovjetek bevonulása után karhatalmi feladatokat fog ellátni és egyúttal összegyűjti a megbízhatatlan, „nyilas” érzelmű lakosokat is. A csoportot Vörös Brigádnak nevezték el, és saját maguk részére szovjet jelképekkel ellátott fényképes igazolványokat készítettek.⁴⁷⁵ Azonban a „nyilas ávó”, a Nemzeti Számonkérő Szervezet (NSZSZ) már figyelte őket.⁴⁷⁶ 1945. január 5-én a német tábori csendőrök elfogták a Vörös Brigád vezetőségének egy részét, és átadták őket az NSZSZ csendőr nyomozó-

⁴⁷³ Gazsi József: *Akit Mőzesként tiszteltek – feltevések egy politikai krími háttérhez, avagy töprengés Raoul Wallenberg sorsáról*. Raoul Wallenberg Alapítvány, Budapest, 1995.

⁴⁷⁴ A Jagdverbände az SS speciális és diverziós műveletekért felelős részlege volt.

⁴⁷⁵ Az illegális kommunisták szinte minden esetben a szovjetek kollaboráns rendfenntartó erőivé váltak. Lásd például Máthé Áron: *Málénkij robot – az elhurcolások hazai felelősei*. *Valóság*, 2009/1. sz., 60–66.

⁴⁷⁶ A KISKA XIV/2.-ben létesült Vörös Brigádokról és az alakulat lebukásáról lásd Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009, 133–135.

inak, akik erőszakkal kicsikarták belőlük az információkat. A náci biztonsági szervek és a magyar NSZSZ ennek alapján a teljes XIV/2. letartóztatását tervezte. Január 6-án Vajna Ernő feloszlatta a KISKA-t és a tagokat arra kötelezte, hogy vonuljanak be a Hungarista Légióba. Zsabka riadóztatta az alakulatát, majd a Vajna Ernővel folytatott tárgyaláson az SS-parancsra hivatkozva elérte, hogy alakulata egyelőre együtt maradhatott. A tárgyalás után Zsabka harcfelderítést hajtott végre, hogy a másnapi átállás feltételeiről tájékozódjon. Pozmann András tanúvallomása szerint 1945. január 7-én, közvetlenül éjjel után Zsabka vezetésével 10-12 fő elindult a front felé, hogy felvegye a kapcsolatot a szovjetekkel. A Thököly út sarkán egy sorompónál lévő német előőrs kérdésére annyit mondtak, hogy felderítésre mennek. De valahonnan tüzet kaptak, így hajnali három körül visszatértek a Garay tér 19.-be. A kora reggeli órákban körülfogták őket a németek és valamennyiüket – a tanú becslése szerint 70 főt – fölvitték a Várba. Néhányukat átadták a Radetzky laktanya csendőreinek. Azok egy nappal később „eltávozásra” elengedték őket.⁴⁷⁷ Zsabkát és törzsét a Vár „pokolpincéibe” zárták. Érdekes módon a Vörös Brigád tagjai közül ezúttal csak három főt fogtak el.⁴⁷⁸

A zuglói nyilasok természetesen tisztában voltak azzal, hogy a Nemzetőrség, majd december 3-ától a Kisegítő Honvéd Karhatalom égisze alatt működő kerületi egységek szemben állnak velük. Az első nyílt összetűzés akkor történt, amikor egy autóból két kézigránátot dobtak a pártházra.⁴⁷⁹ Szelepcsényi annyira dühös lett,

⁴⁷⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, Pozmann András tanúvallomása, 3092.

⁴⁷⁸ A zuglói per nyomozati anyagai között olvasható, fentebb idézett tanúvallomás a problémát bonyolítja, és felveti azt a kérdést, hogy milyen átjárás volt KISKA-egységek között, tudniillik az idézett szakirodalom szerint *nem* a XIV/2. tagjait vették a Radetzky laktanyába.

⁴⁷⁹ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 841. Bükkös itt október 20-ára teszi ennek az eseménynek az időpontját, azonban ez kétséges, hiszen ezeknek az egységeknek ekkor még nem KISKA, hanem Nemzetőrség volt a nevük.

hogy a kapuőrséget csizmás lábával rugdosta. Kiadta az utasítást, hogy a Stefánia út és a Thököly út, továbbá a Thököly út és az Ilka utca kereszteződéséhez 2-2 fős fegyveres őrség álljon és minden autót, amelyen nincs nyilaszászló, meg kell állítani és a gyalogosokat is igazoltatni kell. Másnap Bükköst átküldte „Földvári százados úr KISKA tanyájára azzal az utasítással, hogy a százados úr jöjjön át, mert beszélni akar vele”. Földvári át is ment, Szelepcsényi pedig hatásvadász módon fogadta. Egyik lábát feltette egy székre, jobb kezében pedig egy Parabellum pisztoly volt és azzal hadonászott. Fenyegető hangnemben mondta: „Én tudom, hogy a KISKA-ban kik bújnak meg, és én azt hiszem, hogy a gépkocsi, melyről a kézigránátokat dobták, KISKA-alakulaté volt!” Ezután elküldte a századost. A százados távozása után Bükkös, aki a Földvári-féle egységgel tartotta a kapcsolatot, megkockáztatta, hogy nem is a KISKA volt a tettes, mire Szelepcsényi ráordított, hogy neki már rég gyanús Bükkös, hogy egy húron pendül a kiskásokkal. Kiadta az utasítást, ha a KISKA bárhol ellenszegülne, a pártszolgálat „pörköljön oda”. „Földvári százados úr KISKA tanyája” a harmadik KISKA-alakulat volt a kerületben. A 141-es számot viselte, és a másik két egységtől elkülönülve, dr. Földvári Rudolf százados parancsnoksága alatt működött. A *Partizánlexikon* szerint ez az egység öt századból állt, központja a Zách utcai laktanyában volt. A nyilasok hivatalosan először velük vették fel a kapcsolatot. A kapcsolat azonban más formát öltött a kézigránátos támadás után. Néhány nappal később az Aréna út és a Thököly út sarkán Bükkös, Baráth János, ifj. Michalik Gyula, Szőke, Báli, Bugár és Surányi pártszolgálatosok összetalálkoztak a szemközti irányból érkező négy kiskással. A nyilasok egyből tüzet nyitottak, egy kiskás összeesett, a többiek megadták magukat. A földön fekvő kiskás halott volt, két lövésnyom volt rajta, valószínűleg Bugár és Michalik találta el. A pártszolgálatosok körülfogták a többi hármat és bevitték őket a pártházba. A pártházban Tallós és

Tóth Ervin is részt vett a bántalmazásukban, majd kétnapi fogság után távozhattak.⁴⁸⁰

Ez a találkozás a nyilasok és a kiskások között nem volt véletlen. A KISKA tagjai ugyanis gyakran őrzáratoztak a kerületben. Szemmel tartották a Thököly úti pártházat is. Marosi Sándor tanú 1944 őszén a Zsabka Kálmán által vezetett KISKA-egység tagja volt: „Ilyen módon többször is megfordultam a XIV. kerület Thököly út 80. szám alatti ház előtt, mely abban az időben a nyilasok székháza volt. Onnan mentek ki kommunisták, kommunistagyanús és zsidó személyek összeszedésére.” Láta, azt is, ahogy a nyilasok fegyverrel a kezükben hurcolnak be foglyokat a pártházba.⁴⁸¹ Pozmann András KISKA-tagot 1944. december 25-én Zsabka kiküldte, hogy biciklizzen el a Thököly–Stefánia sarokra, mivel úgy tudja, hogy a nyilasok elkövettek „valami disznóságot”. A tanú is látta a padokon heverő halottakat, körülbelül 12 főt, és egy bombatölcsérben is látott még hullákat. Amikor közelebb akart menni, hozzálépett egy katonaköponyeges, micisapkás fegyveres nyilas és fenyegető hangon megkérdezte: „Mi az, nem tetszik valami?”. Erre a tanú szó nélkül továbbkerékpározott és jelentette a látottakat Zsabkának.⁴⁸² Kányi Lajos tanúvallomása szerint a XIV/2. egység tagjaként 1944 novemberében és decemberében többször vett részt járőrszolgálatban, este 8-tól reggel 7-ig. Az volt a céljuk, hogy a nyilasok fosztogatását és gyilkosságait megakadályozzák. Egyik alkalommal a Rákospatak partjáról lövéseket hallottak, de mire odaértek, csak egy hullát találtak. A távozó nyilasok 10-15-en lehettek, nem akartak velük harcba keveredni, mivel ők jóval kevesebben voltak. 1945. január 3-án a Mexikói úton járőroztek, amikor a nyilasok vagonok-

⁴⁸⁰ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 842.

⁴⁸¹ Uo., III. doboz, Marosi Sándor tanúvallomása, 3014.

⁴⁸² Uo., III. doboz, Pozmann András tanúvallomása, 3091.

ból rájuk lőttek. Néhány percig tartó tűzharc alakult ki, majd a nyilasok elvonultak.⁴⁸³

A kiskásokkal fennálló ellentétre Kröszl Vilmos is világosan emlékezett: „Zsabka Kálmán, a KISKA-alakulat parancsnoka ellenünk dolgozott.” Bükkös a központból kapott utasítás alapján hívta fel Kröszl figyelmét arra, hogy „a Zsabka által vezetett Nemzetőrséggel jóban kell lenni, és igyekezni kell azon, hogy Zsabka Kálmánt elfogjuk. Utasítást adott ki Bükkös arra, hogy azzal a látszattal, hogy együttműködünk a nemzetőrséggel – melyet Zsabka Kálmán vezet – lépre kell csalni Zsabkát, aki a német SS-katonák bizalmába is beférkőzött. Tudok arról, hogy már Szelepcsényi is tett intézkedéseket Zsabka elfogására, de annak a németekkel való kapcsolata ebben mindig megakadályozta. Én és Bükkös két alkalommal kerestem fel Zsabka Kálmánt azzal a céllal, hogy kifürkesszük, hogy milyen erővel rendelkezik. ... Mindkét alkalommal olyan tapasztalatokat szereztünk, hogy le kellett mondanunk arról a terorről, hogy megtámadjuk és lefegyverezzük őket.”⁴⁸⁴ Ahol azonban a nyilasok nem sejtettek ellenállást, ott lecsaptak, még ha látszólag KISKA-objektumról volt is szó. Az egyik tanúvallomás szerint valamelyik kerületi KISKA-egység tagjai az egyik csillagos házról levették a csillagot és helyére a bejárat fölé „KISKA Körlet” feliratú táblát helyeztek. Ettől kezdve az ott lakók a sárga csillagot se hordták és nyugodtan éltek. Közéjük tartozott a korábban említett fontos tanú, Kálmán Imre is, aki így emlékezett a viszonylagos biztonság napjaira: „Én esténként bementem a városba a család ügyeinek intézése végett, de lehetőség szerint azért mindig a házban tartózkodtunk.” 1944. december 20-án a nyilasok rájöttek a cselre és rajtaütöttek a házon, az ott élőket pedig elhurcolták.⁴⁸⁵

⁴⁸³ A járőr útvonala a Nagy Lajos király útja, a Gyarmat utca és az Erzsébet királyné útja volt. Az őrség a Kerékgyártó utcában tartózkodott (uo., I. doboz, Kányi Lajos tanúvallomása, 534.).

⁴⁸⁴ Uo., I. doboz, Kröszl Vilmos vallomása, 686–687.

⁴⁸⁵ Uo., III. doboz, Kálmán Imre tanúvallomása, 2888.

Volt példa arra is, hogy a KISKA a látszat érdekében együttműködött a nyilasokkal. 1944 novemberében vagy decemberében a nyilas pártszervezet riadóztatta a „leventéket”, akiknek a párt-helyiségben kellett jelentkezniük, ott teherautót kaptak, majd fegyveresen zsidó üzleteket árusítottak ki, illetve az áruk egy részét a nyilasházba vitték.⁴⁸⁶ Egy másik esetben, 1945. január első napjaiban Zsabka szólt a társainak, hogy ott vannak náluk a nyilasok, és valamelyik Dózsa György úti házban igazoltatni akarnak. Zsabka úgy ítélte meg a helyzetet, hogy két kiskásnak velük kell menni, mert az együttműködés nyílt megtagadását akarhatják kiprovokálni. Így két nyilas és két kiskás indult el együtt, be is mentek a Dózsa György 15. vagy a 17. számú ház óvóhelyére, ahol az egyik kiskás elkiáltotta magát, hogy aki zsidónak érzi magát, az jöjjön oda. Természetesen senki nem ment oda. Ekkor egy széken üldögélő és láthatóan szundikáló emberre mutatott az egyik nyilas, hogy az zsidógyanús. A kiskás odalépett igazoltatni, és felismerte: Latabár Kálmán volt. Megismerték egymást és a kiskás annyit mondott, hogy aludjon tovább nyugodtan. Ez után távoztak a házból és jelentették, hogy nem találtak zsidót.⁴⁸⁷ Az együttműködésre más módon is sor került, legalábbis Bükkös állításai szerint, aki két láda kézigránátot juttatott „Földvári százados úrék részére” – mint ahogy azt a nyilas pártszervezet újjáalakításának leírásakor említettem.

A KISKA és a kerületi nyilasok kapcsolatában a legkritikusabb pont a nyilas pártház lefegyverzése volt, amelyről az ítéletben egy szó sem esik. Kovács József volt pártszolgálatos tanúvallomása szerint Kröszl kerületvezetői működése akkor ért véget, amikor nem elégedett meg egy rekvirált autóval, hanem a németektől is loptak egy kocsit. Ekkor a németek maguk mentek be a pártházba, és „Kröszl már a lépcsőházban a falhoz állították”.⁴⁸⁸ Ebben az eset-

⁴⁸⁶ Uo., III. doboz, Marosi Sándor tanúvallomása, 3015.

⁴⁸⁷ Uo., III. doboz, Pozmann András tanúvallomása, 3092.

⁴⁸⁸ Uo., III. doboz, Kovács József tanúvallomása, 2947.

ben azonban valószínűleg tévedésről van szó, aminek az lehet a magyarázata, hogy Zsabkáék rendelkeztek SS-egyenruhával és papírokkal. A pártház lefegyverzése még így is homályos pont marad. Az egyik volt KISKA-tag tanúvallomása szerint egy német parancsnok azzal jött Zsabkáékhoz, hogy a nyilasok autókat és fegyvereket loptak tőlük. Felszólítottak őket, hogy működjenek közre az ellopott dolgok visszaszerzésében, de egyúttal meg is fenyegették Zsabkáékat, hogy ellenkező esetben őket fogják felelősségre vonni. Így került volna sor a pártház lefegyverzésére. Egy decemberi napon mentek a Thököly úti nyilas pártházba. Nagyjából húszan voltak, géppisztollyal és karabéllyal felszerelve. A Stefánia úton az egyik padon, a stadion felőli részen, a jobb oldalon egy agyonlőtt férfit és egy nőt láttak. A pártház kapujába őrséget állítottak, bent pedig végrehajtották a lefegyverzést. A tanú még hozzátette: tudomásuk volt róla, hogy a gépkocsit is visszaszerezték a nyilasoktól, de ennek a körülményeire már nem emlékezett.⁴⁸⁹ Részletesebben mondta el a pártház elleni rajtaütést Pozmann András, aki szintén a XIV/2. KISKA-egység tagja volt. 1944. december utolsó napjaiban Zsabka Kálmán parancsára elindultak lefegyverezni a nyilasokat, mivel „ellopták az alakulat Mercedesét”. Este fél 11-kor indultak heten Zsabkával együtt, egyikük egy Sélei István fedőnevű cigányfiú volt, a többiek pedig ő maga (Pozmann András), Varga Ernő, Benedek András, Jenei Tibor és Hídalmási Ottó zászlós.⁴⁹⁰ Mindnyájuknál géppisztoly volt. Ami-

⁴⁸⁹ Uo., I. doboz, Kányi Lajos tanúvallomása, 534.

⁴⁹⁰ Két résztvevőre nézve is található utalás egy háború után keletkezett irat kapcsán, amely A XIV/2 KISKA-század törzsének összefoglalója az alegység szervezéséről és tevékenységéről címet viseli. Az iratot szöveghűen közli Gazsi József–Harsányi János (szerk.): *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1969, 461–474. Jenei Tibor valószínűleg azonos Jeney zászlóssal, akit a „rohamjárőr parancsnokaként” említene (472.), Hídalmási Ottó pedig a „Hídalmány” nevű taggal, aki a kötet szerkesztői által lábjegyzetben közölt visszaemlékezés szerint a „Bajcsy-Zsilinszky mozgalmával” kapcsolatot tartó csoportban volt (219. jegyzet).

kor a Thököly út 80.-hoz értek, Hídalmási Ottó zászlós egyenruhában odalépett a kapuörhöz, aki egy húszévesforma nyilasfiú volt, és tőle, valamint társától a „Miért van nálatok, fiam fegyver?” kérdés után elvette a fegyvert. Azok minden ellenállás nélkül átadták a fegyvereiket. Ezután valamennyien az udvari bejárathoz mentek. Az egyik kiskás az utcán maradt őrködni, a többiek pedig bementek a nyilasházba. A lépcsőház ajtaja után találtak egy pokróccal eltakart helyiséget, ahol petróleumlámpa mellett fiatal nyilasok üldögéltek, többen közülük civil ruhában. Hídalmási Ottó zászlós bement, majd rájuk kiáltott, hogy álljanak fel és forduljanak a fal felé. Egyik emberét – a tanút – utasította, hogy aki megmozdul, azt lője agyon. A fegyvereket összeszedték és kidobálták az udvarra. Zsabka és a másik négy kiskás ezalatt felment az emeletre, ahonnan nemsokára ordítózást lehetett hallani. Később Zsabkáék egy Hitler-bajuszos nyilassal együtt lejöttek az emeletről. A nyilas – valószínűleg Kröszl – rámutatott a tanúra, aki őrködött, hogy mit keres ott fegyverrel. Zsabka annyit válaszolt, hogy ő az egyik testőre. Ezután a kiskások kimentek az utcára, ahol az őrszemük még egy elcsípett nyilast őrzött, aki korábban az épületből hátul kiszökött, hogy megtámadja a kiskásokat. Zsabka erre még odaszólt a nyilasvezetőnek, hogy ezért hozott magával testőrséget, mert ez a nyilas is meg akarta őt támadni. Erre a nyilasparancsnok dühében nekirontott a kiskások által elfogott nyilasnak. A nyilasoktól elvett fegyvereket Hídalmási zászlós kidobálta az utcára, ahol szétszedték azokat. Furcsa módon Pozmann András is hozzátette: azt nem tudja, hogy a Mercedest visszakapták-e.⁴⁹¹ Az autólopásos történet az egyik olyan bizonytalan motívum, amely máshol, némileg más

Az iraton egyébként sem dátum, sem aláírás nem szerepel, és egyes helyeken nyilánvaló túlzások vannak benne, ahogyan azt a kötet szerkesztői is megállapították a 207. jegyzetben.

⁴⁹¹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, Pozmann András tanúvallomása, 3091.

formában, de felbukkant, ahogy azt korábban, a pártszervezet történetében Kröszl leváltásának körülményeinél ismertettem.

Az *ellenállással* összefüggő következő pont, amelyet a vizsgálat során csak érintettek, és amely az ítéletből kirajzolódó – illetve a per kommunikációja által sugallt – képbe nem illik bele, a Zuglóban folytatott *tömeges embermentés* ténye, amely egyéni akciókból és szervezett mentőtevékenységből állt.

A per iratai között található néhány tanúvallomás – üldözöttek és segítségnyújtóké egyaránt – megörökítette a zuglói lakosok bátor kiállását. Az egyéni embermentők közé tartoztak azok, akik saját elhatározásukból a lakásukon rejtegettek üldözötteket. Dénes Ignác tanút a nyilasházba hurcolták, ahol súlyosan bántalmazták, mert egy Goldstein nevű üldözöttet rejtegetett a lakásán, aki *„nagyon elgyengült állapotban volt”*. Dénes Ignác feleségét is be akarták kísélni a nyilasok, de útközben *„egy ismerős közbeszólására”* elengedték. Magát Dénes Ignácot hét nap múlva engedték szabadon felesége könyörgésére, azonban Szelepcsényi megfenyegette, hogy senkinek ne merjen szólni a pincében látottakról, mert különben *„úszni fog”*.⁴⁹² Egy másik embermentőnek, Dimény Lajosnak a Telepes utca 80. szám alatt volt lakatosüzeme. Dimény engedélyt kapott arra, hogy munkaszolgálatos, illetve nagyon fiatal vagy nagyon idős zsidókat foglalkoztasson. *„8-10 környékbeli zsidó és még 4-5 üldözött”* volt az üzemben, az utóbbiak illegálisan. November elején a nyilasok elvitték az üldözötteket, akiket a pártházban bántalmaztak és a közéjük tartozó két fiatal lányt meg is erőszakolták. Végül is Diménynek sikerült őket visszahozni, de egy vagy két fő hiányzott közülük.⁴⁹³ Hasonló módon vett részt Sima Sándor is az

embermentésben. Egy nagy lakatosüzem tulajdonosa volt, ahol eredetileg díszműáru-készítéssel foglalkoztak, de a háború kitörése után már a honvédség részére is dolgoztak, főleg ácskapcsokat gyártottak. Mivel Sima Sándor lakatosműhelyét hadiüzemnek nyilvánították, az ott dolgozók is arcképes felmentési igazolványt kaptak. A nyilasok hatalomra jutása után körülbelül 60 katonakönyves munkaszolgálatos és 30 más üldözött férfi és nő dolgozott az üzemben. Sima Sándor egyszer 30 ezer pengőt is adott váltságdíjra jó ismerőseinek, a Markovits házaspárnak, akiket azonban a váltságdíj ellenére kivégezték.⁴⁹⁴ Máday Ágoston nyugalmazott ezredes a hadbiztosságnál teljesített szolgálatot és 1944. október 15-e után a Thököly úti izraelita imaházban rejtőző katonaszökevények és üldözöttek ételmezésében vett részt. Egy házfelügyelő nő feljelentése nyomán bevitték a nyilasházba. Azzal vágta ki magát, hogy kérte, hívják fel Szálasi Ferencet, akivel együtt teljesített szolgálatot két évig az I. hadtestnél. Szelepcsényi, miután a másik szobában a központtal telefonbeszélgetést folytatott, elengedte. Máday ezenkívül egy ismerős zsidó házaspár kérésére vállalta, hogy ideiglenesen az ő nevére írathatják a lakásukat. A lakást azonban a nyilasok kirabolták. Máday fia, Máday László főhadnagy csak annyit tudott elérni, hogy bement a pártházba, ahol ifjabb Hollósytól igazolást kapott az elloptott értékekről.⁴⁹⁵ Kántor Anna biztonságosnak tűnő menedékhelyet és papírokat szerzett kollegájának, özvegy Pap Józsefnének. Később emiatt őt is zaklatták a nyilasok.⁴⁹⁶ Horváth Gyula tanú régóta ismerte Kröszl Vilmost, aki nem bízott benne. Talán ennek is köszönhető, hogy Kröszl egyszer katonaszökevényeket keresett nála, de szerencsére egy bújtatott katonaszökevény és a felesége, illetve egy üldözött pár tíz perccel előbb elhagyták a

⁴⁹² Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 157. o., illetve I. doboz, Dénes Ignác tanúvallomása, 560.

⁴⁹³ Uo., I. doboz, az egyik egykori üldözött, Tóth Ilona tanúvallomása, 535., III. doboz, Dimény Lajosné tanúvallomása, 2676., illetve III. doboz, Halász József tanúvallomása, 2778.

⁴⁹⁴ Uo., III. doboz, Sima Sándor tanúvallomása, 3140.

⁴⁹⁵ Uo., I. doboz, Máday Ágoston tanúvallomása, 554., illetve V. doboz, Máday László tanúvallomása ifj. Hollósy Zoltán ügyében, 6870.

⁴⁹⁶ Uo., V. doboz, Kántor Anna tanúvallomása Pintér László ügyében, 6364.

lakást, így a nyilasok dolguk végezetlenül távoztak.⁴⁹⁷ Volt olyan is, aki személyesen nem rejtett el üldözötteket, „csak” a lakását biztosította számukra. Gelencsér Sándor vezetésével a nyilasok az Amerikai út 20. szám alól egy magánlakásból hurcoltak el négy Erdélyből menekült üldözöttet. A szomszédban lakó asszonyt – aki segítette az üldözötteket – egyenesen a fodrásztól vitték el zsidórejtegetés címén, de mivel az ő lakásában nem találtak senkit, elengedték.⁴⁹⁸

Ezeket a példákon kívül – amelyek vélhetően nem foglalják magukban a zuglói egyéni embermentési akciók teljes körét – mások is voltak, akik valamilyen módon segíteni akartak az üldözötteken. Kiss Péterné tanú 1944. november végén vagy december elején az utcán összegyűjtött izraelita nőktől leveleket fogadott el továbbítás céljából. Amikor a zsidó csoportot őrző nyilas erről tudomást szerzett, megmotozta, a nála talált 23 levelet egyenként megetette vele, majd agyba-főbe verte.⁴⁹⁹ Özveggy Surányi Józsefnének egy kis szatócsboltja volt a Hungária körút 69. szám alatt. Ő délelőtt 11 után – a zsidók számára tiltott időben – is rendszeresen kiszolgált az üldözötteket. Erről a nyilasok tudomást szereztek és többször ellenőrizték az üzletet. Megfenyegették: amennyiben továbbra is kiszolgál zsidókat, lógni fog egy fán.⁵⁰⁰ Szamosi László tanút 1944. november 18-ai letartóztatása után a Duna-partra vitték, ahol többekkel együtt ki akarták végezni. Ő a vízbe vetette magát, ott maradt egy ideig, majd a Margit híd alatt is átúszott, végül kijött a partra, ahol a Mahart egyik raktára állt. A portás kijött, megszártotta a ruháit és adott neki egy rossz viharkabátot.⁵⁰¹ A vízből meg-

menekült üldözötteknek nyújtott segítség egyébként is gyakori volt az ostrom idején.⁵⁰²

Meglepő módon adott esetben a nyilasok is segítettek az üldözötteknek. Szebellédi Tibor nyilas párttag – és feltehetően pártszolgálatos – menyasszonya, Danitzi Aranka zsidó volt. A Danitzi család viszont tudta, hogy ő nyilas. Menyasszonya akkor a rokoniaknál lakott, akik szintén zsidó származásúak voltak, együtt bujkáltak, amiben Szebellédi segítette őket.⁵⁰³ Egy még abszurdabb eset is történt. A zsidó javak szétosztásánál Szőke Antal felfedezte két csongrádi zsidó nőismerőst a sorban álló igénylők között. Szőke közbenjárt az érdekükben, hogy ők is kapjanak a javakból. Másnap valószínűleg megfigyelték, hogy Szőke és társa a lovas kocsi-val hova száll ki értékeket összegyűjteni, mert ők is megjelentek az adott lakásban, és kérték, hogy hadd vigyenek el az ott található holmiból is, amit Szőkéék meg is engedtek nekik.⁵⁰⁴ Sokkal hétköznapibb történetről számolt be az egyik elítélt, Baráth Kálmán. Egy ízben egy zsidó hölgy kérte, hogy kísérje haza, mert így biztonságban érezte magát. Amikor a megadott címre értek, a hölgy felhívta a lakásba, ahol a többi jelenlévő, szintén zsidók, barátságosan fogadták: süteménnyel, itallal kínálták, felajánlották, hogy megcsinálják a rossz fogait, és még 300 pengőt is kapott. Más alkalommal egy férfi kérte meg, hogy kísérje el a Mexikói úti Nyomorék Gyermek Intézetében berendezett táborba. Tőle szintén 300 pengőt kapott Baráth.⁵⁰⁵

⁴⁹⁷ Uo., I. doboz, Horváth Gyula tanúvallomása, 547.

⁴⁹⁸ Uo., III. doboz, Özveggy Sáfár Emílné tanúvallomása, 3119.

⁴⁹⁹ Uo., I. doboz, Kiss Péterné tanúvallomása, 501.

⁵⁰⁰ Uo., III. doboz, özveggy Surányi Józsefné tanúvallomása, 3144.

⁵⁰¹ Uo., I. doboz, Szamosi László tanúvallomása, 549.

⁵⁰² Erre példa Weisz Lajos vallomása is, akit szintén a járőrök vittek be egy svéd védettségi szükségkórházba. (BFL XXV.60.c. 1966/53899., I. doboz, 1967. február 10. oldalszám nélkül) A jeges Dunából való megmenekülések azonban némi kétséget ébresztenek, hiszen a vélhetően 10 fok alatti vízben való tartózkodás elég gyors kihűlést eredményez.

⁵⁰³ BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, Szebellédi Tibor tanúvallomása, 2500.

⁵⁰⁴ Uo., I. doboz, Szőke Antal önvallomása, 1203.

⁵⁰⁵ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1561.

Valószínűleg a zsidó önmentés kategóriájába tartozik Raymann Katalin esete. 1944. november 28-án a XIV. kerületi fegyveres nyilas pártszolgálatosok Raymann Katalin tanút és férjét a Rókus kórházból hurcolták el azzal az indokkal, hogy Raymann Katalin orvos férje a kórházban zsidókat rejtegetett. A nyilasház pincéjében mindkettőjüket súlyosan bántalmazták, értékeiket elszedték, majd Raymann Katalin tanút két nap múlva szabadon engedték, férjét azonban még akkor éjjel kivégezték.⁵⁰⁶

A legmerészebb egyéni embermentési tevékenység kétségtelenül magában a párházban zajlott, ahol Breyerék (a házfelügyelő házaspár) valóságos mentési centrumot rendeztek be. Ahogyan arról már szó volt, Breyer József maga zsidó származású volt, de a Danuviában dolgozott, így hadiüzemi munkásként kivételezett helyzetet élvezett, Breyerné pedig keresztény volt. Az egyik, néhány zuglói pártszolgálatos ellen korábban lefolytatott perben ketten is tanúskodtak arról, hogy Breyerék segítségével rövid időre a Thököly út 80.-ban húzták meg magukat. Holczmann Margit 1944. november folyamán, Rotter Lórántné pedig október végén–november elején több ízben is a Thököly út 80.-ban tartózkodott Breyer Józsefnél hamis papírokkal.⁵⁰⁷ Sőt Rotterné még a férjét is odahívta, azonban Breyerék letartóztatása miatt hamarosan elhagyták a házat. Breyerné saját testvére iratait is kölcsönadta, ha arra volt szükség.⁵⁰⁸ Breyerék embermentő tevékenységéhez kapcsolódik Weisz Margit tanúvallomása is. Weisz Margit édesapja volt korábban a Thököly út 80. tulajdonosa, amit 1934-ben adott el az Országos Ügyvédotthonnak. Weisz Margit és lánya, illetve veje 1944. november 3-án a régi ismerős Breyerék segítségével beköltöz-

⁵⁰⁶ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 156. o. A Rókus kórház ellenállókat segítő orvosait említi Fehér Lajos is. (Fehér Lajos: i. m., 106–107.).

⁵⁰⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., V. doboz, Tanúvallomások Vigh József és tsai. ügyében, 6897. és 6909.

⁵⁰⁸ Uo., III. doboz, Rotter Lórántné tanúvallomása, 3114.

tek a második emeleten lévő egyik lakásba.⁵⁰⁹ A tanú egészen 1944. december 25-én reggelig a házban lakott, ahol egyébként meglehetősen bátorsággal közlekedett. Lánya és veje pedig csak 1945. január 1-jén költöztek el onnan. Iratokra úgy tettek szert, hogy Breyerné egy danuviás vasmunkás feleségétől kérte el az iratait, azzal az ürüggyel, hogy gyakran kell vidékre mennie és iratok nélkül nem mer nekiindulni. A házmesterék 12 éves lánya lopott nekik fát a nyilasok tüzelőjéből. Azt, hogy nem csak feljelentés volt szokásos azokban az időkben, jól mutatja Weisz Margit naplója. Egy ízben a Thököly út 80.-ban az egyik második emeleti lakás főbérletjével a következő beszélgetést folytatta: „S. úr kérdezte, hogy mennyire van innen Lajosmizse – Breyerné azt mondta, hogy onnan menekült ismerősei vagyunk, ott már oroszok vannak. Mondtam blindre egy számot. S. úr rám nézett, nem szólt többé semmit. Úgy látszik, sejt valamit, mégsem félek tőle.”⁵¹⁰

A kerületben az üldözöttek részére a segítségnyújtás legelterjedtebb módját a szervezett embermentési akciók jelentették. A Slachta-féle Szociális Testvérek Társaságának tevékenységét már említettem, itt csak két dologra kell utalni, ami a tényállásból kimaradt, és furcsa módon a nyomozók figyelmét is elkerülte. Az egyik, hogy a nyilasok legalább egy alkalommal magát Slachta Margitot is bántalmazták, amikor Heltai Jenőt, az ismert író elhurcolták a rendházból. „A nyilasok mindenkit letereltek a nagy ebédlőbe ahol megkezdődött a vallatás. Közben Slachta Margitot, a Szociális Testvérek főnöknőjét a legdurvább és legocsmányabb jelzőkkel illették, sőt attól sem riadtak vissza, hogy gumibottal ráússanak. De ő erre nem sokat hedertett.”⁵¹¹ A másik figyelemre méltó tény, ami kimaradt, hogy egy másik razzia alkalmával Wallenberg személyesen eszközölte ki a

⁵⁰⁹ Uo., III. doboz, Takács Sándorné Weisz Margit tanúvallomása, 3168–3170.

⁵¹⁰ Uo., III. doboz, Weisz Margit naplója, 3177.

⁵¹¹ A visszaemlékezést név nélkül idézi Mona Ilona: *Slachta Margit* című könyvében. Corvinus Kiadó, Budapest, 1997, 73. jegyzet.

nyilasok távozását. Wallenberg ekkor egy honvédségi tiszti uniformist viselő ismeretlennel a Thököly útról érkező telefonhívásra kiszállt a helyszínre és miután a pártházban tárgyalt – valószínűleg magával Szelepcsényi kerületvezetővel –, a nyilasok elhagyták a rendházat.⁵¹² Wallenberg működéséről a zuglói per során természetesen szó sem volt, ez a téma nyilvánvalóan kellemetlen lett volna a kommunista hatóságok számára.

A „szürke nővérek” tevékenységén kívül is voltak a kerületben szervezett és a tömeges embermentési akciók. Először is a további egyházi embermentést kell kiemelnünk. A Slachta-féle mentőakción kívül két egyházi intézmény volt Zuglóban, ahol az üldözöttek menedéket találhattak. A ferences rendhez tartozó Mária Missziós Nővérek társulatának zárdája a Hermína út 19.-ben 120 gyermeket és 30 felnőttet fogadott be. December 10-én a nyilasok rájuk törtek, a többségüket elvitték, azonban néhányuknak sikerült elrejtőzni.⁵¹³ Az Ajtósi Dürer sor 19–21. szám alatt pedig, a Szent Szív Társaság zárdájában, közel 200 nőt és gyermeket rejtettek el. Az egyes rassziák ellenére átvészelték a helyzetet. A szomszédos gimnáziumban elszállásolt zsidó munkaszolgálatos század vatikáni mentességet kapott, bár őket végül is német birodalmi területre hurcolták. Akiknek közülük sikerült megszökni, a zárdában találtak menedéket.⁵¹⁴

Az egyházi mentőtevékenységen kívül egy nagyobb szabású honvédségi és egy vöröskeresztes akcióról tudunk a XIV. kerületben. A honvédséghez köthető akció Ocskay László tartalékos százados nevéhez kapcsolódik.⁵¹⁵ Ocskay egy honvédségi ruhakészítő

alakulat parancsnoka volt, amely korábban a munkaszolgálatosok ruházkodási helyzetének javítására jött létre. 1944 novemberétől az alakulat az Abonyi utcai zsidó gimnáziumban működött. November végén, december elején a zuglói nyilasok megpróbálták felszámolni az Abonyi utcai menedékhelyet. Ocskay fél órán belül német motoros fegyveresekkel jelent meg, elzavarták a nyilasokat és így biztosították a „haditermelés folytonosságát”. Itt közel másfél ezren éltek túl az ostromot és a nyilasterroret.⁵¹⁶ Természetesen voltak, akiket elhurcoltak, őket azonban nem a Thököly útra vitték, hanem a Teleki tér 10. szám alatt berendezett nyilasházba.⁵¹⁷ A német egységekkel és feltehetőleg az SS-szel fenntartott kapcsolatokra sok adat utal. Elképzelhető, hogy az egység az SS számára is dolgozott.⁵¹⁸ A zuglói nyilasok ügyében folytatott nyomozás során ebből az alakulatról egyetlen tanút hallgattak meg. A tanú vallomása megerősíti, hogy jóllehet vittek el üldözötteket, de nem a zuglói pártházba. 1944. december 1-jétől pedig a nyilasok már nem is zaklatták az épület lakóit, mivel 1,5 millió pengőért egy Weber nevű SS-őrnagy vállalta az őrzést, és időnként SS-katonák adtak őrseget.⁵¹⁹ Az Abonyi utcai gimnáziumban az üldöztetést túlélők a szovjet megszállás után csak nagy szerencséivel kerültek el a hadifogságot, a Vörös Hadsereg katonái által elindított menetoszlopot Budapest határától nem messze fordították vissza.⁵²⁰

tatúra első éveiben az elszennvedett zaklatások miatt 1948-ban emigrált. Lásd bővebben Szita Szabolcs: *Ocskay László története a háborús embermentések tükrében*. Vox Nova Kiadó, Budapest, 2008.

⁵¹⁶ Szita Szabolcs: *Végvárak Zuglóban – felejthetetlen történet 1944–1945-ből*. Papcsák Ügyvédi Iroda, Budapest, 2010, 20–28.

⁵¹⁷ Az interneten az egyik túlélő visszaemlékezései: http://isurvived.org/Righteous_Folder/Rescue_by-DanDanieli.html, illetve Szita Szabolcs: *Ocskay László története a háborús embermentések tükrében*. Vox Nova Kiadó, Budapest, 2008, 62.

⁵¹⁸ Szita Szabolcs: i. m., 64–65., lásd még Randolph Brahm: i. m., 351. o.

⁵¹⁹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, Déri Sándorné tanúvallomása, 2667.

⁵²⁰ Szita Szabolcs: i. m., 2008, 46.

⁵¹² Valószínűleg Alapy Gáspár nyugalmazott honvéd századossal, aki több mentőakció résztvevője volt. Lásd Szita Szabolcs: *Végvárak Zuglóban – felejthetetlen történet 1944–1945-ből*. Papcsák Ügyvédi Iroda, Budapest, 2010, 51.

⁵¹³ Szita Szabolcs: i. m., 31–32. Lásd még Lévai Jenő: *Szürke könyv a magyar zsidók megmentéséről*. Officina Kiadó, Budapest, 1946, 89–90.

⁵¹⁴ Szita Szabolcs: i. m., 32.

⁵¹⁵ Ocskay László (1893–1966): katonatiszt, olajipari főtisztviselő. 1945 elején a szovjet hatóságok mint idegen ügynököt letartóztatták. A kiéptülő kommunista dik-

A Nemzetközi Vöröskereszt égisze alatt Nemes Lipót a Bácskai utcában lévő tanoncotthonban munkaszolgálatosokat és gyermekeket bújtatott. December 24-n körülvették a nyilasok, és a Radetzky laktanyába vitték az ott levő 140 gyermeket és felnőttet. Egy légitámadás okozta zűrzavar mentette meg őket, és vissza is tértek a másik menedékhelyre, a X. kerületi Róna utcai gyermekotthonba.⁵²¹ Mivel a Radetzky laktanyába vitték őket, alapos a gyanú, hogy nem a kerületi nyilasokról volt szó, hanem a Fegyveres Nemzetszolgálat tagjairól. December 28-án a nyilasok egy sráfkocsival érkeztek és elrabolták az élelmiszerkészleteket, de ez már az utolsó megpróbáltatás volt.⁵²²

Az embermentéshez, de legalábbis a segítségnyújtáshoz kapcsolódik a harmadik kérdéses pont, amelyet mind a bíróság, mind a nyomozó hatóság igyekezett figyelmen kívül hagyni: ez pedig a rendőrség szerepe volt. Az ítéletben ugyan egészen röviden megemlékeznek arról, hogy a rendőrségre előállítottakat onnan szabadon engedték, azonban itt többről van szó. Dr. Sziráki József a háború idején főhadnagyként teljesített szolgálatot a XIV. kerületi kapitányságon. 1944 novemberében egy este, amikor ő volt az ügyeletes tiszt, egy nyilas 30 embert hozott be, akiket vagy a Stefánia úti Belgyógyászati Intézetből vagy a Vilma királyné úti Fasori kórházból szedett össze. Azzal akarta átadni az üldözötteket, hogy a téglagyári gyűjtőhelyre kell vinni őket. Az összeszedés alapját az képezte, hogy a nyilas szerint ezek az emberek – akik között frissen operált is volt – ott „bujkáltak” a kórházban. Egy rendőri jelentés megírása után átvette a bekísérteket, majd meghallgatta őket. Ennek alapján szabadon engedte a begyűjtötteket, de mivel az éjszakát nem volt tanácsos az utcán tölteni, ezért bent tartotta

őket estére és reggel hazaküldte őket.⁵²³ Ez a segítségnyújtás egyik legelemibb formája volt, de komolyabb fellépésre is sor került. Lengyel Jenő üldözöttet egy Bottyán László nevű detektív hamis parancssal mentette ki a nyilasház pincéjéből, 17 sorstársával együtt! A nyilasok azonban résen voltak, és ezeket az üldözötteket másnap ismét kézre kerítették.⁵²⁴

A nyilasok nem szívlelhették a rendőröket. A nyilasok és a rendőrség közötti ellentét még a korábbi időkből származott, hiszen az 1930-as évek második felében és az 1940-es évek elején a jogállamiság alapján álló Horthy-rendszer rendőrsége keményen fellépett a felforgatónak tekintett nyilasok ellen.⁵²⁵ Kelemen Lukács 1944-ben rendőr volt a XIV. kerületi rendőrkapitányság keretében, a Thököly út 71–73. szám alatti őrsön teljesített szolgálatot. Így emlékezett a nyilasokkal való kapcsolatra: „*Velünk, rendőrökkel nem voltak jó kapcsolatban, bizalmatlanok voltak velünk szemben, mivel mi a rend őrei voltunk, ők pedig teljesen elkapatták magukat, és minden törvényt felrúgva garázdálkodtak. Ez a magatartás esetenként összeütközést eredményezett a rendőrök és a nyilasok között.*”⁵²⁶ Két ilyen jellemző összetűzést ismertetek. Mészáros László zuglói nyilas pártszolgálatos egy korábban sikeresen lebonyolított zsarolástól vérszemet kapott, és lakhelye előtt a Teréz körúton megszólított egy zsidó férfit, akitől pénzt követelt. A férfi el akart futni, de dulakodás lett belőle, végül két rendőr érkezett a helyszínre, akik mindkettőjüket bekísérték a Vadász utcai kapitányságra. Mészárostól elvették az iratait és a nála lévő forgópisztolyt is – ami történetesen Szőke An-

⁵²¹ Lehet, hogy nem légi-, hanem tüzérségi támadás volt.

⁵²² Lévai Jenő: *Fehér könyv, külföldi akciók zsidók megmentésére*. Officina Kiadó, Budapest, 1946, 160–162.

⁵²³ BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, dr. Sziráki József tanúvallomása, 3166–3167.

⁵²⁴ Uo., V. doboz, Lengyel Jenő tanúvallomása, Vigh József és tsai., 6901., B.2637/50.

⁵²⁵ Bővebben lásd *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb*. Dr. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes feljegyzései a szélsőjobboldali mozgalmakról (1932–1943) (szerk.: Kovács Tamás). Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.

⁵²⁶ Uo., III. doboz, Kelemen Lukács tanúvallomása, 2899. Egykori rendfokozata olvashatatlan.

talé volt – és megfenyegették, hogy ne legyen nagy legény. Amikor ezt követően Mészáros jelentést tett Szelepcsényinek az esetről, ő egyszerűen lehülyézte, és azt mondta, hogy le kellett volna lőni a zsidót.⁵²⁷ A másik esetről Kelemen Lukács vallomásából van tudomásunk. 1944 végén egy reggel Komlói Elemér három társával együtt pisztollyal fenyegetve kényszerítette a 30. őrszobán tartózkodó rendőröket, hogy az őrszoba előtt parkoló autót, amely a nyilasoké volt, tolják ki az utcára. Az történt ugyanis, hogy előző éjjel a nyilasok – valószínűleg ittas állapotban – autóval kidöntöttek egy gázoszlopot a Szitakötő utca sarkán, és otthagyták a kocsit. Komlói a rendőröket fenyegetve a következőket mondta: „Maguk akarnak a nyilasokkal ujjat húzni? Majd lesz gondunk a rendőrségre is!”⁵²⁸ Ez a feszültség természetesen nem csak a zuglói nyilasok és a zuglói rendőrök között állt fent, még akkor sem, ha egyes rendőrök vagy rendőrtisztek szorosan együttműködtek a pártszolgálattal. A nyilasok központi szervei körében az volt az általános vélemény, hogy a rendőrség megbízhatatlan, ami nem is csoda, hiszen a Budapesten maradt rendőri erők parancsnoka, Sédey Gyula vezérőrnagy segíteni próbált az üldözötteknek.⁵²⁹ Az ostrom előrehaladtával az egyre inkább kontrollálatlan – és kontrollálhatatlan – pártszolgálatosok, illetve a rendőrség között fennálló feszültség legkirívóbb példáját kétségtelenül a XII. kerületi nyilas pártszervezet szolgáltatta. Itt a Kun páter vezette nyilascsoport rajtaütött egy őrszobán, a rendőröket foglyul ejtette, majd a felmentő rendőrrájárra is lecsa-

⁵²⁷ Uo., II. doboz, Mészáros László vallomása, 1966. május 2. 1823.

⁵²⁸ Uo., V. doboz, Kelemen Lukács tanúvallomása Komlói Elemér és tsai. ügyében, 6113.

⁵²⁹ Uo., II. doboz, Sándor Alajos vallomása, 1496. Lásd Lévai Jenő: *Szürke könyv a magyar zsidók megmentéséről*. Officina Kiadó, Budapest, 1946, 119–120., illetve Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma*. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 2009 (6. kiadás), 249. Szintén tárgyalja a kérdést Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma* című könyvében (Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009, 195.).

pott. A rendőröket bántalmazták, és csak a másodjára kiküldött, megerősített járőr oldotta meg a helyzetet.⁵³⁰

Itt kell rátérnünk az utolsó olyan pontra, amely részben a zuglói nyilasper hagyatékaként torzítva maradt meg a magyar történetírásban. Ez az utolsó pont annak a kérdése, hogy *ki ellen irányult a nyilasterror*. Az ítéletben számtalanszor előfordul az az állítás, miszerint zsidókat és kommunistákat gyűjtöttek össze és végeztek ki a nyilasok. Ezt erősítette meg a Legfelsőbb Bíróság is: „a pártszolgálatot azért szervezték meg, hogy a., a baloldali, háborúellenes, elsősorban kommunista meggyőződésű személyeket felkutassa, személyes szabadságuktól megfosssa, ezáltal b., megakadályozza a háborúellenes, főleg kommunista nézeteket valló felvilágosítást, propagandát, agitációt”.⁵³¹ Ez után következtek csak a katonaszökevények és a zsidók. Az bizonyos – mint ahogy arra a zuglói pártszervezet történetének bemutatásakor is utaltam –, hogy a magyar zsidóság jogfosztottsága lehetőséget kínált a vagyonosodásra a nyilas fegyvereseknek, sőt a nyilas párttagoknak és szimpatizánsoknak is. Ez a vagyonosodási törekvés 1944. december végére már határozottan az immár semmilyen törvénnyel nem fedezhető útonállás formáját öltötte. A folyamat kétségtelenül október 15-én indult, és eleinte valóban leginkább a zsidó lakosságot sújtotta. Később sor került a kommunistának vagy egyszerűen baloldalinak minősített állampolgárokra. Természetesen ez a kategória nagyon tág volt: bárki beletartozhatott, aki nem volt a nyilasuralom kifejezett híve. A harmadik legtöbbet említett üldözött csoportot a katonaszökevényeket adták. Mivel a Szálasi-kormány jóformán az ország teljes felnőtt férfilakosságát – 16-tól 60 éves korig – mozgósította, viszont a magyar társadalomból legkésőbb 1944. ősz végére teljesen eltűnt a harci kedv, ezért bárki, aki nem volt idős vagy gyerek, veszélyben

⁵³⁰ Lásd bővebben Ungváry Krisztián: i. m., 253–254.

⁵³¹ ÁBTL V-153693/1, A Legfelsőbb Bíróság ítélete, 242.

volt.⁵³² A pártszolgálatosok számára így egy egyre szélesedő tér nyílt egyéni ambícióik megvalósítására.

A személy- és vagyonbiztonság már az október 15-ét követő napokban megrendült. Az összefoglaló belügyi jelentés a nyilas pártszolgálatosok „*vagyon elleni kilengéseiről*” már október 20-án Szálasi elé került, aki azonban kézzel ráírta, hogy a párttagok sokáig illegálisban és szegénységben éltek, ezért egyelőre „megengedő” magatartást kell tanúsítani velük szemben.⁵³³ A helyzet november végére már odáig fajult, hogy Bagossy Zoltán, a külügyminisztérium kabinetfőnöke egy ízben csak pisztollyal fenyegetve tudta a nyilas pártszolgálatosokat rákényszeríteni, hogy adják vissza Lutz svájci ügyvivő fényképezőgépét.⁵³⁴ Megítélésem szerint azonban nem kizárólag erre a megengedő hozzáállásra kell visszavezetni az ősz folyamán egyre jobban elhatalmasodó nyilasterroret új irányait. Ennek tárgyalása nem tartozik szorosan a témához, mindenestre annyit le kell szögezni, hogy a nyilasmozgalom már a kezdetektől törekedett vélt vagy valós ellenfeleinek nemcsak a megfélemlítésére, de adott esetben a megsemmisítésére is. Másfelől a nyilasok magántulajdonnal kapcsolatban tanúsított „szocialista viselkedése” sem kizárólag annak volt köszönhető, hogy a könnyű szerzés lehetőségétől megszédült emberek áramlottak a mozgalomba október 15-e után. Ez az attitűd a nyilas ideológiából eredt. A hatalomátvétel után rövidesen kiderült: lényegében senki sem érezheti magát biztonságban, ha a nyilasok kiszemelték maguknak, lett legyen mégannyira őskeresztény is az illető. A zuglói pártszolgálatosok sem viselkedtek másképp.

⁵³² Ez a megállapítás azzal együtt igaz, hogy egyes honvédségi vagy különleges alakulatok mind Budapesten, mind pedig a Dunántúlon még 1945 elején is kimagasló katonai teljesítményt nyújtottak.

⁵³³ Kovács Zoltán András: i. m., 59.

⁵³⁴ Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*. Magyar Téka, 1948, 359–360.

Bükkös György vallomásaiban ez az elem számos alkalommal felbukkant. A Homérosz moziból például öt embert vittek be a pártházba, akik „*nem látszottak zsidóknak. Biztos volt pénzük és aranyuk.*”⁵³⁵ A zsidó imaházban végrehajtott vérengzés utáni napokban Bükkös néhány társával utasítást kapott, hogy kísérenek be hat embert a gettóba. Menet közben Tallós az utcán is igazoltatott néhány embert, és akiket gyanúsaknak talált, azokat is beállította a sorba. A foglyokat végül mégsem a gettóba vitték, hanem állítólag kivégezték. Bükkös határozottan állította, „*közöttük keresztény emberek is voltak*”. Amikor ezt az esetet Bükkös szóvá tette Rechtmann Kurt-nak, azt mondta, hogy nem vesződik ilyen dolgokkal.⁵³⁶ Egy másik esetre vonatkozóan Bükkös csak annyit állapított meg: „*Lehet, hogy a foglyok zsidók voltak.*”⁵³⁷ A pártszolgálatosok közül mások is említették ezt a jelenséget. Kovács István összefoglaló vallomásaiban olvashatjuk, hogy 1944 decemberében „*a vezetés utasítására*” másodmagával egy férfit fogott el a Rózsa utcában és kísért be a pártházba. „*Ez nem volt zsidó, de gyanús volt valamiért.*”⁵³⁸ Baráth Kálmán úgy emlékezett, hogy a kivégzéseket azzal indokolták meg, hogy a kivégzettek „*a rendszer ellenségei voltak*”.⁵³⁹ A terror kiterjesztésére természetesen egyéni akciók keretében is sort kerítettek a pártszolgálatosok. Pataki Ferenc a Podmaniczky utca és a Teréz körút sarkán összeszólalkozott egy férfival, és igazának úgy szerzett érvényt, hogy a combján meglőtte.⁵⁴⁰ Németh Lajos pedig egyenesen arról tett vallomást, hogy „*Kröszl nőkre is hajtott, direkt azért hozatta be őket, hogy megerőszakolja őket*”.⁵⁴¹ Ez a fajta visszaélés

⁵³⁵ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 843.

⁵³⁶ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 857.

⁵³⁷ Uo., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 875.

⁵³⁸ Uo., II. doboz, Kovács István összefoglaló vallomása, 2261.

⁵³⁹ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán önvallomása, 1565.

⁵⁴⁰ Uo., I. doboz, Vádirat, 614.

⁵⁴¹ Uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. február 23., 939.

nem csak zsidó származású nőkre irányult. A megfelelő iratokkal rendelkező Back Endrénét Pintér László arra akarta rábeszélteni, hogy közelebbi kapcsolatot létesítsen vele, mivel neki szüksége van férfira, Pintérnek pedig nőre. Ellenkezésekor azzal fenyegette, hogy mint „zsidóbérencet” elviteti.⁵⁴² A nők mellett természetesen a pénz játszott fontos szerepet a terror irányának fordulásaiban. Egy panasztevőnek a nyomozó osztály vezetője, ifjabb Hollósy képmutatónak azt mondta, hogy *„ezek a gazemberek úgy látszik, már a keresztényeket is zsarolni akarják”*. De valójában nemcsak akarták, hanem meg is zsarolták a panasztevőt, szinte a teljes vagyonát át kellett adnia.⁵⁴³ A terror kiterjesztése a nem zsidókra összekapcsolódott az üldözött csoportok lehetőség szerinti elszigetelésével is. A lakosságot és a házmestereket megpróbálták megfélemlíteni, hogy akinek tudomása van a bujkálóról, de nem jelenti, azt tettestársnak fogják tekinteni. A lakosság közül sokan félelmükben természetesen be is jelentették, ha nem a házban lakó személyeket észleltek az épületben.⁵⁴⁴

Külön érdekessége a nyilasuralom hónapjainak, hogy a terror a pártszolgálaton belül is érvényesült. A zuglói vezetőkről több alacsonyabb presztízsű pártszolgálatos is úgy nyilatkozott, hogy kifejezetten életveszélyes fenyegetésekkel tartották mozgásban a pártszervezetet. Baráth Kálmán ezt nyíltan ki is mondta: *„parancsmegtagadás esetén vezetőink minket is kivégeztek volna”*.⁵⁴⁵ Elsősorban a kerületvezető szűkebb köréhez tartozó nyilastestvérek voltak azok, akik a félelem légkörét megteremtették a nyilasházban. Kröszl Vilmosról ezt olvashatjuk: *„Kröszl Vilmos is azok közé a verőemberek közé tartozott, akik nemcsak az általuk elfogott foglyokat üttették, hanem a nyilastestvéreket is állandóan fenyegették és rettegésben*

⁵⁴² Uo., V. doboz, Back Endréné tanúvallomása Pintér László ügyében, 6331.

⁵⁴³ Uo., V. doboz, dr. Zala Hugó tanúvallomása ifj. Hollósy Zoltán ügyében, 6643.

⁵⁴⁴ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1654.

⁵⁴⁵ Uo., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1567.

*tartották.”*⁵⁴⁶ Csak az érdekesség kedvéért idézek egy szinte teljesen megegyező véleményt Kröszlről, mivel a „terror” kifejezés is szerepel benne. *„Nagyon kemény, szigorú ember volt, aki mind a pártszolgálatosokat, mind a foglyokat, akiket a pártházban őriztek, terror alatt tartotta.”*⁵⁴⁷ A pártszolgálatosok sokszor saját elszántságuk bizonyítékként szóltak oda társaiknak, hogy keményebben viselkedjenek. Az egyik kivégzésnél Krauth József lassan állt oda áldozata fölé, ezért Sándor Alajos rászólt, hogy *„Mi az sajnálod? Állj te is oda közéjük, úgyis olyan biboldó képed van.”*⁵⁴⁸ Már korábban jeleztem, hogy Szelepcsényi László nem egy esetben fizikai erővel vagy életveszélyes fenyegetéssel tartotta fenn a rendet a pártszolgálatosok között. Amikor Kálmán László ki akart maradni a pártházból, a pártszolgálat érte jött, hogy jelentkeznie kell a pártházban. Amikor beértek a pártházba, az egyik katonaruhás nyilas intett neki, hogy *„Na gyere, kisöreg!”,* és felvitte Szelepcsényihez. A kerületvezető nem volt jó hangulatban, és ráordított, hogy *„Mi az, bujkálunk, bujkálunk, nem lesz ennek jó vége! Azt akarod, hogy a fal mellé állítsanak, hiszen tudod jól, hogy háború van, és ilyenkor nem sokat teketóriáznak.”* Eközben pisztolyával Kálmán László felé hadonászott, aki nagyon megijedt. Amikor Szelepcsényi ezt látta, halkabbra fogta a szót, és elmagyarázta, az az egyetlen lehetőség számára, hogy továbbra is pártszolgálatos legyen. Kálmán László ennek hatására vállalta a további szolgálatot.⁵⁴⁹

A nyilas pártszervezeten belül uralkodó különös légkör, amelyet egyfelől a harácsolási lehetőség és a hatalom érzése, másfelől pedig az egymástól való félelem, illetve az alkoholos befolyásoltság határozott meg, semmiképpen sem menti fel a pártszolgálatosokat egyéni felelősségük alól, csupán árnyaltabb képet fest arról

⁵⁴⁶ Uo., I. doboz, Kröszl Vilmos szembesítése Kovács Józseffel, 704.

⁵⁴⁷ Uo., I. doboz, Kröszl Vilmos szembesítése Krauth Gyulával, 717.

⁵⁴⁸ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 188.

⁵⁴⁹ Uo., II. doboz, Kálmán László összefoglaló vallomása, 1955.

a helyzetről, amely különösen Budapesten vált jellemzővé a nyilasuralommal fémjelzett hónapokban. A végeredmény leginkább a szervezett bűnözői csoportokra hasonlító kép lett.

A kommunista pártok propagandájának kedvelt fogása volt, hogy politikai ellenfeleiket a köztörvényes bűnözők közé sorolták, ahogyan erre az antifasizmus koncepcióját tárgyaló résznél utaltam. Ebben az esetben azonban nem kellett különösebb erőfeszítést tenni ennek érdekében, hiszen a pártszolgálatosok tényleg sokat tettek azért, hogy a két világháború közötti rendszer jogállami rendje helyett az erőszak, az ököljog vegye át az uralmat az ostromlott fővárosban. Ezt képet a zuglói per során talán éppen emiatt igyekeztek még jobban színesíteni horrorisztikus részletekkel. Erre ugyan korábban már utaltam, itt mégis ismét hivatkozni kell rájuk, hiszen a tényállásból kimaradt részletekről ezekkel is igyekeztek elterelni a figyelmet. A pártház mosókonyhájában a fal mellett egymásra halmozott holttestekről vagy a szórakozásból az utcai járőkelőkre lövöldöző nyilasokról szóló vallomásokat mindenképpen fenntartásokkal kell kezelni.⁵⁵⁰ Az olyan adatokat pedig, amelyek a zsidó imaház szuterénhelyiségében a padlóra tíz centi vastagon száradt vérről (lapáttal kellett felszedni) vagy a bokáig vérben gázoló nyilasokról, a kiontott vértől eldugult mosókonyhai lefolyóról szólnak, kétségtelenül a hatásvadász túlzások körébe kell sorolnunk.⁵⁵¹ A bizonytalan háttérű rémtörténetek közül volt olyan, amely már a bírák számára sem tűnt hitelesnek. Szamek László tanú például többszörös áttételen keresztül úgy értesült, hogy az egyik nővérét a nyilas pártházban ölték meg. Nővére mellén korábban operációt hajtottak végre, és állítása szerint a nyilasok azt

⁵⁵⁰ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 17., 770., illetve III. doboz, Bernáth László tanúvallomása, 2562.

⁵⁵¹ Lásd uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 766., illetve 172. oldal. Az utóbbi pontot az ítéletben Szabó Károlyné tanúvallomására (III. doboz, 3154.) alapozták, amelyben eredetileg csak annyi szerepelt, hogy alvadt vért találtak a kérdéses helyiségben.

feltételezték, hogy oda varrta be az aranyait, ezért felhasították a mellét, és elvérzett.⁵⁵²

Az ítéletből és általában a perből érdekes módon kimaradt a szovjet hadsereggel szembeni harc vádja. Ez a kérdést a kommunista paradoxon értelmében a hivatalos szervek két oldalról közelítették meg: egyrészt például Kröszl Vilmos esetében az éveken keresztül róla készült jelentések egyik terhelő adata az volt, hogy részt vett a szovjet hadsereg elleni harcokban. Másrészt, arra is történt utalás – mint idősebb Michalik Gyula halálának tárgyalásakor –, hogy (a sugalmazás szerint gyávaságból) *valójában* nem is harcoltak a nyilasok a szovjetek ellen. Az igazság úgy tűnik, hogy ebben az esetben a következőképpen fest: amíg Zuglóban tartózkodtak a nyilasok, tényleg nem vettek részt a frontharcokban, viszont amikor a Várba kerültek, már kénytelenek voltak legalább ideiglenesen bekapcsolódni a harcokba. Nem kerültek igazából harci érintkezésbe a karácsonykor távozó csoport tagjai sem, meg sem próbálták fegyveresen átvágni magukat a szovjeteken. Senki nem erősítette meg Németh Lajos vallomását, amely szerint karácsony előtt Rákoskeresztúrra vezényeltek nyilasokat, hogy tartalékként álljanak rendelkezésre.⁵⁵³ Szintén csak egy vádlott, Füredi Pál említette, hogy nem sokkal 1945 karácsonya előtt Szelepcsényi kiküldte a Keletinél levő HÉV-végállomásra, hogy ott lesz a gyülekezőjük azoknak a pártszolgálatosoknak, akik kimennek Nagytarcsára, a frontra. Ide még aznap éjjel meg is érkeztek többen, csak hogy annyira ittasak voltak, és annyira fegyelmetlenül viselkedtek, hogy az ottani német parancsnok hamarosan visszaküldte őket.⁵⁵⁴ Egy tanú szerint 1945. január első napjaiban a pártszolgálatosokat bevették az oroszok elleni harcokba, és Kröszl Vilmos többször is az-

⁵⁵² Uo., I. doboz, Szamek László tanúvallomása, 543.

⁵⁵³ Uo., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 936. Ez a történet valószínűleg csak alibi igazolására szolgált.

⁵⁵⁴ Uo., I. doboz, Füredi Pál, önvallomása, 2142.

zal dicsekedett, hogy „visszazavartuk a ruszkat”. Azonban a tanú meggyőződése, hogy Kröszl Vilmos „ez alatt az idő alatt is elsősorban rabolni járt közvetlen bandájával együtt”.⁵⁵⁵ Nagyjából ugyanerre utalt Bükkös György, amikor elmondta, hogy a XIV. pártkerület újjáalakulásakor, amikor a frontvonal már elég közel került a Thököly úti nyilasházhoz, Kröszl Vilmos néhány alkalommal utasítást kapott, hogy a Körvasút sornál kapcsolódjanak be a harcokba, elsőrendű feladatuknak továbbra is a „belső front megszilárdítását” tartották.⁵⁵⁶ A legvalószínűbb tehát, hogy csak szépítésnek tekinthető Bükkös György kijelentése arról, hogy a Dohány utca és a Szövetség utca sarkán lévő bázisukról még „kijárogattak az Aréna útra és megkísérelték a fegyveres ellenállást”.⁵⁵⁷

Nem maradt ki ugyan az ítéletből az áldozatok száma, de ezt ugyanúgy az ítélet és a történelmi tabló torzításainak kell tekintenünk. Kétségtelenül a kádári állambiztonság kreációja a történelmi irodalomban rögzülni látszó 1000-1200 fő.⁵⁵⁸ Mind az elsőfokú ítéletből összeadható szám (551 áldozat), mind pedig (ahogyan arra a bevezetőben is utaltam) a másodfokú ítéletben rögzített 400 áldozat ennél nagyságrendileg alacsonyabb érték. Az Igazságügyi Orvostani Intézet nyilvántartásaiban azonban nincs nyoma annak, hogy ilyen tömegű halottat találtak volna a hatóságok a XIV. kerületben, ahogyan arra már korábban utaltunk. A Thököly út 83. szám alatt rendezett tömeges vérengzés 40 áldozata helyett innen például összesen csak négy halottat szállítottak be.⁵⁵⁹ A bíróság ezt

a kérdést a holttestek eltávolításával látta megoldottnak: „az áldozatok hulláját legtöbbször a Duna nyelte el”.⁵⁶⁰ Az áldozatok számára nézve a vizsgálati és a peranyagokban teljesen eltérő becsléseket fedezhetünk fel. Az első, létszámokra vonatkozó belügyi áttekintő irat szerint (1965. szeptember 28.) valamivel több, mint 130 embert öltek meg a zuglói nyilasok. A két héttel később készült összesítőben viszont 70-80 fő meggyilkolásáról olvashatunk.⁵⁶¹ Ugyanezen évnek a végén a belügy munkatársai már azt rögzítették, hogy a zuglói pártszolgálatosok „kb. 1000 személy legyilkolását hajtották végre”.⁵⁶² Az elsőfokú bíróság által tényként megállapított kivégzések adatait összeadva, a meggyilkoltak száma viszont csak 551-re jött ki, majd furcsa módon még tovább csökkent.⁵⁶³ A Legfelsőbb Bíróság Pataki Ferenc elkülönített ügyében ugyanis mintegy pontosította magát: a nagy perben leírt becslés, amely szerint „az áldozatok száma meghaladta a négyszázat”, itt 400-450 főre változott.⁵⁶⁴ Az iratokban nincs megnyugtatóan tisztázva, hogy vajon milyen alapon módosította a Legfelsőbb Bíróság az áldozatokra vonatkozó becsléseket. A létszámadatok vizsgálatakor nagyon tanulságos az 1966. március 17-ei fogdahálózati jelentés: „Ezt követően arról beszélt, hogy megpróbált vallomást tenni, azonban mindenre azt mondták, hogy MESE. – Ezeknek az kellene, hogy minden nap 100-100 zsidó kivég-

⁵⁵⁵ Uo., I doboz, Kovács József tanúvallomása, 2947.

⁵⁵⁶ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 788.

⁵⁵⁷ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 792.

⁵⁵⁸ Például Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma* című művében (Corvina Könyvkiadó, Budapest, 2001, negyedik kiadás) a 234. oldalon említi ezt a számot.

⁵⁵⁹ A Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet archív nyilvántartókönyve 1944 vonatkozó időszakáról, 3871–3874. sz. bejegyzések. A per anyagai között nem található a riportkönyvben is hivatkozott lista, amelyben öt áldozat szerepel a Thököly út 83.-ból, az ötödik – pontosabban az első – 3470. sz. alatt, december

14-éről. Saját kutatásaim során ugyanennél a nyilvántartási számnál nem találtam meg ezt az áldozatot.

⁵⁶⁰ ÁBTL, V-153.693/1, Legfelsőbb Bíróság ítélete, 244.

⁵⁶¹ ÁBTL, O-12542, 111., illetve 102. Az iratok nem időrendi sorrendben következnek egymás után!

⁵⁶² ÁBTL, A-1325, 10.

⁵⁶³ Megdöbbenően pontosan emlékezett erre a számra dr. Bárándy György, amikor Kröszlről a következőt mondta: „Azt hiszem, ő volt a legkegyetlenebb ügyfelem, 560 ártatlan embert ölt meg.” (P. Gál Judit: *Ördögök ügyvédei*. Alexandra Kiadó, Budapest, 2003, 33.) Természetesen nem egyedül Kröszl ölte meg őket.

⁵⁶⁴ ÁBTL, V-153.693/1, 211.

zést ismerjek el.”⁵⁶⁵ Az áldozatok létszámának meghatározása azért is nehézségekbe ütközhetett, mert az egész bizonyítási eljárásról a Legfelsőbb Bíróság a következőket írta: (az elsőfokú bíróság) „helyesen értékelte, hogy a kihallgatott személyek egyes tényekben tévedhettek. ... Helyesen következtetett az elsőfokú bíróság arra is, hogy egy-egy tévedés – ugyancsak az időmúlás miatt – nem teheti aggályossá az egész vallomást.”⁵⁶⁶ Ez volt a jellemző az egész perre, s ezzel a megállapítással mintegy felmentést is adtak maguknak a későbbi, esetleges kritikai feldolgozás eredményei alól.

Miért „kerülték el” ezek a fontos tények a nyomozók és a per bíráinak figyelmét? Kétségtelen, hogy egyik sem illett bele a kommunista történelemszemléletbe. Az ellenállás kérdésének feszegetése a magyar társadalom háborús szerepének újraértelmezését vonta volna maga után, és a kommunista párt legitimációját csökkentette volna.⁵⁶⁷ Ráadásul az ellenállás kérdése ezúttal a kommunista paradoxon kereteit is nyilvánvalóan feszegette volna: ha a *Partizánlelkön* sugallata szerint a területben erős volt az ellenállás, amelyet a kommunisták vezettek, akkor hogy voltak képesek a nyilasok ilyen borzalmas cselekedeteket elkövetni? A tömeges embermentés pusztá ténye a zuglói per által felrajzolt véres tabló hitelességét egyébként is erősen megkérdőjelezi, ráadásul ezen belül az egyházi mentőakciók megrendítették volna a „klerikális reakció”

⁵⁶⁵ Uo., 132. Itt érdemes a riportkönyv egyik álszent kijelentését kiemelni, amely szerint: „A bíróság sejtí, hogy valami történt a cellákban, bizonyosat azonban még nem tud.” (Sólyom József–Szabó László: i. m., 237.) A hatóságok a fogdahálózati jelentések és a vallomások alapján mindenről értesülhettek, ami a cellákban történt.

⁵⁶⁶ ÁBTL, V-153.693/1, 222.

⁵⁶⁷ A zuglói per után egy évvel megjelent tanulmánykötet (*Fegyverrel a fasizmus ellen*. Szerk.: Gazsi József–Pintér István. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1968) Pintér István *A magyar kommunisták szerepe a fegyveres ellenállás előkészítésében és szervezésében* című írásával kezdődik. Ebben az egyetlen, következetesen német-, illetve náciellenes politikai formációként a kommunista pártot jelöli meg, amely a háború folyamán mindig élen járt az ellenállás szervezésében és annak „helyes” irányba terelésében.

és a „vallásos világnézet” elleni harc dogmáját. Ezzel szemben a kommunista párt lényegében nem vett részt az embermentésben. A rendőrség magatartásának vizsgálata pedig megszakította volna a Horthy-rendszer és a nyilasok közötti kontinuitást, amelyet a korokban szívesen hangsúlyoztak.⁵⁶⁸

Az ítélet egyik jól körülírt, fontos pontja volt a Mexikói úti vérengzés eseménysorozata. A nyilasok brutalitását fokozandó, részigazságokat rögzítettek a tényállásban, illetve a lehetőségek határát jelentősen kitérítve igyekeztek a borzalmakat minél élénkebb színekkel ecsetelni.

⁵⁶⁸ A perről megjelent egyik cikk alcímei között vastagon szedve olvashatjuk: „Horthy és a nyilasok”. Lásd Vádbeszéd a zuglói nyilasok bűnügyében. In: *Magyar Nemzet*, 1967. március 24.

A Mexikói úti események

A zuglói nyilasok talán leghírhedtebb tette a Mexikói úti tömeggyilkosság volt. Külön is érdemes megvizsgálni, hiszen tartalmazza szinte mindazt a ferdítést és bizarr mítoszképzést, amely az egész pert jellemezte. A Mexikói úton minden együtt volt, ami különösen kegyetlenné és aljassá teszi ezt a tömeggyilkosságot – sérült gyermekek, kivándorlásra váró zsidó üldözöttek, ittasan kegyetlenkedő nyilasok, akik a tömegszállítás nyomorúságos körülményei között gyilkolnak. A kép azonban ennek ellenére is árnyaltabb.

A Mexikói úton a korábban létesült Sonderlagert – különleges rendeltetésű, zsidók számára létrehozott tábort – a nyilasok internálótáborként használták a hatalomátvétel után. Ide gyűjtötték össze a környéken folytatott razziák során a zsidó származású üldözötteket. A szóban forgó internálótábor több néven is szerepel az iratokban: Izraelita Siketné mák Intézete, Nyomorék Gyermekek Otthona, Zsidó Szeretetotthon. Míg az 1940-es évek végén készült iratokban Siketné mák Intézetéről beszélnek, az 1965–1967-es dossziékban már Nyomorék Gyermekek Otthonáról (egyszer Zsidó Szeretetotthonról) írnak.⁵⁶⁹ Valójában több különálló intézményről van szó. A Mexikói út 60.-ban a Vakok Tanintézete volt, ahova

⁵⁶⁹ Az intézmény neve az államosítások után Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon lett.

1926-ban az Izraelita Siketnémák Országos Intézete is beköltözött. Egy másik telken, a 63–64. szám alatt állt a Nyomorék Gyermekek Otthona.⁵⁷⁰ A két telket három ház választja el egymástól, amelyek hátul érintkeznek. A Sonderlager kibővülésével egybenyitották a kettőt, illetve a Mexikói út 60. mögötti hatalmas üres telket – amely a Columbus utca 46. szám alá esett – is felhasználták. Az itt lévő régi villaépületben és az akkor telepített fabarakokban helyezkedtek el az újonnan érkezők. A tábor eredetileg a Kasztner-féle mentőakció során alakították ki, az első időkben 500–600-an voltak a tábor lakói, és ehhez jött a vidéki gettókból felhozott, összesen 1600 kivándorló zsidó.⁵⁷¹ A Kasztner-vonat elindulása után az itt meghúzódó üldözöttek – köztük 387 kolozsvári zsidó – újabb emigrációs lehetőségre várakoztak.⁵⁷² A tábor eleinte az SS őrizte, és védelmet nyújtottak a Hain Péter-féle politikai rendőrséggel szemben. A táborból az jöhetett ki, aki akart, de bemenni csak az őrség engedélyével lehetett.⁵⁷³ Miután azonban augusztus 25-én az Eichmann-féle Sonderkommando elhagyta az országot, a német őrséget is visszavonták. Ekkor Komoly Ottó a Nemzetközi Vöröskereszt védelmét jelző táblát tetetett ki a tábor kapujára.⁵⁷⁴ Mivel a

⁵⁷⁰ *Hatvanéves a XIV. kerületi előjáróság – Zugló városrészeinek történelmi kalauza*. Szerk.: Bogdány Miklósné. Herminamező Polgári Köre, Zugló, 1995, 38–40.

⁵⁷¹ Lévai Jenő: i. m., 364.

⁵⁷² Ezt szintén említi David Cesarini: *Eichmann élete és bűnei* című könyvében (Gold Book, Budapest, 2004): „1684 embert sikerült feljuttatni az úgynevezett Kasztner-vonatra. Ezeket a szerencséseket néhány héten keresztül a Budapest központjában található Kolumbusz utcai rögtönzött táborban tartották fogva.” (186.) A Kasztner-vonat azonban még 1944. június 30-án kifutott, de sokan arra számítottak, hogy újabb vonatok indulhatnak el a biztonságos Svájc felé. A létszámról vonatkozóan lásd Randolph Braham: i. m., 315.

⁵⁷³ Schmidt Mária: *Mentés vagy árulás?* In: *Diktatúrák ördögszekéren*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1998, 196.

⁵⁷⁴ Komoly Ottóról lásd Komoly Ottó naplójának bevezetőjét. *Komoly Ottó naplója, 1944*. In: Ráday évkönyv 3, Budapest, 1983. A Columbus utcai táborral kapcsolatban lásd a 49. jegyzetet.

tábor látszólag a Nemzetközi Vöröskereszt oltalma alatt állt, ezért a nyilaspuccs után is sok üldözött keresett itt védelmet. Az október 15-ét követő hetekben már több mint 3000 zsidónak adott otthont a tábor, köztük több száz szökött munkaszolgálatosnak.⁵⁷⁵

Az ítéletben és a vádiratban a következőket olvashatjuk a Mexikói úti vérengzésről: „1944 nyarán a Felvidékről és Erdélyből a németek által elhurcolt zsidó üldözötteket a XIV. kerület Mexikói út 60. szám alatt levő úgynevezett Nyomorék Gyermekekotthonban helyezték el, és 1944. december elején a Gyermekekotthonban közel 3000 üldözött volt.”⁵⁷⁶ A vádirat alapján ezt a következőkkel egészíthetjük ki: „1944. december 1-én Vajna Gábor nyilas belügyminiszter rendeletet adott ki, amelynek értelmében a nyilas kormány a Budapesten élő, sárga csillag viselésére kötelezett zsidóknak a VII. kerület Dohány, Nagyatádi Szabó István, Király, Csányi és Rumbach Sebestyén utca, valamint a Madách tér és a Károly király út által kijelölt területre való összeköltözését írta elő. December 3-án a rendőrség hozzálátott a csillagos házak és a különböző zsidó gyűjtőhelyek felszámolásához. A Mexikói úton elhelyezett, és részben a Palesztinába kivándorolni szándékozók ez ideig viszonylagos védeltséget élveztek, de aznap megkezdődött a deportálásuk is.”⁵⁷⁷ Az ítélet megállapításai szerint a kérdéses napon „a terület kiürítését a kerületi rendőrkapitányság és a Hungarista Légión tagjai végezték olyan formában, hogy százas csoportokat állítottak fel az üldözöttekből, és azokat a KISOK sporttelepre kísérték, majd bevagontírozták. Szelepcsényi László fegyveres pártszolgálatosaival teherautón éppen a Városi Színházhoz akart menni, amikor kb. délelőtt fél 11 óra tájban egy nyilas pártszolgálatos azt a hírt közölte Szelepcsényivel, hogy a Mexikói úton a Nyomorék Gyermekekotthonnál a padlásról valaki rálőtt az egyik »hungarista katonára«.”⁵⁷⁸ Ahogyan arról már korábban röviden írtunk, Szelepcsényi ekkor általános ria-

⁵⁷⁵ ÁBTL, A-1089, 19. o. és 25.

⁵⁷⁶ BFL XX.4.a./4831. I. doboz, Elsőfokú ítélet, 168.

⁵⁷⁷ Uo., I. doboz, Vádirat, 606.

⁵⁷⁸ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 168.

dót rendelt el, és a helyszínre indult, de előtte még megszervezte, hogy a pártházon kívül tartózkodó nyilasok is utánuk menjenek, ugyanis „nagyobb zendülésre” számítottak.⁵⁷⁹ A kora déli órákban gépkocsival a Nyomorék Gyermekotthonhoz mentek, ahol az elszállítást végző rendőrpárancsnok Szelepcsényi tudomására hozta, hogy a zsidók KISOK-pályára, illetve onnan a gettóba történő szállítása reggel óta folyik, de valahonnan az épület padlásteréből rálöttek az elszállítást végző rendőrökre. „Ekkor a nyilasok tűz alá vették a létesítményt, majd megrohanták a főépületet, megkezdődött a kutatás, miközben minden ok nélkül géppisztolyaikkal lövöldöztek. Az épület I. emeletének folyosóján egy Leó nevű süketnéma gyermek megijedt, amikor meglátta a fegyveres nyilasokat, futni kezdett a folyosón, a nyilasok pedig kiabáltak utána, hogy álljon meg. Miután a gyermek nem halotta a kiabálást, tehát tovább futott, a nyilasok géppisztolysorozattal ott a folyosón megölték.”⁵⁸⁰ Amikor Tallós József és Szőke Antal az épület főbejáratához értek, ott éppen akkor lépett ki egy üldözött. Ekkor Tallós rászólt Szőkére, hogy „Lódd le!”, mire Szőke Antal géppisztolyával ott a helyszínen agyonlőtte. Ezután 8-10 túszt gyűjtöttek össze, majd őket élő pajzsként használva nyomultak előre a padlástér irányába.⁵⁸¹ Amikor felértek az épület padlásterébe, ott 200-300, fekhelyükön tartózkodó, de indulásra kész ember találtak.⁵⁸² Itt az üldözöttek vezetőjét, dr. Moskovitsot és dr. Rafaelt, a tábor orvosát a padlástér tűzfalánál másik öt-hat üldözött társukkal együtt géppisztolysorozattal kivégezték, mert nem tudták megmondani, ki lőtt a padlástérből „a hungarista katonára”. Az ítélet leszöge-

⁵⁷⁹ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása a Baráth családról, 800.

⁵⁸⁰ BFL XX.4.a./4831. I. doboz, Elsőfokú ítélet, 168.

⁵⁸¹ Uo., Elsőfokú ítélet, 169. Az ítélet a szokásos fordulatokkal nevesíti a résztvevőket: „Szelepcsényi László vezetésével Kröszl Vilmos, Hollay József, Baráth Kálmán, Bükkös György, a három Vigh testvér, Komlósi Elemér, Surányi József, Nagy Elek, Pintér László, Tallós József, és még több fegyveres pártszolgálatos”.

⁵⁸² Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 30., 774.

zi, hogy „erről egyébként a szerencsétlenek nem is tudhattak, mert az valójában nem történt meg”.⁵⁸³ A tábor vezetőségének kivégzéséről azonban a leginformatívabb Bükkös nem beszélt, csak annyit említett meg, hogy nyolc-kilenc foglyot végeztek ki a padlástérben.⁵⁸⁴ A lövöldözés kapcsán még két vagy három fő megsebesült, akiket a nyilasok utasítására társaik az utcai járdára fektettek le. Őket a rendőrség intézkedése alapján a mentők elvitték.⁵⁸⁵ Az ítélet szövege a következőképpen folytatódik: „Ezután Szelepcsényi László utasítására a több ezer üldözött közül kiválogattak kb. 20 üldözöttet, majd azokat a pártházba kísérték. Az intézetben nyomorék gyermekek is voltak elhelyezve, ezek közül kb. 20-25 nyomorék gyermeket – köztük Böhm Sándor tanút – a villamossínekre állították, majd az egyik 67-es jelzésű villamos vezetőjét arra akarták kényszeríteni, hogy a villamossal hajtson közük. A villamosvezető a nyilasok parancsának teljesítését megtagadta.”⁵⁸⁶ Végül a nyilasházba hurcolt üldözötteket a többi ott fogvatartottal együtt megkínózták és kivégezték, ahogy azt a zuglói pártszervezet történeténél ismertettem.

A történeti irodalomban a Mexikói úton történetekről a zuglói per által felrajzolt kép rögzült. Randolph Braham *Magyar holocaust: a népiirtás politikája* című monográfiájában ezt olvashatjuk: „December 3-án megtámadták a Kolumbusz utcai különleges tábort (Sonderlager), ahol nagyszámú zsidó várt »emigrálásra«. A tábor a Nemzetközi Vöröskereszt fennhatósága alatt állt, a nyilasok ennek ellenére behatoltak, és több zsidót megöltek, köztük a tábor orvosát, dr. Rafaelt, és Moskovits táborparancsnokot és családtagjait. Az egyik beszámoló szerint az idős zsidókat

⁵⁸³ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 169.

⁵⁸⁴ Uo., I. doboz, Bükkös összefoglaló vallomása, 814.

⁵⁸⁵ Uo., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 30., 775.

⁵⁸⁶ Uo., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 169.

elhurcolták a táborból a gettóba, a többieket bevagyonírozták a Józsefvárosi pályaudvaron és Bergen-Belsenbe deportálták.”⁵⁸⁷

A nyomozati iratokban számos pontatlanság és ferdítés található. Az A-1325 jelzetű „Összefoglaló jelentés” szerint a Mexikói útihoz hasonló gyűjtőtáborokat az 1944. december 2-án megjelent, Vajna Gábor nyilas belügyminiszter által kiadott rendelet után kezdték el kiüríteni.⁵⁸⁸ A 8935/1944. számú belügyminisztériumi rendeletet valójában november 29-én adták ki, és a gettóba csak a külföldi véd- vagy útlevéllel nem rendelkező zsidóknak kellett átköltözniük.⁵⁸⁹ A december 2-i dátum az átköltözés időpontját jelentette.⁵⁹⁰ A különböző helyeken összegyűjtött foglyokat részben a gettóba telepítették át, részben pedig útnak indították a Harmadik Birodalom területe felé. A Mexikói úti internálótáborból is a gettóba tervezték áthelyezni az ott tartózkodók egy részét. A zuglói per során a tárgyalóteremben az hangzott el, hogy a nyilasok 1944. december 3-án rendőrökkel együtt jelentek meg az internálótáborban. „Aznap délután ... lementem az udvarra, rengeteg holtestet láttam ott. A halottak között volt dr. Raffael és dr. Markovits ...”⁵⁹¹ Valójában a tábor orvosát dr. Moskovitsnak hívták, Markovits egy másik orvos neve volt, akit a zuglói nyilasok elhurcoltak. A további vallomások is ezt a tényállást erősítik meg, kiegészítve a következő állítással: „azon a napon, előzőleg ... egy rendőr leadott egy lövést”⁵⁹². A lövést a

⁵⁸⁷ Randolph Braham: *A népiirtás politikája: a holocaust Magyarországon* című összefoglaló könyvében (Gondolat-Blackburn International Inc, 1981, Budapest-Wilmington, 1981) külön is megemlékezik a zuglói nyilasokról, mint az egyik különösen is sok bűntényt elkövető, „szélsőjobboidali bandáról” (220. és 315.).

⁵⁸⁸ ÁBTL A-1325, 1966. július. 29., 9.

⁵⁸⁹ Magyar Kronológia, az interneten: www.magyar-kronologia.hu, illetve Randolph Braham: i. m., 218.

⁵⁹⁰ Randolph Braham: uo., 219., illetve Magyar Kronológia, az interneten: www.magyar-kronologia.hu.

⁵⁹¹ Dr. Berend Endre vallomása (Sólyom József-Szabó László: i. m., 277.).

⁵⁹² Dr. Kanizsai Dezső vallomása (Sólyom József-Szabó László: i. m., 278.).

nyilasok az ellenállóknak tulajdonították, s a vallomások szerint a mérsárlás megkezdésére ez a lövés adta meg a jelet. A per során azonban a bíróság néhány fontos adatot elfelejtett vizsgálni.⁵⁹³

Az egyik, hogy a 2-áról 3-ára virradó éjszaka az Eichmann-törzs akciót rendelt el az internálótábor átvizsgálására és az áttelepítés előkészítésére. Ez a maradék értékek elkobzását és egy részük számára a deportálást jelentette. Az akciónak még egy fontos célja volt: a táborban esetlegesen megbújó fegyveres ellenállók kiszűrése. A műveletet – Eichmann távollétében – Theodor Dannecker és Otto Hunsche SS-századosok tervezték ki, s Dannecker személyesen vezényelte.⁵⁹⁴ A végrehajtáshoz magyar rendőri segítséget is igénybe vettek. A második fontos, a bíróság által figyelmen kívül hagyott adat ezzel függ össze: az internálótábor szomszédságában egy gyorslevente-alakulat volt elszállásolva, az internálótáborban pedig fegyveres ellenálló csoportok szerveződtek, amelyek kapcsolatban álltak a leventékkel, akik valószínűleg a Nemzetőrség (KISKA) egyik egységének keretében kaptak helyet.⁵⁹⁵ A KISKA-egységekkel fenntartott kapcsolatot az is mutatja, hogy a kiskások gyakran vittek megfelelő papírokkal nem rendelkező üldözötteket a táborba.⁵⁹⁶

A fentiekről nem esett szó a tárgyalás során, sőt az idevágó vallomások sem kerültek be a per anyagába. A tábor egyik lakója például elmondta: „A ház szuterénhelyiségében tanyázott kb. 30-35 egé-

⁵⁹³ „Egy idő múlva berohant Duhaj József rendőr, és három revolverlövést adott le az ablakon keresztül. Kollégái nekirentottak, mondván: Mit csinálsz, meg vagy őrülve? Eddig a zsidók összeszedése minden fegyveres beavatkozás nélkül folyt, ettől kezdve azonban vérengzéssé fajult a dolog, mert Duhaj három lövésére a nyilasok, azt állítva, hogy a zsidóknál fegyver van és lőnek rájuk, megvadultak.” ÁBTL A-1089 (Mexikói úti internálótábor), 19.

⁵⁹⁴ Dannecker jó kapcsolatot épített ki egy rendőri vezetővel, akivel együtt számos razziaát bonyolított le. Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*. Magyar Téka, 1948, 364.

⁵⁹⁵ Ember Mária: Egy úr Eichmann stábjából (utolsó, befejező rész). *Magyar Nemzet*, 1984. június 24.

⁵⁹⁶ Turnauer Vilmos személyes közlései. Terror Háza Múzeum videoarchívum.

szen fiatal, kb. 18-20 éves nyilas. Az is lehet, hogy ezek a fiatalok leventék voltak. Mi »gyorsleventéknek« hívtuk őket.” A december 3-ai razzia közben „az utcán hozzánk jött egy »gyorslevente«, akinek sok ajándékotadtunk már korábban. Ő mondta, hogy én és négy társam menjünk vissza a házba és maradjunk ottan. Mi ennek megfelelően cselekedtünk.”⁵⁹⁷ A Mexikói út 60. alatt működő két intézet akkori igazgatója, dr. Kanizsai Dezső szerint pedig „a főépület szuterénhelyiségeiben leventekorú fiatalok is voltak, akik közül többnek fegyvere is volt.”⁵⁹⁸ Az ellenállással tartott kapcsolatra utal, hogy a razziát követően a tábor területén a nyilasok agyonlőtték az odaérkező „Szabados nevű újpesti szabót, aki partizán volt, és gyakran jött hozzánk az intézetbe és élelmet hozott a résziünkre”.⁵⁹⁹

Kérdés, hogy nem történt-e valóban fegyveres összetűzés a tábor területén tartózkodó fegyveres csoportok – akár a leventék, akár a cionista ellenállók – és a nyilasok között. Lévai Jenő, a magyarországi vészkorszak egyik legelső krónikása szerint „Dr. Kasztner utasítására itt fegyvereket tároltak az SS-őrség eltávolítása után, önvédelem céljából, s valóban a jelentkező nyilasokra lőttek”.⁶⁰⁰ Ezt megerősíti a zuglói pert előkészítő nyomozás során felvett egyik vallo-más is. „Fegyveres nyilasok jelentek meg az intézetben és annak minden lakóját elzavarták az udvarra. Amíg az udvaron gyülekeztünk, az idő alatt tűzharc keletkezett egyrészt a nyilasok, másrészt az intézet padlásán és a legfelső emeleten tartózkodó, általam addig soha nem látott félig ma-gyar katonaruhába, főleg csak katonaköpenybe öltözött fegyveres szemé-lyek között. Ez a fegyveres összetűzés nyolc-tíz percig tarthatott. Halottat nem láttam, de azt igen, hogy a nyilasok sebesült magyar katonaköpenyes

⁵⁹⁷ BFL XX.4.a./4831. III. doboz, Fürhzeitig Ferencné tanúvallomása, 2707–2708.

⁵⁹⁸ BFL XX.4.a./4831. III. doboz, dr. Kanizsai Dezső tanúvallomása, 2873. Dr. Kani-zsai tanúvallomásainak estében furcsa, hogy vallomásának csak a második példá-nyában emlékezik meg a „rendőrségi szálláshely felől érkező provokatív lövésről” (2876.).

⁵⁹⁹ BFL XX.4.a./4831. III. doboz, Bóhm Sándor vallomása, 2613.

⁶⁰⁰ Lévai Jenő: i. m., 364.

személyt húztak az udvaron ruhájánál fogva, kb. 6 személyt pedig élve fogtak el.”⁶⁰¹ A zuglói pártszolgálatosok ellen korábban lefolytatott perekben szintén előkerült ez a kérdés. Egyikük úgy emlékezett vissza, hogy amikor a Nyomorék Gyermek Otthonához érkez-tek, „kisebb ellenállás fogadta őket”, és a rendőrökkel együtt az össze-szedett üldözötteket sorba állították, majd átadták őket az időköz-ben odaérkezett németeknek.⁶⁰² A Vigh fivérek perében pedig az hangzott el, hogy a XIV. kerületi pártszolgálatosok azt az informá-ciót kapták, hogy a fegyveres nemzetszolgálatosokat a Mexikói úti intézménynél megtámadták. Amikor odaértek, a nemzetszolgála-tosok már tűz alatt tartották a Nyomorék Gyermek Otthonát. A fegyveres nemzetszolgálatosok vonultak be először az épületbe, és ők hajtották ki az embereket. Szelepcsényi egy főhadnaggyal, a nemzetszolgálatosok vezetőjével folytatott megbeszélés után vitt el foglyokat.⁶⁰³ Egy rendőri jelentés szerint aznap „a tábor területén fegyveres ellenállási gócra bukkantak és most tisztogatási akció folyik”.⁶⁰⁴ A bíróság megállapításaival szemben valójában nem a nyilasok ölték meg Rafael és Moskovitsot. Előzőleg ugyanis Danneckerék túszo-kat szedtek – Rafael és Moskovits is köztük volt –, s később ki is végezték őket. Ugyanezt erősíti meg Szita Szabolcs is, szerinte a razzia az Eichmann-stáb műve volt, és a helyszínen összesen csak „néhány gyilkosság” történt.⁶⁰⁵ Ugyanakkor meglepő módon eluta-sítja a korábban említett állítást arról, hogy fegyvereket is tárol-tak a tábor területén, mivel ez a „Mentőbizottság felfogásától teljesen idegen” lett volna, és alaptalannak nevezi Kasztner Rezső közlését

⁶⁰¹ BFL XX.4.a./4831. III. doboz, Krassó Tamás tanúvallomása, 2970–2971.

⁶⁰² Uo., V. doboz, Tóth Ervin vallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, 5612.

⁶⁰³ Uo., V. doboz, Vigh József vallomása Vigh József és tsai. ügyében, 6851.

⁶⁰⁴ Ember Mária: uo.

⁶⁰⁵ Szita Szabolcs: *Aki egy embert megment, a világot menti meg*. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 2005, 137.

arról, hogy két támadót lelőttek volna Kasztnerék.⁶⁰⁶ Ugyanakkor említést tesz a KISKA egyenruhás fiataljairól.⁶⁰⁷ Vajon feltételezhetjük-e, hogy az ellenállással kapcsolatban álló öntudatos fiatalok, akik önmagukat és családjaikat is életveszélyben tudták, retorziós érzésektől fűtve, ne szereztek volna be fegyvert az egyenruha mellé, és adott esetben ne használták volna?⁶⁰⁸

A Mexikói úti események látszólag alátámasztották az ügyész vádbeszédét is, amely a „fasizmus” ideológiai maradványának nevezte az úgymond „ész- és értelemellenes irányzatot”. Amit a nyilasok a Mexikói úton csináltak, az a kommunista hatóságok tolmácsolásában teljesen értelmetlennek és ésszerűtlennek tűnt. 1989-ben az utolsó selejtezési hullám részeként a táborra vonatkozó dokumentumokat a BM Nyilvántartóban megsemmisítették.⁶⁰⁹ Így csak a fenti aprólékos vizsgálat után láthatjuk, hogy a „Mexikói úti vérengzés” esetében a hatóságok a tények szándékos figyelmen kívül hagyásával és egyes események kreatív „átrendezésével” egy „alternatív” történeti valóságot hoztak létre – olyant, amely megfelelt a párt értékelésének a „Horthy-fasizmusból” logikusan következő, eszement, horrorfilmbe illő nyilasterorról alkotott képnek.

⁶⁰⁶ Szita Szabolcs: i. m., 139. 333. jegyzet.

⁶⁰⁷ Uo., 146.

⁶⁰⁸ Lásd: Komoly Ottó naplója, 49. jegyzet.

⁶⁰⁹ Gecsényi Lajos: A „Jaross-listák” nyomában. *História*, 2004. 02–03., az interneten: <http://www.historia.hu/archivum/2004/040203gecsenyi.htm>.

Zárógondolatok

„Börtönőr: Mi az a proletárdiktatúra?

Pelikán elvtárs: Azt tudom. Amikor a prolik diktálnak.

Ezt sem érti?

Börtönőr: Na és mi a három funkciója?

Pelikán elvtárs: Én egyet tudok. Az ellenforradalmár, nyilas, fasiszta bandát ütni kell.

Börtönőr: Ütni kell. És a másik kettő?

Pelikán elvtárs: Nem elég?”

(Bacsó Péter: *A tanú* című filmjéből)

A tanú című film főhőse, a csetlő-botló, de jó szándékú, elkötelezett kommunista Pelikán elvtárs így fogalmazta meg a proletárdiktatúra legfontosabb és szerinte egyetlen funkcióját: „Az ellenforradalmár, nyilas, fasiszta bandát ütni kell.”⁶¹⁰ A kommunista utópiáról ekkora már kiderült, hogy megvalósítása a távoli, bizonytalan jövőbe csúszik át, a proletárdiktatúrák jelene viszont szürke és hideg volt. Kevés nemzetközileg is vállalható üzenetük maradt az 1960-as évekre, s ezek egyike, sőt Európában talán a legfontosabb, az antifasizmus volt. A fasisztákra mért csapás („ütés”) ezúttal egy kifinomult, megfelelő dramaturgiával felépített bírósági előadás volt, amelynek során a rendszer leleplezte ellenfeleit. A per során egy világos szereposztással rendezett drámát követhetett figyelemmel a közvélemény, amely látszólag csak arról szólt, hogy az

⁶¹⁰ *A tanú*, rendezte: Bacsó Péter, 1969.

„ellenforradalmár, nyilas, fasiszta banda” hatalmas ütést kapott. A tárgyalóteremnek mindig is volt egyfajta színpadias vonása, nagyobb perek esetében pedig ennek a világi, valós színháznak a működése különös hangsúlyt kap. A zuglói per közönségének egyik tagja így emlékezett erre a benyomásra: „...az egész valahogy túlrendezettnak tűnt, akár egy színház, nekem, a gimnazista srácnak magában hordozta a történelmet, a szörnyűségeket. De azért is hallatlan izgalmas volt tanúja lenni az eseményeknek, mert kiváló ügyvédek vettek részt a perben, illetve jó volt az ügyész és a bíró is. Ez máig meghatározó élmény számomra.”⁶¹¹ A per keltette hullámok még néhány évig intenzíven hatottak. Ennek egyik, némileg tragikomikus példája a Fővárosi Főügyészséghez érkezett levél, amelyet a soltszentimrei községi tanács végrehajtó bizottságának elnöke írt.⁶¹² Ebben afelől érdeklődött, hogy azonos-e a perben említett Sajtos György egy, a községükben korábban élt Sajtos Györggyel. A vb-elnök a „benne és a község lakosságában felmerülő kételyek miatt” látta jónak tudakozódni. Az ügyészség udvariasan elhárította a kérdést, különös tekintettel arra, hogy a szóban forgó személy már évekkel korábban elhunyt. A perről a soltszentimrei vb-elnök egyébként a riportkönyvből nyert tudomást.

Voltaképpen mi volt tehát a zuglói nyilasok pere? Egyszerű bűnvádi eljárás, amelyre véletlenül került sor, a hatóságok napi rutinmunkája közepette? Mint láttuk, ezt a lehetőséget kizárhatjuk. Vagy éppen ellenkezőleg, egy koncepciós per? A magyar történetírásban és a köztudatban is gyakran összekeveredik a koncepciós per fogalma egy másik, éppolyan lényeges fogalommal, a kirakatper vagy másképpen a látványper fogalmával. „A kirakatperek nem mindig koncepciós perek, s a koncepciós perek nagy többsége egyáltalán nem látvány-, illetve kirakatper. Kirakatpernek vagy látványpernek azo-

kat az eljárásokat tekinthetjük, amelyeket a legszélesebb nyilvánosság előtt folytatnak le azzal a céllal, hogy példát statuáljanak, s megtanítsák a polgároknak, mi minden lesz akkortól kezdve tilos, mi mindenért jár büntetés. Kirakatperek tehát akkor rendeznek, ha a hatalom birtokosai valamilyen témát előtérbe akarnak helyezni, vagy valamilyen nagy tanulságot akarnak a per során kimondatni, bemutatni.”⁶¹³

Ahhoz, hogy láthassuk, a perek milyen célt szolgáltak a kommunista propagandagépezetben, vissza kell tekintenünk mozgalom hőskorára, amikor korlátozott sajtóeszközök álltak a különböző forradalmi csoportok rendelkezésére. „A letartóztatás ... Trockij szerint beletartozott a forradalmárrá válás kötelező programjába, mert lehetőséget adott a legizgalmasabb szereplésre: a bírósági tárgyalásra. ... Hogy aztán a tárgyalást a propaganda szószékévé változtassák.”⁶¹⁴ Ez volt tehát a régi, illegális időkben az oroszországi bolsevikok taktikája. A vádlottként való részvétel egy-egy perben ráadásul deklarálta, sőt megpecsételte a hivatásos bolsevik forradalmár elkötelezettségét a párt irányában, hiszen a bírósági ítélet kimondva egyfajta *ténnyé* válik, következményekkel és az adott körülmények között hosszú időig tartó megbélyegzéssel.

A nem kommunista országokban zajló bírósági tárgyalásokra vonatkozóan ugyanez a gyakorlat élt tovább a szovjet hatalom létrejötte után is, csak éppen fordított szereposztással. Ráadásul most már egy jelentős apparátust tudtak annak a szolgálatába állítani, hogy egyes politikai pereket a kommunista propaganda-szakértők kirakatperré változtassanak. Ilyen volt az első Rákosi-per 1925–1926-ban. A Komintern utasításainak megfelelően Rákosi Mátyás és társai megfordították a szerepeket: „A vádlottak bátran vallották magukat kommunistának és a tárgyalótermet a KMP szószékévé változ-

⁶¹¹ Interjú dr. Bárándy Péterrel. HVG Online, <http://hvg.hu/itthon/20050203-barandy/page2.aspx>

⁶¹² BFL XXV.60.c. 1966/53899. I. doboz (oldalszám nélkül).

⁶¹³ Schmidt Mária: Perek és ellenperek. *Valóság*, 2004. 6. sz.

⁶¹⁴ Edvard Radzinszkij: *Sztálin*. Európa Könyvkiadó, 1997, 58. Radzinszkij munkássága vitatott, ugyanakkor a kommunizmus számos mechanizmusát és jellemző vonását meggyőzően ábrázolja.

tatták.”⁶¹⁵ A lényeg tehát ez volt: a tárgyalóteremből politikai üzenő felületet hoztak létre.

A nem kommunista országok bíróságai, amennyiben kommunista forradalmárokat vagy „haladó politikusokat” ítélték el, ezt nyilván osztályérdekekből, sőt a „hamis tudat” által megzavarva, az igazi valóságot fel nem ismerve tették meg. A kommunista országok bíróságai viszont, a marxizmus-leninizmus elméletének megfelelően mindig az objektív valóságot rekonstruálták, hiszen a marxizmus-leninizmus maga volt az objektív valóság! A kommunista totalitás és paradoxon az igazságszolgáltatás kezelésében is meglátszott. Mindkét esetben úgymond tárgyasult valóság az ítélet, de a „kapitalista” országok bíróságai által létrehozott tárgyasulás a hamis tudat terméke, tehát orwelli kifejezéssel élve: *nemjő*. A kommunista igazságszolgáltatás viszont magát a felismert történelmi Igazságot, a kommunista Valóságot képviselve csak igazságos ítéletet tud hozni. Ha mégsem, az csak hiba a gépezetben, de még az is a Célt szolgálja!⁶¹⁶ Azt, hogy ez mennyire gyakorlati kérdés volt, egy visszaemlékezésből is láthatjuk: „*A hatvanas évek közepén egy vezető állásban levő, kandidált történész az Eötvös Kollégiumba látogatott. Az általános politikai tájékoztató után elindult a kérdezz-felelek. Egyik társunk – minden bátorságát összeszedve – feltette a nagy kérdést: lehet-e hamis tudattal szocializmust építeni? Az illető szemrebbenés nélkül adta a tudtunkra: miért ne, elvtársak! Az érvényben levő felfogás*

szerint a tudat »az agynak az a működése, amellyel a világot visszatükrözi«, illetve »a megszerzett képzetek, fogalmak és élmények összessége«. Tudat, hamis tudat – értelmezhetjük az elhangzott marxista magyarázatot – egyre megy. A lényeg: azonosulj a rendszerrel, bizonyítsd az igazát, még akkor is, ha tudod, hogy ez nem más, mint hamis tudáson alapuló hitrege. A rendszer hirdetni vágyott mítosza.”⁶¹⁷

Igazából a politikai perek a kommunista gyakorlatban mindig is a középkori misztériumjátékok és a boszorkányperek keverékei voltak. Így a nyilvánosság előtt, a „független bíróság” és az „objektivitás” képzete mögé bújva, előszeretettel használták arra a tárgyalótermeket, hogy ne csupán a bűnösök felett mondjanak ítéletet, de egyúttal megmutassák a mögöttük álló igazi valóságot, és néven nevezzék a „Gonoszt”.

Ezt a nürnbergi perek szovjet főügyése így fogalmazta meg: „*Végre a vádlottak személyében nem csupán róluk ítélkeziünk, hanem az általuk létrehozott intézményekről és szervezetekről is.*”⁶¹⁸ A magyar igazságszolgáltatás a második világháború után ugyanezen az úton indult el, amikor is egyrészt az egyéni felelősség helyett az egyénről mint egy társadalmi osztály tagjáról mondtak ítéletet, másrészt az ítélet tulajdonképpen a történelmi szükségszerűségből következik.⁶¹⁹ Ugyanígy olvashatjuk a Legfelsőbb Bíróság

⁶¹⁷ M. Kiss Sándor ismertetője Berecz János: *Ellenforradalom tollal és fegyverrel* című munkájáról. *Kommentár*, 2012. 4. sz., 28.

⁶¹⁸ Idézi Peter Przyblysky: *Akasztófa és amnesztia*. Kossuth Kiadó, 1982, 25. A kérdést lásd bővebben Schmidt Mária: *Politikai igazságszolgáltatás a háború utáni Európában*. In: *Diktatúrák ördögsekerén*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1998.

⁶¹⁹ Ez a koncepció már közvetlenül a háború után, a népbíróságok működése idején felfedezhető volt. Marosán György, a Sztójay-per politikai ügyésze a következőt mondta: „*A vádlottak padján Sztójayékkal együtt egy 25 éves politikai, gazdasági és társadalmi rendszer ül, és ezért kell kemény ítéletet mondani, mert a személyeken túl egy rendszer felett is ítéletet mondunk.*” A népbürokraták pedig: „*Az elsőrendű vádlott tehát tulajdonképpen az a társadalmi osztály, amely fölött a történelem már ítél.*” (A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. Szerk.: Karsai László–Molnár Judit. 1956-os Intézet, Budapest, 2005, 591., illetve 571.)

⁶¹⁵ *Munkásmozgalom-történeti lexikon*. Főszerk.: Vass Henrik. Kossuth Kiadó, 1976, 542.

⁶¹⁶ Lengyel József önéletrajzi ihletésű regényében megjelenik ez a törvényszerűség. A GULAG egyik táborában egy alaptalanul javító-nevelő kényszermunkára ítélt, öreg kommunista szájába adja a szavakat: „*De az megvan, hogy a kommunizmusra kell hivatkozni és a népre, mikor ellentünk kell beszélniük.*” Ez maga a kommunista paradoxon és az említett totalitás megfogalmazása. (Igéző – elejétől végig, az interneten: <http://mek.niif.hu/06400/06408/html/01.htm#22>. Lengyel József (1896–1975): író, politikus, a Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik alapítója 1918-ban, dolgozott a nemzetközi kommunista mozgalomban, később a Nagy Terror idején letartóztatták, a GULAG-ra küldték, majd száműzték és csak 1955-ben tért haza.

ítéletében is: „a háborús bűntettek elkövetői feletti ítélkezés történelmi igazságtévés: az előző népellenes rendszert felváltó népi rendszer erkölcsi ítéletét fejezi ki a hatalom birtokában elkövetett bűntettek felett”.⁶²⁰ Mire sor került az 1967-es perre, már nemcsak az állami igazságügyi apparátus, de természetesen az ügyvédek is alkalmazkodtak ehhez. A fővádlott védője, dr. Bárándy György 1967. március 24-én elmondott védőbeszédében a következőt hangsúlyozta: „Tudomásul kell venni, hogy ebben az országban a fasizmus újjáéledése már lehetetlen. A kapitalista környezet talán szükségessé teszi az elrettentést? Jó! ... De amikor az egész világ elítéli a háborús bűnöket, akkor szerintem nincs meg annak a konkrét veszélye, hogy valahol a fasizmus ebben a formában felüsse ismét a fejét. ... Kröszl Vilmos itt ül a vádlottak padján, de ott ül mögötte, vagy éppen előtte, az egész fasiszta rendszer.”⁶²¹ Az ellentmondásosnak tűnő szövegrész sorai között nagyon fontos elemeket fedezhetünk fel. Az első, hogy a rezsím szilárd lábakon áll. A második a per elrettentő üzenete, amelyet a külső, kapitalista környezet tesz szükségessé. A harmadik, hogy a tárgyalás végén egy egész rendszerről fognak ítélet mondani. Tegyük hozzá, hogy az ügyvéd évtizedekkel később, visszaemlékezéseiben még egy fontos magyarázattal egészítette ki a fenti szöveget. „Valójában nem az antiszemitizmus, hanem a lumpen brutalitás ült a vádlottak padján.”⁶²² Hogy ez valóban helytálló megállapítás lehet, alátámasztja Kálmán László vádlott egyik kijelentése még az ügyészségi vizsgálat során: „A keresztapám zsidó ember, a jelenlegi feleségem zsidónő, ebből is következik, hogy bennem zsidógyűlölet nem lehet.”⁶²³ Egyszerűen csak gyűlölet és frusztráció azonban nagyon is lehetett: hogy ez milyen céltáblát talál, ha szabad utat engednek neki, az már más kérdés.

⁶²⁰ ÁBTL V-153693/1, A Legfelsőbb Bíróság ítélete, 262.

⁶²¹ Súlyom József-Szabó László: i. m., 345., illetve Dr. Bárándy György taláros története (szerk.: dr. Schmidt Attila-N. J. Kadinszky. Kiadta: N. J. Kadinszky, 2006), 39–40.

⁶²² Dr. Bárándy György taláros története, 36.

⁶²³ BFL XXV.60.c. 1966/53899. I. doboz, oldalszám nélkül (3777?), 1966. augusztus 10.

Ettől függetlenül a védőügyvéd állítása a per üzenetének többrétegűségére utal. Akit nem érdekeltek az ideológiai szempontok, az antifasiszta harc, az is azonosulhatott a Rendet védő kádári népfronttal – azzal a „népfronttal”, amelynek megteremtése során, az 1956-ot követő megtorlás idején az ilyen jellegű gyűlöletet nagyon is felhasználták. Itt azonban ezt a fajta indulatot úgy mutatták be, mint amely csak a „fasiszta lelkekben” tör elő. Elsősorban kirakattárról kell tehát beszélnünk.

De koncepció volt-e az eljárás? A koncepció perek a legtöbb esetben zárt tárgyalásokat, „mondvacsinált vádakat ... spártai ítéleteket” jelentettek, ahol „mellőzték vagy formálissá tették a bizonyítási eljárást”.⁶²⁴ A koncepció maga különböző mélységig kidolgozott, de mindenképpen előre megírt forgatókönyvet jelentett. A zuglói peranyagok kritikai elemzése alapján kijelenthető: ez a nyilasper abban az értelemben nem volt koncepció, hogy tényleges bűnelkövetőket ítéltek el. Pontosabban szólva: nem volt konstruált per, legfeljebb egyes részleteiben. Általában nézve, az 1944-ben hatályban lévő jogszabályok alapján is bűnösnek minősültek volna a vádlottak. Így nem kellett egyértelműen irreális elemekből felépíteni a vádat, mint amilyen a Rajk-per csőszkunyhója, vagy a Mindszenty-per félórás, Habsburg-restaurációt előkészítő megbeszélése volt.⁶²⁵ Ilyenek nem is igazán kellettek a koncepcióhoz, hiszen an-

⁶²⁴ Schmidt Mária: Perek és ellenperek. *Valóság*, 2004. 6. sz.

⁶²⁵ „Valójában két koncepciófogalom él a tudatunkban, sajátos szimbiozisban. Az egyik a köznap értelemben vett koncepció – elgondolás, terv –, a másik a politikai koncepció: koholt vádak alapján rendezett politikai per.” [M. Kiss Sándor: *Közelítések 1956 (tanulmányok, esszék, előadások)*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2011, 277–278.] Az utóbbi esetben véleményem szerint a konstruáltság fogalmát is érdemes lenne megvizsgálni, hiszen bizonyos koncepció pereknél nem kellett kitalálni meg nem történt eseményeket, pusztán a rugalmas jogszabályok (például a szovjet büntető törvénykönyv 58. paragrafusa) alapján és a politikailag vezérelt ítélkezési eljárásrendszerben értelmezni azt, ami valóban megtörtént. Máskor – mint ahogyan arra utaltam – szükségesnek láttak teljesen irreális elemeket is beilleszteni a vádpontok közé. Így tehát a kommunista perek esetében a három „K” meglétét érdemes szemügyre venni: beszélhetünk-e

nak egyik célját az elévülés kérdésének napirenden tartása és tendenciózus tárgyalása jelentette. A koncepciónak ez a része pedig – ahogyan azt láthattuk – meghatározott nemzetközi célokat szolgált.⁶²⁶ Az eljárás során felrajzolt szürreális, hihetetlen borzalmak pusztán a vád színesítését, a történelmi tabló egyes motívumainak nyomatékosságát szolgálták. Koncepció természetesen volt a per mögött, de nem annyira jogi, mint inkább politikai-ideológiai koncepció. Van azonban egy fontos fogalom, amely egyes koncepciók perék jellemzője lett. Ez pedig az „amalgámozás” volt, amelyet még Révai József fejtett ki. Ennek az volt a lényege, hogy valós és valótlan elemekből olvasztották össze a vádat (majd természetesen az ítéletben rögzített tényállást is).⁶²⁷ Ebből a szempontból a zuglói nyilasok pere ismét csak megfelelt a szokásos kommunista gyakorlatnak.

A per a kádári óvatos, ravasz taktikának megfelelően egy meseteri sakkhúzás volt, amellyel számos pontot lehetett fedezni és támadni egyszerre. A bírósági dráma egyértelmű volt, de nem olyan szájbarágós, mint a korábbi koncepciók-kirakatperék. Feljebb már utaltam arra, hogy többféle értelmet is ki lehetett olvasni a perből, amelyek mindegyike a kádári „szövetségi politika”, vagyis az antifasiszta népfront érdekét szolgálta valamilyen módon. Nem volt véletlen, hogy éppen a Hazafias Népfront lapja, a Magyar Nemzet kapott jelentős szerepet a perről szóló beszámolók közlésében, és az sem, hogy az egyik itt megjelent cikkben pontosan meghatározták, hogy miből állt össze a nyilasok ellenségképe: kommunisták,

koncepcióról? Felfedezhetők-e konstruált elemek a vádban? Végül pedig kirakatper volt-e az adott eljárás?

⁶²⁶ Az 1967-es év bővelkedett nemzetközi szenzációkban, Szvetlana Allilujeva, Sztálin lányának disszidálásától kezdve egészen a hatnapos arab-izraeli háborúig. Ebben a környezetben szinte természetes is, hogy egy ilyen fontos kérdés, mint az antifasiszmus prezentálása kiemelt jelentőséggel bír. Az más kérdés, hogy elérte-e a célját.

⁶²⁷ M. Kiss Sándor: i. m., 278.

a demokraták, zsidók, a rend, a jogbiztonság. Ez nagyjából fedte a valóságot, azonban itt egy népfrontos értelmezést kapott – hiszen a nyilasok éppen úgy, mint a kommunisták, elsősorban a polgári világ lerombolására törektek.⁶²⁸ A nagy tanulság ebben az esetben az volt, hogy a hatalom üzent a társadalomnak és a külvilág számára is: mostantól kezdve elsősorban csak a „nyilas, fasiszta bandát ütik”, és abból is csak a bűnelkövetőket. Nem akartak széles körű náciavadászatot rendezni, mivel az '56 utáni megtorlások fényében ez már inkább boszorkányüldözésnek hatott volna. Bár, ahogyan láthattuk, logikusan érkeztek el a nyilasok elleni küzdelemhez, ez lényegében az '56-ot követő „antifasiszta” sorozat végét jelentette. A Prágában 1965-ben megfogalmazott ajánlásokat a háborús bűnösök ellen indítandó széles körű hajtóvadászatról a magyar szervek szándékosan nem ültették át a gyakorlatba, megállapításuk szerint „a feladatokat ... nem kampányszerűen kell elvégezni”.⁶²⁹ Leállították a politikai nyomozókat is, amikor tovább akarták bővíteni a letartóztatottak körét. Hogy ez a legfelsőbb szinteken dőlt el, azt mutatja, hogy Korom Mihály, az MSZMP KB adminisztratív titkára személyesen járt el az ügyben: „Benkei e! Kérlek – ismételten –, ne engedjétek a szélesítési törekvéseket érvényesíteni. Ellenőrzés alá kell jobban venni az ilyen ügyeket. jún. 29.”⁶³⁰ Nem csak ebben az ügyben nem szélesítették ki a kört. Az említett belügyi javaslattal ellentétben, amely az egész országra vonatkozóan (megyei bontásban) listázta a fellelhető pártszolgálatosokat, nem került sor az országos nyilasellenes fellépésre. A később, 1971–1972-ben megrendezett, az úgynevezett

⁶²⁸ Külön érdekesség, hogy a felsorolásban idézőjelbe téve megemlíti a „plutokrata zsidó kapitalistákat”. Ez is egy félrevezető, eretnek megfogalmazás, hiszen a kommunista szemlélet szerint minden kapitalista ellenség. Vádbeszéd a zuglói nyilasok ügyében. *Magyar Nemzet*, 1967. január 20.

⁶²⁹ A Koordinációs Bizottság 1966. március 30-i ülésének jegyzőkönyve. Az OSA digitális archívuma, az interneten: http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1966/koord_biz_66_03_30.pdf.

⁶³⁰ ABTL V-153693/11 129.

budai gyilkosok (a XII. kerületi pártszolgálatosok) elleni eljárásban pedig már halálos ítéletek sem születtek.

1967-ben ugyanis már nem tekintették ellenforradalmárnak az ország többségét, a célcsoportot egy vékony rétegben, az igazi nyilas pártszolgálatosokban jelölték meg. A célcsoport azonban közülük is csupán az elítéltekre korlátozódott. Ismét működött a „néha a kevesebb több” elve. Természetesen továbbra sem lehetett szó bármiféle úgymond „ellenforradalmi” tevékenységről, de a „jus murmurandi” bizonyos keretek között már lehetővé vált. Hogy is olvastuk az idézett visszaemlékezésben? „A lényeg: azonosulj a rendszerrel, bizonyítsd az igazát, még akkor is, ha tudod, hogy ez nem más, mint hamis tudáson alapuló hitrege.” Hinni már nem kellett, csak a látszatnak eléget téve azonosulni.⁶³¹ A Kádár-rendszer a felszínen sikeresen definiálta, hogy a nemzeti összefogás és megbékélés jegyében már nem folytat nyílt háborút a magyar társadalom ellen. Ahogy Kádár megfogalmazta: a piros mellett még két szín (a fehér és a zöld) létezését is tudomásul vették. A zuglói nyilasper nemcsak a népfrontos összefogás és a megbékélés szimbolikus gesztusa volt, de egyúttal arra is szolgált, hogy múlt árnyait a Kádár-rendszer űzze el, és pillanatnyi – jóformán bármikor visszavonható – feloldozást nyújtson az egykor „kilencmillió fasisztának” bélyegzett nemzet számára. Az elévülés kizárása erre is alkalmas volt. Ahogy a Legfelsőbb Bíróság ezt megfogalmazta: ez a „dolgozó nép elhatárolódását tanúsítja azokkal szemben (sic!), akik a hatalom birtokában, egy szűk réteg érdekében háborús, illetve népellenes bűntetteket követtek el. Ez a tény adja a jogpolitikai indokát annak, hogy az 1964. évi 27. számú tör. a háborús bűntettekkel kapcsolatban az elévülést kizárja.”⁶³² Alatto-

⁶³¹ Elgondolkodtató, hogy a Kádár-rendszernek ez a cinikus „összekacsintós” tulajdonsága filozófiai értelemben – és a gyakorlati vonatkozásokat tekintve is – sokkal inkább kifejezi a kommunista totalitást, vagyis a duplagondolt, mint a korábbi, teljes, tudati azonosulást elváró Rákosi-rezsim.

⁶³² ÁBTL V-153693/1, A Legfelsőbb Bíróság ítélete, 244.

mos gesztus volt ez. Először is, a kommunista hatalom kisajátította a jogot, hogy ítélkezzen a sötét, bűnös múlt felett, besorolva oda minden, ideológiájukhoz nem illeszkedő jelenséget. Másodszor, éppen ezáltal arra emlékeztette a nemzetet, hogy mégiscsak bűnös volt, és hogy a szovjetek és a kommunista párt honnan húzta ki az országot – nélkülük a fasizmus tombolna!

A per évében jelent meg a belügytől korábban elbocsátott, de a párt hivatalos történészévé avanszált Hollós Ervin *Kik voltak, mit akartak?* című munkája 1956-ról. Ebben olvashatjuk a 17. oldalon idézett belügyi összefoglaló ördögi körének irodalmi megfogalmazását: „Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. decemberi ismert határozatában világosan feltárta az ellenforradalom előzményeit és okait ... A kutatások azonban újabb és újabb tényeket hoznak a napvilágra, amelyek csak alátámasztják a pártnak az akkori helyzetről adott marxista-leninista elemzés (sic!) helyességét.”⁶³³ Ebbe a fogalmi keretbe illeszkedik a zuglói nyilasper is. A pártnak a valóságról adott értékelését kellett tükröznie, és egyúttal – a nemzetközi antifasiszta harc jegyében – valóságformáló erővel is kellett bírnia.

A zuglói nyilasok elleni eljárás anyaga jelentős segítséget nyújt ahhoz, hogy a nyilasok mozgalmának és 1944-es tevékenységének jellegzetességeit mikroszinten lehessen vizsgálni. Ezzel egy időben pedig betekintést ad a kommunista diktatúra Kádár-féle változatának működési mechanizmusaiába is. A bevezetésben feltett kérdésre tehát úgy fogalmazható meg a válasz: a zuglói per „antifasiszta” kirakatper volt, valódi bűnözőkkel, akiknek a bűneit mesterségesen nagyították fel és színezték ki, elhallgatva közben néhány, a kommunisták számára kínos jelenség létezését. A felderítésre nem a független igazságszolgáltatás működése során került sor, hanem a kommunista párt és a szovjet blokk aktuális hatalmi igényeinek megfelelően. Azért 1967-ben folytatták le, mert mind a Kádár-rezsim belső logikája, mind pedig a nemzetközi helyzet alakulása ek-

⁶³³ Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Kossuth Kiadó, Budapest, 1967.

kor vetette fel egy nagyszabású nyilasper lehetőségét.⁶³⁴ Az egyik bűnöző rezsimnek kapóra jött, hogy egy másik bűnöző rezsim által elkövetett bűnökre mutogatva fedezze magát.

A szovjet típusú diktatúrákban a múltról alkotott kép – főként az antifasiszta mítosz – nagyon is konkrétan volt jelen a politikában. Ahogyan a nagyközönségnek szánt, ismeretterjesztő művekben is megfogalmazták: „*A történelem ... aktív erőt jelent mai feladataink végrehajtásában.*”⁶³⁵ Ebben az állításban kétségtelenül van igazság, még akkor is, ha ilyen brutális, nyers formában alkalmazva inkább az ellenkező eredményt szokta elérni. A fő kérdés inkább az: miféle „történelem” volt az, ami aktív erőt jelentett a kommunisták számára. Az eljárás így igazolta az orwelli megállapítást: aki uralja a múltat, az uralja a jövőt is, és aki uralja a jelent, az uralja a múltat is.

⁶³⁴ A pert állambiztonsági szempontból vizsgáló Lénárt András a „miértre” a következő választ adja: „*a rövid válasz úgy szól, hogy a politika akkoriban vált fogékonyrá, ugyanis sokáig nem ebben a csoportban látták a fő ellenséget*” *A megtalált ellenség* (szerk.: Ungváry Krisztián). In: *Bűvőpatakok – A jobboldal és az állambiztonság*. 1956-os Intézet–Jaffa Kiadó, Budapest, 2013, 358. Tanulmányában kitér a per nemzetközi propagandaharcban betöltött szerepére is. A tanulmánykötet összeállítására és műhelyvitájára a jelen könyv alapjául szolgáló disszertáció megvédése után került sor. A műhelyvita után néhány új forrásrészlettel egészítettem ki téziseimet, ezekért köszönet Lénárt Andrásnak!

⁶³⁵ Paul Herbert Freyer: *Halál a tengereken*. Zrínyi–Kossuth, Budapest, 1979.

Irodalom

- Andrew, Christopher–Mitrohin, Vaszilij: *A Mitrohin-archívum: a KGB otthon és Nyugaton*. Talentum Kiadó, Budapest, 2000.
- Apor Péter: A hitelesség fabrikálása – Az 1919 és az 1956 közötti történelmi folytonosság megformálása. *Aetas*, 25. évf., 3. sz.
- Bark, L. Dennis–Gress, David R.: *A History of West Germany*. Blackwell. Vol. 2. Oxford–Cambridge, 1993.
- Bárándy Péter – HVG portré (Lindner András–Horváth Zoltán), az interneten: <http://hvg.hu/itthon/20050203barandy/page2.aspx>.
- Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. 1956-os Intézet, Budapest, 2006.
- Béládi László (szerk.): *Magyar Kronológia*, az interneten: www.magyar-kronologia.hu.
- Dr. Blaskó Lajos–dr. Gyarmati Pál: *Bene János Ferenc és tsai. háborús bűntette*. A BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség tanulmánya (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, kézirat).
- Bobkov, F. D.–Szidorenko, A. G.: *Az imperialista titkosszolgálatok szocialista országokkal szembeni ideológiai diverziója – Az állambiztonsági szervek ellenük folytatott harca*. Rendőrtiszti Főiskola (kézirat), Budapest, 1978.
- Bogdány Miklósné (szerk.): *Hatvanéves a XIV. kerületi előjáróság – Zugló városrészeinek történelmi kalauza*. Kiadja: Herminamező Polgári Köre, Zugló, 1995.
- Borsányi György: Ezernyolcszáz kartoték a budapesti baloldaltól. *Valóság*, 1983. 9. sz.

Braham, Randolph: *A népiértés politikája: a holocaust Magyarországon*. (Több kiadás: Budapest–Martonvásár, Belvárosi Könyvkiadó, 1997; Új Mandátum, Budapest, 2003; angol nyelven: *The politics of genocide: the Holocaust in Hungary*, New York, Columbia University Press, 1981; Condensed ed. Detroit, Wayne University Press, 2000; Gondolat–Blackburn International Inc, 1981, Budapest–Wilmington, 1981).

Bukovszkij, Vlagyimir: *A moszkvai per*. XX. Század Intézet, Budapest, 2009.

Cesarini, David: *Eichmann élete és bűnei*. Gold Book, Budapest, 2004.

Csonka Rózsa–Harsányi János–Székely Gábor (szerk.): *A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1975.

Danielli, Dan: Captain László Ocskay and the 101/359 Labor Service Company, az interneten: http://isurvived.org/Rightheous_Folder/Rescue_by-DanDanieli.html.

Ember Mária: Egy úr Eichmann stábjából (utolsó, befejező rész). *Magyar Nemzet*, 1984. június 24.

Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1969 (több kiadás, első: Szikra Kiadó, 1946).

Furet, Francois: *Egy illúzió múltja – esszé a 20. század kommunista ideológiájáról*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Freyer, Paul Herbert: *Halál a tengereken*. Zrínyi–Kossuth, Budapest, 1979.

Gazsi József: *Akit Mózesnek tiszteltek – feltevések egy politikai krimi hátteréhez, avagy töprengés Raoul Wallenberg sorsáról*. Raoul Wallenberg Alapítvány, Budapest, 1995.

Gazsi József–Harsányi János (szerk.): *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1969.

Gazsi József–Harsányi János (szerk.): *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom – kislexikon*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987.

Gazsi József–Pintér István: *Fegyverrel a fasizmus ellen*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1968.

Gecsényi József: A „Jaross-listák” nyomában. *História*, 2004. 02–03.

Gereben Ágnes: *Antiszemitizmus a Szovjetunióban*. PolgArt, Budapest, 2000.

Groys, Boris: *Kommunista utóirat*. Műcsarnok Kiadó, Budapest, 2011.

Hadifoglyok írják – Hadifogolysors a második világháborúban. Sorozatszerkesztő: dr. Szíjj Jolán, szerk.: dr. Papp Tibor. Kiadja a Hadtörténelmi Levéltár, az interneten: <http://mek.niif.hu/02200/02237/html/>.

Hegedüs András: *A történelem és hatalom ígézetében*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988.

Heller Ágnes: *Bicikliző majom* (Kőbányai János interjúregénye). Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 1998.

Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Kossuth Kiadó, Budapest, 1967.

Horváth István–Németh István: *...és a falak leomlanak – Magyarország és a német egység*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1999.

Horváth Miklós: *Kádár János és a hatalom ára*. In: *Mit kezdjünk vele? Kádár János (1912–1989)* (konferenciakiadvány, felelős szerk.: Vargyas Zoltán). XX. Század Intézet, Budapest, 2007.

Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza, 2. kötet*. Szabad Tér–Kossuth Kiadó, Budapest, 2003.

Johnson, Paul: *A modern kor*. XX. Század Intézet, Budapest, 2000.

Judt, Tony: *A háború után – Európa története 1945 óta*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007.

Jung, Chang–Halliday, Jon: *Mao. Az ismeretlen történet*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006.

Karinthy Ferenc: *Napló 1967–1969*. Littoria Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Karsai Elek–Karsai László (szerk.): *A Szálasi-per. Reform*, Budapest, 1988.

Karsai László–Molnár Judit (szerk.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójai Döme és társai a népbíróság előtt*. 1956-os Intézet, Budapest, 2005.

Kádár Gábor–Vági Zoltán: *Topmenedzserek vagy tömeggyilkosok? Magyar Narancs*, 2010. február 25.

Káhler Frigyes–M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?* Püski–Kortárs, Budapest, 1997.

Kállai Gyula: *A magyarországi ellenforradalom a marxizmus-leninizmus fényében*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1957.

Koch, Steven: *Kettős szerepben – az értelmiség elcsábítása*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2000.

Komoly Ottó: *Komoly Ottó naplója, 1944* (közli: Majsai Tamás, Mester Miklós, Schmidt Mária; a bevezetőt írta: Schmidt Mária és Majsai Tamás). In: Ráday évkönyv 3, Budapest, 1983.

Komócsin Zoltán: *Nemzeti érdekek, internacionalista célok*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1972.

Kovács András: *Helyes irányba terelve. Szombat*, 2006. február, XVIII. évf. 2. sz.

Kovács Tamás (szerk.): *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb – Dr. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes feljegyzései a szélsőjobboldali mozgalmakról (1932–1943)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.

Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009.

Krausz Tamás–Varga Éva Mária (szerk.): *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.

Langlet, Nina: *A svéd mentőakció 1944*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988.

Lénárt András: *A megtalált ellenség*. In: *Búvópatakok – A jobboldal és az állambiztonság* (szerk.: Ungváry Krisztián). 1956-os Intézet Alapítvány–Jaffa Kiadó, Budapest, 2013.

Lénárt András–Paksa Rudolf: *Nyilasok a BM aktáiban*. In: *Búvópatakok – A jobboldal és az állambiztonság* (szerk.: Ungváry Krisztián). 1956-os Intézet Alapítvány–Jaffa Kiadó, Budapest, 2013.

Lévai Jenő: *Szürke könyv a magyar zsidók megmentéséről*. Officina Kiadó, Budapest, 1946.

Lévai Jenő: *Fehér könyv, külföldi akciók zsidók megmentésére*. Officina Kiadó, Budapest, 1946.

Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*. Magyar Téka, 1948.

A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, Budapest, 1957.

Márai Sándor: *Föld, föld! ...*. Helikon Kiadó, Budapest, 2006.

Máthé Áron: *A főideológus. Valóság*, 2005/1. sz.

Máthé Áron: *Nyilas konspiráció. Szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására. Valóság*, 2006/5. sz.

Máthé Áron: *Az istenfélő utópia. Valóság*, 2008/2. sz.

Máthé Áron: *Málenkij robot – az elhurcolások hazai felelősei. Valóság*, 2009/1. sz.

M. Kiss Sándor: *Közelítések 1956 (tanulmányok, esszék, előadások)*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2011.

M. Kiss Sándor ismertetője Berecz János: *Ellenforradalom tollal és fegyverrel. Kommentár*, 2012/4. sz.

Mona Ilona: *Slachta Margit*. Corvinus Kiadó, Budapest, 1997.

Munkásmozgalom-történeti lexikon (főszerkesztő: Vass Henrik). Kossuth Kiadó, 1976.

Nógrádi Sándor: *Új történet kezdődött*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1966.

Pacepa, I. M.: *A Kreml öröksége*. PolgArt, Budapest, 2002.

P. Gál Judit: *Ördögök ügyvédei*. Alexandra Kiadó, Budapest, 2003.

Paksa Rudolf: *A magyar szélsőjobboldal története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2012.

Polgár Péter Antal: *„Idő setétedék” – A Halvachs-tragédia*. Fejér Megyei Levéltár–Kornétás Kiadó, Pusztavám–Székesfehérvár, 2003.

Pók Attila: *A nemzetközi élet kronológiája 1964–1967*. História–MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1998.

Przyblysky, Peter: *Akasztófa és amnesia*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1982.

Radzinszkij, Edvard: *Sztálin*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Ránki György: *Az 1939-es budapesti választások. Történelmi Szemle*, 1976/4. sz.

Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999*, II. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Sághy Erna: *Kísértetjárás: Gömbös sírja és emléke*. In: 168 Óra online, az interneten: www.168ora.hu/cikk.php?id=1646.

Dr. Schmidt Attila–Kadinszky, N. J.: *Dr. Bárándy ügyvéd taláros történetei*. Dr. Bárándy/Pult, Budapest, 2006.

Schmidt Mária: *Az antifasiszta NDK*. In: *Egyazon mércével – a visszaperelt történelem*. Budapest, 2003. A szerző saját kiadása.

Schmidt Mária: *A jövő végérvényesen megbukott („Láttam a jövőt, és működik”)* – előadás a XX. Század Intézet Kommunista világ született című konferenciáján, 2007. november 6. (az interneten: http://www.xxszazadintezet.hu/rendezvenyek/kommunista_vilag_született_oro/schmidt_maria_a_jovo_vegerveny.html).

Schmidt Mária: *Mentés vagy árulás?* In: *Diktatúrák ördögszekerén*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1998.

Schmidt Mária: *A holocaust helye a magyar zsidóság modernkori történetében*. In: *Diktatúrák ördögszekerén*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1998.

Schmidt Mária: *Politikai igazságszolgáltatás a háború utáni Európában*. In: *Diktatúrák ördögszekerén*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1998.

Schmidt Mária: *Rendőrségi megfigyelés alatt a cionista baloldal*. In: *Diktatúrák ördögszekerén*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1998.

Schmidt Mária: *Perek és ellenperek. Valóság*, 2004/6. sz.

Sólyom József – Szabó László: *A zuglói nyilasper*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1967.

Szabó Miklós: *A zuglói nyilasper*. *Beszélő*, 1997, 2. évf. 10. sz. (az interneten: <http://beszelo.c3.hu/97/10/nyilas.htm>).

Szokolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. 1956-os Intézet, Budapest, 2001.

Szállasi Ferenc: *Hungarizmus – A Nemzetvezető művei I.* (szerk.: Gede Tibor). Gede Testvérek, Budapest, 2004.

Szita Szabolcs: *Aki egy embert megment, a világot menti meg*. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Szita Szabolcs: *Ocskay László története a háborús embermentések tükrében*. Vox Nova Kiadó, Budapest, 2008.

Szita Szabolcs: *Végvárak Zuglóban – felejtethetetlen történet 1944–1945-ből*. Papcsák Ügyvédi Iroda, Budapest, 2010.

Szőnyi Szilárd: *A Nefelejcs-hadművelet. Heti Válasz*, 2008. április 24.

Tamáská Péter: *Történeti riportok* (az interneten: <http://mek.oszk.hu/01500/01530/01530.doc>).

Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma* [több kiadás: Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1998 (3 kiadás), 2001, 2005, 2009].

Ungváry Krisztián–Tabajdi Gábor: *Elhallgatott múlt – a pártállam és a belügy*. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Zádori Zsolt: *Titkos pártszerv tartotta rövid pórázon a bíróságokat*. HVG online-kiadása: http://hvg.hu/itthon/20080114_koordinacios_bizottsag_mszmp_birosag/3/hu

A Népszava és a Magyar Nemzet 1967-es vonatkozó számai.

Levéltári források és archív anyagok

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából az O-8.093, A-1089, A-1325, O-12542, O-14937/2, V-153693/1, V-151334/1-3, A-3016/44 jelzetű dossziék.

Budapest Főváros Levéltárából a XXV.4.a. 1967/4831. jelzetű irategyüttes I–VI. dobozai és XXV.60.c. 1966/53899. I–II. dobozai.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára által működtetett Digitarchiv.hu portálról az M-KS iratcsoportból a 288.f./3.ő.e., 288.f. 4/3.ő.e., 288.f. 5/20.ő.e., 288.f., 5/54.ő.e., 288.f. 5/344.ő.e., 288.f. 5/414.ő.e. jelzetű iratok.

A Nyílt Társadalom Archívum (OSA) digitális archívumából (<http://w3.osaarchivum.org>) a Digitális Állambiztonsági Archívum – a Koordinációs Bizottság Iratállománya.

A Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézetének 1944–1945-ös nyilvántartó könyvei.

A Terror Háza Múzeum videoarchívuma.

A Gedenkstätte Museum in der „Runden Ecke“ (Leipzig) állandó kiállítása.

A Magyar Nemzeti Digitális Archívum filmjei.

Függelék

A Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom XIV. kerületi tagjainak, illetve pártszolgálatosaink ismert névsora 1944-ből

A lista a Budapest Főváros Levéltárában található XXV.4.a. 1967/4831. jelzetű peranyag alapján készült, amelyet esetenként kiegészítettem ugyanebben a levéltárban található és ehhez az eljáráshoz kapcsolódó peranyagok adataival, illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának O-12542 jelzetű dossziéjában található nyilaslistán szereplőkkel. Amennyiben nem a XXV.4.a. 1967/4831. jelzetű irategyüttes alapján adok meg adatokat, úgy a jelzetet külön is feltüntettem. A hivatkozásoknál mindig a legjellemzőbb és a legbővebb forrást adom meg. Szinte az összes nevet legalább ketten említik. A lista 182 nevet tartalmaz. A nevek tekintetében az egész eljárás során a teljes következetlenség figyelhető meg. A t váltakozik a th-val, c a cz-vel, i az y-nal. Előfordul olyan eset is, amikor egy testvérpár egymás után történő kihallgatásánál ugyanazok a rendőrtisztek egyszer i-vel utána pedig y-nal írják ugyanazt a családi nevet (például Tirala – Tyrala).

Ambrus György, „Ambrus bácsi”: sokgyerekes vasmunkás volt, később házmaster, a hatalomátvétel után pártszolgálatos lett, de általában csak őrségben állt. 1944-ben már időskorú. Egy ízben legalább részt vett fogolykísérésben. Az Ambrus családból még ketten vettek részt a XIV. kerület nyilas szervezatének tevékenységében. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1395., Thébner Izidorné tanúvallomása, III. doboz, 3205.)

Aszódy Árpád: trafikos, a hadirokkant csoportban működött, majd kis ideig adminisztrátor (irodakezelő) a pártház irodáján. A nyilasvonattal hagyta el az országot. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 866., illetve: nyilas jegyzőkönyv, VI. doboz., 7241.)

Auguszt Sándor: kereskedő a hivatásrenden belül. 1944 novemberében saját autóján családjával együtt elhagyta Budapestet. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 866.)

Badics István: ifjúsági tag, a hatalomátvétel után vonult be katonának. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 866.)

Balaskó József, „Balaskó bácsi”: utcai gyümölcсарus, első világháborús hadirokkant. A Frontharcos Szövetség tagja, egyszerű, „közepesen művelt ember. Semmiben sem tevékenykedett.” Családjával együtt 1944 decemberében a nyilasvonattal távozott. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 865.)

Balla Lajos: „Balaskó bácsi unokája”, ifjúsági tag. A hatalom átvétele előtt vett részt a mozgalomban, utána valószínűleg bevonult. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1439.)

Balogh Károly, „Csuli”: a Danuvia gyár egyik sofőre, egy ideig Szelep-csényi autóját is vezette. Később állítólag a XIV. kerületi „politikai osztály” vezetője volt, utána a Városház utcai központtal működő főkerület osztályvezetője lett. (Kivonat az 1945. április 7-én felvett jegyzőkönyvből. II. doboz 1749., Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966. június 6., III. doboz, 3135.)

Balogh Lajos: pártszolgálatos. (ÁBTL O-12542, 20.)

Baráth Kálmán (1925–?): segédmunkás. 1941-től az ifjúsági csoport tagja, 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben 15 évi börtönre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című fejezetnél.

id. Baráth János (1894–1959): kovácssegéd, utcaseprő, nyilas pártszolgálatos. A hatalomátvétel előtt kisebb adminisztratív feladatokat látott el a párt számára, például tagdíjat szedett be. Súlyos alkoholizmusa miatt háromszor is volt elmeorvosintézetben. Otthoni erőszakoskodása és agresszivitása miatt felesége öngyilkosságot kísérelt meg, gyerekei egy ideig menhelyen voltak. Kilenc gyermeke közül ötven még kiskorukban meghaltak. Két fia az ő unszolására lépett be a pártba. A háború után a népbíró-ság börtönre ítélte.

ifj. Baráth János (1927–?): szállítmányozó. 1941-től az ifjúsági csoport tagja, 1944-ben pártszolgálatos és a Hungarista Légió tagja. Ez utóbbiért 1945-ben egyévi börtönre, 1967-ben pedig 10 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című fejezetnél.

Báli László (1921–?): műszaki tisztviselő, pártszolgálatos. Az 1944. december 12-én kelt felmentendők listáján a „számonkérő, felderítő” feladatkör áll a neve mellett. A háború után szovjet fogságba került, további sorsa ismeretlen. (Rendőri jelentés, 1945. november 28., Csapó Sándor és tsai. ügye, V. doboz, 6275., ÁBTL O-12542, 20.)

Bánhoffer József: szobafestő, a hatalom átvétele előtt a munkásság körében fejtett ki propaganda- és szervezőmunkát. „Csendes természetű, megfontolt, józan gondolkodású ember.” 1944. október első hetében elhagyta Budapestet. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 868.)

Bedros: régi nyilas párttag, 1944-ben már „idős bácsi”, ő tartotta nyilván a titkos tagokat, vagyis a közalkalmazottakat. (Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197.)

Bereczky (Bereczki) János: régi nyilas párttag, a hatalom átvétele után néha felbukkant a Thököly út 80.-ban. 1944 tavaszán egy ideig az ifjúsági csoportvezető helyettese volt. (Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197., illetve ÁBTL O-12542, 24.)

Bereczky (Bereczki) István (1926–?): A fenti testvére, régi nyilas ifjúsági tag, a hatalom átvétele után néha felbukkant a Thököly út 80.-ban. (Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197., illetve ÁBTL O-12542, 24.)

Bíró József: vasmunkás, pártszolgálatos. A hatalom átvétele után bevonult a Hungarista Légióba. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 867.)

Bíró Józsefné: „*női vonalon dolgozott*”, csoportvezető, a szociális ügyeket intézte. 1944 novemberében osztrák területre távozott „*egy nagyobb nyilascsoporttal*”. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 867.)

Bíró Sándor: cipészmaster, régi párttag, 1944-ben 60-62 éves. „*Okoskodó, öreg bácsi*”. Még a hatalom átvétele előtt vidékre költözött. (Hollay József önvallomása, 1439.)

Böszörményi Pál: pártszolgálatos. (ÁBTL O-12542, 20.)

Bugár Gyula (1926-?): utcaseprő, pártszolgálatos. 1944 tavaszán már a nyilas ifjúsági csoport tagja. Valószínűleg korábban bokszolt, kesztyűje is volt, társai gyakran „bokszoló” néven emlegették. A háború végén szovjet fogságba esett, de átadták a magyar hatóságoknak, és valószínűleg az Andrássy út 60.-ban vesztette életét 1945-ben. (Hollay József vallomása, 1966. május 4., 1294., illetve Baráth Kálmán önvallomása, II. doboz, 1657.)

id. Bugár (László?): Bugár Gyula édesapja, régi párttag, pártszolgálatos. A háború után Magyarországon élt, vidékre költözött. (Baráth Kálmán vallomása, 1966. június 1., II. doboz, 1555., 1563., illetve Baráth Kálmán önvallomása, II. doboz, 1657.)

Bükkös György (1911-?): elektroműszerész, 1939-től tagja a nyilaspártnak. A nyilaspuccs után propagandavezető, majd kerületvezető-helyettes, végül kerületvezető. 1948-ban hosszú idejű internálás és vizsgálati fogság után 10 évre ítélték. 1956-ban szabadult, majd 1967-ben 15 évre ítélték perújítási eljárás során. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című fejezetnél.

Cibere: munkás. A XIV. kerületi pártszervezetben „*munkásvonalon működött*”. 1944-ben 60-65 év körüli. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 832.)

Csaba Lajos: telefongyári műszaki tisztviselő, értelmiségi szervező. Radikális felfogása volt, a nyilas eszme élharcosa. Kiváló előadó és szónok volt, „*elvé: ha kell, az eszmét erőszakkal is ki kell vóni*”. 1944 decemberében a nyilasonnal távozott. Más információ szerint részt vett egy-egy akció-

ban. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 865.; Hollay József önvallomása, 1406.)

Csiszár István: pártszolgálatos és pénztáros a hatalom átvétele után. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Dajka Lajos: a Danuvia gyárban munkás, régi párttag. A hatalom átvétele előtt a Szugló utcai párhelyiség vezetője, egyben pártszolgálat-vezető, egészen bevonulásáig. 1944 decemberében bevonult a Hungarista Légióba. „*Nagy eszmei harcos, radikális, de erősen idealista felfogású*.” Alakulatával együtt Németországba került. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 865., Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923., illetve Hollay József önvallomása, I. doboz, 1438., lásd még: BXLIV.3167/1950, 28.)

Dömök család: Dömökné főzött a pártszolgálatosokra. Dömök Olga és nővére a Vezér utcai fiókszervezet tagjai, a jegyhivatalban dolgoztak. (Hollay József önvallomása, 1395., Hollay József önvallomása, 1440., ÁBTL O-12542, 23.)

Drahony Károly: rövid ideig volt pártszolgálatos a Thököly út 80.-ban, utána a Radetzky laktanyába vonult be a Fegyveres Nemzetiszolgálathoz. 1949-ben öt évre ítélték. (III. doboz, Drahony Károly tanúvallomása, 2681.)

Erős János (1898-?): segédmunkás, hivatalsegéd. 1940-től nyilas párttag, 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben 15 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című fejezetnél.

Farkas Sándor, „Latyak”: tisztviselő a Repülőgépgyárban. Pártszolgálatos a hatalom átvétele után, nagyon hadarva beszélt. Röviddel a párt betiltása előtt összeveszett Szelepcsényivel, aki ezért kizárta, majd a hatalomátvételt követően könyörögte magát vissza. 1945 után Nyugatra távozott. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., 923.; Hollay József önvallomása, I. doboz, 1449.)

Füredi Pál (1912-?): lakatosmester, 1942-től nyilas párttag. 1944-ben pártszolgálatos, a háború után internálták, de megszökött. 1967-ben 15 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Füri István: pártszolgálatos a hatalom átvétele után, eredetileg házmester. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Füstös Zoltán: festőművész, és a negyvenes években vendéglője volt az Aréna úton. A párt művész csoportjában szerepelt, majd „a *Demokráciában*” (tehát a háború után) jó nevű festőművész lett. Nagykanizsán internálták nyilas tevékenység miatt. A felesége is párttag volt. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 868.)

Gál Vince: pártszolgálatos.

Gelencsér Sándor, „a Púpos” (1908–1945): cipésmester, a XIV. kerületi Miskolci utcai Sárkány Cipőüzem tulajdonosa. 1943-tól párttag. Pártszolgálatos volt a zuglói szervezetben, de az Andrássy út 47. szám alatti párt-házban is tevékenykedett. 1945-ben halálra ítélték, és 1947-ben kivégezték. (VI. doboz, Ítélet, 7214–7215.)

Göndör Kálmán: pártszolgálatos a hatalom átvétele után. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Gubay Lajos (1926–?): nyilas ifjúsági tag, pártszolgálatos vezető 1944 tavaszán. (ÁBTL 0-12542, 24.)

Hausknecht Lajos (1927–?): nyilas ifjúsági tag 1944 tavaszán, az általános szervezési vezető pozícióját kapta meg. A hatóságok pontatlan névrögzítési gyakorlata miatt lehet, hogy azonos Hausznek Jánossal. (ÁBTL O-12542, 24.)

Hausznek János: nyilas ifjúsági tag a XIV. kerületben. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 868.)

Hájas Lajos: szabómester, egyszerű párttag. Egy ideig Hollay József munkaadója. Még 1938 előtt tagja volt az egyik Szálasi-féle pártformációnak, de ebből sértődés miatt kilépett. 1938-ban Zsabka Kálmán szabadcsapatában a Felvidékre ment harcolni, majd belépett a Pálffy-féle nyilaspártba, a fúzió után került vissza a Szálasi–Hubay pártba. Pártmunkát nem végzett. 1945-ben meghalt. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1440.)

Hátszegi Sándor: nyilas párttag, Ambrus György veje. (Thébner Izidorné tanúvallomása, III. doboz, 3205.)

Hellebrand János: 1940-től párttag volt, mint tömbvezető működött. A hatalom átvétele után visszavonult a pártélettől. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 868.)

Henter László: Munkás a Danuvia gyárban, ugyanabban a műhelyrészben, ahol Szelepcsényi volt a művezető. A nyilasok munkasközpontjában működött. (Bükkös György önvallomása, 868.)

Herendiné: pártszolgálatos asszony, a motozó nők irányítója a Thököly út 80.-ban. (Erős János önvallomása, I. doboz, 1086.)

Hernádi Jenő (1924–?): lakatos, 1944 végén csatlakozott a fegyveres pártszolgálathoz. 1945 után rövid ideig internálták. 1967-ben 11 évi börtönre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című fejezetnél.

Hevesi: pártszolgálatos. Idősebb Baráth János szervezte be a pártba. (Baráth Kálmán vallomása, 1966. június 3., II. doboz, 1575., illetve Baráth Kálmán önvallomása, II. doboz, 1657.)

Holczinger János: pártszolgálatos lett 1944. december 29-én. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923., illetve Holczinger János vallomása, 1945. június 2.)

Hollay József (1919–?): szabó. 1939-től nyilas párttag. 1967-ben 15 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című fejezetnél.

id. Hollósy Zoltán: házmester, 1944-ben 50 év körüli, izgága természetű, hadaró beszédű ember volt. A hatalomátvétel előtti nyáron csatlakozott a párthoz. Utána helyettes kerületvezető lett, az ő hatáskörébe tartozott a lakáskiutalás és az elkobzott vagyon feletti rendelkezés is. A háború után a politikai rendőrség fogságába került, ahol állítólag öngyilkos lett. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1441., illetve rendőrségi jelentés, V. doboz, 6720.)

id. Hollósy Zoltánné (1898–?): párttag, a női csoport tagja. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1441., id. Hollósy Zoltánné kihallgatása, V. doboz, 6699.)

ifj. Hollósy Zoltán (1920–1956): A hatalomátvétel után csatlakozott a XIV. kerületi pártszervezethez, Kovarcz Emil és Omelka Ferenc segítségével mentesült a katonai szolgálat alól. Zuglóban a nyomozó csoport vezetője lett. A háború után először halálra ítélték, majd ezt kegyelemből életfogytiglani kényszermunkára változtatták. Az 1956-os forradalom idején halt meg. (Nb. III. 265/1945/3., V. doboz, 6641. és 6785., III. doboz, illetve Fülöp Jánosné vallomása, 2716.)

ifj. Hollósy Zoltánné Endrődy Róza (1926–?): párttag, „nyafogó cukorba-ba”. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1441., illetve ifj. Hollósy Zoltánné kihallgatása, V. doboz 6701.)

Hortobágyi László (1929–?): gyári segéd munkás. A hatalom átvétele után egyes esetekben őrséget állt és fegyveresen kísért üldözötteket, de főként futárként alkalmazták. A háború után, az első népbírsági tárgyaláson életfogytiglani fegyházra ítélték, jóllehet fiatal korú volt és az ítéletében szereplő képtelen vádak beismerését kínzásokkal csikarták ki. 1956-ban egyéni kegyelemmel szabadult. (BFL-XXV.1.a-1945-7.; VII.5.e 3167/1950., illetve Hortobágyi László tanúvallomása, III. doboz, 2822.)

Hunyadi Miklós (1900–?): segéd munkás, érettségizett. 1944 áprilisától tag. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., 923.)

Islik Sándor: nyilas párttag, a Thököly út 80. szám alatt, a második emeleten lakott. (Dr. Takács Sándorné vallomása, 1966. május 30., III. doboz, 3168.)

Jakab József: pártszolgálatos, részt vett a hatalom átvételében. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 867.)

Dr. Jakab Vendel: orvos, a XIV. nyilaskerület vezetője, de a hatalomátvétel előtt hónapokkal leváltották, mert „nem lett volna elég erős a hatalom megtartásához”. Idealista gondolkodású, orvosi működése is példaadó volt, sok betegét ingyen kezelte. Hetenként egyszer ingyenes kezelést tartott. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 867.)

Kapócsi Lajos (András?): 40 év körüli nyugalmazott csendőr őrmester. Szovjet fogságba esett, ahonnan nem tért vissza. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Kapócsiné: a női csoport tagja. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 829–830.)

Kálmán László (1925–?): műszerész. 1944-ben lett pártszolgálatos. 1949-ben egy év hat hónapra, majd 1967-ben 15 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Kincses László (1924–?): a nyilas ifjúsági csoport tagja 1944 tavaszán. (ÁBTL O-12542, 24.)

Kiss András: BSZKRT-dolgozó, pártszolgálatos a hatalom átvétele után. (Füredi Pál önvallomása, II. doboz, 2142., Kovács József vallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, V. doboz, 5589.)

Komlóssy Elemér Károly (1915–1945): repülős őrmester, pártszolgálatos. A nyilaspárthoz csak a hatalomátvétel után csatlakozott. A háború után a népbírság elítélte, és kivégezték. (BFL XXV.1.a 1799–1945.)

Koós Eszter: a női csoport tagja. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1395.)

Kovács Gyula: munkás, a Danuvia gyár nyilas főszervezője, 1939 óta párttag. A hatalom átvételében nem vett rész, akkor a Danuviában tartózkodott. Ő utalta ki a fegyvereket és a teherautókat a zuglói pártszervezetnek. 1946-ban három évre ítélték. (Kovács Gyula tanúvallomása, III. doboz, 2939., Bükkös György önvallomása, I. doboz, 870.)

Kovács István (1909–?): géplakatos. 1938-tól nyilas párttag, 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben 13 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Kovács János (1919–?): betanított munkás. 1944-ben fegyveres pártszolgálatos volt. 1967-ben 13 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Kovács József, „a kis Kovács” (1904–?): kisegítő altiszt a Futura Központban, pártszolgálatos. A háború után először halálra, majd életfogytig tartó kényszermunkára ítélték. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1395., Rendőri jelentés, V. doboz, 5402.)

Kovács Károly: pártszolgálatos. (Kovács József vallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, V. doboz, 5589.)

Kóhalmi Kornélia: a zuglói pártkerület irodai alkalmazottja, kisiparos családból származott. Egy ideig Szőke Antal barátnője. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1210.)

Krauth Gyula (1906–?): kőműves. 1944-ben nyilas pártszolgálatos. 1967-ben 10 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Krauth József (1914–?): betanított munkás. 1939-től nyilas párttag, 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben 14 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Kröszl Vilmos (1911–1967): Péksegéd, segédmunkás. 1944-ben lett nyilas pártszolgálatos, majd kerületvezető, illetve kerületvezető-helyettes. 1967-ben halálra ítélték, és kivégezték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Lass Róbert (1924–?): nyilas ifjúsági tag 1944 tavaszán. (ÁBTL O-12542, 24.o.)

László Pál: gépészmérnök. A Telefongyárban dolgozott műszaki tisztviselőként. A hatalom átvétele előtt értelmiségi szervező és a Telefongyár egyik szervezője, az országépítési csoporttól érkező szervezési utasítások továbbítója, valószínűleg a főkerületnél volt tag. Eszmei harcos, nyugodt és meggondolt természetű, vallásos, templomba járó ember volt, nem volt híve az erőszaknak. A nyilaspuccs utáni időkben tevékenysége ismeretlen, feltehetően visszavonult a közélettől. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 868.)

Lénárd Jakab: fűszer- és csemegeüzlet-tulajdonos. A hatalom átvétele előtt a kereskedőcsoport irányítója, az úgynevezett marokszervezet vezetője (a marokszervezet a takarékos vásárlásokat tette lehetővé). Egyáltalán nem volt forradalmi lelkületű és a békés átalakulás híve volt. A hatalomátvétel után nem jelent meg a pártban. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 867.)

Lócs Ákos: pártszolgálatos. (Bükkös önvallomása, I. doboz, 844.)

„Maca” („Manci”): nyilas gépirónő a Thököly út 80.-ban. (Krauth József vallomása Baráth Jánosról, II. doboz, 1692.)

Magyar Ferenc: fűszeres, kereskedő, a nyilaspárt által kijelölt üzlete volt, amely a nyilas párttagok és családtagjaik találkozóhelye volt. (Füredi Pál vallomása Kovács Istvánról, 1966. június 9., II. doboz, 2107.)

Major Rudolf: vasmunkás a Danuviában, a pártszolgálat tagja, illetve nemzetszolgálatos. (Hollay József vallomása, 1287.)

Majoros József (1923–?): nyilas ifjúsági tag, irodavezető. (ÁBTL O-12542, 24.)

Malmos Sándor: telefongyári szakmunkás, pártszolgálatos, Egy műhelyben dolgozott Kálmán Lászlóval, Pintér Lászlóval és Vörösbalogh Andrásal. (Kálmán László vallomása, 1966. május 2., II. doboz, 1912.)

Matejovics Gyula: pártszolgálatos a hatalomátvétel után. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966. június 6., III. doboz, 3135.)

Mészáros bácsi: régi öreg pártmunkás, 1944-ben 60-65 éves. A pártszolgálat tagja, de inkább csak kapuőrségben állt. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1437.)

Mészáros László (1926–?): postás, segédmunkás. 1944-ben lett pártszolgálatos. 1967-ben 12 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

id. Michalik Gyula: házmester, villanyszerelő, a pártszolgálat régi tagja, részeges természetű ember. (Monostori-Michalik Gyula összefoglaló vallomása, II. doboz, 2038.)

ifj. Michalik (Monostori) Gyula (1928–?): segédmunkás, majd hivatásos tiszt. 1944 tavaszán a nyilas ifjúsági csoport tagja, majd ősztől a pártszolgálat tagja. A háború után a Néphadsereg tisztje lett. 1967-ben nyolc évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Molnár János: tisztítóüzeme volt az Ilka utcában. Szakmai vonalon tevékenykedett a hatalomátvétel előtt. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 868.)

Nagel Ferenc (Pál?): cipész, párttag. A háború után „vidékre távozott”. (Kelemen Lukács tanúvallomása, III. doboz, 2900.)

Nagy Elek: cipőgyári munkás, munkás propagandavezető. Jó szónok, erősen radikális gondolkodású, kemény tekintetű, szélsőséges cselekedetekre igen hajlamos ember, eszmei élharcos. (Bükkös György önvallomása, 866.). „Szeretett a különböző akciókkal eldicsekedni, nagyon vad ember volt.” (Bükkös György önvallomása, 843.)

Nagy Mária: Nagy Elek lánya, a női szervezet tagja, majd motozó nő, Bükkös György barátja. A nyilasvonattal hagyta el az országot. (Hollay József önvallomása, 1447.)

Nagy Mihály: a KABSZ tagja, onnan került a Thököly út 80.-ba. (Kovács József tanúvallomása, III. doboz, 2943.)

Nagy Olga: Nagy Elek lánya. A nyilasvonattal hagyta el az országot. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1447.)

Nagyné: Nagy Elek felesége, részt vett a Thököly úti pártház avatásán. (Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, II. doboz, 1604.).

Naphegyi Mihály (1911–?): asztalos, pártszolgálatos. 1940 decemberében került Budapestre, dél-erdélyi menekültként, és nem sokkal később lépett be a pártba. Saját állítása szerint mindössze egyszer járt a Thököly út 80.-ban. Az iratokban néhol Naphegyi Tiborként említik. (Hollay József vallomása, I. doboz, 1289., illetve Naphegyi Mihály tanúvallomása, III. doboz, 3045.)

Németh József: banktisztviselő. A hatalom átvétele előtt kerületvezető-helyettes. Az eszme harcosa, a békés átalakulás híve. A hatalom átvétele után az országépítési irodára került. 1944 decemberében a nyilasvonattal távozott. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 865.)

Németh József: BSZKRT-főellenőr. Szervezőmunkát végzett, a közlekedési csoport vezetője. Jó szónok, „mérsékelt beállítottságú, erősen idealista”. 1944 decemberében a nyilasvonattal távozott. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 866.)

Németh Lajos (1917–1967): betanított munkás. 1939-től nyilas párttag, 1944-ben fegyveres pártszolgálatos vezető. 1967-ben halálra ítélték, és kivégezték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Németh Rozália (1903–?): vásári gyorsfényképész, motozó nő a Thököly út 80.-ban. 1944 májusában lépett be a pártba.

Novák Géza: a hatalom átvétele után pártszolgálatos, kivégzésekben vett részt. Társai szerint „félkelekótya” volt. (Bükkös György és Hortobágyi László szembesítése, I. doboz, 893., illetve Hortobágyi László tanúvallomása, III. doboz, 2822.)

Novák János: pártszolgálatos, kivégzésekben vett részt, Novák Géza édesapja. (Hortobágyi László vallomása, VII.5.e., 3167/1950., 30.)

Novák Jánosné: párttag, a zsidó javak kiosztásánál tevékenykedett.

Ónodi: hűségjelvénnyel kitüntetett régi nyilas párttag, 1944 őszén egy ideig a XIV. nyilaskerület pártszolgálat-vezetőjének helyettese. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 860.)

Pataki Ferenc (1924–?): lakatos. 1944 elején lett az ifjúsági csoport tagja. 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben nyolc évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Pavelics János: nyilas pártszolgálatos. (ÁBTL O-12542, 20.)

Pámmer János (Pámer József?): pártszolgálatos a hatalomátvétel után, de egy idő múlva otthagyta a nyilaskerületet. 1945-ben öt év börtönre ítélték. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966. június 6., III. doboz, 3136–3138., illetve dr. Margittai Richárdné tanúvallomása, III. doboz, 3007.)

Pesti Rozália: id. Michalik Gyula élettársa, párttag. Mint a férje, ő is alkoholistá volt, a nyilasok a „kis pálinkásbutykos” nevet ragasztották rá. A nő-mozgalomban tevékenykedett, részt vett a teadélutánok megszervezésében. A nyilasházban mint szakácsnő, takarítónő és motozó nő működött. 1944-ben elhagyta az országot, a háború után az USA-ban telepedett le. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1444., illetve Pesti Jánossal felvett felismerési jegyzőkönyv, II. doboz, 2067.)

Pintér László, „Alátét Laci”, „Kis Laci” (1925–?): telefongyári szakmunkás, műszerész. A cinkotai pártszervezettől került át Zuglóba. Nemcsak a Thököly út 80.-ban, hanem a Telefongyárban is teljesített szolgálatot. Egy műhelyben dolgozott Kálmán Lászlóval, Malmos Sándorral és Vörösbalogh Andrással. A háború után 15 évre ítélték. (Kálmán László vallomása, 1966. május 2., II. doboz, 1912., Népbíróvási ítélet, Nb.VII.3537/1945., V. doboz, 6426.)

Princz István: marós, villanyszerelő, a Danuvia gyár dolgozója. A gyár nyilasszervezetének egyik vezetője volt. (Kovács Gyula tanúvallomása, III. doboz, 2940.)

Régner család: „*idősebb munkás emberek, csendes párttagok, csak az ünnepélyeken vettek részt*”. (Hollay József önvallomás, I. doboz, 1445.)

Régner Emma: Németh Lajos pártszolgálatos felesége.

Rókus János: péksegéd, pártszolgálatos csoportvezető. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966. június 6., III. doboz, 3135.)

Sándor Alajos (1915–1967): fogtechnikus, betanított munkás. 1938 óta nyilas párttag, 1944-ben pártszolgálatos, illetve propagandista a főkerületnél és a Vkf.6.-nál. 1967-ben halálra ítélték, és kivégezték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című részről.

Schäffer (Schafler) József: szakmunkás a Danuvia gyárban, pártszolgálatos, később nemzetszolgálatos lett. A háború után állítólag Közép-Amerikában telepedett le. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1448., illetve Sebestyén Miklós kihallgatása, III. doboz, 1966. június 6., 3135.)

Schöbrunner Győző (1924–?): nyilas ifjúsági tag, sporttevékenységért felkészült vezető.

Soltész István: id. Hollósy helyettese, régi párttag, a frontról jött vissza a hatalom átvétele után. Kemény ember, de nem feltétlenül kegyetlenkedő, az előírások és a parancsok híve. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 867.)

Sebestyén Miklós (1917–?): lakatos a Danuvia gyárban, pártszolgálatos. 1939-ben a Nemzeti Front tagja, majd az egyesülés után átment a

nyilaspártba. 1944 decemberéig volt pártszolgálatos. 1945-ben a népbíróóság öt év börtönre ítélte, 1949-ben szabadult. A zuglói perben tanúskodott. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966. június 6., III. doboz, 3135.)

Stréter Ákos: munkás a Danuvia gyárban, abban részlegben, ahol a német exportra szánt Gebauer-géppuskát készítették. Ebben a műhelyben volt eredetileg művezető Szelepcsényi. A Danuvia nyilascsoportjához tartozott. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 872.)

Stréter Farkas: az előbbi testvére és munkatársa a Danuviában. Ugyanúgy a gyári fegyveres nyilasőrség tagja. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 872.)

Surányi József („Suri”) (1914–1949): gyári munkás, pártszolgálatos. Csak 1944 novemberében jelentkezett pártszolgálatra. 1949-ben halálra ítélték és kivégezték. (VI. doboz, ítélet, 7245.)

Szabó Dezső: párttag. (Nyilas jegyzőkönyv, V. doboz, 6696.)

Szabó Mihály: nyilas párttag, 1944. december 12-én szervezésvezetői pozícióban volt, és rajta volt a felmentendők listáján. (ÁBTL O-12542, 20.)

Szalai: cipőgyári munkás, pártaktivista. Gelencsér Sándor cipőüzemében dolgozott, majd a hatalomátvétel után kilépett a munkahelyéről, mert a nyilaskeresztes pártban magasabb beosztást kapott. (Gelencsér vallomása a népbíróvási tárgyaláson, VI. doboz, 7133., 1947. május 8.)

Szebellédi József (1896–?): házimester, 1938 óta nyilas párttag. A hatalom átvétele után pártszolgálatos, de csak őrséget látott el. (Szebellédi József vallomása, II. doboz, 2507.)

Szebellédi Tibor (1924–?): villamosvezető, 1941 óta párttag. 1942-től 1944. november 1-jéig a Honvéd Gépkocsi Szertárban dolgozott civil tisztviselőként. A Gépkocsi Szertár Nyugatra települése után édesapja rábeszélésére – hogy a katonai szolgálatra való bevonulást elkerülje – néhány alkalommal bekapcsolódott a pártszolgálat munkájába. Eredetileg a zuglói per huszadik vádlottja lett volna, de semmilyen bizonyíték nem szólt ellene, ezért még a nyomozás rendőrségi szakaszában szabadlábra helyezték. (Szebellédi Tibor vallomása, II. doboz, 2497., illetve 2500.)

Szelepcsényi László: vasas szakmunkás, a Danuvia gyárban dolgozott művezetőként. A kerületben először ifjúsági vezető, majd pártszolgálat-vezető, utána kerületvezető-helyettes, végül kerületvezető. A hatalom átvétele előtt józan életű volt, pártnapok után csak ritkán ment el egy pohár sörre a többiekkel. A párt betiltása és a hatalomátvétel között illegalitás-ban élt. A Szálasi-puccs után változott meg, szinte állandóan ittas volt. Az utasításait eleinte főként közvetlen törzsén keresztül adta ki. Nyers modorú, keménykezű, durva lelkű ember. 1944 karácsonyán Nyugatra távozott. Egyes információk szerint hazatért és letartóztatták. A nyilasperről tudósító sajtó szerint 1967-ben az NSZK-ban élt. További sorsa ismeretlen. (Hortobágyi László per-újrafelvételi kérelme, VII.5.e 3167/1950. 106., Bükkös György önvallomása, I. doboz, 867., Hollay József önvallomása, I. doboz, 1441.)

Szepeséri Gyula: pártszolgálatos. (ÁBTL O-12542)

Szerdahelyi Péter: műszaki rajzoló, tisztviselő, hivatásrendi tag. „*Csendes magatartású, idealista felfogású, mérsékelt álláspontú, igen művelt ember*”, 1944 decemberében a nyilasvonattal távozott. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 865.)

Szloboda Vilmos: pártszolgálatos, 1944-ben 55-60 éves. December elejéig ő volt a pártszolgálat vezetője, utána Németországba távozott. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 865.)

Szlobodáné: párttag, Szloboda Vilmos felesége, részt vett a Thököly úti párház avatásán. (Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1604.)

Szollár Pál: tisztviselő, a hatalom átvételekor szerelt le a katonaságtól. A hatalomátvétel után a nyomozó csoport tagja. (Hollay József vallomása, I. doboz, 1288.)

Szöke Antal (1924-?): órásmester. 1942-től az ifjúsági csoport tagja, 1944-ben fegyveres pártszolgálatos. 1967-ben 15 évre ítélték. Lásd részletesen *A zuglói nyilasok társadalmi háttere* című résznél.

Tallós Ede: a jegyhivatal dolgozója (köztisztviselő), egyetemi hallgató. A hatalom átvétele előtt ifjúsági propagandavezető, utána a nyilas országos ifjúsági központban tisztségviselő. „*Túlzottan idealista, békés természete*

től.” A hatalom átvételekor katona volt, az egységével került Nyugatra. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 866.)

Tallós József: katonaviselt szoba- és templomfestő. A hatalom átvétele előtt és után a pártszolgálat-vezető helyettese. Kemény tekintetű, durva felfogású, atrocitásra hajlamos ember, merő ellentéte két fivérének. Kétévnyi szovjet fogság után Nyugatra került. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 866., Hollay József önvallomása, I. doboz, 1444.)

Tallós Móric: festőművész, festményeiben a hagyományos hősi kiállást elevenítette fel (jelesebb munkái: Fehér szarvas csodája, Vérszerződés). Nagy műveltségű, abszolút idealista, a békés átalakulás híve. Hivatásrendi tag. 1944 decemberében a nyilasvonattal távozott. Több propaganda-plakátot is tervezett. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 866.; Hollay József önvallomása, I. doboz, 1444.)

Tallós család: a szülők és a három lánytestvér (tisztviselők), párttagságuk csak formai volt. Tallós Móriccal együtt a nyilasvonattal hagyták el az országot. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1444.)

Tátrai Gyula (1923-?): kistisztviselő a Ganz Villamossági Gyárban. 1941-től ifjúsági tag, majd ifjúsági vezető, de a hatalom átvételében nem vett részt. December közepén vonult be Komáromban a katonasághoz, állítólag a Hunyadi páncélosokhoz. Józan gondolkodású, erősen idealista, mérsékelt ember. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 865., Hollay József önvallomása, II. doboz, 1439.; Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197.)

Tibák Kálmán: pártszolgálatos a hatalomátvétel után. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966. június 6., III. doboz, 3135., dr. Margittai Richárdné tanúvallomása, III. doboz, 3007.)

Torma: ifj. Hollósy közvetlen segítője, szinte a jobb keze. „*Igen lobbanékony, veszélyes természetű ember volt.*” (Kivonat az 1945. április 13-án felvett jegyzőkönyvből, II. doboz, 1748.)

Tóth Ervin (1910-1949): kelmefestősegéd, SS-tag, pártszolgálatos, a Vigh fivérek unokatestvére. A VII. kerületi szervezetnél volt állományban, ahonnan egyszer lopás miatt kizárták. A Vigh fivérek hívására a XIV. kerületben is tevékenykedett. Büntetett előéletű volt. Miután megszökött az SS-ből, kizárták a nyilaspártból. A háború után halálra ítélték, és kivégez-

ték. (ÁVH jelentés, V. doboz, 5419., Tóth Ervin vallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, V. doboz, 5612., illetve 5619.)

Turán János: gépkocsivezető, az egyik szakmai csoport tagja. A hatalom átvételében nem vett részt, és azt követően sem jelent meg a pártban. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 828.)

Türi István: pártszolgálatos, még karácsony előtt Zuglóból a központba távozott, de december végén ismét visszatért. (Baráth Kálmán vallomása, 1966. június 3., II. doboz, 1572., Vigh József vallomása, 1949. június 3., Vigh József és tsai. ügye, V. doboz, 6851.)

Tyrala Gyula (1927–?): nyilas ifjúsági tag 1944 tavaszán. (ÁBTL O-12542, 24.)

Újvári Kálmán: fegyveres pártszolgálatos a hatalom átvétele után. Az ünnepségeken szavalt. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Varga József: fűszer- és csemegeüzlet-tulajdonos. Szakmai csoportvezető. Hítt a nyilas győzelemben, eszményképe a nemzetiszocialista államrend volt. Ennek ellenére családjával együtt a nyilasvonattal távozott. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 865.)

Vass Lajos: Szálasi egyik testőre, pártszolgálatos, részt vett a hatalom átvételében. Később visszahívták a Szálasi-testőrséghez. Ezután beállt a Hungarista Légióba, ahol megsebesült. Egy sebesültszállító vonattal került ki Németországba. (Bükkös György önvallomása, 874., illetve Hollay József vallomása, 1966. május 4., I. doboz, 1294., Hollay József önvallomása, I. doboz, 1439.)

Vassné: a női csoport aktív tagja, a hatalom átvétele után a konyha vezetője a pártházban. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 874., Hollay József önvallomása, I. doboz, 1439.)

Videman Antal: tisztviselő, hivatásrendi tag. Tartalékos honvédtiszt, a hatalom átvétele után elhagyta Budapestet. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 868.)

Vigh István: nyilas pártszolgálatos. Fivéreitől eltérően az ő sorsa ismeretlen. (V. doboz, 6924-6952., B.2637/50.)

Vigh József (1919–1949): gépkocsivezető, autószerelő. 1944. november 2-án került a XIV. kerületi szervezetbe. A háború után rövidesen elfogták, elítélték, és kivégezték. (V. doboz, 6924-6952., B.2637/50.)

Vigh Sándor (1915–1949): segédmunkás. 1939-ben belépett a pártba, de 1940-ben kizárták, majd 1944 őszén került vissza a XIV. kerületi nyilas-szervezetbe. A háború után rövidesen elfogták, elítélték, és kivégezték. (V. doboz, 6924-6952., B.2637/50.)

Vörösbalogh András: telefongyári szakmunkás, pártszolgálatos. Egy műhelyben dolgozott Kálmán Lászlóval, Malmos Sándorral és Pintér Lászlóval. (Kálmán László vallomása, 1966. május 2., II. doboz, 1912.)

Wolf Ádám: házmester, régi párttag, a hatalomátvétel után fegyveres pártszolgálatos. A háború végén Nyugatra ment, és állítólag a 60-as években visszatért Magyarországra. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966. június 6., III. doboz, 3136.)

Zavadczyk Sándor: régi nyilas párttag, de a hatalom átvétele után csak néha bukkant fel a Thököly út 80.-ban. (Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197.)

Zsák Rezső: gépkocsivezető-csoport tagja, csendes, 1944-ben már idős ember. A hatalom átvétele előtt több éven keresztül kis fizetésű adminisztratív dolgozó és sofőr a pártban, de október 15-ét követően lemondott állásáról és visszavonult a pártélettől. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 828., ÁBTL O-12542, 23.)

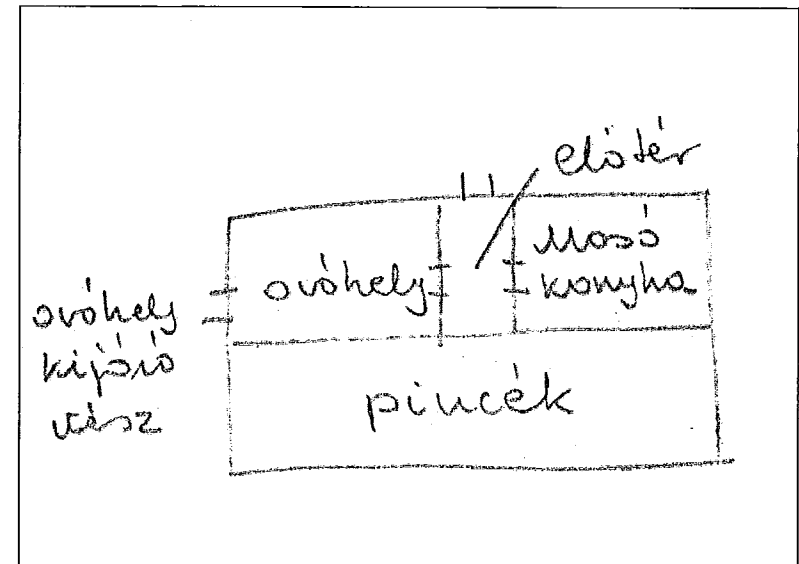
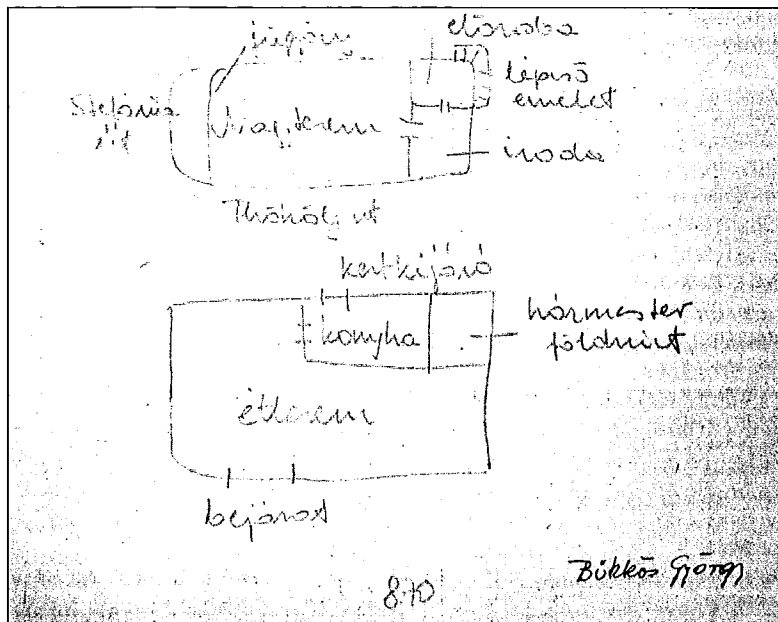
Zsák Rezsőné: a női csoport tagja, félállásos tisztviselő a pártban, munkája adminisztráció, tagdíjszedés. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 828., Hollay József önvallomása, 1439.)

Zsömbör Kálmán: régi párttag, előadásokat tartott. A hatalom átvétele után pártszolgálatos. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Fotók

A képanyag Budapest Főváros Levéltárából, a XXV.4.a. 1967/4831. jelzetű irategyüttes VI. dobozából származik. Az utolsó kép az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából van.

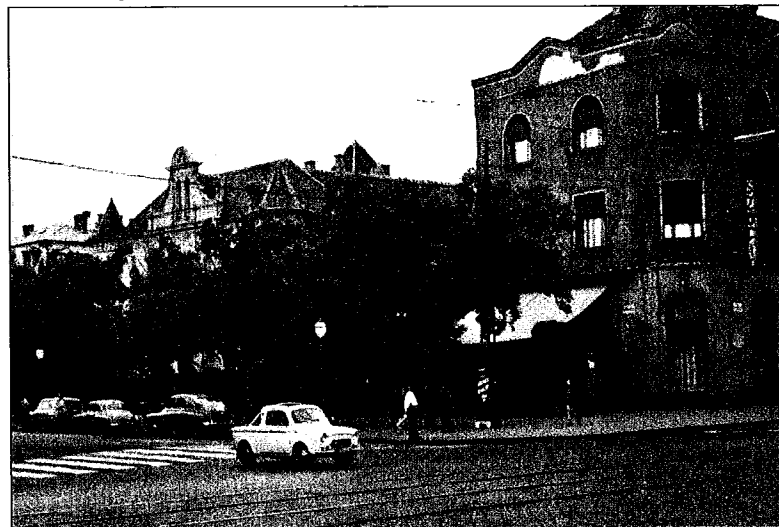
Bükkös György vázlatai a nyilas pártház egyes szintjeiről (alaprajzok)

Emléktábla a Thököly út 80. falán. A szöveg jól jelképezi a kommunista történelemszemlélet csúsztatásait

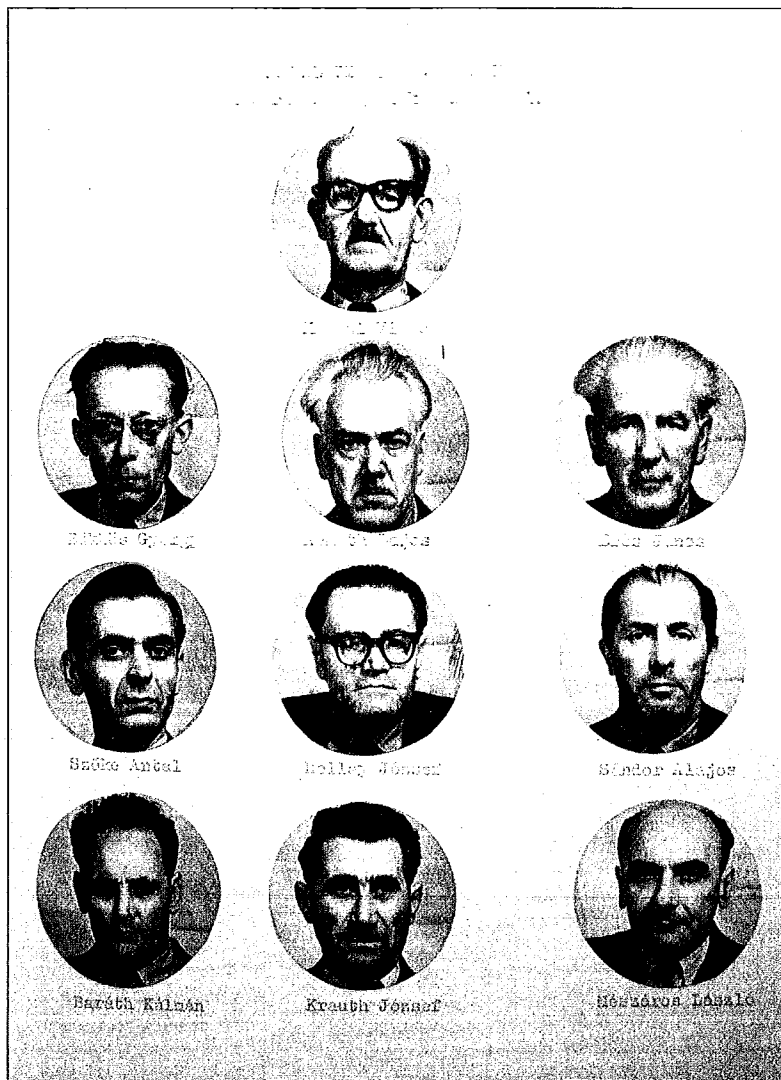
A Thököly út 80.

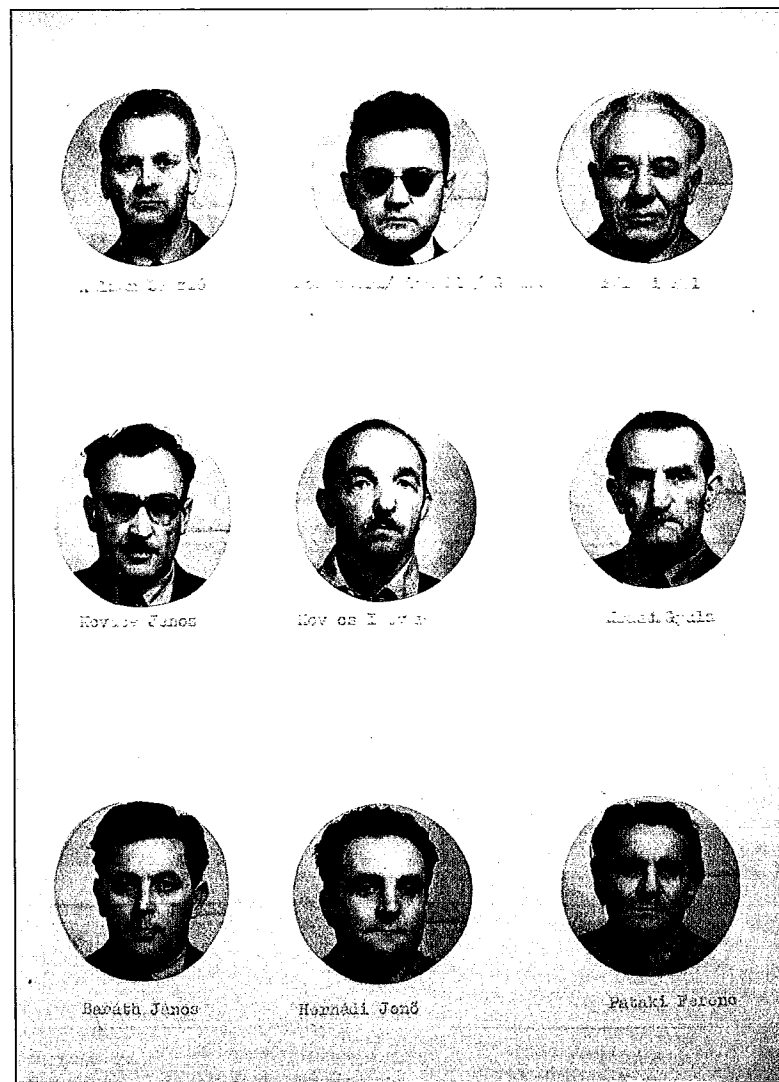
A Thököly út 83. szám alatti zsidó imaház. Mindkét felvétel a per idején készült

Terheltek – vádlottak – elítéltek (1. tábló)

Terheltek – vádlottak – elítéltek (2. tábló)

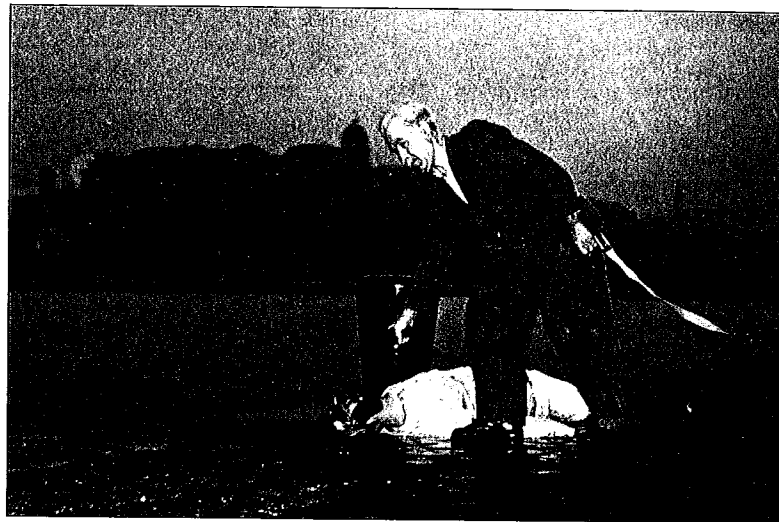
A nyomozati kísérlet fotói, Monostori-Michalik Gyula az egykori pártházban

Bükkös György az egykori pártházban

Erős János az Erzsébet híd pesti hídfőjénél

Monostori-Michalik Gyula és Baráth Kálmán az újpesti rakparton

Baráth Kálmán, Monostori-Michalik Gyula és Németh Lajos az új-pesti Duna-parton

Bükkös György a pártház előtti járdán

1944-ben készült felvételek

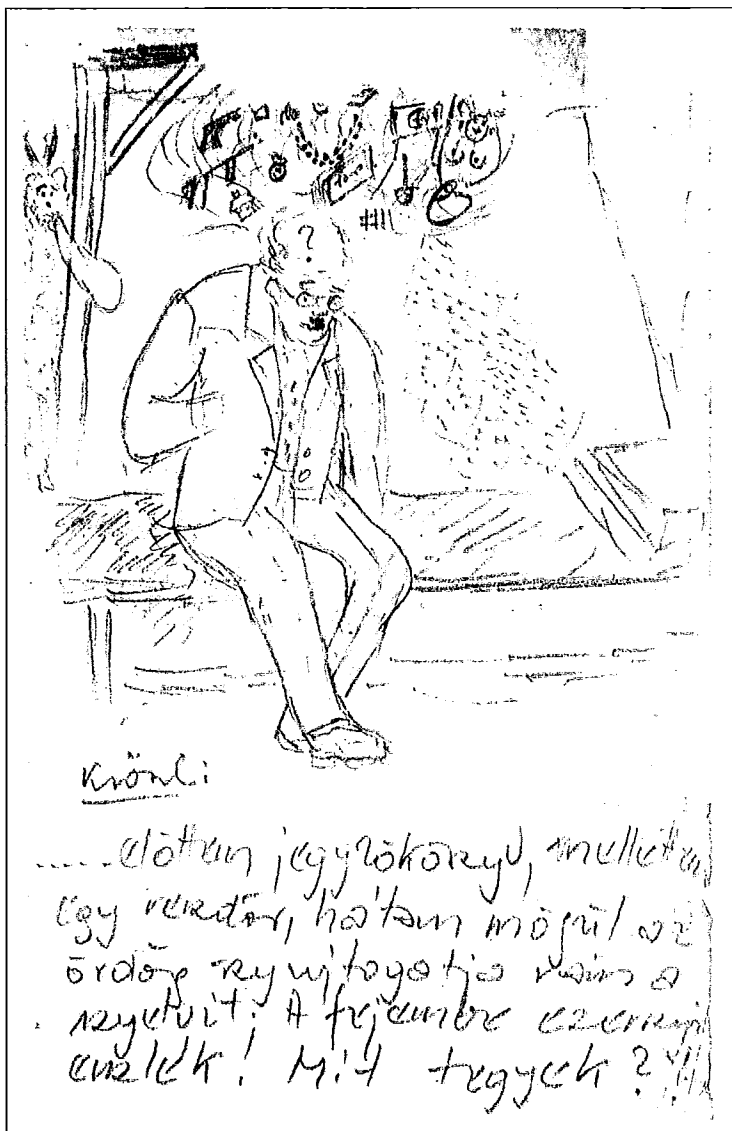
Halottak a pártház előtti bombatölcsérben 1944 karácsonyán

Idősebb Michalik Gyula temetése

A fogdaügynök rajza Kröszl Vilmos fővádlottról

112 11/4

112 11/4

112 11/4

FRANKLIN D. ROOSEVELT
was born on January 30, 1858, in Hyde Park, New York. He was the fourth of six children of James Roosevelt and Sara Delano Roosevelt. He was educated at Groton School and Harvard University. He served in the United States Army during World War I and was promoted to the rank of Major. He was elected Governor of New York in 1912 and served from 1913 to 1919. He was elected Vice President of the United States in 1920 and served from 1921 to 1923. He was elected President of the United States in 1932 and served from 1933 to 1945. He was re-elected in 1936 and 1940. He died on April 12, 1945, in Warm Springs, Georgia. He was the only President to be elected to four terms.

1967. január 18-án egy régóta beharangozott per indult Budapesten. 19 egykori nyilas pártszolgálatos ellen emeltek vádat. „Reggel 9 óra. A nagy tárgyalóterem zsúfolásig megtelt. A hallgatóság részére fenntartott padokba 150-180 ember fér, de most legalább 250-en várják a tárgyalás kezdetét. Jelen van a rádió, a televízió, a filmhíradó, itt vannak a belföldi és a külföldi lapok tudósítói.” A nyomozás és a per során borzalmas bűncselekményekre derült fény, de sokakban már akkor is felőlt a kérdés: Miért pont most? Miért csak most? Mit csináltak eddig a vádlottak? Máthé Áron könyve a három halálos ítélettel végződő monstre per által felvetett kérdésekre keresi választ, miközben Budapest egyik kerületének a nyilas uralom alatti mindennapjaiba is bepillantást kaphatunk.

Máthé Áron

nyilasok

Máthé Áron

2500 Ft

951164163

X-214627

HB

M14

A zuglói nyilasok pere

SZÁZADVÉ